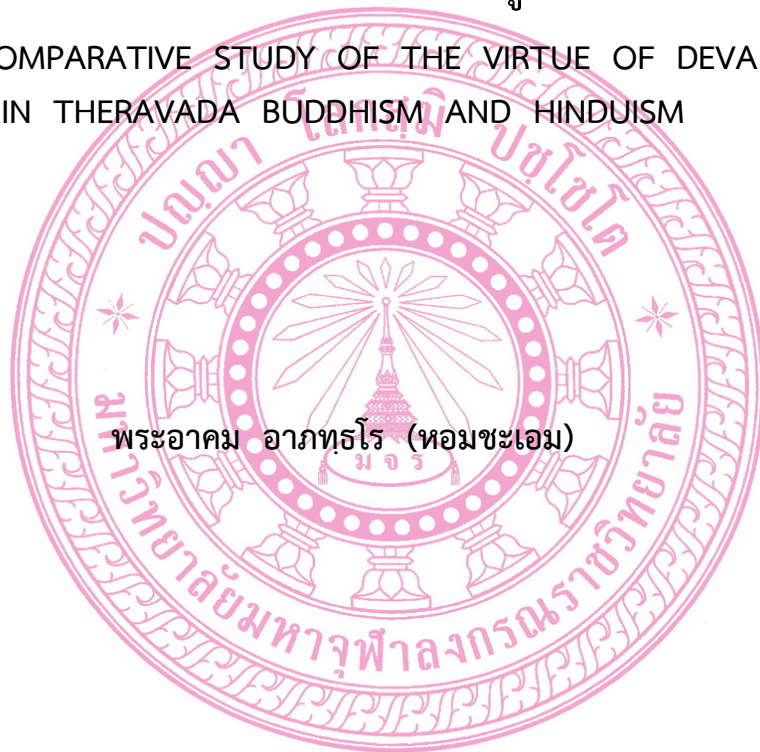

การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท
กับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

A COMPARATIVE STUDY OF THE VIRTUE OF DEVA
IN THERAVADA BUDDHISM AND HINDUISM

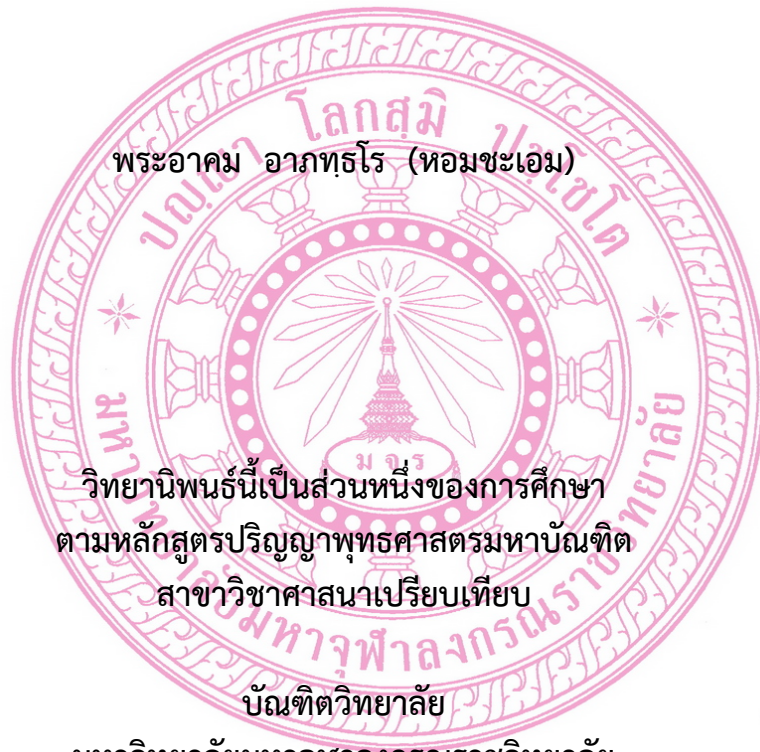

พระอาคม อภุทธโร (หอมชะเอม)
มจร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท
กับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

พระอาคม อภัทธโร (หอมชะเอม)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

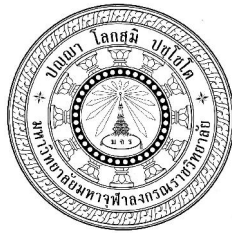
บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Comparative Study of the Virtue of Deva
In Theravada Buddhism and Hinduism

Phra Akom Apaththaro (Homcha-Em)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Comparative Religion)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
B.E. 2556

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย เรื่อง
“การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-
ฮินดู” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนา
เปรียบเทียบ

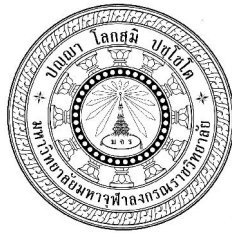
.....
(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(พระราชสิทธิมนี วิ.,ดร.)

.....กรรมการ
(พระครูโฆสิตพุทธิศาสตร์,ดร.)

.....กรรมการ
(ดร.แสง นิลนามะ)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุรณ์ เกตุทัสสา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูโฆสิตพุทธิศาสตร์,ดร.
ดร.แสง นิลนามะ

ประธานกรรมการ
กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

.....
(พระอาคม อภัทโร (หอมชะเอม))

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนา
เถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ผู้วิจัย : พระอาคม อาภาทุโร (หอมชะเอม)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูโฆสิตพิสุทธิศาสตร์,ดร.,ป.ธ. ๔, พธ.บ.(ปรัชญา), M.A., Ph.D (Phil.)

: ดร.แสวง นิลนามะ ป.ธ. ๗, พธ.บ., พธ.ม.(ปรัชญา),พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๙ มีนาคม ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาคุณธรรมของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และ ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ผลการวิจัยพบว่า

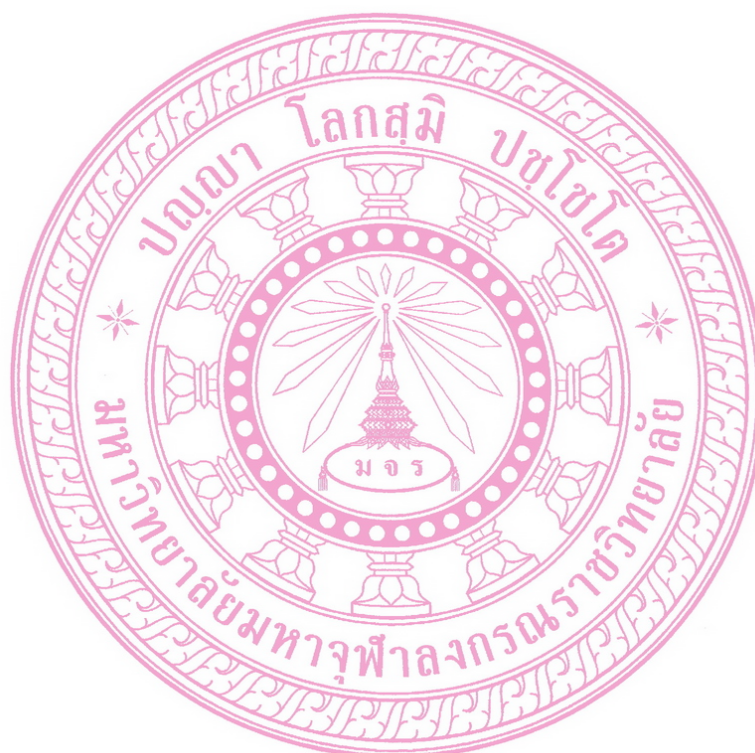
คุณธรรมของเทพในทางพระพุทธศาสนา ได้แยกคุณธรรมที่เป็นเหตุให้เป็นเทพไว้ ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ ๑) คุณธรรมก่อนเป็นเทพ เป็นคุณธรรมที่บำเพ็ญหรือปฏิบัติทำให้เกิดเป็นเทพ มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ สัมปทา วัตตบพ และบุญกิริยาวัตถุ ๒) คุณธรรมขณะเป็นเทพ เป็นคุณธรรมที่เทพพึงมีพึงปฏิบัติอยู่เสมอ ได้แก่ เทวธรรม และพรหมวิหารธรรม

คุณธรรมของเทพฮินดู ซึ่งมุ่งศึกษาเฉพาะเทพที่เป็นรูปธรรม ๓ กลุ่ม คือ ๑) พระพรหม เทพผู้สร้างและรังสรรค์ มีคุณธรรมประจำที่เรียกว่า พรหมวิหารธรรม ๒) พระวิษณุ เทพผู้ปกป้องและคุ้มครอง มีคุณธรรมคือการช่วยเหลือผู้ที่ประสบทุกข์ให้มีความสุข โดยไม่หวังผลตอบแทน และ ๓) พระศิวะ มหาเทพผู้ทำลายล้าง มีคุณธรรม คือ ความเมตตากรุณา และการข่มบุคคลที่สมควรข่ม ยกย่องผู้ที่ควรยกย่อง

นัยที่เหมือนกันของทั้งสองศาสนาในประเด็นเรื่องคุณธรรมของเทพ คือ เทพในทั้งสองศาสนานั้นล้วนมีหลักธรรมที่เหมือนกันคือความมีเมตตา กรุณา เป็นพื้นของจิต ที่นี้ภิกษุสงฆ์ผู้อื่นอยู่เสมอ ส่วนนัยที่ต่างกันคือทางพระพุทธศาสนาจะแยกเป็นคุณธรรมก่อนเป็นเทพอันเป็นสาเหตุให้ได้รับผลคือความเป็นเทพ และมีคุณธรรมที่เทพพึงมีอยู่เสมอ ส่วนคุณธรรมของเทพในทางศาสนาพราหมณ์จะเน้นถึงหน้าที่ของเทพผู้เป็นใหญ่ที่พึงกระทำเป็นสำคัญ คือความเป็นผู้สร้าง ผู้รักษา และผู้ทำลาย

ความเป็นมนุษย์กับเทพจึงแตกต่างกันในบางแง่มุม แต่ถึงอย่างนั้นก็ตามความที่เทพเจ้าก็เป็นสัตว์โลกเป็นเหตุให้เทพเจ้าต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของโลกเหมือนกับมนุษย์ ซึ่งกฎเกณฑ์ดังกล่าวเรียกกันว่าเป็นธรรมะบ้างธรรมชาติบ้างหรือกฎศีลธรรมบ้าง ซึ่งกฎเหล่านี้เองที่ถือว่าเป็นสากลของโลกและจักรวาล และเนื่องจากเทพเจ้านั้นมีคุณธรรมที่สูงส่งในระดับที่เป็นภพภูมิที่

เหนือกว่ามนุษย์ แต่ก็สามารถที่จะสื่อสารสัมพันธ์กับมนุษย์ได้ ดังนั้น คุณธรรมของเทพเจ้าจึงสามารถที่จะนำมาเป็นกรอบหรือเป็นเกณฑ์ที่ทำให้มนุษย์ปฏิบัติเพื่อความสุขของชีวิตของสังคมได้เหมือนกัน และคุณธรรมของเทพดังกล่าวก็ได้พัฒนามาเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมและจริยธรรมให้กับมนุษย์ได้

Thesis Title : A Comparative Study of the Virtue of Deva in Theravada Buddhism and Hinduism

Researcher : Phra Akom Aphanttharo (Homcha-Em)

Degree : Master of Arts (Comparative Religion)

Thesis Supervisory Committee

: Dr. Phrakhrū Ghositbodhisat Palī IV, B.A., M.A., Ph.D. (Phil.)

: Dr. Sawaeng Nilnama Palī VII, B.A, M.A.(Phil), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : 9 March 2014

ABSTRACT

This research is of three respects :- 1) to study of the virtue of Deva in Theravada Buddhist perspective, 2) to study of the virtue of Deva in Hindu perspective, and 3) to comparative study of the virtue of Deva in perspective of Theravada Buddhism and Hinduism.

From the research, it is found that the virtue of Deva in Buddhism is divided the virtue of Devahood into two points, namely, 1) the virtue before Devahood, there are three practices virtue to be Deva, e.g. accomplishment, the subject of function, and the bases of meritorious action, 2) the virtue during being Deva, it is the virtue that Deva have to practice always such as Deva's dhamma and sublime state of mind.

The virtue of Deva in Hindu emphasize three Devas, they are 1) Brahma who is creator, the virtue is the sublime state of mind, 2) Vishnu who is preserver or protector, his virtue is to help suffer person to be happier person. 3) Shiva who is destroyer or judge, his virtue is loving-kindness and not force down to one who is not be, admire one who is to be.

The similarity of Deva's virtue in two religions is the both Deva in Buddhism and Hinduism have the same principle, which is having loving-kindness, compassion which is the basic of mind. They are always having compassion. Then, the difference of Deva's virtue is, Buddhism has divided the virtue before to be Deva which causes of Devahood, and the virtue which Deva should always have. The virtue of Deva in Hinduism emphasize to the duty of Deva who are Great Gods as creator, protector, and destroyer.

Human beings are different in another point of Devahood. However, the gods are living beings, it causes gods are also under the law of the world as human beings. That law is called Dhamma, nature, or the law of truth. These laws are named as world law and universal law, because Deva have the higher virtue in the world higher than human beings. It can contact with human beings. So the virtue of Deva can be taken as the criterion that human beings perform for happiness of society. And the virtue of Deva has also developed as the basic of morality and ethics for human beings.

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณพระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริวา โณ, ผศ. ดร.) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระราชวรมุนี (พล อาภากรโธ, ดร.) คณบดีคณะพุทธศาสตร์ พระราชสิทธิมนี วิ. (บุญชิต ญาณส่วโร, ดร.) ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ ประธานกรรมการตรวจสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุรณ์ เกตุทัตสสา ที่ช่วยชี้แนะประเด็นต่าง ๆ ในงานวิจัยครั้งนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอขอบคุณต่อคณาจารย์ที่ปรึกษา คือ พระครูโฆสิตพุทธศาสตร์, ดร. ประธานกรรมการ ดร. แสง นิลนามะ กรรมการ ซึ่งได้กรุณาช่วยเหลือให้คำแนะนำ ปรึกษา และตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยดีตลอดมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาเป็นอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

เจริญพรขอบคุณ ผศ. เฉลียว รอดเขียว รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชำนะ พาชี้อ ดร. ณัฏฐ์ ศรีดี ผอ.โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา ภาควิชาอังกฤษ อาจารย์กฤต ศรียะอาจ ผู้ประสานงานประจำโครงการฯ ที่ช่วยกระตุ้นเตือนและแนะนำทั้งด้านการศึกษาและการทำงานวิจัย รศ. ดร. ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยตรวจสอบบทคัดย่อภาษาอังกฤษ ขอขอบคุณพระพิจิตร ธมมวิจิตโต คุณไชยา เสนแสนยา เจ้าหน้าที่ประจำโครงการ ที่ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการประสานงานเกี่ยวกับการศึกษาและวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณกำลังใจจากเพื่อนร่วมห้องศาสนาเปรียบเทียบรุ่นที่ ๒ ทุกรูป โดยเฉพาะพระมหานอบ สุวีโร วัฑฒิเสขการ ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลและสถานที่พักพิงทั้งขณะกำลังศึกษาและขณะทำวิทยานิพนธ์

นอกจากนั้นขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาขอบคุณเจ้าของผลงานด้านหนังสือ และงานวิจัยทุกชิ้น ที่ผู้วิจัยได้นำมาเป็นเอกสารอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอกราบขอบพระคุณพระอุปัชฌาย์ ครูอาจารย์ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการให้ผู้วิจัย มีความรู้จนสามารถศึกษาค้นคว้าได้ และความดีอันเกิดจากผลงานชิ้นนี้ขอมอบให้คุณพ่อสำรวย คุณแม่แพเยาว์ หอมชะเอม โยมบิดามารดาผู้ให้กำเนิด และขอบูชาคุณแต่พระไตรรัตน์อันเป็นที่พึ่งที่ระลึกเสมอมา

พระอาคม อาภาทโร (หอมชะเอม)

๙ มีนาคม ๒๕๕๗

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณพระสุธีธรรมมานุวัตร (เทียบ สิริธรรมา โฉม, ผศ.ดร.) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระราชวรมุนี (พล อากาศโร, ดร.) คณบดีคณะพุทธศาสตร์ พระราชสิทธิมนี วิ.(บุญชิต ญาณสวโร, ดร.) ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ ประธานกรรมการตรวจสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุรณ์ เกตุทัตสา ที่ช่วยชี้แนะประเด็นต่าง ๆ ในงานวิจัยครั้งนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอขอบคุณต่อคณาจารย์ที่ปรึกษา คือ พระครูโฆสิตพุทธศาสตร์, ดร. ประธานกรรมการ ดร.แสง นิลนามะ กรรมการ ซึ่งได้กรุณาคอยช่วยเหลือให้คำแนะนำ ปรึกษา และตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยดีตลอดมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาเป็นอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

เจริญพรขอบคุณ ผศ.เฉลียว รอดเขียว รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชำนะ พาชื่อ ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี ผอ.โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา ภาควิชาภาษาอังกฤษ อาจารย์กฤต ศรียะอาจ ผู้ประสานงานประจำโครงการฯ ที่ช่วยกระตุ้นเตือนและแนะนำทั้งด้านการศึกษาและการทำงานวิจัย รศ.ดร.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยตรวจสอบบทคัดย่อ ภาษาอังกฤษ ขอขอบคุณพระพิจิตร ธมมวิจิตรโต คุณไชยา เสนแสนยา เจ้าหน้าที่ประจำโครงการ ที่ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการประสานงานเกี่ยวกับการศึกษาและวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณกำลังใจจากเพื่อนร่วมห้องศาสนาเปรียบเทียบรุ่นที่ ๒ ทุกรูป โดยเฉพาะพระมหานอบ สุวีโร วัฑฒิเศษ การ ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลและสถานที่พักพิงทั้งขณะกำลังศึกษาและขณะทำวิทยานิพนธ์

นอกจากนั้นขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาขอบคุณเจ้าของผลงานด้านหนังสือ และงานวิจัยทุกชิ้น ที่ผู้วิจัยได้นำมาเป็นเอกสารอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอกราบขอบพระคุณ พระอุปชฌาย์ ครูอาจารย์ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาทำให้ผู้วิจัย มีความรู้จนสามารถศึกษาค้นคว้าได้ และความดีอันเกิดจากผลงานชิ้นนี้ขอมอบให้คุณพ่อสำรวย คุณแม่เพียว หอมชะเอม โยมบิดามารดาผู้ให้กำเนิด และขอบูชาคุณแต่พระไตรรัตน์อันเป็นที่พึ่งที่ระลึกเสมอมา

พระอาคม อากาศโร (หอมชะเอม)

๙ มีนาคม ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๕ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๑
บทที่ ๒ คุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๒
๒.๑ นิยามความหมายของเทพ	๑๒
๒.๒ ประเภทของเทพ	๑๕
๒.๒.๑ เทพชั้นกามาวจรภูมิ	๒๐
๒.๒.๒ เทพชั้นรูปาวจรภูมิ	๒๕
๒.๒.๓ เทพชั้นอรุฬาวจรภูมิ	๒๗
๒.๓ ความเชื่อเรื่องเทพ	๒๘
๒.๓.๑ ความเชื่อต่อผลของการทำบุญ	๒๘
๒.๓.๒ ความเชื่อต่อภพภูมิของเทพ	๓๓
๒.๔ คุณธรรมของเทพ	๔๑
๒.๔.๑ คุณธรรมก่อนเป็นเทพ	๔๑
๑) สัมปทา ๕	๔๑
๒) วัตตบท ๗	๔๓

๓) บุญกิริยาวัตถุ ๓	๔๕
๒.๔.๒ คุณธรรมขณะเป็นเทพ	๕๕
๑) เทวธรรม ๒	๕๕
๒) พรหมวิหารธรรม ๔	๕๖
๒.๕ สรุป	๕๘
บทที่ ๓ คุณธรรมของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	๖๐
๓.๑ นิยามความหมายของเทพ	๖๐
๓.๑.๑ นิยามความหมายของเทพ	๖๐
๓.๑.๒ ความเป็นมาของเทพ	๖๑
๓.๑.๓ อารยธรรมอินเดียก่อนพระเวท	๖๗
๓.๒ ประเภทของเทพ	๖๘
๓.๒.๑ เทพก่อนยุคพระเวท	๖๘
๓.๒.๒ เทพยุคพระเวท	๖๙
๓.๒.๓ เทพยุคพราหมณ์	๘๔
๓.๓ ความเชื่อเรื่องเทพ	๘๖
๓.๓.๑ ความเชื่อเรื่องการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษยกขึ้นไปสู่เทพ	๘๖
๓.๓.๑ ความเชื่อเรื่องสถานภาพของเทพ	๘๗
๓.๔ คุณธรรมของเทพ	๙๑
๓.๔.๑ ประวัติความเป็นมาของเทพตรีมูรติ	๙๑
๓.๔.๒ คุณธรรมของเทพตรีมูรติ	๑๐๐
๓.๕ สรุป	๑๐๕
บทที่ ๔ ศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	๑๐๗
๔.๑ เปรียบเทียบด้านนิยามความหมายของเทพ	๑๐๗
๔.๒ เปรียบเทียบด้านประเภทของเทพ	๑๐๙
๔.๓ เปรียบเทียบด้านความเชื่อเรื่องเทพ	๑๑๓
๔.๔ เปรียบเทียบด้านคุณธรรมของเทพ	๑๑๖
๔.๕ อิทธิพลของคุณธรรมของเทพต่อศาสนิกชน	๑๒๑
๔.๖ สรุป	๑๓๒
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๑๓๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๖
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๔๐
บรรณานุกรม	๑๔๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คัมภีร์ที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาและนำมาอ้างอิงสำหรับการเขียนในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยกล่าวถึงแหล่งที่มา เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒ หมายถึง สุตตันตปิฎก ที่ฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระสุตตันตปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อ ๑๑๑-๑๔๐ หน้า ๘๓ - ๑๐๒.

			พระวินัยปิฎก		
วิ.ม. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวิคคปาติ	(ภาษาบาลี)	
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)	
วิ.ป. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวาร	(ภาษาไทย)	
			พระสุตตันตปิฎก		
ที.สี. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพา. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหายนวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.สพา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหายนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎฐก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.อฎฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิบาตปาติ	(ภาษาบาลี)

อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุดตินิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(บาลี)	=	สุดตฺนตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมฺมปทปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุดตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(บาลี)	=	สุดตฺนตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถापาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตค เอกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.สตตค.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตค สัตตคนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(บาลี)	=	สุดตฺนตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทสปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.จู.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทส	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
---------------	---	-------------	---------	-----------

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

การใช้อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหายานมหาวิทยาลัย ตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด โดยระบุคำย่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๓/๓๕๓ หมายถึง สุดตฺนตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตคอกุฏจกถา ภาษาบาลี เล่ม ๔ ข้อ ๓ หน้า ๓๕๓

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม.อ.	(บาลี)	=	สุดตฺนตปิฎก	ทีฆนิกาย	สมุญจลวิลาสินี	มหาวคคอกุฏจกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.อ.	(บาลี)	=	สุดตฺนตปิฎก	ทีฆนิกาย	สมุญจลวิลาสินี	ปาฎีกวคคอกุฏจกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.อ.	(บาลี)	=	สุดตฺนตปิฎก	องคุดตินิกาย	มโนรณปุรณี	ทูกาทินิปาตอกุฏจกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก.อ.	(บาลี)	=	สุดตฺนตปิฎก	องคุดตินิกาย	มโนรณปุรณี	ปญจกาทินิปาตอกุฏจกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมฺมปทคาคา	(ภาษาไทย)	
ขุ.เถรี.อ.	(บาลี)	=	สุดตฺนตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปรมตถทีปนี	เถรีคาคากุฏจกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อ.	(บาลี)	=	สุดตฺนตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตคอกุฏจกถา	(ภาษาบาลี)	

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

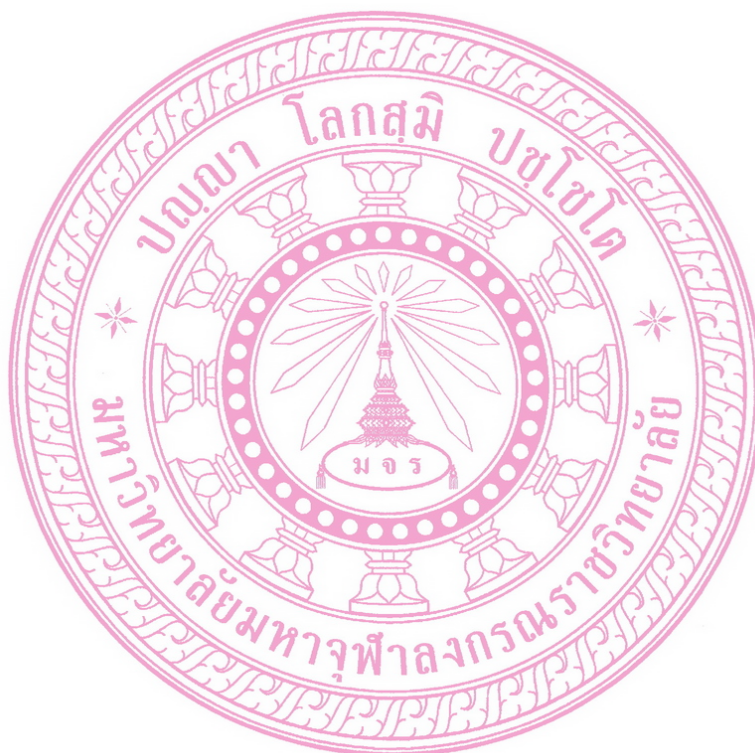
อภิ.ปญจ.อ.	(บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก	ปญจปรณอกุฏจกถา	(ภาษาบาลี)
------------	--------	---	-------------	----------------	------------

ค. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ฎีกา

ส่วนการใช้อักษรย่อคัมภีร์ฎีกาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงคัมภีร์ฎีกาตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด โดยระบุชื่อคัมภีร์ตามด้วย เล่ม/ชื่อ/หน้า เช่น อง.ตีก.ฎีกา. (บาลี) ๒/๘๘/๒๓๗ หมายถึง องคุดตริกนิกาย สารตถมถชสา องคุดตริกฎีกา ภาษาบาลี เล่ม ๒ ชื่อ ๘๘ หน้า ๒๓๗ ฉบับมหาจุฬารฎีกา

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

อง.ตีก.ฎีกา. (บาลี) = องคุดตริกนิกาย สารตถมถชสา องคุดตริกฎีกา (ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์มักมีความเชื่อว่า เทวดาเป็นผู้วิเศษ มีฤทธิ์อำนาจ อยู่บนสรวงสวรรค์ เหาะเหินเดินอากาศ บันดาลคุณหรือโทษได้ จึงพากันเคารพสักการบูชาจนวิวัฒนาการไปสู่การกำเนิดลัทธิหรือศาสนาเทวนิยมที่สอนให้เคารพนับถือเทพเจ้า ว่าเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดและเป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของมนุษย์ ศาสนาในโลกโดยทั่วไปจึงให้ความสำคัญกับเทพเจ้าในฐานะเป็นสิ่งสูงสุดสำหรับพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาอเทวนิยมที่สอนให้มนุษย์เชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์โดยยึดถือหลักธรรมเป็นสิ่งสูงสุด ครัทธาในพระพุทธศาสนามีเป้าหมายเพื่อนำไปสู่การหยั่งรู้สังขารธรรม การหยั่งรู้สังขารธรรมนำไปสู่การพ้นทุกข์ ดังพระพุทธพจน์ว่า

มนุษย์ทั้งหลายถูกความกลัวคุกคามแล้ว ย่อมถื่อป่าไม้ ภูเขา อาราม หรือรุกขเจดีย์เป็นอันมาก ว่าเป็นสรณะ สรณะนั้นไม่ใช่สรณะอันเกษม ไม่ใช่สรณะอันสูงสุด บุคคลอาศัยสรณะนั้นแล้ว ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ได้ ส่วนผู้ใด ถึงพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ เห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาอันชอบ คือ ทุกข์ เหตุแห่งการเกิดทุกข์ การก้าวล่วงทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นเครื่องให้ถึงความระงับทุกข์ สรณะนั้นเป็นสรณะอันเกษม เป็นสรณะอันสูงสุด บุคคลอาศัยสรณะนี้แล้วย่อมพ้นจากทุกข์ได้

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้จำแนกเทวดาออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. สมมติเทพ หมายถึง เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา เจ้าฟ้ามหากษัตริย์ พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ปกครองประเทศ รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ล้วนจัดเป็นสมมติเทพ

๒. อุบัติเทพ หมายถึง เทวดาชนิดโอปปาติกะผู้ผุดอุบัติบนสวรรค์ชั้นต่ำบ้างสูงบ้างตามบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญมา ไม่มีพ่อ ไม่มีแม่ โตเป็นหนุ่มสาวทันที เทพบุตรมีวัยประมาณอายุ ๒๐ ปีตลอด เทพธิดามีวัยประมาณอายุ ๑๖ ปีตลอด^๒ เทวดาเหล่านี้เคยสร้างสมบุญกุศลเอาไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์หรือสัตว์ บุญกุศลนั้นจึงนำส่งให้อุบัติเป็นอุบัติเหตุ ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนมนุษย์หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์เดียรัจฉานบางพวก^๓

^๑ พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๔/๔๐ - ๔๑, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๔๐ - ๔๑.

^๒ ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๗/๒๒.

^๓ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙) ๒๙ เมษายน ๒๕๔๔), หน้า ๓๑๔.

๓. วิสุทธิเทพ หมายถึง พระอรหันต์ผู้มีจิตปราศจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง มีจิตใจผ่องใสเบิกบาน มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อยู่เสมอ และเป็นที่พักอันประเสริฐของสรรพสัตว์ทั้งหลาย วิสุทธิเทพนี้ มีจิตใจที่สูงกว่าพวกสมมติเทพและอุบัติเทพ เพราะท่านมีคุณธรรมสูงกว่า ดังข้อความในขุททกนิกาย จุฬนิเทศว่า

สมมติเทพเป็นไฉน พระราชาทั้งหลาย พระราชกุมารทั้งหลาย พระราชกุมารีทั้งหลาย และพระมเหสีทั้งหลาย จัดเป็นเทพโดยสมมติ บุคคลทั้งหมดนี้ จัดเป็นเทพโดยสมมติ เรียกว่า สมมติเทพ

อุบัติเทพเป็นไฉน เทวดาชั้นจาตุมหาราช เทวดาชั้นดาวดึงส์ เทวดาชั้นยามา เทวดาชั้นดุสิต เทวดาชั้นนิมมานรดี เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เทวดาผู้นับเนื่องในหมู่พรหมและเทวดาชั้นสูงไปกว่านั้น เรียกว่า อุบัติเทพ

วิสุทธิเทพเป็นไฉน พระอรหันต์ซึ่งเณรผู้เป็นสาวกของพระตถาคต เรียกว่า วิสุทธิเทพ และพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็ เรียกว่า วิสุทธิเทพ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นเทพ เป็นอติเทพและเป็นเทพยิ่งกว่าเทพยิ่งกว่าสมมติเทพ อุบัติเทพและวิสุทธิเทพทั้งหลาย ทรงเป็นราชสีห์ยิ่งกว่าราชสีห์ เป็นนาคยิ่งกว่านาค เป็นผู้นำหมู่ยิ่งกว่าผู้นำหมู่ เป็นพระมุนียิ่งกว่ามุนี เป็นพระราชายิ่งกว่าพระราชา^๔

ในบรรดาเทวดาทั้ง ๓ ประเภทนี้ มนุษย์สามารถเป็นได้ ๒ ประเภท คือ สมมติเทพ อันได้แก่ เป็นเจ้าฟ้ามหากษัตริย์ผู้ทรงครองแผ่นดินโดยทศพิธราชธรรมและเป็นวิสุทธิเทพด้วยการเจริญจิตภาวนาจนปราศจากกิเลสทั้งมวลดังพระอริยเจ้าทั้งหลาย ส่วนอุบัติเทพนั้น เป็นเรื่องของภพหน้า มนุษย์ต้องสะสมบุญกุศลจึงจะสามารถเป็นได้ สิ่งสำคัญที่สุดในความเป็นเทวดาในทางพระพุทธศาสนา คือต้องมีคุณธรรมหลัก ๒ ประการ ที่เรียกว่า เทวธรรม ได้แก่ หิริโอตตปปะ ดังภาษิตที่ว่า “บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปปะตั้งมั่นอยู่ในสุกกธรรม (กุศลธรรม) เป็นผู้สงบระงับเป็นคนดีงามท่านเรียกว่าผู้มีเทวธรรมในโลก”^๕

ส่วนเทพในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู หากย้อนกลับไปถึงยุคก่อนพระเวท หมายถึงยุคอริยกะ อันเป็นยุคที่พวกอารยันหรืออริยกะเริ่มอพยพเข้าสู่อินเดียทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (ตอนเหนือของกลุ่มแม่น้ำสินธุ) เข้าปะปนกับคนพื้นเมืองเจ้าของถิ่นเดิมของอินเดีย คือมีลักขะหรือทราวิท (Travith) ทั้งพวกอริยกะและพวกมีลักขะต่างมีศาสนาเดิมของตนอยู่ก่อนแล้ว กล่าวคือ พวกมีลักขะนับถือธรรมชาติ (ธาตุ ๔) คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เชื่อว่าธรรมชาติทั้ง ๔ เป็นเทพเจ้า มีตัวตน มีชีวิตจิตใจ ประทับอยู่บนสวรรค์บนภูเขาศุเมรุ (ภูเขาคิมาลัย) ระหว่างสวรรค์กับโลกมนุษย์มีมหาสมุทรกั้น (สมัยนั้นอินเดียเป็นเกาะ เรียกว่า ชมพูทวีป) มีพิธีบวงสรวงเทพเจ้าด้วยไฟ เพราะเชื่อว่า ควันไฟที่ลอยขึ้นสู่เบื้องบนนั้นเป็นสื่อนำความประสงค์ของผู้ส่งเวทย์ไปแจ้งให้เทพเจ้าทราบและการที่ไฟเผาไหม้เครื่องสังเวทยหมดไป คือ การเสวยเครื่องสังเวทยของเทพเจ้า

^๔ พุ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๑๙/๒๓๕ - ๒๓๗, พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๙/๓๘๗ - ๓๘๘.

^๕ พุ.ชา.เอกก.(ไทย) ๒๗/๖/๓.

ศาสนาเดิมที่พวกอริยกะนับถืออยู่ก่อนอพยพเข้าสู่อินเดีย ได้แก่การนับถือธรรมชาติและ
วิญญาณบรรพบุรุษ ธรรมชาติที่พวกอริยกะนับถือว่าเป็นเทพเจ้า ได้แก่

- ๑) เทพผู้บันดาลสิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้เกิดขึ้นในโลก เรียกว่า “อินทร์”
- ๒) เทพผู้ให้ความร้อนและแสงสว่าง เรียกว่า “สวาตริ”
- ๓) เทพผู้ให้ความเย็น – ความชุ่มชื้น เรียกว่า “วรุณ”
- ๔) เทพผู้ทำลายชีวิตมนุษย์และสัตว์ เรียกว่า “ยม” หรือ “มฤตยู”

พวกอริยกะยังถือว่าเทพทั้ง ๔ นี้ เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์รักษาทิศทั้ง ๔ ของโลกอีกด้วย จึงเรียกว่า
“โลกบาล” พิธีบูชาเทพเจ้าจะกระทำควบคู่กับพิธีบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ด้วยการนำอาหารไป
วางที่พื้นดิน เรียกว่า “พลี” ต่อมาพวกอริยกะทำสงครามชนะพวกพื้นเมืองและเข้าทำการปกครอง ได้
ปรับเทพเจ้าที่ตนนับถือเข้ากับเทพเจ้าของเจ้าของถิ่นเดิม โดยสร้างเทพเจ้าอัคนีขึ้นใหม่ (เพราะเห็นว่า
พวกพื้นเมืองเดิมนิยมบูชาไฟ) แต่ให้อยู่ในฐานะเป็นเทพบริวารของสวาตริเพื่อให้พวกพื้นเมืองเดิม
สำนึกตนอยู่เสมอว่าอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของพวกอริยกะ^๖

เทพในยุคพระเวทตอนแรกอยู่ในรูปของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น กลางวัน
กลางคืน พายุ สายฝน เป็นต้น เพราะชาวอินเดียโบราณใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ เป็นส่วนหนึ่งของ
ธรรมชาติ และได้ประสบพบเห็นปรากฏทางธรรมชาติต่าง ๆ จึงทำให้พวกเขาเกิดความเชื่อว่าสรรพสิ่ง
หรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ ที่ล้อมรอบมนุษย์อยู่นั้นจะต้องมีตัวตนที่มีอำนาจคอยควบคุม
อยู่เบื้องหลัง มิฉะนั้นแล้วก็เป็นไปไม่ได้เลยที่ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ดวงอาทิตย์หรือดวง
จันทร์จะสามารถโคจรขึ้นและอสดง ตลอดจนสามารถแผ่รังสีที่ทั้งร้อนและเย็นได้ทุก ๆ วัน เดือน และ
ปีได้ เมื่อเกิดความเชื่อเช่นนี้ขึ้นก็จึงทำการบูชาบวงสรวงทุกสิ่งทุกอย่างที่พวกเขาารู้สึกกลัวเกรง หรือที่
เห็นว่าสามารถทำให้เกิดความสวัสดีแก่ตน ดังนั้น ไฟ ดิน ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ หรือสัตว์ เช่น ม้า วัว
ตลอดจนสิ่งที่ตนทำขึ้นเอง เช่น อาวุธ รถศึก หรือเครื่องใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น จึงได้รับการ
ยอมรับว่าศักดิ์สิทธิ์และควรแก่การเคารพสักการะ^๗ เรื่องราวต่าง ๆ ของทวยเทพและจักรวาลวิทยาจะ
มาจาก “ฤคเวท” เป็นส่วนใหญ่ เทพใน “พระเวท” นั้นล้วนแล้วแต่มีวิวัฒนาการมาจากปรากฏการณ์
ธรรมชาติ แม้จะมีรูปลักษณะเหมือนมนุษย์ก็ตาม^๘

เมื่อเข้าสู่ยุคพราหมณ์ หมายถึงยุคที่พวกอารยันแผ่อำนาจครอบครองอินเดียภาคเหนือได้
ทั้งหมด กำเนิดแคว้นต่าง ๆ แต่ละแคว้นมีพระราชปกครองแยกตัวเป็นอิสระไม่ขึ้นแก่กัน พวกอารยัน
ยุคนี้ เชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าและการทำพิธีปลีบูชาเทพเจ้า โดยเชื่อว่า

^๖ มนต์ ทองซัช, ๔ ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐),
หน้า ๙.

^๗ พระมหาประยงค์ จันทรแดง, “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์
พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

^๘ พระยาสัจจาภิรมย์, เทวกำเนิด, (กรุงเทพมหานคร : ป.พิศนาคการพิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๒.

๑) ถ้าประกอบพิธีกรรมอย่างถูกต้องจนเป็นที่พอพระทัยของเทพเจ้าแล้ว เทพเจ้าจะเมตตาประทานพรให้สมปรารถนาในสิ่งที่ขอ

๒) ผู้ประกอบพิธีกรรมด้วยความมานะพากเพียรยิ่งจนถึงที่สุด อาจเปลี่ยนสถานภาพจากมนุษย์ธรรมดาเป็นเทพเจ้าได้

ความเชื่อประการแรก ทำให้นักบวชพราหมณ์กลายเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในจิตใจของประชาชนเพราะเป็นผู้ผูกขาดความรู้ในการประกอบพิธีกรรมและติดต่อกับพระเจ้าได้เพียงฝ่ายเดียว ยุคนี้ได้ชื่อว่า “ยุคพราหมณ์” เพราะเป็นยุคที่พราหมณ์ได้รับความยกย่องอยู่ในฐานะสูงสุด (ยิ่งกว่าพระราชา) ความเชื่อประการที่ ๒ ทำให้เกิดค่านิยมในสังคมของพวกอารยันยุคนั้นว่า ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมมีโอกาสยกฐานะของตนเองเทียบเท่าพระราชาหรือยิ่งกว่าได้ เป็นเหตุให้มีผู้เสียสละทรัพย์สินสมบัติและครอบครัวออกบวชทำให้เกิดเจ้าลัทธิใหม่เพิ่มขึ้น^๕

จากประเด็นต่าง ๆ ผู้วิจัยมองว่า เทวดาที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกและคัมภีร์พระเวท เป็นบ่อเกิดแนวความคิดเกี่ยวกับเทวดาของคัมภีร์รุ่นหลังๆ และเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อและประเพณีส่วนมากในสังคมไทยที่เชื่อว่าเทวดาสามารถบันดาลทั้งคุณและโทษแก่มนุษย์ตามความพอใจของตน ประเด็นที่แตกต่างของเทวดาในสองคัมภีร์คือ ในพระสุตตันตปิฎก เทวดาเป็นโอปปาติกะ ไม่มีบิดามารดา มีการเวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะหมดกิเลสอาสวะ ไม่เหนือพระอริยะ ส่วนในพระเวท เทวดามีบิดามารดา เมื่อโตเป็นหนุ่มสาว จะเป็นอมตะมีความยิ่งใหญ่กว่ามนุษย์ทุกระดับ สังคมไทยยอมรับเทวดามาจากวัฒนธรรมอินเดียโดยมากและหวังพึ่งอำนาจเทวดา

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาความเบื้องต้นของสถานภาพและคุณธรรมของเทวดา ทั้งในพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแล้ว ทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาเปรียบเทียบให้เห็นถึงข้อเหมือนและข้อแตกต่างของคุณธรรมของเทวดาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และคุณธรรมเหล่านั้นได้มีอิทธิพลต่อศาสนิกชน รวมถึงสังคมไทยอย่างไร รวมถึงเพื่อทำความเข้าใจทางวิชาการด้านศาสนาและเป็นเหตุเข้าใจที่ถูกต้องระหว่างศาสนาต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาคุณธรรมของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

- ๑.๓.๑ คุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง คุณธรรมที่ทำให้เป็นเทวดาตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น ความละเอียดถี่ถ้วน ความเกรงกลัวต่อบาป ซึ่ง

^๕ มนต์ ทองธัช, ๔ ศาสนาสำนาคัญของโลกปัจจุบัน, หน้า ๑๒ - ๑๔.

เป็นคุณธรรมสำคัญประจำตัวของเทวดาทั้งเทวดาโดยอุบัติ และเทวดาโดยสมมติที่สามารถปฏิบัติตามได้

๑.๓.๒ **คุณธรรมของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู** หมายถึง หลักการ คุณงามความดีที่ทำให้เป็นเทพในมุมมองของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อันเป็นหลักปฏิบัติที่ด้รับยกย่องให้เป็นเทพ ที่ศาสนิกชนสามารถนำมาประพฤติปฏิบัติตามได้ ในงานวิจัยนี้เน้นคุณธรรมของเทพทั้งสามคือ พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ เป็นหลัก

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

วิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวข้องกับคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยเอกสารที่จะต้องสืบค้นนั้นก็คือพระไตรปิฎกและอรรถกถารวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ส่วนด้านศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อาศัยคัมภีร์พระเวท คัมภีร์อุปนิษัตและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อื่น ๆ

๑.๕ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๕.๑ คุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๕.๒ คุณธรรมของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเป็นอย่างไร
- ๑.๕.๓ คุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีความเหมือนและต่างกันอย่างไร และมีอิทธิพลต่อศาสนิกชนอย่างไร

๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก.เอกสารที่เกี่ยวข้อง

- ๑.๖.๑ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)** กล่าวว่าเทวดามี ๕ ประเภท คือ
  ๑. นกบวช นกพรตเป็นเทวดาของสาวกของตน
  ๒. สัตว์เลี้ยง เช่น ช้าง ม้า โค เป็นต้น เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบูชาสัตว์ประเภทนั้นๆ
  ๓. ธรรมชาติ มีไฟ แก้ว มณี เป็นต้นเป็นเทวดาของผู้นับถือพรตบูชาสิ่งนั้นๆ
  ๔. เทพชั้นต่ำ เช่น นาค ครุฑ ยักษ์ คนธรรพ์ เป็นเทวดาของผู้บูชาภาคเป็นต้น
  ๕. เทพชั้นสูง เช่น พระอินทร์ เป็นต้น เป็นเทวดาของผู้นับถือพรตบูชาเทพนั้นๆ^{๑๑}

๑.๖.๒ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)** กล่าวถึงเทวดาว่า เทวดาล้วนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตาย เวียนว่ายในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ เทวดามีข้อดีคือ มีอายุทิพย์ วรรณะ

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอสอาร์.พี.ริ้นตัง แมส โพรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๒๐๓.

ทิพย์ และสุขทิพย์ ส่วนมนุษย์มีข้อดีคือ กล้าหาญกว่า สติดีกว่าและมีการประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งสามารถพัฒนาตนให้มีคุณธรรมสูงกว่าเทวดาก็ได้ พระพุทธศาสนาให้เลิกลีลาอันวอนขอความช่วยเหลือจากเทวดาและการบีบบังคับให้ทำตามประสงค์อันเป็นวิธีดั้งเดิมที่ไม่ถูกไม่ควร ให้หันมาวางท่าทีด้วยเมตตา มีไมตรีจิตต่อกัน เคารพซึ่งกันและกันในฐานะเป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตาย ไม่ก้าวก่ายแทรกแซงกันแต่ต่างทำหน้าที่ที่ดีของตนให้สมบูรณ์^{๑๑}

๑.๖.๓ **ว.จิ้นประดิษฐ์** กรเทพ เทพโยธิน กล่าวถึงเป้าหมายของการบำเพ็ญเพียรของนักบวชเพื่อความเป็นเทพไว้ในหนังสือ“ตำนานพระฤๅษี” ว่า ฤๅษี เป็นคำเรียกขานของคนที่บำเพ็ญเพียรด้วยความอดุสาหะ เป็นความเชื่อของบุคคลว่าต้องการหลุดพ้นจากความทุกข์ บ้างต้องการจะสร้างฤทธิ์ สร้างบารมี จึงเกิดมีลัทธิ มีการตั้งตัวเป็นอาจารย์สอนศิษย์ให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักการที่วางไว้ เป็นคำที่เรียกคนที่มีพลังจิตเด็ดเดี่ยว ที่มุ่งปฏิบัติจนประสบความสำเร็จในอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายๆ อย่าง เช่น สามารถเหาะเหินเดินบนอากาศได้ มีวาจาสิทธิ์ มีฤทธิ์อำนาจที่จะบันดาลสิ่งต่างๆ ให้เป็นไปตามความปรารถนาของพลังจิตตนเองนั่นเอง และบางท่านก็เก่งเรื่องยาสมุนไพร เช่น ชิวโกมารภัทร ซึ่งเป็นแพทย์ประจำพระองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา เราก็รวมเรียกท่านอยู่ในกลุ่มของพระฤๅษีเช่นกันในการค้นคว้าพบว่า ฤๅษี มีการแบ่งชั้นที่แตกต่างกันไป มีการบำเพ็ญตบะ เป็นผู้ที่สร้างบารมี มีจุดมุ่งหมาย เพื่อจะได้ไปจุติเป็นพรหม หรือเทพนั่นเอง^{๑๒}

๑.๖.๔ **อรุณศักดิ์ กิ่งมณี** ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู” ว่า ขนชาติอารยันเป็นพวก “เทวนิยม” (Theism) คือนับถือเทพเจ้ามาแต่ดั้งเดิม มีภาษาเป็นของตนเอง เมื่อยังรวมกันอยู่ยั้งที่เดิมนั้นจะนับถือเทพเจ้าจำนวนมาก เริ่มจากนับถือเทพเจ้าที่เป็น “โลกลบาล” ก่อนได้แก่

- ๑) นับถือพระอาทิตย์ว่าเป็นมูลฐานแห่งความสว่างและความร้อน เรียกว่า “สวิตฤ” หรือ “สวิตระ”
- ๒) นับถือฝนว่าเป็นเหตุแห่งน้ำและความเย็น เรียกว่า “วรุณะ”
- ๓) นับถือผู้ดลบันดาลให้สรรพสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นและเป็นไปในโลก เรียกว่า “อินทระ”
- ๔) นับถือผู้ทำลายชีวิตมนุษย์และสัตว์อื่นจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ เรียกว่า “มฤตยู” หรือ “ยม”

๒) จำพวก คือ

- ๑) พวกที่อยู่ตามภาคพื้นซึ่งเขาสมมติให้มีหน้าที่ปกครองดูแลความเป็นไปของตน โดยเฉพาะตำแหน่ง เช่น มีหน้าที่ดูแลความสุขทุกข์ของประชาชนหรือปศุสัตว์

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), เรื่องเหนือสามัญวิสัย อิทธิปฏิหารีย์-เทวดา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวัยจำกัด), ๒๕๕๐.

^{๑๒} ว.จิ้นประดิษฐ์ (กรเทพ เทพโยธิน), ตำนานพระฤๅษี, (กรุงเทพมหานคร : สยามบรรณาการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๙.

๒) พวกที่อยู่บนสรวงสวรรค์เหนือเทวดาพวกแรก เรียกว่า “เทพ” แปลว่า ผู้เปล่งแสงหรือผู้อยู่ในที่เล่นสบาย^{๑๑}

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๕ พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ (วันจันทร์) ได้กล่าวถึงคติหลังความตายไว้ในงานวิจัยเรื่อง “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ว่า ในคัมภีร์ยุคดั้งเดิม นรกสวรรค์ มักจะเป็นการกล่าวสรุปถึงคติที่บุคคลผู้ทำความชั่วและความดีจะต้องไปเกิดหลังการตาย มีทั้งด้านลักษณะและประเภทที่ละเอียดไม่มากนัก แต่คัมภีร์ยุคหลังจนถึงยุคปัจจุบันได้มีความเห็นในเรื่องนรกสวรรค์เปลี่ยนไป ๒ ประเภท คือ ๑) ฝ่ายที่เห็นว่า นรกสวรรค์มีอยู่จริงทั้งในฐานะเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์และในฐานะเป็นภาวะจิตใจ ๒) ฝ่ายที่เห็นว่า นรกสวรรค์เป็นภาวะทางจิตใจเท่านั้น สามารถรับรู้ได้ทันที มีอยู่ในปัจจุบันนี้ ส่วนที่เป็นภพภูมิในชาติหน้านั้น ไม่มีใครรู้ จึงไม่ควรให้ความสำคัญและศึกษามากนัก^{๑๒}

๑.๖.๖ พระครูวินัยธรสุเทพ อภิณฺจโน (กำแพงนิล) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า เทวดากับมนุษย์เกี่ยวข้องกันด้วยหลักกฎแห่งกรรม มนุษย์ภูมิเป็นแดนแห่งพฤติกรรมที่ชักนำไปสู่ภพต่างกัน แม้เทวดาก็คือมนุษย์ผู้เคยสร้างคุณงามความดีเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ด้วยผลแห่งการทำดีจึงได้ไปบังเกิดยังสวรรค์ชั้นต่างๆ ส่วนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดานั้น พระพุทธศาสนาได้แสดงแนวทางไว้ว่า มนุษย์ควรมีท่าทีต่อเทวดาด้วยเมตตา ไมตรีจิต อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ และให้เคารพนับถือซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย และเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ พระพุทธศาสนาเน้นหลักธรรมสำหรับมนุษย์เพื่อให้บรรลุประโยชน์ด้วยความไม่ประมาท ไม่ประพฤตินอกทางอกุศลและให้มุ่งบำเพ็ญบุญกิริยาอันเป็นเหตุให้เข้าสู่สุคติโลกสวรรค์ ซึ่งเป็นภพภูมิที่เกิดขึ้นด้วยการอาศัยกันและกันแห่งสภาวะธรรมทั้งหลาย สำหรับผู้สิ้นอาสวกิเลสอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว เป็นพระชินาสพจึงไม่มีการเกิดอีกต่อไป ส่วนผู้ที่ยังไม่ได้บรรลุถือว่าเป็นปุถุชน จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏไม่มีที่สิ้นสุด^{๑๓}

๑.๖.๗ พระมหาประยงค์ จันทรแดง ได้ศึกษาเรื่อง “เปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน” พบว่า เทวดาปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกและคัมภีร์พระเวท จึงเป็นบ่อเกิดแนวความคิดเกี่ยวกับเทวดาของคัมภีร์รุ่นหลังๆ และเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อและประเพณีส่วนมากในสังคมไทยเทวดาสามารถบันดาลทั้งคุณและโทษแก่มนุษย์ตามความพอใจของตน ประเด็นที่แตกต่างของเทวดาในสองคัมภีร์คือ ในพระ

^{๑๑} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, *ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๙ - ๑๓.

^{๑๒} พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔).

^{๑๓} พระครูวินัยธรสุเทพ อภิณฺจโน (ทับทิมเทศ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔).

สุดต้นตอปัญหา เทวดาเป็นโอปปาติกะ ไม่มีบิดามารดา มีการเวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะหมดกิเลสอาสวะ ไม่เห็นอพระอริยะ ส่วนในพระเวท เทวดามีบิดามารดา เมื่อโตเป็นหนุ่มสาว จะเป็นอมตะมีความยิ่งใหญ่กว่ามนุษย์ทุกระดับ สังคมไทยยอมรับเทวดามาจากวัฒนธรรมอินเดียโดยมากและหวังพึ่งอำนาจเทวดา^{๑๖}

๑.๖.๘ พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺดรตโน (สุวรรณรัตน์) ได้ศึกษาเรื่อง “ความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท” พบว่า ผู้จะเป็นเทวดาต้องมีจิตเป็นมหากุศล รูปาวจรกุศล อรูปาวจรกุศล และการบรรลุนิพพาน เป็นกำลังส่งผลให้ได้เป็นเทวดาในภพนั้นๆ เทวดามีภพภูมิห่างจากมนุษย์โลกมากตามลำดับชั้น มนุษย์ควรเอาอย่างเทวดาในฐานะผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตมาก่อน พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักการเข้าถึงภพภูมินั้นๆ และนอกจากนั้นยังสอนให้พัฒนาตนไปสู่การบรรลุนิพพาน เพราะเทวดายังอยู่ในภพภูมิที่ยังไม่พ้นทุกข์คือการเกิด แก่ เจ็บ ตาย^{๑๗}

๑.๖.๙ พระมหาพิสิฐ วิสิฐภณฺโณ (สีบนิสัย) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต” สรุปได้ว่า หลักธรรมในเทวดาสังยุต มีทั้งโลกียธรรมและโลกุตระธรรม ประมวลอยู่ในรูปของคาถา เป็นปจฺฉา-วิสัชนา มีเนื้อความที่สั้นกระชับ ลึกซึ้ง คมคาย กระจัดกระจายไม่เป็นหมวดหมู่ งานวิจัยนี้จึงสังเคราะห์ลงในหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ และปัญญา) เพื่อสะดวกต่อการศึกษาและการนำมาประยุกต์ใช้การประยุกต์หลักไตรสิกขาในสังคมไทยในปัจจุบัน คือ ประยุกต์หลักศีลเพื่อสร้างระเบียบและวินัย ประยุกต์หลักสมาธิเพื่อขจัดปัญหาด้านจิตใจ เช่น ความวิตกกังวล ความไม่เชื่อมั่น และเสริมสร้างสมรรถภาพทางจิต และประยุกต์หลักปัญญาเพื่อกระตุ้นให้รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล นำไปสู่กระบวนการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาที่ยั่งยืน การประยุกต์หลักไตรสิกขาดังกล่าว เอื้อให้เกิดการพัฒนาทั้งกาย จิตใจ และสติปัญญาอย่างสมบูรณ์^{๑๘}

๑.๖.๑๐ วิชัย ศรีแก้ว ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมของเทพในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า คุณธรรมของเทพเจ้านั้นเราสามารถที่จะแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑)คุณธรรมก่อนเป็นเทพเจ้า และ(๒)คุณธรรมเมื่อเป็นเทพเจ้าแล้ว โดยข้อที่หนึ่งนั้นเป็นคุณธรรมที่เป็นบุรพกรรมของเทพในสมัยก่อนเกิดเป็นมนุษย์และได้ทำกรรมดีไว้ เช่น กรรมของท้าวสักกเทวราชที่ได้ประพฤติวัตรที่เรียกว่าวัตรบพ ๗ ประการได้แก่ ๑. เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต ๒. ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้เป็นเขฏฐะ (ผู้เจริญคือผู้ใหญ่) ในตระกูลตลอดชีวิต ๓. มีวาจานุ่มนวลสุภาพตลอดชีวิต ๔. มีวาจาไม่ส่อเสียดตลอดชีวิต ๕. มีใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการแจกจ่ายทานครอบครองเรือนตลอดชีวิต ๖. มีวาจาสัตย์จริงตลอดชีวิต ๗. ไม่โกรธ แม้ว่าเกิดโกรธขึ้นก็ระงับได้ทันทีตลอดชีวิต พร้อม

^{๑๖} พระมหาประยงค์ จันทร์แดง, “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

^{๑๗} พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺดรตโน (สุวรรณรัตน์), “ความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

^{๑๘} พระมหาพิสิฐ วิสิฐภณฺโณ (สีบนิสัย), “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

กันนั้นก็ได้เป็นผู้ที่รักษาศีลอยู่เป็นนิตย เมื่อละสังขารไปแล้วย่อมไปเกิดเป็นเทพเจ้าได้ เช่นท้าวสักกะ อีกประการหนึ่งเมื่อตอนที่เป็มนมนุษย์ได้ปฏิบัติตามหลักคำสอนเรื่องสัมปทา ๕ ได้แก่ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา อยู่เป็นนิตยย่อมจะเกิดเป็นเทพเจ้าได้ โดยเฉพาะการรักษาศีล ๕,๘ ในตอนเป็มนมนุษย์ อย่างเคร่งครัดย่อมจะไปเกิดเป็นเทวดาได้ หรือบางอย่างเป็นเพียงวัตร เช่น การรักษาบ้านเรือนเชื้อฟุ้ง สามีอย่างเคร่งครัดตายไปก็สามารถไปเกิดเป็นเทวดาได้ เป็นต้น

อีกประการหนึ่งก็คือคุณธรรมเมื่อเกิดเป็นเทวดาแล้ว ในกรณีที่เกิดเป็นเทวดาแล้วเทพเจ้า หรือเทวดานั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมประจำใจที่สำคัญคือ พรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา นอกจากนั้นก็ต้องมีคุณธรรมของเทพเจ้าก็คือเทวธรรม ๒ ประการได้แก่ หิริ คือความละอายต่อบาป และโอตปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อบาป ซึ่งถือว่าเป็นคุณธรรมที่สำคัญต่อการเป็นเทวดา หากเทวดาหรือเทพเจ้าองค์ใดไม่มีคุณธรรมดังกล่าวก็จะถูกจัดว่าเป็นเทพมารหรือเทพผู้เป็นมิถิฆาปฏิภูมิจึงไม่ควรถูกได้รับการตอบรับจากเหล่าเทวดาทั้งหลาย^๙

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า เทวดา หมายถึง ผู้อยู่ในแดนสวรรค์อันเต็มเปี่ยมด้วยของอันเป็นทิพย์ เสพเสวยสุขอย่างรื่นรมย์ สมดังมโนรถ มีอุทยานภาพและเป็นทีเคารพสักการะของผองชนและอีกประการหนึ่งหมายเอาบุคคล สัตว์หรือสิ่งทีตนนับถือด้วย แต่เอกสารงานวิจัยต่าง ๆ เหล่านั้น ล้วนกล่าวถึงเทวดาในด้านบทบาท สถานภาพ หรือคุณธรรมบางส่วนเท่านั้น ยังขาดประเด็นการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงเปรียบเทียบด้านคุณธรรมให้ลึกซึ้ง ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาในประเด็นดังกล่าว

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร(Documentary Research)โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

๑.๗.๑ รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary source) ได้แก่ เอกสารอ้างอิงหลักทางพระพุทธศาสนา เป็นต้นว่า พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสารคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น คัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ เป็นต้น

๑.๗.๒ รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ หนังสือ ตำรา งานวิจัย เอกสาร วารสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ

๑.๗.๔ สรุปข้อมูลทั้งหมดรวบรวมนำเสนอผลงาน

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

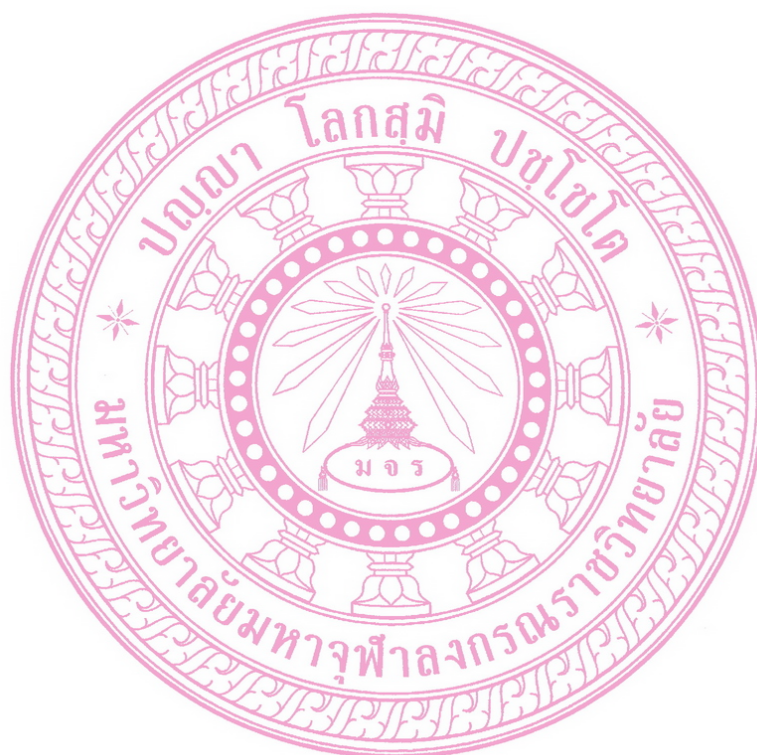
๑.๘.๑ ทำให้ทราบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบคุณธรรมของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

^๙ วิชัย ศรีแก้ว, “การศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมของเทพในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

๑.๘.๓ ทำให้ทราบนัยที่เหมือนกันและแตกต่างกันระหว่างคุณธรรมของเทพในทัศนะของ
พระพุทธรศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่มีอิทธิพลต่อศาสนิกชน

บทที่ ๒

คุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

คุณธรรมของเทพในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาในกรอบของพระพุทธศาสนาเถรวาท ในประเด็นดังต่อไปนี้ นิยามความหมาย ประเภท ความเชื่อ และคุณธรรมของเทพ

๒.๑ นิยามความหมายของเทพ

คำว่า เทพ หรือ เทวดา มาจากศัพท์เดิมว่า “เทวะ” แปลว่า “การเล่น, บูชา”

ในอภินวนปทีปิกาสุจี ได้ให้รูปีวิเคราะห์ความหมายของคำว่า “เทวะ” หรือเทวดาไว้ว่า “ทิพพนติ กิพนติ วุทธิ คจจนติ โลกา อเนนาติ เทโว”^๒ ที่ชื่อว่าเทวะ หรือเทพ หรือเทวดา ก็เพราะ อรรถว่าเล่น รื่นเริง ย่อมไปสู่ความเจริญจากโลกนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้นิยามความหมายของคำว่า “เทวดา” ไว้ว่า พวกชาวสวรรค์ที่มีตาทิพย์ หูทิพย์ และกินอาหารทิพย์^๓

พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “เทวดา” ไว้ว่า “หมู่เทพ หรือชาวสวรรค์เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ทั้งเพศชายและเพศหญิง”^๔ อย่างไรก็ตามคำว่า “เทวดา” ตามรูปศัพท์ที่มีความหมายว่า “การเล่นและบูชา”

จากคำนิยามข้างต้น รวมความแล้ว เทพก็คือ ชาวสวรรค์ที่มีชีวิตอยู่ด้วยการเล่น สนุกสนานบันเทิงใจ เหมือนไม่มีความทุกข์อะไร ๆ มาเกี่ยวข้อง เป็นทิพย์สถานในอุดมคติหลังความตายของมนุษย์ทั่วไป

คำว่า สักกะ หรือ สวรรค์ แปลว่า “โลกที่เลอเลิศเพียงพร้อมไปด้วยกามคุณ ๕ คือ รูป กลิ่น เสียง รส โผฏฐัพพะอันน่าปรารถนา น่าใคร่ สวรรค์ คือ โลกที่งดงามเพียงพร้อมด้วยสิ่งที่ดีและ สิ่งที่เป็นบุญ”^๕ สวรรค์นั้นเป็นที่อยู่ของเทวดา เป็นเขตแดนแห่งความสุขของหมู่สัตว์ที่เกิดด้วยกุศลกรรมบางอย่าง เรียกสัตว์พวกนี้ว่า “เทวดา” เพราะเป็นบุคคลจำพวกเล่นสนุกสนาน ดังข้อความว่า

^๑ กรมวิชาการ, สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภินวน, (พระนคร : ศุภสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๕๖๖.

^๒ ต.นาคะ ประทีป, บาลีอภินวนปทีปิกาและสุจี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๔), หน้า ๕๒๓.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๔๐๔.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๑.

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๔๐๔.

ชื่อว่า เทวะ เพราะเล่นด้วยกาม ด้วยกามคุณ ๕ หรือฤทธิ์วิเศษนานาชนิด เล่นด้วย
 อานาภาพของตน มีความรุ่งเรืองสว่างไสวดำเนินไปในอากาศ เป็นผู้ที่มีมนุษย์ยึดถือเอาว่าเป็นที่
 พึงควรแก่การสรรเสริญ ชื่อว่าเทวะ เพราะเปลितเปลื่นเล่นด้วยกามคุณหรืออยู่ในกามคุณ เป็น
 ผู้รุ่งเรืองด้วยอานาภาพแห่งบุญที่กระทำไว้ จะไปในที่ไหนก็งามมีความโดดเด่น จะปรารถนา
 สิ่งใดก็ได้สมดังปรารถนาทุกประการ^๖

ดังนั้น ความบันเทิงด้วยกามสุขของเทวดานี้ จึงเป็นความหมายตามรูปศัพท์ของคำว่า
 เทวดา ที่แปลว่าการเล่น

เทวดาในความหมายของคำว่า บูชา นั้น หมายถึง เทวดาบางพวกที่มนุษย์ได้ยึดถือเป็น
 พึ่งทางใจ ในความหมายนี้ได้แก่ สิ่งที่น่าเชื่อถือเป็นทักษิณีย์ ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา
 เทวดาจึงเป็นที่เคารพนับถือของพวกมนุษย์ โดยที่มนุษย์ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเทพว่าเป็นผู้วิเศษ
 และมีฤทธิ์เดชมาก ดังข้อความว่า

ในลัทธิศาสนาที่มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล เขาเชื่อว่ามีเทวดาใหญ่น้อยมากมาย และมีเทวดา
 สูงสุดเป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งมนุษย์ไม่มีทางจะเจริญล้ำกว่าเทวดานั้นได้ มนุษย์จึงสร้าง
 ความสัมพันธ์กับเทวดาด้วยวิธีการต่างๆ เช่น สวดสรรเสริญ ยกย่อง สดุดี บวงสรวง เป็นการ
 พรนเปรอเอาอกเอาใจ หรือไม่ก็ใช้วิธีเรียกร้องความสนใจ บีบบังคับให้เห็นใจ เชิงเฝ้าให้เกิด
 ความร้อนใจ เทวดาทนไม่ได้ต้องหันมาดูแลหาทางแก้ไข หรือสนองความต้องการให้ ทั้งนี้
 โดยใช้วิธีข่มขู่ บีบบังคับ ลงโทษทรมานตนเอง ที่เรียกว่าประพฤติพรตและบำเพ็ญตบะต่างๆ^๗

นอกเหนือจากเทวดาที่มนุษย์เคารพนับถือที่เป็นชาวสวรรค์แล้ว คำว่า บูชา ยังหมาย
 รวมถึงสิ่งของที่มนุษย์เคารพนับถือทุกอย่าง ไม่ว่าจะสิ่งของเหล่านั้นจะมีชีวิตหรือไม่ก็ตาม หรืออาจ
 กล่าวได้ว่า อะไรที่มนุษย์นับถือจัดเป็นเทวดาทั้งหมด ดังพระบาลีที่มาในจุฬินิทเทศ ว่า

คำว่า เทวดานี้ ความว่า อาชีวกเป็นเทวดาของอาชีวกสาวก นิครนถ์เป็นเทวดาของพวก
 นิครนถ์สาวก ชฎิลเป็นเทวดาของพวกชฎิลสาวก ปริพาชกเป็นเทวดาของพวกปริพาชก
 ดาบสเป็นเทวดาของพวกประพฤติอัสสพรต โคเป็นเทวดาของพวกประพฤติโคพรต สุนัขเป็น
 เทวดาของพวกประพฤติกุกุพรต กาเป็นเทวดาของพวกประพฤติเทพพรต ทิศทั้งหลายเป็น
 เทวดาของพวกประพฤติทศพรต พระทักษิณีย์ บุคคลผู้สมควรแก่ไทยธรรมของชนเหล่าใด ก็
 เป็นเทวดาของชนเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กษัตริย์.. พราหมณ์...เทวดาทั้งหลาย^๘

^๖ กรมศิลปากร, **จักกวัตถิปินี**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซ็นทรัลเอ็กสเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๓๑ - ๑๓๒.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖๘.

^๘ พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญโญ (ทับติมเทศ), “เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธ
 ศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๖.

จากพระบาลีดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่เกี่ยวกับความหมายของคำว่า เทวดาไว้มากมาย ดังนั้น คำว่า “เทวดา” จึงได้แก่สิ่งที่มนุษย์นับถือเป็นทักษิณีย์ของตนๆ กล่าวคือ มนุษย์พวกไหนนับถือสิ่งใดเป็นทักษิณีย์ สิ่งนั้นก็เป็นเทวดาของพวกนั้น ตามความเชื่อถือของคนใน สมัยพุทธกาล ได้แบ่งเทวดาออกเป็น ๕ ประเภท คือ

๑) นักบวช นักพรต (Ascetics) เช่น อาชีวกเป็นเทวดาของสาวกอาชีวก นิครนถ์ ชฎิล ปริพาชก ดาบส ก็เป็นเทวดาของสาวกนิครนถ์เป็นต้นเหล่านั้นตามลำดับ

๒) สัตว์เลี้ยง (Domestic animals) เช่น ช้างเป็นเทวดาของพวกประพฤติพรตบุชชา ช้าง ม้า โค โก่อ เป็นต้น ก็เป็นเทวดาของพวกถือพรตบุชชานั้น ๆ ตามลำดับ

๓) ธรรมชาติ (Physical forces and elements) เช่น ไฟเป็นเทวดาของพวก ประพฤติพรตบุชชาไฟ แก้วมณี ทิศ พระจันทร์ พระอาทิตย์ เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบุชชาสิ่งนั้นๆ ตามลำดับ

๔) เทพชั้นต่ำ (Lower gods) เช่น นาคเป็นเทวดาของพวกประพฤติพรตบุชชานาค ครุฑ ยักษ์ คนธรรพ์ เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบุชชานาคเป็นต้นเหล่านั้นตามลำดับ (พระภูมิ จัดเข้าในข้อ นี้)

๕) เทพชั้นสูง (Higher gods) เช่น พระพรหม เป็นเทวดาของพวกประพฤติพรตบุชชา พระพรหม พระอินทร์ เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบุชชาพระอินทร์ เป็นต้น

ในคัมภีร์สัททนีติธรรมาลาบาลีมหาไวยากรณได้แสดงความหมายของเทวดาความว่า

ทิพพุนติ กามคุณณานาภิญญาจิตตีสสรียาทีหิ กิพุนติ : ผู้ผลิตเพลิงด้วยกามคุณ ฌาน อภิญญา และความเป็นใหญ่ในจิต ชื่อว่า เทวดา, เตสุ วา วิหรนตติ เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้อยู่ใน กามคุณเป็นต้นนั้น ชื่อว่า เทวดา, ทิพพุนติ ยถาภิสาลิต วิสย อปปฏิชานเตน คจจนตติ เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้ไปสู่อารมณ์ตั้งปรารถนาโดยไม่มีสิ่งใดขัดขวาง ชื่อว่า เทวดา, ทิพพุนติ ยถิจจิตตนิป ผาตเน สกโกนตติ เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้สามารถในการยังสิ่งที่ตนต้องการให้สำเร็จ ชื่อว่า เทวดา, อถวา ตํ ตํ พยสนนิตถธณตถิเกหิ สธณํ ปรายณนติ เทวนียา อภิตถวนียาติ เทวา : อีก นัยหนึ่ง ผู้ควรยกย่องว่าเป็นที่พึ่งที่อาศัยของผู้ปรารถนาจะพ้นจากวิบัติต่างๆ ชื่อว่า เทวดา, โสภาวิสเสสโยเคน กมนียาติ วา เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้ควรปรารถนาโดยประกอบด้วยความงาม เป็นพิเศษ ชื่อว่า เทวดา^{๑๑}

สรุปได้ว่า เทพ ตามความหมายในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง ผู้ที่เกิดปรากฏขึ้นเองบน ทิพยวิมานสุขด้วยกามคุณ ๕ อันเกิดจากอำนาจกุศลกรรมที่ทำมาในขณะที่เป็นมนุษย์ มีศักดิ์ต่างกัน ด้วยอำนาจของกุศลกรรมที่ประกอบเป็นเครื่องแบ่งระดับชั้น และเป็นผู้ที่มนุษย์เคารพนับถือด้วยเชื่อ ว่าสามารถบันดาลในสิ่งที่ตนประสงค์ได้

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๒๐๓.

^{๑๑} พระอัครคังสเถระ, สัททนีติธรรมาลา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗๘.

๒.๒ ประเภทของเทพ

การจัดประเภทของเทวดามีจุดมุ่งหมายที่มนุษย์ภูมิและเทวภูมิ มนุษย์ก็เป็นเทวดาได้ในปัจจุบันชาตินี้ ไม่ต้องรอถึงภพหน้า เรียกว่าเป็นสมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ คือเป็นเทวดาได้ด้วยคุณธรรม อันมีหิริความละอายแก่ใจในอันที่จะกระทำชั่ว และโศตตบปะความเกรงกลัวต่อบาป กล่าวคือ มนุษย์ผู้ใดปรับปรุงพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตนอยู่เสมอ มนุษย์ผู้นั้นก็สามารถมีฐานะขึ้นเทียบเท่าหรือสูงกว่าเทวดาได้ เมื่อเปรียบเทียบโดยคุณธรรมและความสามารถทั่วไปแล้วทั้งมนุษย์และเทวดาต่างก็มีได้เท่าเทียมหรือใกล้เคียงกันเป็นระดับเดียวกัน แต่มนุษย์มีวิสัยแห่งการสร้างสรรค์ปรับปรุงมากกว่า ข้อแตกต่างที่สำคัญจึงอยู่ที่โอกาส กล่าวคือ มนุษย์มีโอกาสมากกว่าในการที่จะพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตน ถ้ามองในแง่แข่งขัน (ทางธรรมไม่สนับสุนนให้มอง) ก็ว่าตามปกติธรรมดา ถ้าอยู่กันเฉยๆ เทวดาทั่วไปสูงกว่าดีกว่าเก่งกว่ามนุษย์ แต่ถ้ามนุษย์ปรับปรุงตัวเมื่อไรก็จะขึ้นไปเทียบเท่าหรือแม้แต่สูงกว่าดีกว่าเก่งกว่าเทวดา^{๑๑}

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาแนวคิดเรื่องเทพในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมาทั้งหมด เราสามารถที่จะแบ่งประเภทของเทพหรือเทวดาทั้งในแง่ความหมายและข้อเท็จจริงได้เป็น ๓ ประเภทดังต่อไปนี้

๑) สมมติเทพ สมมติเทพ หมายถึงเทพโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา ผู้ปกครองประเทศรวมทั้งพระเทวี และพระราชกุมาร พระราชา ตามรูปศัพท์หมายถึง ผู้ยังเหล่าชนให้อิ่มเอมใจ หรือผู้ทำให้คนอื่นมีความสุข ความเกี่ยวเนื่องด้วยการปกครองของพระราชาจึงมีความจำเป็นต่อหมู่ชนอย่างยิ่ง ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงประวัติศาสตร์สังคมและการเมือง มีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องการเกิดขึ้นแห่งกษัตริย์ และพระราชาตั้งข้อความปรากฏในอัครคัมภีร์สูตรว่า

วาเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติ ดังนี้แลอักษรที่ว่ามหาชนสมมติ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับแรก เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินทั้งหลาย ดังนี้แล อักษรว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สองเพราะเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้ายังชนเหล่าอื่นให้ สุขใจ ได้โดยธรรม ดังนี้แล อักษรว่า ราชา ราชา จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สาม วาเสฏฐะและภารทวาชะ ด้วยประการดังนี้ การบังเกิดขึ้นแห่งพวกกษัตริย์นั้น มีขึ้นได้เพราะอักษรที่รู้จักกันว่าเป็นของดีเป็นของเกาอย่างนี้แล เรื่องของสัตว์เหล่านั้นจะต่างกันหรือเหมือนกันจะไม่ต่างกันหรือไม่เหมือนกัน ก็เพราะธรรมเท่านั้น...^{๑๒}

จากข้อความดังกล่าวมาแสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ พระราชา และพระราชวงศ์ใกล้เคียงจัดเป็นสมมติเทพหรือเป็นเทพโดยสมมติ เพราะพระมหากษัตริย์หรือพระราชาไม่ว่าในอดีตหรือปัจจุบัน ย่อมได้รับการยกย่องเคารพนับถือจากประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองเสมอมาและพระมหากษัตริย์หรือพระราชาที่ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ด้วยการช่วยเหลือค้ำจุนขจัดทุกข์บำรุงสุขประชาชนอย่างกว้างขวางเหมือนเป็นเทพในหมู่มนุษย์

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, หน้า ๔๖๗.

^{๑๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๓๑/๑๐๑.

๒) อุปัตติเทพ อุปัตติเทพ หมายถึง เทพโดยกำเนิด เมื่อกล่าวโดยทั่วๆ ไปแล้วจะเห็นได้ว่า การกำเนิดหรือการเกิด ย่อมมีกับสัตว์ทุกถ้วนหน้าทุกหมู่เหล่า ทั้ง ๓ ภูมิ คือ อบายภูมิ มนุษยภูมิ และเทวภูมิ เว้นแต่ผู้หลุดพ้นจากกิเลสเป็นพระอรหันตชีนาสพ ไม่มีการเกิดใหม่อีก สิ้นภพสิ้นชาติเท่านั้น นอกจากนั้นยังต้องมีการเกิดใหม่อีก เป็นเทพก็ต้องมีการเกิด เช่นเดียวกับเหล่าสัตว์โลกในภพอื่น แต่มีการเกิดที่แปลกไปจากมนุษย์ การอุบัติขึ้นหรือเกิดขึ้นของเทพ อันสืบเนื่องมาจากมนุษย์ทั้งหลายรวมทั้งสัตว์เหล่าอื่นที่ได้บำเพ็ญบุญกุศลให้เกิดมีขึ้นในตนและผลบุญกุศลได้นำส่งให้มาอุบัติในเทวโลก ด้วยการผุดขึ้น มีรูปร่างเป็นทิพย์

การอุบัติหรือการกำเนิดเป็นเทพจัดเข้าในประเภท โอปปาติกโยนิ คือ เทพผู้ที่จะอุบัติขึ้นหรือผุดขึ้นไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนดังมนุษย์หรือสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยน้ำนมทั้งหลาย รวมทั้งไม่ต้องอยู่ในไข่หรือในครรภ์ เมื่อเกิดก็จะตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาวทันที จะตั้งอยู่ที่ไหนเป็นเทพประเภทใด ก็ขึ้นอยู่กับ การบำเพ็ญบุญกุศลมากน้อยเพียงใดซึ่งขึ้นอยู่กับอุปนิสัยปัจจัยของปัจเจกบุคคล ดังพระบาลีว่า

การสร้างบุญกุศลไว้น้อย ไม่สามารถจะมีวิมานของตนเองได้ จึงต้องอุบัติเกิด ณ ที่ ตักของเทพองค์ใด ก็ตั้งอยู่ในฐานะเป็นบุตรธิดาของเทพองค์นั้น สตรีสร้างบุญกุศลไว้ ตายแล้วไปอุบัติขึ้นเหนือแท่นที่บรรทมของเทพองค์ใด ก็ต้องเป็นบริจาริกาของเทพองค์นั้น เมื่อได้สร้างบุญกุศลไว้น้อย มีวิมานจะได้เป็นเพียงพนักงานตักแต่งประดับประดาอาคารณวิภูษิตเครื่องต้นเครื่องทรงของเทพองค์ใด ก็ยอมไปอุบัติเกิด ณ ที่ใกล้ๆ แท่นที่บรรทมของเทพองค์ผู้เป็นนาย เมื่อตนได้สร้างบุญกุศลไว้น้อย มีวิมานจะได้เป็นเพียงเทพประเภทรับใช้เป็นบริวารของเทพผู้มีบุญองค์ใด ก็ยอมไปอุบัติเกิด ณ ภายในประสาธวิมานของเทพองค์นั้นผู้จะเป็นนาย หากว่าไม่ได้อุบัติเกิดในบริเวณวิมานของเทพองค์ใดทั้งสิ้น แต่อุบัติเกิดในที่ว่างระหว่างแดนต่อแดน ไม่ทราบว่าจะจะเป็นบริวารของเทพผู้เป็นเจ้าของวิมานไหน ในกรณีนี้องค์จอมเทพมหาศักดิ์ผู้ทรงเป็นอธิบดียิ่งใหญ่กว่าทวยเทพทั้งปวงในเมืองสวรรค์ชั้นนั้น ย่อมจะเสด็จมาแล้วทรงทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาตัดสิน วิธีวินิจฉัยคดีของพระองค์ คือ หากเทพที่อุบัติเกิดใหม่นั้นเกิดใกล้วิมานของเทพองค์ใดก็ทรงตัดสินให้เป็นบริวารของเทพองค์นั้น หากว่าทรงอนุมานดูแล้วเห็นว่าสถานที่ที่เทพอุบัติเกิดในหมู่นั้น ตั้งอยู่ที่กลางพอดิ ก็ทรงดูที่พัศตร์ของเทพผู้อุบัติใหม่หันหน้าไปทางวิมานของเทพองค์ใด พระองค์ก็ทรงตัดสินให้เป็นบริวารแห่งเทพองค์นั้น^{๑๑}

ประเภทของอุปัตติเทพแบ่งตามสถานที่คือ สวรรค์ ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพ ประเภทของสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์ แบ่งเป็น ๒๖ ชั้น โดยแยกเป็นสวรรค์กามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๑๖ ชั้น และ อรูปาวจร ๔ ชั้น เหมือนกับในคัมภีร์พระไตรปิฎก ผิดกันแต่คัมภีร์โลกศาสตร์ได้มีการพรรณาลักษณะของสวรรค์ไว้อย่างงดงาม ด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความชื่นชมเลื่อมใสของสาธุชน เป็น

^{๑๑} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๙), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ตรีลักษณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙) ๒๙ เมษายน ๒๕๔๔), หน้า ๒๔๖ – ๒๔๗.

ที่ตั้ง^{๑๔} เมื่อเทพจะมาอุบัติขึ้นในชั้นใดชั้นหนึ่งก็ย่อมอุบัติขึ้นเพราะคุณธรรมของตน และเทพที่จะอยู่ชั้นเดียวกันได้นั้นก็ต้องมีคุณธรรมในระดับเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน

๓) วิสุทธิเทพ วิสุทธิเทพ หมายถึง เทพโดยความบริสุทธิ์ คือท่านผู้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งปวง ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย สำหรับพระพุทธเจ้าแม้จะเป็นวิสุทธิเทพ แต่ก็จัดว่าเป็นเทพยิ่งกว่าเทพทั้งหมด ดังข้อความว่า “พระผู้มีพระภาคเป็นเทพ เป็นเทพยิ่งกว่าสมมติเทพ กว่อาอุปัตติเทพ และกว่วิสุทธิเทพทั้งหลาย”^{๑๕} และ “บรรดาสัตว์ทั้งปวงที่ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า มีเท้ามาก มีรูป ไม่มีรูป มีสัญญา ไม่มีสัญญา หรือมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ท่านกล่าวว่า พระตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเลิศกว่าสัตว์เหล่านั้น”^{๑๖}

จากการจัดประเภทในทางพระพุทธศาสนานั้น สรุปได้ว่า เทพมีอยู่ด้วยกัน ๓ ประเภท คือ สมมติเทพ อุปัตติเทพ และวิสุทธิเทพ ส่วนงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาเฉพาะคุณธรรมของเทพที่บังเกิดขึ้นเองที่เรียกว่า อุปัตติเทพ ดังนี้

ภพภูมิของเทวดานั้นจำแนกเป็น ๓ ระดับ คือ กามาวจรภูมิ ๑ รูปาวจรภูมิ ๑ อรูปาวจรภูมิ ๑ สวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์โลกศาสตร์ และวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันมี ๒๖ ชั้นเหมือนกัน คือ ๑) สวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น คือ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ มายา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมตวสวัตตี ๒) สวรรค์ชั้นรูปาวจร ๓ ชั้น คือ พรหมปาริสาชชา พรหมบุโรหิตา มหาพรหมมา ๓) สวรรค์ชั้นรูปาวจรตติยภูมิ ๓ ชั้น คือ ปริตรตาภา อัมปมาณาภา อาภัสสรา ๔) สวรรค์ชั้นรูปาวจรตติยภูมิ ๓ ชั้น คือ ปริตตสุภา อัมปมาณสุภา สุกกิงหา ๕) สวรรค์ชั้นรูปาวจรจตุตถภูมิ ๗ ชั้น คือ เวทีปผลา อัสัญญีสัตว์ อวิหา อตปปา สุตัสสา สุตัสสี อกนิฏฐา และ ๖) สวรรค์ชั้นอรูปาวจร ๔ ชั้น คือ อากาสาณัญญาตนะ อากิญจัญญาตนะ วิญญาณัญญาตนะ เนวสัญญาตนะ

จะเห็นได้ว่า ที่อยู่ของเทวดาในแง่ที่เป็นสถานที่ เป็นดินแดนสำหรับผลกรรมชั่วและกรรมดีเป็นส่วนหนึ่งของหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาถือว่าทั้งนรกและสวรรค์ในแง่ที่เป็นสถานที่เป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏ ดังความที่ว่า

กายสุจริต วจิสฺสุจริต มโนสุจริต ที่เรากล่าวว่าสมควรทำโดยส่วนเดียวนี้ เมื่อผู้ใดทำเข้าก็พึงหวังคุณดังต่อไปนี้ คือ ตนเองก็กล่าวโทษตนเองไม่ได้ วิญญูชนทั้งหลายใคร่ครวญแล้วย่อม

^{๑๔} พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๗๓.

^{๑๕} พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, หน้า ๓๑๔.

^{๑๖} ชุ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๑๙/๒๓๕ - ๒๓๗, ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๙/๓๘๗ - ๓๘๘.

สรรเสริญ กิตติศัพท์อันดีเยี่ยมขจรไป ตายก็ไม่หลงพันเพื่อน เมื่อกายแตกทำลายภายหลังมรณะ ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๑๓}

จากพุทธพจน์ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงโลกหลังความตายมีสถานที่รองรับ อยู่ที่พฤติกรรมของคนเป็นตัวนำไปสู่สถานที่นั้น ซึ่งพ้องกันทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ที่กล่าวว่า

ศาสนาทุกศาสนามีเรื่อง นรก-สวรรค์ ซึ่งเป็นเรื่องที่คนถามกันมาตลอดว่ามีจริงไหม เป็นอย่างไร ในประเพณีของเราก็มีการพูดเรื่องราวเกี่ยวกับนรกสวรรค์ ในวรรณคดีก็ตาม ศิลปกรรมก็ตามก็มีเรื่องนรก-สวรรค์ ไปเกี่ยวข้องด้วย เช่นภาพฝาผนังตามปูชนียสถานต่าง ๆ ก็มีเรื่องเหล่านี้มากมายแต่เราควรมาดูในแง่หลักการก่อนว่าเรื่องนรก-สวรรค์กับพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กันแค่ไหนเพียงใด ได้บอกแล้วว่า นรก-สวรรค์เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ แต่ถ้าเทียบกับศาสนาทั่วไปแล้วมาดูในแง่พระพุทธศาสนา ความสำคัญของนรก-สวรรค์ลดลงไป ทำไมจึงว่าอย่างนั้น คือ ในศาสนาเป็นอันมาก นรก-สวรรค์เป็นจุดสุดท้ายแห่งการเดินทางชีวิตของมนุษย์ บางศาสนาบอกว่ามีนรกนิรันดร สวรรค์นิรันดร เช่นว่าเราอยู่ในโลกมี ชีวิตครั้งนี้ทำความดีความชั่ว เมื่อตายไปวิญญูณจะไปรอนจนถึงวันสิ้นโลก แล้วก็มีการตัดสิน ผู้ที่ควรได้รับรางวัลก็จะได้ไปอยู่สวรรค์ตลอดไป ที่นี้เรามองดูในพระพุทธศาสนา เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วความสำคัญของนรก-สวรรค์จะด้อยลงไป เอาสวรรค์ก็แล้วกัน เพราะเป็นสิ่งที่เราต้องการ สวรรค์ไม่ใช่จุดหมายของพระพุทธศาสนา แต่พระพุทธศาสนาบอกว่า มีสิ่งที่สูงกว่านั้น สิ่งที่สำคัญกว่าสวรรค์คือ นิพพาน เมื่อสวรรค์ไม่ใช่จุดหมาย ความสำคัญของมันก็ด้อยลงไป^{๑๔}

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวว่า สวรรค์นอกจากจะปรากฏควบคู่ไปกับนรกทุกครั้งที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงกรรมและผลของกรรมดี – กรรมชั่วแล้ว ยังได้รับการกล่าวถึงมากกว่านรก ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกบางตอนถึงกับตั้งชื่อวรรคหรือเรื่องให้เป็นของเทวดาซึ่งเป็นประชากรสวรรค์โดยเฉพาะ เป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสโดยตรงก็มี เป็นข้อความของพระสาวกมหาเถระกล่าวก็มี เป็นข้อความที่นักปราชญ์ฝ่ายพุทธอื่นกล่าวก็มี ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่อ้างถึงสวรรค์ มักปรากฏใน ๓ ลักษณะคือ

๑. ได้กล่าวข้อความถึงสถานที่คือ “สวรรค์” โดยตรง ซึ่งเป็นสถานที่ที่อยู่ของพวกเทวดาในชั้นกามาจร รูปาวจร อรูปาวจร

๒. กล่าวถึงสถานที่สวรรค์และเทวดาควบคู่กันไป ในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้นกล่าวถึงเทวดาท้าวสักกะซึ่งเป็นเทวดาหัวหน้าชั้นดาวดึงส์ เนื้อหาบางตอนกับตั้งชื่อวรรคให้เป็นของท้าวสักกะโดยเฉพาะ

^{๑๓} วิ.ป.(ไทย) ๘/๓๒๕/๔๗๔. อ้างใน พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๙๔ – ๙๕.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๘ – ๙.

๓. เป็นข้อความที่กล่าวถึงภาวะ คือสวรรค์ที่เป็นเรื่องภายในของสัตว์โลก เป็นการนำเสนอสวรรค์ที่เกิดขึ้นแก่บุคคลทันทีที่อายตนะภายในกับภายนอกกระทบกันเกิดการรับรู้ อันพ้องกันคำพังเพยที่ว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ ดังความที่ว่า

กามาวจรภูมิ เป็นไฉน คือ ชาติ อายตนะ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันท่องเที่ยวคือนับเนื่อง “รูปาวจรภูมิ เป็นไฉน คือ ธรรม คือจิต เจตสิกของบุคคลผู้เข้าสมบัติของบุคคลผู้เกิดในพรหมโลก หรือของท่านผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันอันท่องเที่ยวคือนับเนื่องในโอกาสนี้ข้างล่างนับแต่พรหมโลกขึ้นไปจนถึงเทวดาชั้นอนิฏฐะ นี้ชื่อว่า รูปาวจรภูมิ “อรูปาวจรภูมิเป็นไฉน คือ ธรรมคือจิตและเจตสิกของบุคคลผู้เข้าสมบัติของบุคคลผู้เกิดในพรหมโลก หรือของผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน อันนับเนื่องในโอกาสนี้ ข้างล่างนับแต่เทวดาผู้เข้าถึงชั้นอากาศอันญายตนภพ ตลอดขึ้นไปถึงเทวดาผู้เข้าถึงชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนภพ นี้ชื่อว่า อรูปาวจรภูมิ”^{๑๕}

ดังนั้น พระพุทธศาสนาได้กำหนดประเภทของเทพไว้ ๓ ประเภทด้วยกัน คือ สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชามหากษัตริย์ อุปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาทั้ง ๒๖ ชั้น และวิสุทธิเทพ ได้แก่ เทพโดยความบริสุทธิ์ มีพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า เป็นต้น

๒.๒.๑ เทพชั้นกามาวจรภูมิ

สวรรค์ชั้นกามาวจร เป็นสวรรค์ที่คุ้นชินกับมนุษย์ทั่ว ๆ ไป เพราะเป็นสวรรค์ที่อยู่ใกล้กับมนุษย์โลก เป็นสวรรค์ที่ยังเสวยกามคุณอยู่ ซึ่งบางเหล่ายังต้องพึ่งพาอาศัยมนุษย์ เช่น สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา แต่ที่ปรากฏในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่จะเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังนั้น ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงภพภูมิของสวรรค์ชั้นกามาวจรทั้ง ๖ ชั้น ได้แก่ สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต และชั้นนิมมานรดี เป็นลำดับไป

๑) สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา

ชั้นที่ ๑ จาตุมหาราชิกาภูมิ อยู่ตอนกลางของเขาศรีสุเมรุเสมอรระดับภูเขายุคันธร ลงจนถึงโลกมนุษย์อาณาเขตแผ่กว้างไปจนจรดขอบภูเขจักรวาลเป็นสวรรค์ชั้นแรกของสวรรค์ชั้นกามาวจร (ท่องเที่ยวไปในกามภพ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกาม) มีท้าวมหาราชทั้ง ๔ องค์ ทรงเป็นใหญ่ จึงได้ชื่อว่าสวรรค์ชั้นนี้ว่าจาตุมหาราชิกา สถานที่ตั้ง คือโลกที่มีภูเขาชื่อสิเนรุเป็นแกนกลาง มีภูเขาสัตต-บริภัณฑ์ ๑ ล้อมรอบ เนื้อเขาเหล่านี้ขึ้นไปจึงเป็นที่ตั้งสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา โดยมีมหาราชทั้ง ๔ องค์ปกครองผู้รักษาโลกมนุษย์ด้วยจึงชื่อว่า “ท้าวจตุโลกบาล” คือ

๑. ท้าวธตรฐ เป็นท้าวมหาราช ปกครองด้านทิศตะวันออกของเขาสิเนรุ มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวาร

๒. ท้าววิรุฬหก เป็นท้าวมหาราช มีอาณาเขตปกครองอยู่ด้านทิศใต้ของเขาสิเนรุ มีพวกกุมภภัณฑ์เป็นบริวาร

^{๑๕} พระมหาสมจินต์ สมปาณโย (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๓๘.

๓. ท้าววิรุฬหก เป็นท้าวมหาราช มีอาณาเขตปกครองอยู่ด้านทิศตะวันตกของเขาสิเนรุ มีพวกนาคเป็นบริวาร

๔. ท้าวเวสสุวรรณหรือท้าวกุเวร เป็นท้าวมหาราช มีเขตปกครองอยู่ด้านทิศเหนือของเขาสิเนรุ มีพวกยักษ์เป็นบริวาร^{๒๐}

เทวดาเหล่านี้มีอายุ ๕ ปีทิพย์ (๙ ล้านปีมนุษย์) มีทั้งเป็นอากาศัญญูเทวดาภูมิัญญูเทวดา

- อากาศัญญูเทวดา มีวิมานเป็นของตนๆ อยู่ในอากาศ เช่น สุริยเทพ (เทวดาสถิตอยู่กับพระอาทิตย์), จันทิมเทพ (เทวดาสถิตอยู่กับพระจันทร์), สีตลาหเทพ (เทวดาทำให้อากาศเย็น), อุณหวลาหเทพ (เทวดาทำให้อากาศร้อน), พิรุณเทพ(เทวดาแห่งฝน) เป็นต้น

- ภูมิัญญูเทวดา คือเทวดาที่อาศัยอยู่ตามพื้นดิน รวมทั้งที่อาศัยอยู่ตามถ้ำหรือภูเขา (ปีพตเทวดา) หรือตามต้นไม้ ซึ่งมีทั้งรุกขเทวดา และคนธรรพ เทวดาตามแม่น้ำ มหาสมุทร ตามศาลา เจดีย์ ชุมประตูด และบ้านเรือน เป็นต้น

- รุกขเทวดา อาศัยอยู่ตามต้นไม้มีแก่นโดยทั่วไป เมื่อต้นไม้ตายหรือถูกตัดไปแล้ว เทวดาก็จะหาที่อยู่อาศัยใหม่ ส่วนคนธรรพเทวดา มีกำเนิดและอาศัยอยู่ตามต้นไม้ที่มีกลิ่นหอม (แก่นหอม เปลือกหอม ดอกหอม รากหอม) เช่น ต้นจันทน์หอม จันอิน กฤษณา ก้นเกรา ตะเคียนทอง สารภี กรรณิการิ กากะทิง ลำดวน พิกุล सालะลังกา ฯลฯ ที่เราเรียกว่า “นางไม้” หรือ “แม่ย่านาง” ก็มี และเทวดาพวกนี้เมื่ต้นไม้ตายไปแล้ว หรือถูกคนตัดไปสร้างบ้านเรือนหรือเรือแล้วก็ตามมักจะมาคอยยอมละทิ้งที่อยู่ของตนไปง่าย ๆ คงอาศัยสิงอยู่ที่ต้นไม้บ้างครั้งก็แสดงตนให้คนเห็น^{๒๑}

ในพระสุตตันตปิฎกมีข้อความกล่าวถึงท้าวมหาราชทั้ง ๔ ไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ในวันที่ ๘ ค่ำแห่งปักข์ เทวดาผู้เป็นบริวาร ผู้ช่วยเหลือของท้าวมหาราชทั้ง ๔ ...ในวันที่ ๑๔ ค่ำแห่งปักข์ บุตรของท้าวมหาราชทั้ง ๔...ในวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ เทียวตรวจดูโลกนี้ว่า ในหมู่มนุษย์ มนุษย์ที่เกื้อกูลมารดา เกื้อกูลบิดา เกื้อกูลสมณะ เกื้อกูลพรหมณ์ อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล อยู่จำอุโบสถ อยู่จำปฏิบัติจาคะอุโบสถ ทำบุญกันอยู่ มีอยู่มากหรือหนอ...ถ้ามีอยู่น้อย ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ย่อมรายงานเหตุนั้นแก่พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ที่นั่งประชุมร่วมกันในสภาซึ่งสุธัมมา..เพราะเหตุนั้น พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์จึงพากันเสียใจว่า “หมู่เทพจักเสื่อม หมู่สุธัมจักบริบูรณ์” ...ถ้ามีจำนวนมาก..พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์จึงพากันดีใจว่า “หมู่เทพจักบริบูรณ์ หมู่สุธัมจักเสื่อม”^{๒๒}

๒) สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

^{๒๐} พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญญา (ทับทิมเทศ), “เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๒๙.

^{๒๑} <http://board.palungjit.com> เข้าถึงเมื่อ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๐.

^{๒๒} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๘/๑๙๕ - ๑๙๖.

ชั้นที่ ๒ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๒ ในประเภทท้าวจรสวรรค์ ตั้งอยู่บนเขาสิเนรุซึ่งอยู่กลางภูเขาสัตตบริภัณฑ์ทั้ง ๗ เป็นแกนกลางของโลก ภายในสวรรค์นี้ประดับไปด้วยสวนและสระโบกขรณีทั้งหลาย มีปราสาทชื่อเวชยันต์ มีจอมเทพประทับ ทรงพระนามว่า สักกเทวราช หรือพระนามที่กล่าวโดยทั่วไปว่า พระอินทร์ ประดับไปด้วยธงรัตนะทั้ง ๗ มีต้นไม้ชื่อ ปาริฉัตตกะ ภายใต้อันต้นไม้ไม่มีแทนศิลา ชื่อว่า บัณพุกัมพล (เหมือนผ้าขนสัตว์สีเหลือง) มีช้างสำหรับทรงชื่อ เอราวัน (เป็นเทวบุตรชื่อว่าเอราวัน มีหน้าที่คอยเนรมิตรตนเป็นช้าง) สวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้ เบื้องบูรพทิศมีอุทยานชื่อว่า นันทวันและจุลนันทวัน มีสระโบกขรณีชื่อ นันทา และ จุลนันทา แถบฝั่งสระโบกขรณีนั้นมีแผ่นหินลาดชื่อ นันทา และ จุลนันทา เบื้องทักษิณทิศ มีอุทยานชื่อ รุสวัน มีภัทราโบกขรณี (สุภัทราโบกขรณี) มีแผ่นหินลาด ชื่อว่า ภัทรา (และสุภัทรา) เบื้องทิศปัจฉิม มีอุทยานชื่อ จิตรลดาวัน (จุลจิตรลดาวัน) มีสระจิตราโบกขรณี จุลจิตราโบกขรณี มีหินลาดจิตรรา (จุลจิตรรา) เบื้องทิศอุดร มีอุทยานชื่อ มิสสกัน สระธัมมาโบกขรณี (สระสุธัมมาโบกขรณี) มีแผ่นหินลาดธัมมา (ธัมมา) เบื้องอีสานทิศ มีอุทยานชื่อ มหาวัน และบุณทริกวัน ในบุณทริกวันนั้น มีต้นไม้ปาริฉัตตกะ ซึ่งภายใต้อันต้นไม้บัณพุกัมพลศิลาตั้งกล่าวแล้ว ถัดต้นไม้ปาริฉัตตกะนั้นออกไป มี ศาลาใหญ่ชื่อ สุธัมมา เป็นเทวสภา ที่ประชุมสภาเทวดา เบื้องอาคเนย์ทิศ มีพระเจดีย์ทองชื่อ จุฬามณี งามรุ่งเรืองด้วยแก้ว อินทนิล กลางองค์ เป็นทองจนถึงยอด ประดับด้วยแก้ว ๘ ประการมีกำแพงประดับด้วยธงล้อมรอบ

ในทีฆนิกายมหาวรรคความว่า ท้าวสักกเทวราชทรงปกครองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงเป็นพระอริยสาวกของพระพุทธเจ้า ในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในถ้ำอินทสาละ ณ เวทีกบรรพตด้านทิศอุดร (เหนือ) แห่งพราหมณคามชื่ออัมพลันท์ อันตั้งอยู่ทิศปราจีน (ตะวันออก) แห่งพระนครราชคฤห์ ในแคว้นมคธ^{๒๓} ทรงฟังคำพยากรณ์ปัญหาจากพระพุทธเจ้า จนได้บรรลุโสดาบัน เมื่อจะกลับยังดาวดึงส์เทวโลก ทรงเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น^{๒๔}

คำว่า นโม เป็นการแสดงความอ่อนน้อมด้วยคำกล่าวหรือที่เรียกว่า “นมัสการ” เป็นคำกล่าวที่นอบน้อม เคารพ กราบไหว้ จึงนับได้ว่า ท้าวสักกเทวราช นำมากล่าวอาจถือได้ว่าเป็นครั้งแรก พุทธศาสนิกชนจึงได้นำมาใช้กล่าวเมื่อมีพิธีต่าง ๆ ทางศาสนา เช่น การสวดมนต์ การสมาทานศีล หรือการแสดงธรรม เป็นต้น เทวดาชั้นดาวดึงส์มีการประชุมกันในสุธรรมสภา มีท้าวสักกเทวราชเป็นประธานของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ทั้งหมดรวมทั้งจตุมาหาราชิกาและบริวาร

^{๒๓} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๔๔/๒๗๓.

^{๒๔} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๑/๓๐๐.

พระพุทธเจ้า เมื่อพระประสงค์จะแสดงเทศนาโปรดพวกเทวดา พระองค์จะเสด็จไป สวรรค์ โดยเฉพาะสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นสวรรค์ชั้นที่พระองค์เสด็จมากที่สุดแม้คราวที่แสดงยมก ปาฏิหาริย์ปราบทิวาญชของพวกนักบวชนอกพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ก็ทรงเสด็จไปจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อเทศนาอภิธรรมปิฎกโปรดพุทธมารดาตามพุทธประเพณี^{๒๕}

ยังมีเรื่องวิมานซึ่งเป็นบ้านของเทวดากับเทพธิดาเป็นเทพพวกอากาศัญญูเทพบ้าง (เทพที่อยู่ในอากาศ) ภูมิัญญูเทพบ้าง (เทพที่อยู่บนพื้นดิน) รุกขเทพบ้าง (เทพที่อยู่ตามต้นไม้) เทพเหล่านี้ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ เป็นผู้ทำบุญเล็กน้อยเหมาะแก่วิถีชีวิตของชาวบ้านที่เสพงามคุณ พระพุทธเจ้า พระมหาเถระ หรือเทวดาเอง เมื่อมีความต้องการที่จะให้พวกชาวบ้านที่ยังเสพงามอยู่รู้ถึงอานิสงส์ ของการทำบุญเล็กน้อย ก็หาวิธีประกาศให้ชาวบ้านเหล่านั้นรู้ ข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์ พระไตรปิฎก จึงเป็นคำสนทนากันระหว่างพระสาวกกับพวกเทพ เป็นพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัส กับพวกเทพ บางครั้งก็เป็นคำสนทนากันระหว่างพวกเทพเอง ดังข้อความว่า

พระมหาโมคคัลลานะถามว่า เทพนารี เธอขึ้นอยู่บนเรือประทุนทอง ล่องลอยเข้าสู่สระ โบกขรณี เต็ดดอกปทุมอยู่ เพราะบุญอะไรผิวพรรณเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึง สำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ เทพธิดาผู้มีอำนาจ มาก อาตมาขอถามว่า เมื่อเธอเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไรเธอจึงมี อานุภาพรุ่งเรือง และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้^{๒๖}

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามบุพพกรรมที่ภักทาเทพธิดานั้นได้กระทำไว้ว่า เทพธิดาผู้ทรง ปัญญา เธอประดับมาลัยดอกมณฑารพซึ่งมีสีต่างๆ ไว้ที่ศีรษะ คือ สีเขียว เหลือง ดำ หงสบาทและแดงรายล้อมด้วยกลีบเกสร ในเทพหม้ออื่นไม่มีต้นไม้ชนิดนี้ เทพธิดาผู้มีบิรารยศ เพราะบุญอะไรเธอจึงได้เกิดในหมู่เทพชั้นไตรทศ ตถาคตถามเธอแล้ว จึงบอกเถิดว่า นี่เป็นผล ของกรรมอันใดเล่า^{๒๗}

๓) สวรรค์ชั้นยามา

สวรรค์ชั้นที่ ๓ ในประเภทกามาจรสวรรค์มีท้าวสุยามาเป็นผู้ปกครอง ชื่อว่า ยามา แปลว่า ลื่นไปจากทุกข์ หรือ บรรลุทิพย์สุขพร้อมพรั่ง คือ เป็นสวรรค์ที่ปราศจากความยากลำบาก โดยประการทั้งปวง สวรรค์ชั้นยามามีเทวราชปกครองเช่นเดียวกับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงพระนามว่า ท้าวสุยามเทพบุตร สวรรค์ชั้นนี้สูงกว่าชั้นดาวดึงส์วัดได้ ๔๓๔,๐๐๐ โยชน์ เพราะไม่ต้องสู้พุงรบแย่งชิง สวรรค์เหมือนอย่างสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สวรรค์ชั้นนี้อยู่สูงกว่าพระอาทิตย์มากเกินวิถีแห่งแสงอาทิตย์ จะส่องถึง จึงอาศัยแสงจากรัศมีแก้วและรัศมีของตนเองแทน และจะรู้ได้ว่าเวลาไหนเป็นเวลาเช้า

^{๒๕} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๔๒/๑/๒/๓/๓๑๐.

^{๒๖} พุ.วิ.(ไทย) ๒๖/๔๓ - ๔๕/๘ - ๙.

^{๒๗} พุ.วิ.(ไทย) ๒๖/๒๐๖ - ๒๐๘/๓๖.

หรือเวลาเย็นก็สังเกตจากดอกไม้ทิพย์ซึ่งเป็นไม้สัญลักษณ์ประจำสวรรค์ชั้นนี้ ทำหน้าที่บอกเวลาดูจนาฬิกาบอกเวลาคือ เมื่อเห็นดอกไม้บานจึงรู้ว่าเช้า เมื่อเห็นดอกไม้หุบจึงรู้ว่าเย็น^{๒๘}

๔) สวรรค์ชั้นดุสิต

สวรรค์ชั้นที่ ๔ ชื่อว่า ดุสิต ซึ่งมาจากคำว่า ดุสิตา หรือ สุติสะ แปลว่า ยินดีขึ้นบาน คือ มีปีติอยู่ด้วยสิริสมบัติของตน อยู่สูงขึ้นไปจากสวรรค์ชั้นมายามากเป็นทวีคูณ เทพผู้เป็นราชาปกครองมีพระนามว่า สันดุสิต ในพระพุทธศาสนาถือว่าพระโพธิสัตว์ผู้สร้างโพธิสมภารที่จะลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในหมู่มนุษย์ยอมสถิตอยู่ในชั้นนี้ กาลเมื่อพระตถาคต เป็นสันดุสิตเทวราชอยู่ในดุสิตเทวโลกเทพ สวรรค์ชั้นนี้มีความพิเศษ คือเป็นที่สถิตของเทวดาผู้มีบุญญาธิการมาก เช่น พระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา พระนางสิริมหามายาพระพุทธรมาดา อนาถบิณฑิกเศรษฐี พระนางมัลลิกามเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล นิยตโพธิสัตว์ทุกพระองค์ ตลอดถึงพุทธบริษัทผู้มีวาสนามากแม้พระพุทธเจ้าเองก็เคยเสวยพระชาติเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นนี้เหมือนกัน สวรรค์ชั้นนี้อยู่ห่างจากสวรรค์ชั้นที่ ๓ ประมาณ ๔๒,๐๐๐ โยชน์ (๖๗๒,๐๐๐ กิโลเมตร) และอยู่ห่างไกลไปจากโลกมนุษย์ ๑๘๐,๐๐๐ โยชน์ หรือ ๒,๘๘๐,๐๐๐ กิโลเมตร^{๒๙}

๕) สวรรค์ชั้นนิมมานรดี

สวรรค์ชั้นที่ ๕ สวรรค์ชั้นนิมมานรดี เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๕ ในประเภทกามาวจรสวรรค์ มีท้าวสุณิมิตเทพบุตรเป็นผู้ปกครอง สวรรค์ชั้นนี้มีความพิเศษคือสามารถเนรมิตเบญจกามคุณอันน่าปรารถนา นำใคร่นำพอใจได้ตามความประสงค์และเนรมิตกามคุณ ๕ ให้แก่เทวดาชั้นปรนิมิตวสวัตดี ซึ่งอยู่สูงกว่าได้เสวยสุขเป็นการแสดงถึงความมีบุญมากที่ได้บำเพ็ญมา จึงสามารถเนรมิตและรู้จักวาระจิตของเทวดาชั้นสูงกว่าตนได้ ผู้มีบุญที่มาบังเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ก็มีนางวิสาขา มหาอุบาสิกา ผู้สร้างวัดบุพพารามและอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาตลอดชีวิต ก็บังเกิดในชั้นนี้ และนางสิริมาสตรีผู้เลอโฉมจนได้รับแต่งตั้งเป็นโสเภณีประจำเมืองราชคฤห์ และเคยเป็นพระสนมของพระเจ้ากรุงราชคฤห์ ความสวยของนางทำให้พระภิกษุรูปหนึ่งถึงกับลืมนสติไม่ฉันข้าวหลายวัน นางได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วบรรลุโสดาปัตติผล ก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นนี้เช่นกัน สวรรค์ชั้นนี้ตั้งอยู่สูงขึ้นไปจากชั้นดุสิตวัดได้ ๑๑๓๕,๒๐๐ โยชน์ บางตำราบอกว่า ๓๓๖,๐๐๐ โยชน์^{๓๐}

๖) สวรรค์ชั้นปรนิมิตวสวัตดี

สวรรค์ชั้นที่ ๖ ในพระปฐมสมโพธิกล่าวไว้ว่า เป็นกามาวจรมีชื่อว่าปรนิมิตวสวัตดี แปลว่า ทำอำนาจของตนให้เป็นไปในโศกะทั้งหลาย ที่ผู้นั้นรู้ความคิดของจิตแล้วนิรมิตให้สวรรค์ชั้นนี้

^{๒๘} พระมหาพิสิฐ วิสิฐรณโณ (สีบนิสัย), “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๓๐} พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโน (ทับทิมเทศ), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๓๓.

สูงขึ้นไปจากชั้นนิมมานรดีมาก มีเทพผู้พระราชูปการเช่นเดียวกับชั้นอื่น ๆ มีเทวดาผู้ปกครอง ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่เป็นเทวดา ๑ ฝ่ายที่เป็นมาร ๑ แต่มีชื่อเหมือนกันคือ ท้าวปรนิมมิตวสวัตดี ทั้ง ๒ ฝ่าย จะแยกกันอยู่คนละส่วน สวรรค์ฝ่ายเทวดามีเรื่องราวปรากฏน้อยมาก ส่วนฝ่ายมารมีเรื่องราวกล่าวถึง ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเพราะมักรังควานพระพุทธเจ้าตั้งแต่ก่อนออกผนวชตราบจนปรินิพพาน ตลอดถึงคอยรังควานพุทธบริษัทอีกไม่น้อยสวรรค์ ชั้นนี้มีความพิเศษที่สวรรค์ชั้นอื่นไม่มี คือเสวยสมบัติที่ผู้อื่นรู้ใจเนรมิตให้ ผู้ที่รู้ใจผู้อื่นแล้วเนรมิตให้ก็คือเทวดาชั้นนิมมานรดี เป็นการแสดงถึง อานุภาพแห่งบุญที่ได้บำเพ็ญมา สวรรค์ชั้นนี้สูงกว่าสวรรค์ชั้นนิมมานรดี วัดได้ ๑,๔๘๕,๐๐๐ โยชน์ บางตำราบอกไว้ว่า ๖๗๒,๐๐๐ โยชน์^{๓๐}

ดังนั้น สวรรค์ชั้นกามาวจรทั้ง ๖ ชั้น คือ ชั้นจตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตดี แม้จะเป็นสวรรค์ที่ให้ความสุขความยินดีกับผู้ที่ดำรงอยู่ แต่ยังคงเกี่ยวข้องกับกามอยู่

๒.๒.๒ เทพชั้นรูปาวจรภูมิ

รูปาวจรภูมินี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พรหมโลก เป็นที่อยู่ของพรหม ซึ่งแปลว่าผู้ประเสริฐ พรหม จัดเป็นเทวดาประเภทหนึ่ง ที่พิเศษกว่าเทวดากามาวจรภูมิ คือมีทิพยสมบัติประณีต ไม่ว่าจะ เป็นมีอายุยืนผิวพรรณผ่องใสงดงาม มีความสุขอันประณีต มีกำลังแข็งแรง มีวิมานอันวิจิตร มีสวนดอกไม้ มีต้นกล้วยพฤกษณ์นอกจากนั้นยังไม่มีเรื่องเกี่ยวข้องกับกาม เพราะพรหมมีการเสวยอารมณ์อัน ประณีตคือความสุขอันเกิดจากฌาน อาจเป็นไปได้ว่า สาเหตุที่ไม่เสพกามส่วนหนึ่งเพราะพรหมมี อายุตนะเพียง ๓ คือ ตา หู และใจ เพียงแค่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง และใจเสพปีติเป็นอารมณ์ก็เพียงพอและถือว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐกว่ากามยิ่งนัก

พรหมโลกมีทั้งหมด ๑๖ ชั้น โดยจำแนกตามฌานที่ได้บำเพ็ญมาเรียงตามลำดับอ่อน ปานกลาง และแข็งแกร่ง ดังนี้

๑) พรหมชั้นปฐมฌาน

๑. พรหมปารีสัชชา ได้แก่ พรหมชั้นแรกที่เกิดในบริษัทของมหาพรหม
๒. พรหมบุโรหิต ได้แก่ ผู้ที่เกิดเป็นบุโรหิตของมหาพรหม
๓. มหาพรหม ได้แก่ ผู้ที่เกิดเป็นพรหมที่เป็นใหญ่กว่าพรหมสองชั้นข้างต้น

๒) พรหมชั้นทุติยฌาน

๔. ปริตตภา ได้แก่ พรหมที่มีรัศมีน้อยกว่าพรหมชั้นสูงขึ้นไป
๕. อัมปมาณาภา ได้แก่ พรหมที่มีรัศมีมากเกินที่จะประมาณได้
๖. อาภัสสรา ได้แก่ พรหมที่มีรัศมีพวยพุ่งประดุจเปลวไฟแห่งโคมประทีป

๓) พรหมชั้นตติยฌาน

๗. ปริตตสุภา ได้แก่ พรหมที่มีความสวยงาม แต่ก็ยังน้อยกว่าชั้นสูงขึ้นไป

^{๓๐} พระญาณโทย, ไตรภูมิพระร่วง, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๓), หน้า

๘. อับปมาณสุภา ได้แก่ พรหมที่มีความสวยงามมีรัศมีมากเกินประมาณได้

๙. สุภกิณฑา ได้แก่ พรหมที่มีรัศมีแผ่สว่างทั่วไปมีความสวยงามมาก

๔) พรหมชั้นจตุตถฌาน

๑๐. เวทปผลา ได้แก่ พรหมผู้ได้รับผลอันเกิดจากฌานสูง

๑๑. อสัณญี ได้แก่ พรหมผู้ระงับความรู้สึกทางจิต ด้วยกำลังฌานเมื่อจะจตุตถฌาน การเกิดขึ้นของสัญญา

๕) พรหมชั้นสุทธาวาส ๕ ชั้น

สุทธาวาส แปลว่า ที่อยู่ของผู้บริสุทธิ์ หรือที่อยู่อันบริสุทธิ์ หมายถึงนิवासภูมิ คำว่าผู้บริสุทธิ์ หมายถึง ผู้ที่ทำความเพียรในพระพุทธศาสนาจนสำเร็จเป็นพระอนาคามีและพระอรหันต์ มีอยู่ ๕ ชั้น

๑๒. อวิหา ได้แก่ พรหมผู้เกิดย่อมไม่เสื่อมจากสมบัติที่เป็นของตน

๑๓. อตปปา ได้แก่ พรหมผู้ไม่มีความเดือดร้อน

๑๔. สุทัสสา ได้แก่ พรหมผู้งามน่าสรรเสริญ

๑๕. สุทัสสี ได้แก่ พรหมผู้มีปกติมีความเห็นที่ดีบริสุทธิ์

๑๖. อภินิษฐา ได้แก่ พรหมผู้ใหญ่สูงสุด

พรหมโลกชั้นสุทธาวาสเป็นภพภูมิที่อยู่อาศัยของพระอนาคามีผู้บังเกิดในชั้นสุทธาวาสแล้ว จึงบำเพ็ญบารมีเพื่อก้าวเข้าสู่ความเป็นพระอรหันต์ต่อไป สุทธาวาสภูมินี้จึงแตกต่างจากพรหมโลกชั้นอื่นๆ คือไม่ได้ตั้งอยู่ตลอดเวลา มีอยู่เฉพาะเวลาที่พระอนาคามีอุบัติขึ้นเท่านั้น^{๓๒}

เทพชั้นรูปาวจรภูมิ เป็นพระพรหมที่ดำรงอยู่เพราะเหตุแห่งการเจริญรูปฌานสมาบัติ จึงดำรงอยู่ด้วยความบริสุทธิ์ไม่เกี่ยวเนื่องด้วยกามคุณ แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมีโอกาสที่จะเวียนว่ายตายเกิด ยกเว้นพรหมโลกชั้นสุทธาวาสที่เป็นภพของพระอนาคามี ที่สามารถบำเพ็ญเพียรจนบรรลุพระอรหันต์ผลได้

๒.๒.๓ เทพชั้นรูปาวจรภูมิ

ภูมินี้สูงกว่าพรหมโลกชั้นสุทธาวาสเป็นที่สถิตของพรหมรูปฌานหรือรูปพรหม ซึ่งท่านผู้ที่เคยประพาศิณยานมีรูปฌานเป็นอารมณ์ รูปฌานนั้นมีองค์ ๒ คือ อุเบกขาและเอกัคคตา เหมือนจตุตถฌาน พรหมรูปฌานจึงจัดเป็น ๔ ชั้น ตามภูมิฌาน ดังนี้

๑. อากาสนัญญาตนะ(ฌานที่กำหนดอากาศ) ได้แก่ ชั้นของพรหมผู้ได้รูปฌาน เพราะได้เจริญรูปกรรมฐานว่า อากาศไม่มีที่สุด

๒. วิญญาณัญญาตนะ(ฌานที่กำหนดวิญญาณอันอนันต์) ได้แก่ พรหมผู้ได้รูปฌาน เพราะได้เจริญรูปกรรมฐานว่าวิญญาณ ไม่มีที่สุด

๓. อากิญจัญญาตนะ(ฌานที่กำหนดภาวะที่ไม่มีสิ่งใด ๆ) ได้แก่ พรหมผู้ได้รูปฌาน เพราะได้เจริญรูปฌานกรรมฐานว่าน้อยหนึ่ง นิดหนึ่ง ก็ไม่มี

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖-๑๗

๔. เนวส์ัญญานาสัญญาตนะ(ฌานที่เล็กกำหนดสิ่งใดๆ โดยประการทั้งปวง เข้าถึง ภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่) ได้แก่ พรหมผู้ได้อรูปฌานเพราะได้เจริญอรูปกรรมฐานจนดับ สัญญาอย่างหยาบเหลือแต่สัญญาอย่างละเอียด จึงเรียกว่า มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่^{๓๓}

เทพชั้นอรูปราวจรภูมินี้ เป็นเทพที่บังเกิดด้วยอำนาจของการเจริญอรูปฌานในขณะที่เป็น มนุษย์ เมื่อสิ้นอายุของพรหมแล้วก็หวนกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกเหมือนเดิม

สรุปได้ว่าประเภทของอุปัติเทพในพระพุทธศาสนาจัดแบ่งตามลำดับภูมิชั้นมี ๓ ประเภท ใหญ่ ๆ คือ

(๑) เทพชั้นกามาวจร ได้แก่ จาคุมมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี

(๒) เทพชั้นรูปาวจร ได้แก่ พรหมปาริสัชชา พรหมปุโรหิต มหาพรหม ปริตตภา อัมปมาณภา อาภัสสรา ปริตตสุภา อัมปมาณสุภา สุภิกินหา เวทีปผลา อัสัญญี อวิหา อดัมปา สุทัสสา สุทัสสี และ อกนิษฐา

(๓) เทพชั้นอรูปราวจร ได้แก่ อากาสนัญญาตนะ วิญญาณัญญาตนะ อากิญจัญญาตนะ และเนวส์ัญญานาสัญญาตนะ

สรุปได้ว่า ประเภทของเทพในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีด้วยกัน ๓ กลุ่ม สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ เบื้องต้นเป็นการยกย่องบุคคลผู้มีคุณธรรม มีความประพฤติสมควรเป็นผู้นำ จนกระทั่งสถาปนาเป็นกษัตริย์ในที่สุด อุปัติเทพ เทพโดยกำเนิด เป็นเทพที่เกิดขึ้นเพราะบุญกุศลที่ได้กระทำมาในขณะที่เป็นมนุษย์ มีวิมานเป็นของตนเองด้วยอำนาจของบุญ มีเทพชั้นกามาวจร ชั้น รูปาวจร และชั้นอรูปราวจร และวิสุทธิเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ เป็นเทพที่บังเกิดเพราะความหมด สิ้นจากกิเลส ได้แก่ พระผู้มีพระภาค พระอรหันตสาวก เป็นต้น

๒.๓ ความเชื่อเรื่องเทพ

ความเชื่อเรื่องเทพมีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ซึ่งอาจโยงไปถึงความเชื่อ พิธีกรรม ตลอดจนการกระทำ และเป้าหมายการกระทำของมนุษย์อีกหลายอย่าง ซึ่งผู้วิจัยขอแบ่งลักษณะ ความเชื่อเรื่องนี้ออกเป็นดังนี้

๒.๓.๑ ความเชื่อต่อผลของการทำบุญ

คำสอนทางพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของหลักเหตุและผล กล่าวคือ ผลมาจากเหตุ และเหตุเป็นปัจจัยให้ได้รับผล ชาวพุทธควรมองทุกอย่างด้วยเหตุผล ความเป็นเทวดา คือผล เกิดจากการสร้างเหตุไว้ดี ได้แก่ บุญ คือคุณความดี เช่นความเชื่อที่ว่า

ในวัน ๘ คำแห่งปักษี อำมาตย์บริษัทของท้าวมหาราชทั้ง ๔ เทียวตรวจดูโลก ในวัน ๑๔ คำ แห่งปักษี บุตรทั้งหลายของท้าวมหาราชทั้ง ๔ เทียวตรวจดูโลก ในวัน ๑๕ คำแห่งปักษีท้าว มหาราชทั้ง ๔ เทียวตรวจดูโลกว่า พวกมนุษย์พากันบำรุงมารดาบิดา บำรุงสมณพราหมณ์

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๐๒.

เคารพนอบน้อมผู้ใหญ่ในตระกูล รักษาอุโบสถ ทำบุญชุกุศล มีจำนวนมากด้วยกันอยู่หรือไม่ เมื่อตรวจแล้วถ้าเห็นว่ามีจำนวนน้อยก็ไปบอกพวกเทพชั้นดาวดึงส์ซึ่งประชุมกันในสุธรรมสภา พวกเทพชั้นดาวดึงส์เมื่อได้ฟังก็มีใจหดหู่ว่า กายทิพย์จักลดถอย อสุรกายจักเพิ่มพูน เมื่อเห็นมนุษย์ทำความดีบำรุงบิดามารดาเป็นต้น มีจำนวนมาก พวกเทพชั้นดาวดึงส์ก็มีใจยินดีขึ้น บานกายทิพย์จักเพิ่มพูน^{๓๔}

เพราะความเชื่อที่เกี่ยวกับเทพดังกล่าว จึงให้คนมุ่งทำบุญ บุญเป็นสิ่งที่คนต้องการ เพราะบุญเป็นเครื่องชำระกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์ บุญอำนวยผลให้ผู้กระทำมีความสุข สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวบุญเลย คำว่า บุญ นี้ เป็นชื่อของความสุข เราอย่ารู้ชัดว่าบุญที่เราทำแล้วตลอดกาลนาน มีผลที่นำไปปรารถนานานาใคร นำพอใจ อันเราเสวยมาแล้วตลอดกาลนาน เราเจริญเมตตาจิตตลอด ๗ ปีไม่ได้กลับมาสู่โลกนี้อีกตลอด ๗ สังวัฏฏ์กับและวิวัฏฏ์กับ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อโลกเสื่อมเราเข้าถึงพรหมโลกชั้นอาภัสสระ เมื่อโลกเจริญ เราเข้าถึงพรหมวิมานอันว่างเปล่า...”^{๓๕} นอกจากนั้นบุญเป็นที่พึ่งอันสำคัญของสัตว์โลก ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า จะเห็นได้ว่าที่พึ่งของคนเรานั้น บางอย่างเป็นที่พึ่งได้เฉพาะบางครั้งบางคราวเฉพาะเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้เท่านั้น ส่วนบุญ คือคุณความดีที่ทำไว้จะเป็นที่พึ่งให้แก่คนทุกเวลาโดยติดตามให้ผลไปถึงชาติหน้า ดังข้อความที่ปรากฏในกาลทานสูตรว่า “... เพราะฉะนั้น ผู้มีจิตไม่ท้อถอย จึงควรให้ทานในเขตที่มีผลมาก เพราะบุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน”^{๓๖} บุญเป็นขุมทรัพย์อันวิเศษ เป็นที่หลั่งมาแห่งสมบัติทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในนิกคิณทสูตรว่า “ความเป็นพระราชาในประเทศ ความเป็นอิสระ ความสุขของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอันน่าพอใจ และแม้ความเป็นเทวราชของเทวดาในหมู่เทพทั้งหมดก็จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้ สมบัติของมนุษย์ก็ดี ความยินดีในเทวโลกก็ดี สมบัติคือพระนิพพาน สมบัติก็ดี ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้”^{๓๗}

ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า บุญเป็นเหตุให้ได้ไปเกิดเป็นเทวดา ให้ได้ยศศักดิ์ เป็นจอมเทพ ได้รับสวรรค์สมบัติทุกอย่างตามกำลังบุญที่ทำไว้ บุญ (ความดี) ได้แก่ เครื่องชำระสันดาน กุศล ความสุข ความประพฤติชอบทางกาย วาจา และทางใจ กุศลธรรม บุญ คือความดีขึ้นแห่งจิต ตรงกันข้ามกับบาป คือความฉิบหายแห่งจิต ความเจริญขึ้น ความประณีตขึ้น ความสูงขึ้นแห่งจิตนี้มีที่คู่ได้ คือคู่ที่ความสะอาดผุดผ่องของจิต อากาโรตขึ้นของจิตทั้งหมดนี้รวมใช้คำว่า บุญ แปลว่า บริสุทธิ์ พระพุทธศาสนา ได้แสดงประเภทของบุญเอาไว้เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ คือที่ตั้งแห่งการทำบุญ แบ่งออกเป็น หมวดคือ บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ (๑) ทานมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน ทำบุญด้วยให้เป็นสิ่งของ (๒) สีลมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย (๓) ภาวนามัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ

^{๓๔} อง.ทูก.(ไทย) ๒๐/๓๘/๑๙๕ - ๑๙๖.

^{๓๕} อง.สตตก.(ไทย) ๒๓/๖๒/๑๒๐.

^{๓๖} อง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๓๖/๕๘.

^{๓๗} ขุ.ขุ.(ไทย) ๒๕/๑๒ - ๑๓/๑๙.

ฝึกอบรมจิตใจ^{๓๔} การบำเพ็ญบุญดังกล่าว ย่อมส่งผลให้บังเกิดเป็นเทพ ดังความในบุญญกิริยาวัตถุสูตรว่า

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นจาตุมหาราช ภิกษุทั้งหลาย ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ในชั้นนั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นจาตุมหาราชได้โดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุที่เป็นทิพย์ วรรณะที่เป็นทิพย์ สุขที่เป็นทิพย์ ยศที่เป็นทิพย์ อธิปไตยที่เป็นทิพย์ รูปที่เป็นทิพย์ เสียงที่เป็นทิพย์ กลิ่นที่เป็นทิพย์รสที่เป็นทิพย์ โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพในชั้นดาวดึงส์นั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นดาวดึงส์ได้โดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุที่เป็นทิพย์ ฯลฯ โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นยามา ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสุยามเทพบุตรในชั้นยามานั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นยามาได้โดยฐานะ ๑๐ ประการคือ อายุที่เป็นทิพย์ ฯลฯ โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์ บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่งทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นดุสิต ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสันดุสิตในชั้นดุสิตนั้นทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นดุสิตได้โดยฐานะ ๑๐ ประการ คืออายุที่เป็นทิพย์ ฯลฯ โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์.....^{๓๕}

และในอรรถกถาที่ขนิภาย ปาฏิวรรค ท่านได้กล่าวอธิบายบุญกิริยาวัตถุไว้ ๑๐ ประการ (๑) ทานมัย คือทำบุญด้วยวัตถุ การให้เป็นสิ่งของ (๒) สิลมัย คือทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดี (๓) ภาวนามัย คือทำบุญด้วยการเจริญภาวนา ฝึกอบรมจิตใจ เริ่มตั้งความพิจารณาโดยความสิ้นไปเสื่อมไป (๔) อปจายนมัย คือทำบุญด้วยการประพฤติด่อนน้อม ประกอบด้วยความเคารพยำเกรง (๕) เวยยาวัจจมัย คือทำบุญด้วยการชวนช่วยรับใช้ช่วยทำกิจของผู้อื่น (๖) ปัตติทานมัย คือทำบุญด้วยการให้ส่วนบุญแก่ผู้อื่น การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น (๗) ปัตตานุโมทนามัย คือทำบุญด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น (๘) อัมมเทสนามัย คือ

^{๓๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๘/๒๖๙, อง.อรรถก.(ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔,

^{๓๕} อง.อรรถก.(ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๕ - ๒๙๖.

ทำบุญอันสำเร็จด้วยการแสดงธรรม ทำด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ผู้อื่น (๙) ธรรมัสสวนามัย คือ ทำบุญอันสำเร็จด้วยการฟังธรรม ด้วยการศึกษาคำสอนหลักธรรม (๑๐) ทิฏฐชุกัมม คือทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

แม้ว่าจะมีการแบ่งบุญออกเป็นหมวดก็ตาม แต่ก็สามารถสรุปรวมลงเหลือแค่บุญกิริยาวัตถุ ๓ โดยจัดเอาบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ รวมเข้าในบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ อปจายนมัย และเวยยาวัจจมัย จัดเข้าในศีลมัย ปัตติทานมัยและปัตตานุโมทนามัย จัดเข้าในทานมัย ธรรมเทศนามัยและธรรมัสสวนมัย จัดเข้าในภาวนามัย ส่วนทิฏฐชุกัมม จัดเข้าทั้ง ทาน ศีล และภาวนา^{๔๐}

หลักของบุญกิริยาวัตถุที่กล่าวมานี้เป็นหลักสำคัญของการฝึกกาย วาจา และใจ ให้ประณีตขึ้น เจริญขึ้น สูงขึ้น ตามขั้นตอนที่เหมาะสม จากหยาบไปหาละเอียด เป็นอุปกรณ์ชั้นเยี่ยมที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์เพื่อแก้ปัญหาให้สังคมสงบสุข อยู่ร่วมกันฉันมิตร มีไมตรีจิตต่อกัน เมื่อนำมาจัดลงเป็นบุญกิริยาวัตถุ ๓ แล้วก็จะทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ของการปฏิบัติที่ประณีตขึ้นตามลำดับขั้นของทาน ศีล และภาวนา บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้เป็นหลักปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเทวดา เพราะเป็นเหตุที่ทำให้มนุษย์เป็นเทวดาได้ตามหลักของการพัฒนากาย วาจา และใจ บุญที่อำนวยผลให้ผู้กระทำไปเกิดเป็นเทวดานั้นมีได้ทั้งการทำบุญในพระพุทธศาสนาและนอกพระพุทธศาสนา แต่สมบัติพิเศษที่จะได้รับมีไม่มากเท่าผู้ที่ทำบุญในพระพุทธศาสนา ชาวพุทธจึงมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ไม่แสวงบุญนอกพระพุทธศาสนา บุญเป็นเหตุ ความเป็นเทวดาเป็นผล คือบุญอำนวยให้ไปเกิดเป็นเทวดา การอุปติเป็นเทวดานั้น เมื่อจะเกิดก็เป็นอุปัติเทพ ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดา หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนเช่นมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ส่วนจะตั้งอยู่ในฐานะอย่างไรนั้นก็แล้วแต่การบำเพ็ญบุญมามากน้อยเพียงใด และรวมถึงสถานที่ที่ตนอุปติขึ้น

ข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกได้ระบุถึงวิมานซึ่งเป็นบ้านของเทวดาและเทพธิดา มีความแตกต่างกันออกไปตามสถานที่ที่ตนอุปติขึ้น เป็นอากาศวิมาน (เทพที่อยู่ท่าอากาศ) เป็นภุมมวิมาน (เทพที่อยู่บนพื้นดิน) เป็นรุกขวิมาน (เทพที่อยู่ต้นไม้) เทพเหล่านี้ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์เป็นผู้ทำบุญเล็กน้อยเหมาะแก่วิถีชีวิตของชาวบ้านผู้เสพงาม จึงมีวิมานอยู่เป็นของตนเอง เมื่อเปรียบเทียบกับแล้วจะเห็นว่ามีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเทวดาที่ไม่สามารถจะมีวิมานของตนเอง ข้อนี้เป็น การแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุญกับความความเป็นเทวดาในด้านฐานะอย่างเห็นได้ชัดการบำเพ็ญภาวนามัยของเทวดาผู้ปฏิบัติที่สวรรค์ชั้นฉกามาพจรนั้นจะเป็นไปในลักษณะร่วมกับบุญกิริยาวัตถุ ข้อข้างต้นด้วย คือกระทำร่วมกันทั้งทานศีลและภาวนา เช่น มีใจเลื่อมใสในพระรัตนตรัยถวายทานรักษาศีล ในบุญกิริยาวัตถุสูตร พระผู้มีพระภาคทรงแสดงถึงบุคคลผู้บำเพ็ญบุญต่างกันได้รับผลต่างกันโดยไม่ได้เน้นที่ภาวนามัย จำแนกเป็น ๓ กลุ่ม ๘ จำพวกคือ กลุ่มที่ พวกที่ให้ทานน้อย รักษาศีลปานกลาง แต่ไม่เจริญภาวนาเลย เมื่อตายไปจะเกิดในตระกูลต่ำในมนุษย์โลก กลุ่มที่ พวกที่ให้ทานปานกลาง รักษาศีลปานกลาง แต่ไม่เจริญภาวนาเลย เมื่อตายไปจะเกิดในตระกูลต่ำในมนุษย์โลก กลุ่มที่ พวกที่ให้ทานปานกลาง รักษาศีลปานกลาง แต่ไม่เจริญภาวนาเลย เมื่อตายไปจะเกิดในตระกูลสูงใน

^{๔๐} ดูอธิบายใน ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๓/๒/๓๑๒ - ๓๑๔.

มนุษย์โลก กลุ่มที่ ๓ พวกที่ให้ทานมาก รักษาศีลมาก แต่ไม่เจริญ ภาวนาเลย เมื่อตายจะไปเกิดเป็น เทวดา ๖ จำพวกในสวรรค์ชั้นต่างๆ คือจาตุมหาราช ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตตวสวัตตี เมื่ออาศัยผลต่างกันเป็นเกณฑ์กำหนดดวงศีลธรรม จึงได้อสังขาร ๘ ประการคือ ผลในมนุษย์โลก และผลในสวรรค์ ๖ จึงรวมเป็น ๘ ประการ

ในทานุปัตติสูตร ได้กล่าวถึงผลที่เกิดจากการให้ทานว่ามี ๘ ประการ ซึ่งเป็นการกล่าวรวมไปถึงศีลมัยและภาวนามัยเอาไว้ด้วยคือ ๑. ความเกิดในตระกูลสูง คือตระกูลกษัตริย์ตระกูลพราหมณ์ ตระกูลคหบดี ๒. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราช ๓. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นดาวดึงส์ ๔. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นยามา ๕. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นดุสิต ๖. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นนิมมานรดี ๗. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นปรนิมมิตตวสวัตตี ๘. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นพรหมกายิกา^{๔๐}

ผลประการที่ ๑-๗ เกิดจากความมีศีลให้ทานแล้วตั้งความปรารถนาไว้ ส่วนผลประการที่ ๘ เกิดจากการ มีศีลปราศจากราคะให้ทาน คำว่า ปราศจากราคะในที่นี้คือการตัดกิเลสได้ด้วยโสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค หรือข่มไว้ด้วยสมาบัติ ผลที่เกิดขึ้นจากการทำบุญนั้นจะมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่างๆ เช่น ทำบุญด้วยการให้ทานจะมีผลมาก อานิสส์มากต้องทำให้ครบในสัมปทา ๔ คือ วัตถุสัมปทา ถึงพร้อมด้วยวัตถุ คือบุคคลเป็นที่ตั้งรองรับทาน เช่น ทักขิไณยบุคคลเป็นพระอรหันต์ หรือพระอนาคามีผู้เข้านิโรธสมาบัติได้ ปัจจัยสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัจจัย คือสิ่งที่จะให้เป็นของบริสุทธิ์ได้มาโดยชอบธรรม ๓. เจตนาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยเจตนา คือมีเจตนาดีทั้ง ๓ กาล เจตนาดีก่อนให้ เรียกว่า บุพพเจตนา เจตนาดีขณะให้ เรียกว่า มุญจนเจตนา เจตนาดีหลังให้ เรียกว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน มีหลักธรรมคำสอนอันเป็นสัจธรรมความจริง คงทนต่อการพิสูจน์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิต เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและใจ พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่า ชีวิตจะประเสริฐวิเศษได้ต้องมีการพัฒนาในหมู่มนุษย์ทั้งหลายผู้มัตนอันฝึกฝนแล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุด พระพุทธศาสนามีข้อปฏิบัติฝึกหัดกายวาจาใจของบุคคลให้เป็นไปในทางที่เรียบร้อยดีงาม เป็นที่พึงประสงค์ของคนในสังคมทุกระดับชั้น ในวิถีชีวิตของมนุษย์มีสิ่งทีพึงประสงค์ใหญ่ๆ อยู่ ๓ ประการคือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ

พระพุทธศาสนาให้การยอมรับสมบัติทั้ง ๓ ระดับ แต่จุดเน้นอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือพระนิพพานซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า ปรมัตถ์ หรือ ปรมัตถะ แปลว่า ประโยชน์อันยอดเยี่ยมหรือจุดหมายสูงสุด ข้อปฏิบัติอันจะเป็นเหตุอันวยให้ได้สิ่งที่พึงประสงค์ ๓ ประการ เรียกว่า หลักธรรม คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันเป็นคุณธรรมความดี ความถูกต้อง ความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ความทรงรักษาไว้ซึ่งผู้ปฏิบัติไม่ให้เกิดไปในที่ชั่ว สมบัติอันพึงประสงค์ทั้ง ๓ ประการนั้นจัดเข้าในรูปของประโยชน์ได้ทั้งโดยความหมายและโดยการแบ่งระดับชั้น พระพุทธศาสนาได้นำคำว่า ประโยชน์มาจัดแบ่งเป็นระดับชั้นต่างๆ มีตั้งแต่ประโยชน์ชั้นธรรมดาสามัญไปจนถึงประโยชน์ชั้นสูงสุด ประโยชน์คือคำที่แปลมาจากคำว่า อรรถ หรือ อรรถะ ผู้ที่ต้องการประโยชน์ในระดับต่างๆ ต้องลงมือ

^{๔๐} อัง.อฎฐก.(ไทย) ๒๓/๓๕/๒๙๒ - ๒๙๔.

ปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้โดยมีข้อที่ทรงเน้นย้ำสำคัญคือความไม่ประมาท^{๔๒} ดัง
พุทธดำรัสว่า

บุคคลเมื่อปรารถนาอายุ ความไม่มีโรค วรรณะ สวรรค์ ความ
เกิดในตระกูลสูง และความยินดีอย่างโอฬารต่อ ๆ ไป พึงทำความ
ไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญ ความไม่ประมาทในการ
ทำบุญ บัณฑิตผู้ไม่ประมาทย่อมบรรลุประโยชน์ทั้งสอง คีรีชนท่าน
เรียกว่า บัณฑิต เพราะยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือ ประโยชน์ใน
ปัจจุบัน และประโยชน์ในภายหน้า^{๔๓}

ด้วยหลักการตามที่กล่าวมานี้ จึงทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุญกับความเป็นเทวดาว่า
เกิดด้วยหลักเหตุและผล ชาวพุทธจึงควรมองสิ่งต่างๆ ด้วยเหตุด้วยผล ทำบุญด้วยสติปัญญาด้วย
ความรู้ความเข้าใจ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองในบุญในหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยแท้จริง
พระพุทธศาสนา คือศาสนาของผู้รู้

๒.๓.๒ ความเชื่อต่อภพภูมิของเทพ

ภพภูมิอันเป็นสถานที่อยู่ของเทพนั้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทวภูมิ หมายถึง การเล่นด้วย
เบญจกามคุณ หรือ ด้วยอิทธิวิเศษมีประการต่าง ๆ หรือด้วยฤทธิ์ของตน, ด้วยอำนาจของตน อัน
บุคคลสรรเสริญ^{๔๔} ในที่นี้จะมุ่งวิจัยกล่าวถึงเฉพาะผู้ที่บำเพ็ญความดีแล้วไปเกิดในเทวดาชั้นต่าง ๆ
ตามสมควรแก่ฐานะของบารมีที่ได้บำเพ็ญไว้ แต่เทวดาที่เกิดในชั้นต่าง ๆ นั้นที่จะกล่าวต่อไปนี้ ยัง
ไม่ได้บรรลุปฐมมรรค^{๔๕} กล่าวคือโสดาปัตติมรรคอันเป็นคุณธรรมเบื้องต้นในการตัดขาดจากภพชาติ
แห่งการเวียนว่ายตายในวัฏสงสาร เพราะมุ่งที่จะชี้ให้เห็นถึงวิภวกรรมแห่งการเวียนว่ายตายเกิดอันไม่รู้
จบสำหรับผู้ที่ยังมีกิเลสอยู่แม้จะบำเพ็ญบารมีจนได้ไปเกิดในสุคติภูมิชั้นสูง ๆ ก็ตาม หากยังไม่ได้

^{๔๒} พันตรีสมคิด สวয়ล้า, “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า
๓๐ - ๓๗.

^{๔๓} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๒๘/๑๕๑ - ๑๕๒.

^{๔๔} พระสิริมงคลจารย์, **จักรวาทพิปนี**, (กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากร, ๒๕๒๓),
หน้า ๓๘๑.

^{๔๕} ความหลุดพ้นที่เกิดขึ้นโดยลำดับนับแต่ปฐมมรรค(โสดาปัตติมรรค)เป็นต้นไปจนถึงอรหัตตผล (ขุ.เถรี.อ.
(บาลี) ๑๐๕/๑๒๖), **สัตตักขัตตปุรมโสดาบัน** หมายถึงพระโสดาบันผู้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการได้แล้ว เป็น
ผู้ไม่ตกไปในอบาย ๔ มีความแน่นอนที่จะตรัสรู้มรรค ๓ เบื้องสูง (อง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๓/๒๔๒) เมื่อจะเกิดใน
ภพใหม่เป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็เกิดได้ไม่เกิน ๗ ครั้ง (อภิ.ปุ.(ไทย) ๓๖/๓๑/๑๒๒, อภิ.ปณจ.อ. (บาลี) ๓๑/๕๓),
โกลังโกลโสดาบัน หมายถึงพระโสดาบันผู้เมื่อจะเกิดในภพใหม่เป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็เกิดได้ ๒ หรือ ๓ ภพ
และถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็ไม่เกิดในตระกูลต่ำ คือเกิดในตระกูลที่มีโภคสมบัติมากเท่านั้น (อภิ.ปุ.(ไทย) ๓๖/๓๑/๑๒๒-
๓, อภิ.ปณจ.อ. (บาลี) ๓๑/๕), **เอกพีซีโสดาบัน** หมายถึง ผู้มีพีซีคืออรรถภาพเดียว คือเกิดครั้งเดียวก็จะบรรลุพระ
อรหันต์ (อง.ติก.อ.(บาลี) ๒/๘๘/๒๔๒, อง.ติก.ฎีกา (บาลี) ๒/๘๘/๒๓๗).

บรรลุนิยามบรรคอรียผลแล้วก็ยังคงหมุ่นอยู่ในวิภัสสารเช่นนี้เรื่อยไป ซึ่งชีวิตความเป็นอยู่ของเหล่าเทพมีดังต่อไปนี้ คือ

(ก) ในด้านสถานที่ การอุบัติขึ้นของเหล่าเทพนี้ จะเกิดขึ้นเอง ไม่ต้องนอนในครรภ์ มารดาเหมือนมนุษย์ หรืออยู่ในฟองไข่ เหมือนสัตว์เดรัจฉาน แต่จะอุบัติขึ้นเอง มีรูปร่างเป็นทิพย์ ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาวทันที และเมื่ออุบัติในสวรรค์แล้ว จะอยู่ในฐานะอะไร เป็นเทพประเภทไหน ก็แล้วแต่สถานที่ที่จะไปอุบัติขึ้นโดยการอุบัติขึ้นหรือการเกิดเป็นเทวดานั้นจะมีสถานที่หรือวิมานขึ้นมารองรับ ซึ่งคำว่า “วิมาน” หมายถึง แดนเป็นที่อยู่ที่ตั้งของเหล่าเทวดา ซึ่งถือว่า เป็นสถานที่อันประเสริฐ วิมานเหล่านั้นเกิดขึ้นด้วยบุญกุศลกรรมของเทวดาเหล่านั้น ที่มีรัศมีรุ่งเรืองด้วยรัตนะต่างๆ พร้อมด้วยสีและทรวดทรงอันงดงาม ทั้งมีขนาดพิเศษ คือ ๑ โยชน์บ้าง ๒ โยชน์บ้าง ๑๒ โยชน์บ้าง มากกว่า ๑๒ โยชน์บ้างเรียกว่า วิมานมีความพร้อมด้วยความงดงามและนับโดยวิธีพิเศษความแตกต่างของวิมานเหล่านั้น บ้างก็เป็นวิมานทองคำ เป็นวิมานเงินวิมานแก้วผลึก วิมานแก้วมณี วิมานแก้วไพฑูริย์ ทั้งมีขนาดต่างกัน คือ วัดโดยรอบ ๑ โยชน์ ๒ โยชน์ ๑๒ โยชน์ มีความงามเป็นเลิศ และที่เลอเลิศเพียบพร้อมไปด้วยกามคุณ ๕ คือ รูปเสียง กลิ่น รส สัมผัส อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นโลกที่เพียบพร้อมด้วยสิ่งที่ดี เป็นเขตแดนของเหล่าเทวดา^๖ ดังนั้น สวรรค์จึงเป็นเขตแดนที่อยู่ร่วมกันของเหล่าเทวดา ที่อุบัติขึ้นด้วยอำนาจกุศลกรรมของตนและเทวดาที่อยู่ในวิมานชั้นเดียวกันจะต้องมีคุณธรรมอยู่ระดับเดียวกันหรือใกล้เคียงกันด้วย ทั้งนี้ วิมานอาจบังเกิดก่อนก็ได้ หรือเกิดเมื่อเจ้าของตายไปแล้ว วิมานจะหายไปเมื่อเจ้าของจุติ ซึ่งวิมานหรือสถานที่อยู่ของเทพในสวรรค์นั้นมีจำนวนมากมาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑) ปฐมปฐวิมาน คือวิมานตั้งทองคำ^๗ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานมีขนาด ๑๒ โยชน์ ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถี เพราะได้จัดตั้งถวายพระเถระรูปหนึ่ง ซึ่งเที่ยวบิณฑบาตมาถึงเรือนตน ให้นั่งฉันภัตตาหาร และในขณะที่นางได้ถวายข้าวและน้ำตามกำลังทรัพย์และปฏิบัติรับใช้จนพระเถระฉันเสร็จ

(๒) ทุตติวิมาน คือ วิมานตั้งไพฑูริย์^๘ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถีได้จัดตั้งถวายพระเถระรูปหนึ่งซึ่งเที่ยวบิณฑบาตมาถึงเรือนของตนให้นั่งฉันภัตตาหาร และในโอกาสนั้น นางได้กราบไหว้ ได้ถวายข้าวและน้ำตามกำลังทรัพย์และได้ปฏิบัติรับใช้จนพระเถระฉันเสร็จ

(๓) ตติยวิมาน คือ วิมานตั้งทองคำ^๙ เนื้อความโดยย่อว่าเป็นวิมานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองราชคฤห์ ได้จัดตั้งขันตี ถวายพระอรหันตรูปหนึ่งได้นั่งฉัน

^๖ พระครูวินัยธรสุเทพ อภิภูจน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๒๗.

^๗ ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑ - ๗/๑ - ๒.

^๘ ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘ - ๑๔/๒ - ๓.

^๙ ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕ - ๒๒/๔ - ๕.

ภัตตาหารที่เรือนาง เมื่อท่านฉันเสร็จ นางได้ถวายตั้งแต่ท่าน และท่านให้คนนำไปถวายเป็นของสงฆ์*

(๔) จตุตถปฐวิมาน คือวิมานตั้งแก้วไพฑูรย์^{๕๐} เนื้อความโดยย่อว่าเป็นวิมานในชั้นดาวดึงส์ ที่เกิดแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองราชคฤห์ เพราะได้จัดตั้งถวายพระเถระผู้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งให้ฉันภัตตาหารที่เรือนของตน

(๕) กุณฺฐกรวิมาน คือวิมานที่มีช้างเป็นพาหนะ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานทองคำสูง ๑๐๐ โยชน์ ในชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองราชคฤห์ เพราะได้เห็นศิวาจารย์รูปหนึ่งของพระเถระรูปหนึ่ง เกิดความเลื่อมใสนิมนต์ไปที่บ้าน ได้ถวายอาสนะผ้าให้ฉันและถวายภัตตาหารด้วยมือของตน^{๕๑}

(๖) ปฐมนาววิมาน คือวิมานที่มีเรือเป็นพาหนะ^{๕๒} เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานเรื่องประทุททองในชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถี เพราะได้เห็นภิกษุหลายรูปกำลังเหน็ดเหนื่อยและกระหายน้ำ จึงขมิ้มขันจัดหาน้ำดื่มไปถวายด้วยมือตนเอง

(๗) ทุตินาววิมาน คือวิมานที่มีเรือเป็นพาหนะ^{๕๓} เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานเรื่องประทุททองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถี เพราะได้เห็นพระเถระผู้กำลังเหน็ดเหนื่อยและกระหายน้ำมา ได้นิมนต์ให้ฉันบนอาสนะที่จัดถวายหาน้ำมาล้างเท้าและถวายน้ำดื่มด้วยมือตนเอง

(๘) ตติยนาววิมาน คือวิมานที่มีเรือเป็นพาหนะ^{๕๔} เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานเรื่องประทุททองในชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อ ภูณะ เพราะได้ถวายน้ำดื่มแด่พระผู้มีพระภาคด้วยมือตนเอง

(๙) ปทีปวิมาน คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายปทีป^{๕๕} เนื้อความโดยย่อ กล่าวว่าเป็น เป็นวิมานที่มีแสงสว่างในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผู้ถวายปทีปคือ หญิง ชาวเมืองสาวัตถี ได้ตามปทีปไว้หน้าธรรมาสน์แล้วนั่งฟังพระธรรมเทศนา

(๑๐) ติลทักขินวิมาน คือ วิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายเมล็ดงา^{๕๖} เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ ๑ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานทองคำขนาด ๑๒ โยชน์ ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นหญิงชาวกรุงราชคฤห์ ได้ถวายเมล็ดงาแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า

* ซึ่งการให้ทานในพระพุทธศาสนานั้น แบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ (ก) ปาฏิบุคลิกทานการให้จำเพาะบุคคล หรือระบุผู้รับชัดเจน (ข) และสังฆทาน การให้แก่สงฆ์ คือ ให้ทานแก่พระสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป เป็นส่วนรวมเป็นของกลางสงฆ์ ไม่ระบุจำเพาะรูปใดรูปหนึ่ง ย่อมมีอานิสงส์มากกว่าถวายบุคคล

^{๕๐} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๓ - ๓๐/๕ - ๖.

^{๕๑} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๑ - ๔๒/๖ - ๘.

^{๕๒} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๔๓ - ๕๒/๘ - ๑๐.

^{๕๓} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๕๓ - ๖๒/๑๐ - ๑๑.

^{๕๔} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๖๓ - ๗๔/๑๑ - ๑๓.

^{๕๕} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๗๕ - ๘๔/๑๓ - ๑๕.

(๑๑) ปฐมปติพพาวิมาน คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ซื่อสัตย์ต่อสามี^{๕๖} เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ ๑ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานบุพผชาตินารีนรมย์ มีนภานาพันธูสงเสียงไพเราะในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นหญิงชาวเมืองสาวัตถี เป็นผู้ซื่อสัตย์ต่อสามีเป็นผู้รักษาศีล ให้ทานชอบช่วยเหลือผู้อื่น และถวายข้าวและน้ำด้วยความเคารพ

(๑๒) ทุตติยปติพพาวิมาน คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ซื่อสัตย์ต่อสามี^{๕๗} เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ ๒ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานที่มีเสาทำด้วยแก้วไพฑูรย์เปล่งแสงเรืองรองในชั้นดาวดึงส์ เป็นหญิงชาวกรุงสาวัตถี เป็นอุบาสิกา ได้ถวายข้าวและน้ำแด่พระเถระผู้เป็นพระอรหันต์ด้วยความเคารพ

(๑๓) ปฐมสุณีสาววิมาน คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงสะใภ้^{๕๘} ใจความโดยย่อ กล่าวว่า เป็นเรื่องที่ ๑ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นหญิงสะใภ้ชาวกรุงสาวัตถี ได้เห็นภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง เกิดความเลื่อมใสได้แบ่งขนมถวายด้วยมือตนเอง

(๑๔) ทุตติยสุณีสาววิมาน คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงสะใภ้ ใจความโดยย่อ กล่าวว่า เป็นเรื่องที่ ๒ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หญิงสะใภ้ในที่นี้ เป็นหญิงชาวกรุงสาวัตถีได้เห็นภิกษุ ผู้เป็นพระอรหันต์ เกิดความเลื่อมใส ได้ถวายขนมกุมมาสด์ด้วยมือตนเอง^{๖๐}

(๑๕) อุตตราวิมาน คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่อุตตรา^{๖๑} (ธิดาของปุลณเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์) เรื่องนี้มีเนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้รักษาอุโบสถศีล ฟังธรรมและปฏิบัติธรรม จนบรรลุสุกัทธาคามีผล

(๑๖) สิริมาวิมาน คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางสิริมา^{๖๒} (หญิงนครโสภณีกุรุงราชคฤห์) น้องสาวของหมอชิวก โภมารักและเป็นเพื่อนของอุตตราที่กล่าวมาข้างต้น) เรื่องนี้มีเนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานที่รุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นนิมมานรดีเพราะได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคและได้บรรลุโสดาปัตติผลในคราวเดียวกับนางอุตตรา บรรลุสุกัทธาคามีผล หลังจากนั้น นางได้ถวายสลากภัตแด่สงฆ์ วันละ ๘ ที่เป็นประจำ

(๑๗) เปสการีวิมาน คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่ธิดาช่างหูก^{๖๓} ชาวกรุงพาราณสี เรื่องนี้มีเนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานที่มีเสาทำด้วยแก้วไพฑูรย์เปล่งแสงเรืองรองอยู่เป็นนิตย์ มีต้นไม้ทองขึ้นอยู่โดยรอบในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมฐานจนบรรลุโสดาปัตติผล

^{๕๖} ขุ.วิ.(ไทย) ๒๖/๘๕ - ๘๖/๑๕ - ๑๖.

^{๕๗} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๙๓ - ๑๐๐/๑๖ - ๑๗.

^{๕๘} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๐๑ - ๑๐๗/๑๗ - ๑๘.

^{๕๙} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๐๘ - ๑๑๕/๑๙ - ๒๐.

^{๖๐} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๑๖ - ๑๒๓/๒๐ - ๒๑.

^{๖๑} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๒๔ - ๑๓๖/๒๑ - ๒๓.

^{๖๒} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๓๗ - ๑๔๙/๒๓ - ๒๖.

^{๖๓} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕๐ - ๑๕๖/๒๗ - ๒๘.

การอุปถัมภ์ไปเป็นเทพนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทเสนอว่าถ้าเป็นบุรุษตอนเป็นมนุษย์ สร้างบุญกุศลไว้น้อย ไม่สามารถมีวิมานของตนเองได้ ไปอุบัติเกิด ณ ที่ใดของเทพองค์ใด ก็ตั้งอยู่ในฐานะบุตรของเทพองค์นั้น ถ้าเป็นสตรี สร้างบุญกุศลไว้แล้วไปอุบัติที่บรรทมของเทพองค์ใด ก็ต้องเป็นบริจาริกาแห่งเทพนั้น หากทำบุญกุศลน้อย มีวาสนาเป็นเพียงพนักงานตักแต่งอาหารของเทพองค์ใด ก็ไปอุบัติ ณ ที่ใกล้แท่นบรรทมแห่งเทพที่เป็นนาย และหากว่า ไม่ได้อุบัติเกิดในบริเวณวิมานของเทพองค์ใดทั้งสิ้น แต่อุบัติขึ้นระหว่างแดนต่อแดน ไม่ทราบว่าจะเป็นบริวารของเทพองค์ใด เทพผู้เป็นใหญ่กว่าเทพองค์อื่น จะทำหน้าที่ตัดสินว่า หากอุบัติใกล้วิมานของเทพองค์ใดก็ให้เป็นบริวารเทพองค์นั้น และหากอุบัติอยู่กึ่งกลาง ก็ดูว่าหันหน้าไปทางเทพองค์ไหน วิมานเทพองค์ใด ก็ตัดสินให้เป็นบริวารเทพองค์นั้น หากว่าอุบัติมาแล้วไม่แลไปทางไหน ก็จะตัดสินให้เป็นบริวารของพระองค์เอง และหากเคยทำบุญกุศลไว้มากเพียงพอ ก็ไปอุบัติ ณ วิมานของตนเอง มีปราสาทพร้อมทั้งบริวารคอยต้อนรับ ไม่ต้องเป็นบุตรธิดา เป็นเทวดารับใช้เทพผู้ใด เป็นอยู่อย่างอิสระเสรี^{๖๔}

(ข) ในด้านความเป็นอยู่ สำหรับภูมิที่อยู่ของเทวดาหรือที่เรียกว่า สวรรค์ เทวดาก็มีมากและหลายระดับ เพราะสวรรค์มีหลายชั้น กล่าวคือสวรรค์ มี ๖ ชั้น จะมีความแตกต่างและเหมือนกันดังนี้

- (๑) บังเกิดขึ้นเองไม่ต้องอาศัยทองมารดาบิดา พออุบัติขึ้นมาก็เป็นหนุ่มสาวทันที
- (๒) ร่างกาย แพรพรรณ เครื่องประดับ และปราสาทวิมานของเทวดา ล้วนแต่มีรัศมีแสงสว่าง ทำให้สวรรค์สว่างไสว โดยไม่ต้องอาศัยแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดังนั้นในเทวโลกจึงมีเฉพาะกลางวันไม่มีกลางคืน
- (๓) ร่างกายมีกลิ่นหอม ไม่มีกลิ่นตัวเหมือนมนุษย์
- (๔) อาหารที่บริโภคเข้าไป ย่อมย่อยหมดไม่เหลือเป็นอุจจาระ
- (๕) ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บป่วยต่าง ๆ และ ไม่มีอุบัติเหตุ^{๖๕}

ในเทวภูมินี้ มีสวรรค์ ๖ ชั้น เรียงจากต่ำไปหาสูง หรือจากชั้นที่มีความสุขประณีตน้อย ไปหาชั้นที่มีความสุขประณีตมากตามลำดับ ดังนี้ ๑) จาตุมหาราชิกะ ๒) ดาวดึงส์ ๓) ยามา ๔) ดุสิต ๕) นิมมานรดี ๖)ปรนิมมิตวสวัตตี^{๖๖}

สวรรค์ทุกชั้นซึ่งเป็นที่อยู่ของเทวดานั้นก็เป็นเพียงสถานที่ ที่อยู่อาศัย แต่เทวดานั้นต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามอายุขัย เพราะสัตว์ที่เกิดมาไม่ว่าจะเป็นสัตว์ที่เกิดใน นรก มนุษย์ หรือ เทวดา ที่ยังข้องอยู่ในโลกกล่าวคือ ผู้ที่ยังมีกิเลสก็ยังคงเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์ หรือกล่าวได้ว่า สัตว์เกิดแล้วไม่ตายไม่มีเลย เทวดาก็เช่นเดียวกับมนุษย์มีเกิดมีตาย ช่วงเวลาที่มีการดำรงอยู่จากเกิดถึงตายจึงเรียกว่า “อายุ” ถ้าจะเปรียบเทียบความสุขระหว่างมนุษย์กับเทวดา แน่นนอนว่าเทวดาย่อมมีความสุขมากกว่ามนุษย์หลายเท่าหรือไม่อาจเปรียบเทียบกันได้เลย อายุของเทวดาก็เช่นเดียวกันเมื่อเปรียบเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วจะเห็นได้ว่าอายุของเทวดามีมากกว่าอายุของมนุษย์หลายเท่า หรือ

^{๖๔} พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ ๙), ภูมิวิลาสินี, หน้า ๒๔๖ -๒๔๗.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๔.

^{๖๖} ดูรายละเอียดใน อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๒ - ๑๐๒๓/๖๗๐ - ๖๗๑.

จะเรียกว่า สุขทิพย์ อายุทิพย์ ก็ได้ หลักฐานในเรื่องนี้จะเห็นได้จากพระพุทธรูปที่พระพุทธรองค์แสดงแก่นางวิสาขามหาอุบาสิกา ว่า

... วิสาขา ๕๐ ปีมนุษย์เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่งของเทวดาชั้นจาตุมหาราช ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้นเป็นปีหนึ่ง ๕๐๐ ปีโดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราช ... วิสาขา ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นหญิงหรือชายก็ตามเข้าอยู่ในอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการแล้ว เมื่อตายไปพึงเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นจาตุมหาราชนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ เราหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า ดูก่อนวิสาขา ราชสมบัติมนุษย์เป็นเหมือนของคนกำพร้า เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์

วิสาขา ๑๐๐ ปี มนุษย์ ฯลฯ

วิสาขา ๒๐๐ ปี มนุษย์ ฯลฯ

วิสาขา ๔๐๐ ปี มนุษย์ ฯลฯ

วิสาขา ๘๐๐ ปี มนุษย์ ฯลฯ

วิสาขา ๑,๖๐๐ ปี มนุษย์ เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่งของเทวดาชั้นปรินิมิตวสวัตติ ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็นปีหนึ่ง ๑,๖๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นปรินิมิตวสวัตติ ดูกุรวิสาขา ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นหญิงหรือชายก็ตามเข้าอยู่ในอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการแล้ว เมื่อตายไปพึงเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นปรินิมิตวสวัตติ นี้เป็นพื้นฐานที่จะมีได้ ดูกุรวิสาขาเราหมายความว่าหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า ราชสมบัติมนุษย์เป็นเหมือนของคนกำพร้า เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์^{๖๓}

อย่างไรก็ตาม อายุของเทวดาเมื่อคำนวณออกมาเป็นตัวเลขจึงจะพอทำได้ แต่ก็ทำให้การนับเทียบวันเดือนปีของมนุษย์มากมายนัก จึงกำหนดเป็นปีทิพย์ของอายุขัยของเทวดาจะพียงนับเป็นกัปหรือ กัปป^{๖๔} เป็นเครื่องกำหนดอายุของพรหม

๕๐๐	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา
๑,๐๐๐	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นดาวดึงส์
๒,๐๐๐	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นยามา
๔,๐๐๐	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นดุสิต
๘,๐๐๐	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นนิมมานรดี
๑๖,๐๐๐	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นปรินิมิตวสวัตติ
เศษ ๑ ส่วน ๓ กัป		เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นพรหมปารีสัชชา

^{๖๓} อง.อภุฎก. (ไทย)๒๓/๑๓๓/๒๓๒.

^{๖๔} กัป หรือ กัลป์ ได้เป็นระยะเวลายาวนานเหลือเกิน ที่กำหนดว่าโลกคือ สากลจักรวาลประลัยครั้งหนึ่ง (ศาสนาฮินดูว่าเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่งของพระพรหม) ทำนให้เข้าใจด้วยอุปมาว่าเปรียบเหมือนมีภูเขาติลาถ้วนกว้างยาว สูง ด้านละ ๑ โยชน์ ทุก ๑๐๐ ปี มีคนนำผ้าเนื้อละเอียดอย่างดีมาลูบครั้งหนึ่ง จนกว่าภูเขานั้นจะสึกหรือสิ้นไปกับหนึ่งยาวนานกว่านั้น อ่างในพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ หน้า ๘.

เลข ๑	ส่วน ๒	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นพรหมบุโรหิตา
๑	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นมหาพรหมา	
๒	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นปริตรตาภา	
๔	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอัปปมาณาภา	
๘	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอาภัสสรา	
๑๖	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นปริตตสุภา	
๓๒	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นสุภิกินหา	
๕๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นเวหัพผลา	
๕๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอัสถุญสัตว์	
๑,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอวิหา	
๒,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอติปปา	
๔,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นสุทิสสา	
๘,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นสุทิสสี	
๑๖,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอกนิฐรา	
๒๐,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอากาศานัญญาตนะ	
๔๐,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นวิญญานัญญาตนะ	
๖๐,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอาภิญญัญญาตนะ	
๘๐,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นเนวสัญญานาสัญญาตนะ ^{๖๕}	

อย่างไรก็ตาม การที่นำคำว่า “กัป” มาใช้กับพรหม ก็เพราะพรหมเป็นผู้ที่มีอายุยืนยาวนาน จนกระทั่งแม้แต่พรหมเองก็ไม่สามารถที่จะกำหนดกาลอายุขัยของตนเองได้ พรหมบางคนถึงกับเข้าใจเอาเองว่าการเป็นพรหมไม่ต้องจุติอีก มีความเป็นอยู่ชั่วนิรันดร์ เทียงแท้ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก นั่นอาจเป็นเพราะพรหมไม่ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงด้วย กาลเวลาอันยาวนานเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆยากกับการกำหนดรู้ สมดังเรื่องราวที่ปรากฏในพทสุตฺร ที่พทพรหมทูลกับพระพุทธเจ้าว่า... “ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ก็ฐานะแห่งพรหมนี้เที่ยง ยั่งยืน ติดต่อกัน คงที่ มีความไม่เคลื่อนเป็นธรรมดา ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ อนึ่ง เครื่องสลัดออก(จากทุกข์)อันยิ่ง อย่างอื่นนอกจากฐานะแห่งพรหมนี้ไม่มี” ^{๖๖} พระพุทธเจ้าได้ตอบพรหมว่า... “พทพรหม ท่านสำคัญอายุได้ว่ายาว ก็อายุนั้นสั้นไม่ยาวเลย พรหม เรารู้อายุ ๑๐๐,๐๐๐ นิรพพุท* ของท่านได้ดี”^{๖๗}

^{๖๕} กรมศิลปากร, **จักรวาลทิปนี**, หน้า ๑๘๘ – ๑๘๙. อ้างใน พระมหาสมจินต์ สมนามปณฺโณ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๗๕.

^{๖๖} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๗๕/๒๓๘.

* ๒๐ อัพพุท เป็น ๑ นิรพพุท ๒๐ นิรพพุท เป็น ๑ อพพ ๒๐ อพพ เป็น ๑ อหห ๒๐ อหห เป็น ๑ อฏฏ ๒๐ อฏฏ เป็น ๑ กุมฺท ๒๐ กุมฺท เป็น ๑ โสคันธิก ๒๐ โสคันธิก เป็น ๑ อุปปลก ๒๐ อุปปลก เป็น ๑ ปุณฺทริก ๒๐ ปุณฺทริก เป็น ๑ ปทุม (ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๑/๑๕๐ – ๑๕๑); นิรพพุทกัป เป็นจำนวนกัปที่ใช้สังขยา (การกำหนดนับ) จำนวนสูง (ตามนัย อภ.ทสก.อ. ๓/๘๘/๓๖๖) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า เท่ากับ ๑ มี ๐ ตามหลัง ๖๓ ตัว บ้างว่า ๑๐๐ ล้าน

จากประเด็นความเชื่อเรื่องเทพในมุมมองของคัมภีร์พระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า มีอยู่ด้วยกัน ๒ ประการ คือ ความเชื่อต่อผลของการทำบุญ ซึ่งเป็นความเชื่อว่า บุคคลจะบังเกิดเป็นเทพได้ต้องอาศัยการสั่งสมบุญในขณะที่เป็นมนุษย์ ซึ่งมีทั้งการให้ทาน และการรักษาศีล เป็นเหตุให้บังเกิดในสวรรค์ชั้นกามาวจร และการเจริญภาวนาเป็นเหตุให้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นรูปาวจร และสวรรค์ชั้นอรูปาวจร และความเชื่อต่อภพภูมิของเทพ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เทพนั้นมีจริง มีสถานที่อยู่จริง ๆ โดยแบ่งกันตามระดับของภูมิธรรม หรือระดับของบุญที่กระทำ ซึ่งแต่ละชั้นนั้นก็มิอายุต่างกันด้วย

๒.๔ คุณธรรมของเทพ

ในประเด็นที่กล่าวถึงความเชื่อเรื่องเทพในพระพุทธศาสนา ทำให้มองเห็นว่า ความเชื่อนี้เป็นเหตุให้คนทำความดี และมุ่งประพฤติเพื่อไปปฏิบัติตนให้มีคุณธรรมอันสมควรแก่การบังเกิดเป็นเทพ ดังนั้น ในงานวิจัยว่าด้วยคุณธรรมของเทพนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ไว้ ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ คุณธรรมก่อนเป็นเทพ และคุณธรรมขณะเป็นเทพ

๒.๔.๑ คุณธรรมก่อนเป็นเทพ

คุณธรรมก่อนเป็นเทพ คือ พฤติกรรมที่ดีที่บุคคลสั่งสมในขณะที่เป็นมนุษย์ แล้วส่งผลให้บังเกิดเป็นเทพจริง ๆ หลังสิ้นชีพ ซึ่งผู้วิจัยกำหนดไว้ ๓ ประการ คือ สัมปทา ๕ วัตตบท ๗ และบุญกิริยาวัตถุ ๓ ดังนี้

๑) สัมปทา ๕

หลักธรรมที่ทำให้เป็นเทวดาหรือข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดาตามพุทธพจน์เบื้องต้น เรียกว่า สัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อม ได้แก่ ปฏิบัติทานให้สำเร็จความปรารถนา มี ๕ ประการคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ดังพุทธพจน์ที่มาในอังกุตตรนิกาย ทุกนิบาต ว่า

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ระลึกถึงเทวดาว่า “เทวดาชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ เทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหม เทวดาชั้นที่สูงกว่านั้นขึ้นไปมีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยศรัทธาเช่นใด จุติจากภพนี้ไปเกิดในภพนั้น แม้ตัวเราก็มิศรัทธาเช่นนั้นอยู่พร้อม เทวดาเหล่านั้น ประกอบด้วยศีลเช่นใด จุติจากภพนี้ไปเกิดในภพนั้น แม้ตัวเราก็มิศีลเช่นนั้นอยู่พร้อม เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยสุตะเช่นใด จุติจากภพนี้ไปเกิดในภพนั้น แม้ตัวเราก็มิสุตะเช่นนั้นอยู่พร้อม เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยจาคะเช่นใด จุติจากภพนี้ไปเกิดในภพนั้น แม้ตัวเราก็มิจาคะเช่นนั้นอยู่พร้อม เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยปัญญาเช่นใด จุติจากภพนี้ไปเกิดในภพนั้น แม้ตัวเราก็มิปัญญาเช่นนั้นอยู่พร้อม” เมื่อเธอระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาทั้งของตนและของเทวดาเหล่านั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใส เกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเสียได้^{๑๑}

^{๑๑} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๓๕/๒๓๙ ; พุ.ชา.สตตก.(ไทย) ๒๗/๖๙/๒๖๗.

^{๑๒} อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๕.

๑) ศรัทธา ความเชื่อ ความมั่นใจในเหตุผล ที่ตนมองเห็นด้วยปัญญา ถูกต้องตามหลักพระศาสนา เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้อยืนยันว่ามนุษย์สามารถฝึกหัดกาย วาจา ใจ ให้วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงได้ เป็นความเชื่อที่เร้าใจ ให้อยากพิสูจน์ความจริงของเหตุผลที่มองเห็นอยู่เบื้องหน้านั้นต่อๆ ยิงๆ ขึ้นไป เป็นบันไดขั้นสู่ความรู้ เชื่อมั่นในพระธรรมว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว เป็นสัจธรรมความจริงคงทนต่อการพิสูจน์ เป็นความดีที่จะน้อมเข้ามาไว้ในตนได้ เมื่อนำมาปฏิบัติก็จะเห็นผลประจักษ์ได้ด้วยตนเอง ทำให้ชีวิตไม่ตกไปในทางชั่วร้าย เชื่อมั่นในพระสงฆ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ผู้มีความสามารถที่จะบรรลุความจริง หรือความดีงามสูงสุดตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นพยานในธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าปฏิบัติตามได้จริง และมีผลประเสริฐจริง รวมเป็นความเชื่อความซาบซึ้งใจในพระรัตนตรัย มีสิ่งดีงามเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ ทำให้เกิดความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติทดลองสิ่งที่ดีด้วยศรัทธานั้นให้เห็นผลประจักษ์จริงจังก่ตนอันจะนำไปสู่การได้ปัญญาต่อไป

๒) ศิล คือระเบียบความประพฤติ ได้แก่ ระเบียบวินัยที่ใช้ควบคุม กาย วาจา ให้เรียบร้อย ปิดกั้นโอกาสที่จะทำชั่วและส่งเสริมโอกาสในการทำความดี เป็นข้อปฏิบัติสำหรับกำจัดกิเลสอย่างหยาบที่แสดงออกทางกาย วาจา ชัดเผลาคนให้ประณีตขึ้น เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยสงบสุขในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เป็นสภาพเกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตและการปฏิบัติกิจของสมาชิกที่อยู่ร่วมกัน ให้เข้าถึงจุดหมายอันดีงามซึ่งเป็นอุดมคติของคนในสังคมหรือชุมชนนั้นๆ พร้อมทั้งเป็นข้อปฏิบัติสำหรับอบรมกาย วาจา และอาชีวะ ให้อยู่ในสภาพพร้อมที่จะเป็นพื้นฐานของการฝึกปรือคุณภาพจิต และการใช้สมรรถภาพจิตอย่างได้ผลยิ่งขึ้นไป

๓) สุตตะ คือสิ่งที่ได้สดับ หมายถึง ความรู้ที่ได้สดับเล่าเรียน หรือถ่ายทอดต่อกันมา ความรู้ที่ได้จากการศึกษาศิลปวิทยาต่างๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงชีพและประกอบกิจการต่างๆ ในทางโลก สุตตะเป็นแหล่งความรู้ที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นสิ่งส่งเสริมพัฒนาการทางปัญญา จัดเข้าเป็นปรโตโฆสะ และเป็นปรโตโฆสะที่ดี โดยฐานะที่เป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ เป็นคุณสมบัติที่สำคัญของอริยสาวก คือเป็นความรู้ที่มีความจำเป็นสำหรับทุกคนในการที่จะดำเนินชีวิตให้ดีงาม

๔) จาคะ คือการเสียสละ หมายถึง รู้จักแบ่งแบ่งปัน เป็นการสละออกไป การสละภายนอก ได้แก่ สละวัตถุสิ่งของให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สละประโยชน์ส่วนน้อยสำหรับตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของสังคมของคนหมู่มาก พร้อมทั้งจะช่วยเหลือคนที่ควรได้รับการช่วยเหลือมีใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังและร่วมมือ ไม่คับแคบเอาตัวรอด พร้อมช่วยเหลือเกื้อกูลบำเพ็ญประโยชน์ ส่วนการสละภายใน เป็นการสละกิเลสความโลภ ละทิฐิมานะ ไม่มีความตระหนี่หวงแหน คอยเสริมเพิ่มทวีความเสียสละให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อป้องกันหรือตัดทอนตนไว้มิให้ตกไปเป็นทาสของลาภสักการะและผลสำเร็จเป็นต้นที่ตนได้สร้างขึ้น อันคอยล่อเร้าเย้ายวนให้เกิดความยึดติดล้าพอง และลุ่มหลงมัวเมา สิ่งใดเคยชินเป็นนิสัย หรือเคยยึดถือไว้ แต่ผิดพลาด ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ก็สามารถละได้ทั้งหมด เริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

๕) ปัญญา คือความรู้ทั่ว หรือรู้ชัด ได้แก่ รู้ถึงความจริง หรือรู้ตามความเป็นจริง หยั่งรู้เหตุผลแยกแยะวินิจฉัยออกไป เช่น รู้เหตุ รู้ผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้ผิด รู้ถูก รู้ควรไม่ควร รู้คุณ รู้โทษ รู้ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้เท่าทันสังขาร รู้ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล หรือปัจจัยต่างๆ รู้เข้าใจ

สภาวะความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ รู้พิจารณา รู้วินิจฉัย รู้ที่จะจัดแจง จัดการ หรือดำเนินการอย่างไรๆ จึงจะแก้ปัญหาได้ หรือสำเร็จผลที่มุ่งหมายได้ ปัญญาคือความเข้าใจถูกชัด ถ่องแท้ มองทะลุปัญหา เมื่อประสบเหตุใดๆ ก็ไม่วู่วามตามอารมณ์ หรือหลงไปตามสิ่งที่ยั่วเย้า ศึกษาสิ่งต่างๆ ให้มีความรู้ชัด หยั่งเห็นเหตุผล เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

สัมปทา ๕ มีผลมาก มีอานิสงส์มาก พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นทราบดีว่า ผู้ที่เจริญสัมปทา ๕ ให้บริบูรณ์ในตนแล้วอธิษฐานจิตจะไปเกิดในภพภูมิใดก็จะสำเร็จตามที่อธิษฐาน แม้แต่ชั้นรูปาวจรและอรุปาวจรจนถึงพระอรหันต์ เมื่อปรารถนาอธิษฐานจิตแล้วเจริญสัมปทา ๕ อยู่เป็นประจำก็ย่อมสำเร็จได้ตามปรารถนา

๒) วัตตบท ๗

วัตตบท แปลว่า หลักปฏิบัติหรือข้อที่ถือปฏิบัติเป็นประจำที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีตำแหน่งที่สำคัญทางการปกครองอยู่ตำแหน่งหนึ่ง คือตำแหน่งพระราชแห่งเทวดา ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ชื่อว่า ท้าวสักกะเทวราช การจะไปเกิดเป็นท้าวสักกะต้องบำเพ็ญวัตตบท ๗ ประการให้บริบูรณ์ วัตตบท ๗ ประการจึงมีความสัมพันธ์กับการเกิดเป็นท้าวสักกะ เรื่องราวของท้าวสักกะเทวราช มีกล่าวถึงไว้ทั้งท้าวสักกะในอดีตและท้าวสักกะองค์ปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีปรากฏอยู่ในอรรถกถาชาดกและอรรถกถาธรรมบท สำหรับท้าวสักกะองค์ปัจจุบันมีเรื่องราวปรากฏอยู่ในสักกสังยุตและปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ในปฐมเทวสุต สักกสังยุต พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงวัตตบท ๗ ประการ กับความเป็นท้าวสักกะให้ภิกษุฟังว่า

ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ในกาลก่อนได้สมาทานวัตตบท ๗ ประการอย่างสมบูรณ์ เพราะสมาทานวัตตบท ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ วัตตบท ๗ ประการนั้นได้แก่ ๑. เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต ๒. เราพึงประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓. เราพึงพูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔. เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕. เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทินอยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิจ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๖. เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ๗. เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดฉับพลันทันที^{๗๓}

คุณธรรมคือวัตตบท ๗ ประการ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อไปเกิดเป็นท้าวสักกะ เป็นหลักคุณธรรมที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันของเราจะมาตรัสรู้ นอกจากวัตตบท ๗ ประการแล้ว การทำบุญกุศลอื่นๆ ที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะนั้นก็ปรากฏในชาดกต่างๆ เช่น ในวิฐูรชาดก^{๗๔} ได้บรรยายถึงบุคคลทำบุญมีทานเป็นต้นแล้วปรารถนาเป็นท้าวสักกะก็ได้ตามที่ตนต้องการ เมื่อนำเรื่องราวในชาดกมาเทียบเคียงเช่นนี้จะเห็นว่า หลักวัตตบท ๗ ประการ หรือหลักบุญกิริยาวัตตุดทั้ง ๓ ที่ชาวพุทธปฏิบัติมาสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติไปเกิดเป็นท้าวสักกะได้เช่นกัน และการ

^{๗๓} ดูรายละเอียดใน ส.ส.(ไทย) ๑๕/ ๒๕๗/๓๗๕.

^{๗๔} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.อ.(บาลี) ๔/๓/๓๕๓.

ทำบุญมีให้ทานเป็นต้นสามารถจัดเข้าในวัตรบท ๗ ประการได้ เพราะวัตรบท ๗ ประการก็จัดอยู่ในระดับทานและศีล ซึ่งเป็นบุญกิริยาวัตรในทางพระพุทธศาสนานั่นเอง

จากพระพุทธพจน์นี้ ทำให้ทราบได้ว่า ท้าวสักกะเกิดขึ้นมาได้ก็ด้วยคุณธรรม ๗ ประการ แม้ชาดกบางเรื่องจะบรรยายถึงบุคคลทำบุญมีทานเป็นต้น แล้วปรารถนาไปเกิดเป็นท้าวสักกะก็ได้ ตามที่ต้องการ เช่น ในวิฐฐชาดก อุทัยชาดก ก็ตาม ก็สามารถจัดเข้าในวัตรบททั้ง ๗ ประการนี้ได้เหมือนกัน เพราะวัตรบททั้ง ๗ ประการนี้ก็จัดอยู่ในระดับทานและศีล ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความพิเศษของท้าวสักกะว่า ท้าวสักกะนั้น กระทำบุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรก ทำบุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยศีลเป็นอติเรก ย่อมก้าวล่วงพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์โดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โภกฐัพพทิพย์ ตำแหน่งท้าวสักกะเป็นตำแหน่งเฉพาะเกิดขึ้นได้ที่ละองค์เท่านั้น ไม่เกิดขึ้นพร้อมกันทีละ ๒ องค์หรือมากกว่านั้น เหมือนบุคคลที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ที่ต้องบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการจึงจะได้เป็นพระพุทธเจ้า และเปลี่ยนไปตามวาระเมื่อสิ้นบุญบารมีที่จะอยู่เป็นท้าวสักกะอีกต่อไป ดังเช่นในมันธาคชาดก กล่าวถึงพระเจ้ามันธาคไปอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีอายุนานจนกระทั่งท้าวสักกะสิ้นพระชนม์ไปถึง ๓๖ พระองค์ อันแสดงถึงการสับเปลี่ยนกันของท้าวสักกะตามกำหนดอายุบุคคลคนหนึ่งอาจเป็นท้าวสักกะได้หลายครั้งถ้าบำเพ็ญบารมีเป็นเหตุให้ได้เป็นท้าวสักกะ เช่น พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งบำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ หรือพระอนุรุทธะ ก็เคยเกิดเป็นท้าวสักกะหลายวาระ การเป็นท้าวสักกะมิใช่ตำแหน่งที่ยิ่งใหญ่และสำคัญเท่าการเป็นพระพุทธเจ้า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจึงมิได้กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติที่ผ่านมามากนัก อย่างเช่นท้าวสักกะองค์ปัจจุบันก็กล่าวถึงอดีตชาติเฉพาะชาติที่เป็นมฆมาณพเท่านั้น มิได้กล่าวถึงในชาติอื่นๆ ที่ผ่านมามาก เคยเกิดเป็นอะไรและเคยบำเพ็ญบารมีอะไรมาบ้าง จึงเป็นการยากที่จะสืบค้นและเข้าใจได้ว่าการบำเพ็ญบารมีจนกว่าจะเป็นท้าวสักกะต้องใช้เวลานานเท่าใด หรือจะบำเพ็ญบารมีเพียงชาติเดียวก็สามารถเป็นท้าวสักกะได้ แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ผู้ที่จะมีนิสัยสร้างคุณดีและมีคุณธรรมเหมือนท้าวสักกะนั้น ต้องเคยผ่านการประพฤติปฏิบัติธรรมแบบนั้นมาแล้วหลายชาติ คุณธรรมเหล่านั้นจึงเป็นนิสัยประจำตัวที่กระทำจนเคยชิน และยิ่งทำมากก็ยิ่งมีกำลังมาก ดังพุทธพจน์ว่า “หากบุคคลทำบุญ ก็ควรทำบุญนั้นบ่อยๆ ควรทำความพอใจในบุญนั้น เพราะการสั่งสมบุญนำสุขมาให้”^{๑๕}

๓) บุญกิริยาวัตร ๓

๓.๑) ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ทาน การให้ทานหรือทำทานนั้นนับเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างคุณดี เพื่อที่จะบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เพราะจิตใจของมนุษย์มีกิเลสครอบงำอยู่ ๓ ตระกูล คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ความจริงกิเลสมีมากมายหลายอย่าง แต่เมื่อประมวลเข้าแล้วจะมีพฤติการณ์รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ ๓ กลุ่ม คือ โลภะ โทสะ โมหะ ที่เรียกว่า อุกุศลมูล^{๑๖} ใน

^{๑๕} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๑๘/๖๘, ตูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระมหาหนึ่งฤทัย นิพโกโย (กรัตตพงษ์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องคุณธรรมของท้าวสักกะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑ - ๑๒.

^{๑๖} อัง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๓๐/๒๗๕.

พระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงวางหลักปฏิบัติเพื่อป้องกันกิเลสทั้ง ๓ ประการเหล่านั้นไว้ ๓ แนวทางเช่นกัน คือ ทาน ศีล ภาวนา (ซึ่งเป็นบุญกิริยาวัตถุ ๓) กล่าวคือ เมื่อมีกิเลสรุกราน เข้ามา ๓ ด้าน ฝ่ายต่อต้านก็จัดกำลังเป็น ๓ กองทัพ โดยวางหลักทานเป็นตัวแก้ด้านโลภะ เมื่อโลภะเบาบาง กิเลสอีก ๒ กลุ่มที่เหลือก็จะเบาบางลงไป

ซึ่งวัตถุประสงค์ของทานในเบื้องต้น ก็เพื่อชำระจิตใจของทายก หรือ เพื่อสร้างสำนึกแห่งความเป็นผู้ให้ ทำลายความตระหนี่ที่อยู่ในจิตใจให้หมดไป เพราะมีแต่ทานเท่านั้น ที่จะเป็นหลักเบื้องต้นในการสร้างแรงจูงใจที่จะให้เกิดมีความร่วมมือกันในสังคม นอกจากนี้การให้ทานยังเป็นวิธีที่ดีที่สุด สำหรับการเชื่อมประสานช่องว่างของสังคม ระหว่างคนมั่งมีกับคนจน การให้ทานจะช่วยทำลายความเห็นผิด (มิจฉาทิฐิ) ทำลายโมหะและโทสะให้ลดลงและหมดไปในที่สุด ดังมีคำกล่าวในมาฆสูตรว่า “ผู้มีจิตตั้งมั่นในอัยยู (ทาน) นี้แล้ว ย่อมละโทสะ (ความโลภ ความโกรธ และความหลง) ได้”^{๑๖}

นอกเหนือจากประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่สังคมโดยรวมแล้ว ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงถึงอานิสงส์ที่ทายกจะได้รับหลังจากการทำทานของทายกเองไว้หลายแห่ง เช่น ในสีหเสนาปติสูตร ได้กล่าวอานิสงส์แห่งทานไว้ ๕ ประการคือ

- (๑) ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักของคนหมู่มาก
- (๒) บัณฑิตย่อมคบหาสมาคมด้วย
- (๓) มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป
- (๔) จะเข้าไปสู่สมาคมใดก็มีความมองจากล้าหาญ ไม่สะทกสะท้าน
- (๕) ผู้ให้ทานเมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าสู่โลกสวรรค์^{๑๗}

อานิสงส์แห่งทานข้อที่ ๑ - ๔ เราสามารถมองเป็นผลได้ในปัจจุบัน และมีตัวอย่างให้เห็นไม่ยากนัก แต่ในข้อที่ ๕ เป็นเรื่องเกินวิสัยที่ปุถุชนธรรมดาทั้งหลาย จะสามารถพิสูจน์ได้ แต่ก็ มีหลักฐานปรากฏในทานุปปัตติสูตร ยืนยันว่าผู้ให้ทานแล้วสามารถปรารถนาผลเพื่อไปเกิดบนสุคติโลกสวรรค์ได้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยมีใจความว่า

คนบางคนในโลกนี้ ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป เป็นทานแก่สมณะ พราหมณ์ เขาให้สิ่งใดย่อมมีความหวังในสิ่งนั้น แม้ได้ตั้งจิตอธิษฐานให้ได้ไปเกิดเป็นกษัตริย์ ผู้ร่ำพร้อมด้วยความสุข ในกามคุณ ๕ ก็จะได้สมปรารถนา หรือจะปรารถนาให้ได้ไปเกิดเป็นสหายแห่งเหล่าเทวดา บนสวรรค์มีชั้นจาทุมหาราชิกา ชั้นยามา ดาวดึงส์และดุสิตเป็นต้น ไปจนถึงความปรารถนาที่จะไปเกิดเป็นพรหมก็สามารถทำได้ และจะได้ตามความปรารถนา หากเขาเป็นผู้มีศีล มีใจผู้ทุศีล^{๑๘}

^{๑๖} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๑๒/๖๑๖.

^{๑๗} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๔/๕๔.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน อง.สตตค. (ไทย) ๒๓/๓๕/๒๙๒-๒๙๔.

ในสี่เสนาบดีสูตร ก็ได้กล่าวถึงอานิสงส์แห่งบุคคลผู้ให้ทานด้วยดี ๕ ประการดังกล่าวข้างต้น ซึ่งสี่เสนาบดีเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ เรื่องอานิสงส์แห่งทานนี้จบลงแล้วได้กราบทูลว่า อานิสงส์แห่งทาน ๔ ข้อแรกนั้นแม้ตนไม่ได้ฟังพระพุทธองค์เทศนา ก็สามารถที่จะพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง แต่ในข้อที่ ๕ คือการเข้าสู่โลกสวรรค์นั้นตนเชื่อตามพระผู้มีพระภาค จากนั้นพระพุทธองค์ตรัสรับรองว่าจริงอย่างที่สี่เสนาบดีกราบทูล แต่ก็ทรงแสดงข้อแม้ว่าการจะได้อานิสงส์สมบูรณ์นั้น ทายกจะต้องทำลายกิเลส คือความตระหนี่ให้ได้ ดังมีพระพุทธพจน์ที่ว่า

นรชนผู้ไม่ตระหนี่ให้ทานอยู่ ย่อมเป็นที่รักของชนเป็นอันมาก คนหม่อมมาก ย่อมคบหานรชนนั้น เขาย่อมได้เกียรติ เจริญด้วยยศ เป็นผู้ไม่เก้อเขิน แกล้วกล้าเข้าสู่บริษัท เพราะเหตุนี้แล บัณฑิตทั้งหลายผู้หวังสุข จงจัดความตระหนี่อันเป็นมลทินแล้วให้ทาน บัณฑิตเหล่านั้นย่อมดำรงในไตรทิพย์ ถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทวดา รื่นเริง อยู่ตลอดกาลนาน บัณฑิตเหล่านั้น ได้โอกาสบำเพ็ญกุศลแล้ว ละโลกนี้ไป ย่อมมีรัศมีเปล่งปลั่ง เทียวชมไปในอุทยานชื่อนันทวัน เทียบพร้อมด้วย กามคุณ ๕ เพลิดเพลิน รื่นเริง บันเทิงใจอยู่ในนันทวันนั้น สวาททั้งปวงของพระสุดผู้ไม่มีกิเลส ผู้คงที่ ทำตามพระดำรัสของพระองค์แล้ว ย่อมรื่นเริง ในสวรรค์^{๔๐}

ดังนั้น การบำเพ็ญทานจึงเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นเบื้องต้นแห่งการทำความดีทั้งปวง โดยช่วยทำให้รู้จักเอื้อเฟื้อ แบ่งปันความสุขแก่กัน ทำให้มีการสืบทอดภูมิปัญญา เพื่อการพัฒนามนุษย์และสังคมมาโดยตลอด ทั้งยังเป็นพื้นฐานการปฏิบัติให้เข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน โดยต้องปฏิบัติควบคู่กันไปกับการรักษาศีล และเจริญเมตตาภาวนา ซึ่งต่างเป็นเหตุเป็นปัจจัยเกี่ยวพันกัน เพราะถ้าฟังการให้ทาน และรักษาศีลช่วยให้ได้รับอานิสงส์ในโลกนี้และสวรรค์เท่านั้น แต่ไม่อาจให้ได้พระนิพพานเลย

๓.๒) ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ศีล สำหรับบุคคลทั่วไป มี ๒ ประเภท คือ ศีล ๕ เป็นหลักความประพฤติพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกระดับชั้น เรียกว่า มนุษยธรรม^{๔๑} เมื่อบุคคลต้องการจะรักษาศีลให้ประณีตยิ่งขึ้นไปก็พึงสมาทานในวันอุโบสถ ได้แก่ ศีล ๘ หรือ อุโบสถศีล

ก. ศีล ๕^{๔๒} ได้แก่

๑. เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ทุกชนิด
๒. เว้นขาดจากการลักทรัพย์

^{๔๐} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๔/๕๕-๕๖.

^{๔๑} พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตโต), **ปรัชญาการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๘.

^{๔๒} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๓๐๓/๒๒๕; ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๐๓/๓๒๕.

๓. เว้นขาดจากการประพฤตินิดในกาม
๔. เว้นขาดจากการพูดเท็จ
๕. เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความ

ประมาท

ศีล ๕ เป็นความประพฤติพื้นฐานทางสังคัม เพราะเป็นเครื่องส่งเสริมคุณงามความดีของคนในสังคัม ทำให้สภาพสังคัมมีปกติสุข มีสภาพแวดล้อมทางสังคัมที่เกื้อกูล เป็นหลักความประพฤติพื้นฐานสากลไม่เกี่ยวกับสมัยนิยมหรือขนบธรรมเนียมประเพณี จึงถือได้ว่า ศีล ๕ เป็นหลักฐานของสังคัม เป็นมาตรฐานวัดความปกติสุขหรือความเสื่อมโทรมทางสังคัม คือ ถ้าสังคัมใด ไม่ตั้งอยู่ในศีล ๕ สังคัมนั้นจะเตี้ยทร่อน วุ่นวาย มีคนในสังคัมจะมีสุขภาพจิตที่เสื่อมโทรม แก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน โดยนัยตรงกันข้าม ถ้าสังคัมใดตั้งอยู่ในศีล ๕ สังคัมนั้นจะมีความสันติสุขร่มเย็นพึ่งพาอาศัยกัน และกัน เป็นสังคัมที่น่าอยู่อาศัย

ข. ศีล ๘^{๘๓} ได้แก่

๑. เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์
๒. เว้นขาดจากการลักทรัพย์
๓. ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์
๔. เว้นขาดจากการพูดเท็จ
๕. เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย
๖. ไม่รับประทานอาหารในเวลาวิกาล
๗. เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล การทัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ของหอมและเครื่องประทีปผิวอันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัวอยู่ตลอด
๘. เว้นขาดจากที่นอนสูงและที่นอนใหญ่

ศีล ๘ มีประโยชน์ในการเพิ่มประสิทธิภาพในการฝึกฝนพัฒนาตนให้ยิ่งขึ้นไป โดยเชื่อมโยงทางจิต โดยพุทธบัญญัติเพื่อให้ชาวพุทธที่ครองเรือนได้เข้มงวดในการถือศีลที่เคร่งครัดขึ้น ความสุขในศีล ๘ หรืออุโบสถศีลนี้ มีความประณีตยิ่งขึ้นกว่าศีล ๕ ในรายละเอียดสิกขาบทที่ใช้ฝึกฝนนี้ที่เห็นได้ชัดคือ สิกขาบทที่ ๓ การงดเว้นจากการมีเพศสัมพันธ์ ในขณะที่ศีล ๕ หมายถึงแค่การสำรวมในกาม ไม่ละเมิดในคู่ครองของผู้อื่น สิกขาบทที่ ๖ งดเว้นจากการรับประทานอาหารในยามวิกาล เพื่อไม่ให้เสียเวลาในการแสวงหาอาหารจะได้แรงงานในความคิดเพื่อพัฒนาตนให้สูงขึ้น สิกขาบทที่ ๗ งดเว้นการฟ้อนรำ ขับร้องดนตรีอันเป็นที่ตั้งแห่งความเพลิดเพลินมัวเมายึดติดตลอดทั้งการประดับตกแต่งร่างกายด้วยของหอม เครื่องลูบไล้ ประทีปผิวต่างๆ เพื่อไม่ให้หลงใหลในร่างกายและวัตถุ สิกขาบทข้อ ๘ งดเว้นจากการนอนอันสูงใหญ่ อ่อนนุ่ม อันเป็นสาเหตุแห่งความเพลิดเพลินในการบำรุงบำเรอติดใจในความสบาย องค์ประกอบเหล่านี้ในพุทธทัศนะเป็นไปเพื่อการพัฒนาตนไม่หลงใหลในวัตถุ อยู่ง่ายกินง่าย ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ในการบำเพ็ญธรรม

^{๘๓} อัง.อภฺจก. (ไทย) ๒๓/๔๑/๓๐๓.

อานิสงส์ของศีลมีมาก เท่าที่ผู้วิจัยประมวลได้จากพระไตรปิฎก มีดังนี้

๑. อานิสงส์ที่ปรากฏในวินัย มหาวรรค ได้แก่

- ๑.๑ มีโรคทรมานมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ
- ๑.๒ กิตติศัพท์อันดีงามของบุคคลผู้มีศีล ย่อมกระฉ่อนไป
- ๑.๓ มีความแก่ล้ากว่า ไม่เก้อเขินเข้าไปในสมาคมบัณฑิต
- ๑.๔ ไม่หลงลืมสติตาย(ตายอย่างมีสติ)
- ๑.๕ ตายแล้วย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๘๔}

๒. อานิสงส์ที่ปรากฏในอังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ได้แก่ ศีลที่เป็นกุศลมีอวิปปฏิสาร มีปราโมทย์ มีปีติ มีปีสัสติ มีสุข มีสมาธิ มียถาภูตญาณทัสสนะ มีนิพพิทาและวิราคะ มีวิมุตติญาณทัสสนะ ศีลที่เป็นกุศล ย่อมทำอรรถผลให้บริบูรณ์โดยลำดับอย่างนี้^{๘๕}

๓. อานิสงส์ที่ปรากฏในสีลวเถรคาถา^{๘๖} มีดังนี้

- ๓.๑ ศีลที่รักษาแล้ว ย่อมนำมาสมบัติทุกประเภทมาให้ได้
- ๓.๒ ศีลนำมาซึ่งการสรรเสริญ ความปลื้มใจ และเข้าถึงสวรรค์เมื่อละจากโลกนี้
- ๓.๓ ผู้มีศีล ย่อมได้มิตรมาก
- ๓.๔ ผู้มีศีลย่อมได้รับความยกย่องชมเชยและสรรเสริญทุกเมื่อ
- ๓.๕ ศีลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย เป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง
- ๓.๖ สังวรศีล เป็นเครื่องกันทุจริต ทำจิตให้ร่าเริงและเป็นท่าสำหรับหยั่งลงมหาสมุทร คือนิพพาน
- ๓.๗ ศีลเป็นกำลังหาสิ่งเปรียบปานมิได้
- ๓.๘ ผู้มีศีล มีชื่อเสียง ระเบิดไปทั่วทุกทิศ
- ๓.๙ ศีลเป็นกำลังที่ดีเลิศ เป็นเสบียงเดินทางชั้นเยี่ยม
- ๓.๑๐ ผู้ตั้งมั่นดีในศีล ย่อมได้รับชื่อเสียงในโลกนี้และตายไปแล้ว ย่อมได้รับสุขโสมนัสในสวรรค์

๓.๑๑ ศีลเท่านั้นเป็นเลิศในโลกนี้

แม้ในส่วนผู้ละเมิดศีล ย่อมได้รับโทษ ดังนี้

๑. ผู้ทุศีล ย่อมถึงความเสื่อมโรคทรมานใหญ่หลวง ซึ่งมีความประมาทเป็นเหตุ
๒. กิตติศัพท์อันชั่วของบุคคลผู้ทุศีล ย่อมกระฉ่อนไป
๓. ผู้ทุศีล ย่อมไม่แก่ล้ากว่าเก้อเขินเข้าไป ในสมาคมบัณฑิต
๔. ผู้ทุศีล ย่อมหลงลืมสติตาย

^{๘๔} วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๘๕ /๖๑, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๕ /๙๙.

^{๘๕} อง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑/๑๒, อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๓.

^{๘๖} ชุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๖๐๘-๖๑๙/๓๕๗-๓๕๘, ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๐๘-๖๑๙/๔๔๕-๔๔๖.

๕. ผู้พิศล หลังจากตายแล้ว ย่อมไม่เกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก^{๘๗}

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การประกอบบุญกิริยาวัตถุ ๒ ประการแรก คือ การให้ทาน และการรักษาศีล เป็นเหตุให้บังเกิดในสวรรค์ชั้นกามาวจรภูมิ ๖ ชั้น ดังข้อความต่อไปนี้

(๑) เป็นเหตุให้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกานั้น ต้องทำทาน รักษาศีล ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในบุญกิริยาวัตถุ คือ การบำเพ็ญบุญอันเป็นเหตุให้เกิดอานิสงส์ มี ๓ ประการ คือ (๑) บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน (๒) บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล (๓) บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา^{๘๘} สตรีหรือบุรุษบางคน ที่บำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุด้วยการทำทาน รักษาอุโบสถศีลอย่าง ยั้งยวด แต่ไม่ได้ทำบุญด้วยการภาวนา หลังจากตายก็จะไปเกิดร่วมกับเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา และมีฐานะ ๑๐ ประการคือ^{๘๙} ๑. อายุ ๒. วรรณะ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. อธิปไตย ๖. รูป ๗. เสี่ยง ๘. กลิ่น ๙. รส ๑๐. โภจทรัพย์ แต่ละอย่างที่เป็นทิพย์ แล้วตั้งจิตปรารถนาเพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา เพราะได้ยินมาว่า เทวดาชั้นนี้มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุข ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผล ต้องเป็นคนมีศีลที่บริบูรณ์

(๒) เป็นเหตุให้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้ ต้องมีการสะสมเสบียงคือ บุญกุศล มีศีลธรรม ไม่ทำกรรมอันลามก ด้วยความสกปรกของกาย วาจา ใจ แม้การให้ทานก็ไม่ต้องคาดหวัง ไม่ผูกพันกับทาน ว่าเราทำแล้วต้องได้สิ่งที่เราทำ แต่ให้คิดว่า การทำทานเป็นสิ่งที่ดี และมีการรักษาศีล อย่างยิ่งยวด แต่ไม่ได้ทำบุญคือการภาวนา หลังจากตายก็จะไปเกิดร่วมกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ และมีฐานะ ๑๐ ประการคือ ๑. อายุ ๒. วรรณะ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. อธิปไตย ๖. รูป ๗. เสี่ยง ๘. กลิ่น ๙. รส ๑๐. โภจทรัพย์ แต่ละอย่างที่เป็นทิพย์^{๙๐} แล้วตั้งจิตปรารถนาเพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ยินมาว่า เทวดาชั้นนี้มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุข ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผลต้องเป็นคนมีศีลที่บริบูรณ์

(๓) เป็นเหตุให้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นยามา ต้องทำบุญกุศลด้วยความไม่หวั่นไหว ไม่หวังในผลทานแล้วจึงให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า การให้ทาน เป็นการทำให้ดี แต่ให้ทานด้วยคิดว่า พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เคยทำ เคยให้ เราก็ควรทำไม่ให้เสียประเพณี และถึงแม้จะทำบุญ ให้ทาน เพียงใด แต่หากไม่ได้ภาวนาด้วย ก็ได้แค่ไปเกิดในชั้นยามาเท่านั้น หลังจากตายก็จะไปเกิดร่วมกับเทวดาชั้นยามาหาราช และมีฐานะ ๑๐ ประการคือ ๑. อายุ ๒. วรรณะ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. อธิปไตย ๖. รูป ๗. เสี่ยง ๘. กลิ่น ๙. รส ๑๐. โภจทรัพย์ แต่ละอย่างที่เป็นทิพย์^{๙๑} การจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ต้องตั้งจิตปรารถนาเพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นยามา เพราะได้ยินมาว่า เทวดาชั้นนี้มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุข ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผลต้องเป็นคนมีศีลที่บริบูรณ์

^{๘๗} วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๘๕ /๖๑, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๕ /๙๙.

^{๘๘} ดูรายละเอียดใน อัง.อฎฐก. (บาลี) ๒๓/๓๖/๑๙๘, อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔.

^{๘๙} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๖๒.

^{๙๐} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๖๒.

^{๙๑} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๖๒.

(๔) เป็นเหตุให้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ต้องรักษาอุโบสถศีล ต้องทำบุญกุศลมีการฟังพระธรรมเทศนา เพื่ออบรมปัญญาให้เจริญ่องใส ไม่หวั่นไหวในบุญกุศล ไม่ประมาทมัวเมาในชีวิตของตัวเอง ทำทานโดยไม่มีจิตผูกพันในผลทานแล้วจึงให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า การให้ทาน เป็นการที่ดี ไม่ให้ทานด้วยคิดว่าพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เคยทำ เคยให้ เราก็ควรทำไม่ให้เสียประเพณี แต่คิดว่า สมณะหรือพราหมณ์ไม่ได้หุงหากินเหมือนเรา เราควรที่จะให้ทานแก่สมณะเหล่านั้น และหลังจากให้ทานแล้ว ได้อธิษฐานถึงสิ่งที่ได้ถวายไป แล้วตั้งจิตปรารถนาเพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต เพราะได้ยินมาว่า เทวดาชั้นนี้มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุข ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผลต้องเป็นคนมีศีลที่บริบูรณ์ ถึงแม้จะทำบุญ ให้ทาน ฟังธรรม เพียงใด แต่หากไม่ได้ภาวนาด้วย ก็ได้แค่ไปเกิดในชั้นดุสิตเท่านั้น หลังจากตายก็จะไปเกิดร่วมกับเทวดาชั้นดุสิตมหाराช และมีฐานะ ๑๐ ประการ คือ ๑. อายุ ๒. วรรณะ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. อธิปไตย ๖. รูป ๗. เสียง ๘. กลิ่น ๙. รส ๑๐. โภกฐััพพะ แต่ละอย่างที่เป็นทิพย์^{๕๒}

(๕) เป็นเหตุให้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ต้องรักษาอุโบสถศีล ต้องทำบุญกุศลอย่างยิ่งใหญ่ อบรมจิตให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง รักษาศีลไม่ให้ขาด บริจาคทานอย่างยิ่งใหญ่ แต่ไม่ผูกพันในผลยึดมั่นในตัวทาน มุ่งแต่สะสมทานอย่างเดียว และไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า สมณะหรือพราหมณ์ไม่ได้หุงหากินเหมือนเรา เราควรที่จะให้ทานแก่สมณะเหล่านั้น แต่คิดว่า เราควรทำทานเหมือนพวกฤาษีมีท่านอัฐฤกฤาษี เป็นต้น ทำทาน และหลังจากให้ทานแล้ว ได้อธิษฐานถึงสิ่งที่ได้ถวายไป แล้วตั้งจิตปรารถนาเพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี เพราะได้ยินมาว่า เทวดาชั้นนี้มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุข ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผลต้องเป็นคนมีศีลที่บริบูรณ์ และมีฐานะถึงพร้อมด้วยวัตถุ ๑๐ ประการคือ ๑. อายุ ๒. วรรณะ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. อธิปไตย ๖. รูป ๗. เสียง ๘. กลิ่น ๙. รส ๑๐. โภกฐััพพะ แต่ละอย่างที่เป็นทิพย์^{๕๓}

(๖) เป็นเหตุให้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตตสวรรค์ ต้องรักษาอุโบสถศีล ต้องทำบุญกุศลอย่างอุกฤษฏ์ อบรมจิตให้สูงส่งด้วยศีลธรรม บริจาคทานด้วยความศรัทธาเลื่อมใสอย่างยิ่งใหญ่ และถูกต้อง แต่ไม่ผูกพันในผลยึดมั่นในตัวทาน มุ่งแต่สะสมทานอย่างเดียว ไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า พวกฤาษีทั้งหลายเคยทำกันมาก่อน แต่ทำด้วยคิดว่า เมื่อเราให้ทานอย่างนี้ จิตของเราจะเลื่อมใส มีความปลื้มใจและยินดี แล้วตั้งจิตปรารถนาเพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตตสวรรค์ เพราะได้ยินมาว่า เทวดาชั้นนี้มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุข ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผลต้องเป็นคนมีศีลที่บริบูรณ์ และมีฐานะถึงพร้อมด้วยวัตถุ ๑๐ ประการคือ ๑. อายุ ๒. วรรณะ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. อธิปไตย ๖. รูป ๗. เสียง ๘. กลิ่น ๙. รส ๑๐. โภกฐััพพะ แต่ละอย่างที่เป็นทิพย์^{๕๔}

กล่าวโดยสรุป สวรรค์แต่ละชั้นนั้น ผู้ที่จะไปเกิดในแต่ละชั้นต้องมีการสะสมบุญ มีการบริจาคทาน ทำความดีที่เป็นมหากุศล รักษาอุโบสถศีลอย่างยงยวด และมีการอธิษฐานในผลบุญนั้น ๆ ว่าต้องการไปเกิดในสวรรค์ชั้นไหน ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผล ศีลต้องสมบูรณ์ ต้องถึงพร้อมด้วยกุศล

^{๕๒} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๖๒.

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๖๒.

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๖๒.

กรรม คือการทำความดีอันเป็นบุญเป็นกุศลทุกชนิด คุณค่าของการเกิดในโลกสวรรค์นี้ จะไม่มีความลำบาก เพราะไม่ต้องทำมาหากิน การเป็นอยู่ก็สุขสบาย มีแต่ของทิพย์ให้เสพ อยากได้สิ่งใด สิ่งนั้นก็สำเร็จตั้งใจนึก ถึงแม้ว่า จะได้วิมานแตกต่างกัน มีอายุแตกต่างกัน แต่ชีวิตไม่ต้องเจ็บป่วยเหมือนมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตาม จากการวิจัย จะพบว่าเทวดาเหล่านี้ ก็ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก ต้องกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ เพราะเมื่อหมกมุ่นอยู่ในความสนุกสนานสรวลเสเฮฮาเกินเวลาย่อมหลงลืมสติ เพราะหลงลืมสติจึงพากันจืดจางจากสวรรค์แต่ละชั้นนั้น หรือเมื่อมัวจ้องจับผิดกันและกันเกินควรจึงคิดมุ่งร้ายต่อกัน เมื่อคิดมุ่งร้ายต่อกัน จึงเหนื่อยกายเหนื่อยใจ พากันจืดจางจากสวรรค์แต่ละชั้นนั้น เพราะถ้ามัวแต่เสพความสุขอันเกิดจากของอันเป็นทิพย์ในโลกสวรรค์จนเกิดความประมาท ก็ไม่สามารถพ้นทุกข์ได้

๓.๓) ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา ภาวนา หมายถึงการอบรมจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในความดีและให้ฉลาด โดยวิธีต่าง ๆ สำหรับคนทั่วไป ได้แก่การศึกษาเล่าเรียน หมั่นฟัง หมั่นคิด หมั่นท่องบ่นหลักวิชาการต่าง ๆ หมั่นสนทนากับท่านผู้รู้เป็นต้น จนเกิดความฉลาด ว่าโดยวิธีอย่างสูง แยกเป็น ๒ คือ (๑) สมถภาวนา ทำจิตให้สงบอยู่ในอารมณ์เดียว (๒) วิปัสสนาภาวนา ทำวิปัสสนาให้เกิด คือ ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นแจ้งในสังขารธรรมทั้งปวงตามที่เป็นจริง คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ตามปกติคนที่ถูกโมหะครอบงำจิต ย่อมไม่รู้จักผิดถูกชั่วดี มีความมืดมองไม่เห็นความจริงในสิ่งต่าง ๆ ที่ควรรู้ควรเห็น ย่อมจะทำพูดคิดอะไร ๆ ด้วยอำนาจโมหะ ย่อมมีแต่ความเศร้าหมองใจ เป็นบาปคือเป็นทุกข์ใจ จึงจำต้องเจริญภาวนา กำจัดโมหะเสีย เมื่อกำจัดได้ จิตใจ ก็สว่างไสวเป็นบุญคือเป็นสุขใจ บุญคือความสุขที่เกิดด้วยการเจริญภาวนาดังนี้ จึงชื่อว่า ภาวนามัยบุญ บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา การเจริญภาวนานั้น เป็นเหตุให้บังเกิดเป็นเทพในชั้น รูปาวจรภูมิ และอรูปราวจรภูมิ ตามกำลังแห่งวัตรปฏิบัติของตน ที่เรียกว่า พรหมภูมิ คือ ภูมิที่อยู่ของพระพรหม ความเป็นอยู่ของเหล่าพรหมนั้น เมื่อเป็นมนุษย์ได้บำเพ็ญสมถภาวนาจนได้ฌาน แล้วไปอุบัติในพรหมวิมาน ณ พรหมโลก ตามที่ตนได้บรรลุนั้น และในพรหมโลกนี้ล้วนแล้วแต่เป็นเพศชาย ไม่ต้องกินอาหารเหมือนสัตว์ในภูมิอื่น แต่อิ่มด้วยฌานสมบัติ จึงไม่ต้องขับถ่ายเหมือนมนุษย์เรา และแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ รูปพรหมภูมิ^{๕๕} ๑๖ ชั้น อรูปพรหมภูมิ ๔ ชั้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) รูปพรหมภูมิ คือ ภูมิที่อยู่ของพระพรหมที่ยังมีรูปร่าง แต่ละเอียดประณีตยิ่งนัก รูปพรหมทั้งหมดมี ๑๖ ชั้น ดังนี้

(๑.๑) ปฐมฌานภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้ที่ได้ปฐมฌาน สถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน มิได้ตั้งอยู่สูงต่อกัน ไปตามลำดับขั้นอย่างสวรรค์ ผู้ที่จะไปเกิดในภูมินี้จะต้องเจริญสมถ-

^{๕๕} หมายถึง โลกคือหมู่พรหม สวรรค์ชั้นพรหม ชั้นรูปพรหม ๑๖ ชั้น ก. ปฐมฌานภูมิ ๓ (ระดับปฐมฌาน) ได้แก่ (๑) พรหมปาริสีชชา พวกบริษัทบริวารมหาพรหม (๒) พรหมปุโรหิตา พวกปุโรหิตมหาพรหม (๓) มหาพรหมา พวกท้าวมหาพรหม, ข. ทุตติยานภูมิ ๓ (ระดับทุตติยาน) (๔) ปริตตภา พวกมีรัศมีน้อย (๕) อัปภามาณา พวกมีรัศมีประมาณไม่ได้ (๖) อาภัสสรา พวกมีรัศมีสุกปลั่งชานไป, ค. ตติยานภูมิ ๓ (ระดับตติยาน) (๗) ปริตตสุภา พวกมีลำรัศมีจางน้อย (๘) อัปภามาณสุภา พวกมีลำรัศมีจางประมาณไม่ได้ (๙) สุภิกงหา พวกมีลำรัศมีจางกระจ่างจ้า, ง. จตุตถฌานภูมิ ๓-๗ (ระดับจตุตถฌาน) (๑๐) เวทฬุผลา พวกมีผลไพบูลย์ (๑๑) อสัณณิสัตว์พวกสัตว์ไม่มีสัญญา (อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๔ - ๑๐๒๖/๖๗๑ - ๖๗๔).

กรรมฐานจนได้ปฐมฌานจึงจะไปเกิดในภพนี้อันประกอบด้วย (๑) พรหมปาริสีชชาภูมิ (๒) พรหมบุโรหิตาภูมิ (๓) มหาพรหมภูมิ

(๑.๒) ทุตติยฌานภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้ที่ได้ทุตติยฌาน สถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน สูงขึ้นไปกว่าชั้นปฐมฌานภูมิประกอบด้วย (๑) ปริตตภาภูมิ (๒) อัปปมาณภูมิ (๓) อาภัสราภูมิ

(๑.๓) ตติยฌานภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้ที่ได้ตติยฌาน สถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน สูงขึ้นไปกว่าชั้นทุตติยฌานภูมิประกอบด้วย (๑) ปริตตสุภาภูมิ (๒) อัปปมาณสุภาภูมิ (๓) สุภิกขินหาภูมิ

(๑.๔) จตุตถฌานภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้ที่ได้จตุตถฌาน ประกอบด้วย (๑) เวทปผลาภูมิ (๒) อัสัญญีสัตตาภูมิ

(๑.๕) ชั้นสุทธาวาส ^{๕๖} ชั้นซึ่งเป็นที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์ คือที่เกิดของพระอนาคามี ได้แก่ (๑) อวิหา (๒) อตปปา (๓) สุทัสสา (๔) สุทัสสี (๕) อกนิฏฐา

(๒) อรูปพรหมภูมิ คือภูมิที่อยู่ของพรหมที่ละเอียดประณีตสูงสุดไม่มีรูปร่าง มีแต่จิตและเจตสิกเท่านั้น ผู้ที่จะไปเกิดในอรูปพรหมภูมิได้ ต้องได้บรรลุอรุปรมาณ ๔ อรูปพรหม ๔ ชั้นคือ

(๒.๑) อากาสนัญญายตนภูมิ คือ ภูมิของพระพรหมจำพวกอากาศยอากาศบัญญัติ คือกำหนดอากาศเว้งว่างไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์

(๒.๒) วิญญานัญญายตนภูมิ คือ ภูมิของพระพรหมจำพวกอากาศยวิญญานบัญญัติ คือกำหนดวิญญานซึ่งไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์

(๒.๓) อากิญจัญญายตนภูมิ คือ ภูมิของพระพรหมจำพวกอากาศยนัตถิภาวบัญญัติคือ กำหนดความไม่มีอะไรเป็นอารมณ์

(๒.๔) เนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ คือ ภูมิของพระพรหมจำพวกอากาศยความประณีต คือ กำหนดว่ามีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่^{๕๗}

คุณธรรมก่อนเป็นเทพทั้ง ๓ ประการ คือ สัมปทา ๕ เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้บุคคลผู้ประกอบอยู่เสมอสามารถที่จะอธิษฐานจิตไปเกิดในภพภูมิที่ตนต้องการได้ วัตตบพ ๗ เป็นคุณธรรมที่ท้าวสักกะเคยสั่งสมมา และเป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเป็นใหญ่ในมณฑลเทพ ส่วนบุญกิริยาวัตถุ ๓ เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดเป็นเทพทุกระดับ ตามระดับความสามารถที่ตนประพฤติ เช่น การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา ซึ่งขึ้นอยู่กับศักยภาพ และจริตของแต่ละบุคคล

^{๕๖} สุทธาวาส ๕ พวภูมิที่อยู่อันบริสุทธิ์ หรือ ที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์ คือที่เกิดของพระอนาคามี(๑๒) อวิหา เหล่าท่านผู้ไม่เสื่อมจากสมบัติของตน ผู้คงอยู่นาน (๑๓) อตปปา เหล่าท่านผู้ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ใคร หรือผู้ไม่เดือดร้อนกับใคร (๑๔) สุทัสสา เหล่าท่านผู้คงทนมานำที่ศนา (๑๕) สุทัสสี เหล่าท่านผู้มองเห็นชัดเจนดี หรือผู้มีที่ศนาแจ่มชัด (๑๖) อกนิฏฐา เหล่าท่านผู้ไม่มีความด้อยหรือเล็กน้อยกว่าใคร ผู้สูงสุด (อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๔-๑๐๒๖/ ๖๗๑-๖๗๔).

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๐๖/๔๑๑-๔๑๒, พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ. ๙), ภูมิวิลาสินี, หน้า ๔๗๑.

๒.๔.๒ คุณธรรมขณะเป็นเทพ

คุณธรรมขณะเป็นเทพ หมายความว่า ภพภูมิของความเป็นเทพ หรือภาวะความเป็นเทพนั้นมีการกำหนดระยะเวลา ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ผ่านมา ดังนั้น การที่เทพจะสามารถดำรงตนให้อยู่ในความเป็นเทพนานนั้น ต้องมีการพัฒนาตนด้วยคุณธรรม เพราะความเป็นเทพไม่มีโอกาสที่จะได้สั่งสมบารมีดังเช่นมนุษย์ภาวะ ฉะนั้น ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยจะได้ยกหลักคุณธรรมที่เทพพึงประพฤติ คือ เทวธรรม ๒ พรหมวิหารธรรม ๔ ดังต่อไปนี้

๑) เทวธรรม ๒

ในขุททกนิกายชาดกว่า หลักธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติของเทวดาโดยตรงและเป็นข้อปฏิบัติให้ไปเกิดเป็นเทวดายังมีอีกหลักธรรมหนึ่ง และหลักธรรมนี้เรียกว่า เทวธรรม แปลว่า ธรรมของเทวดา หรือธรรมที่ทำให้เป็นเทวดาดังข้อความที่ปรากฏในขุททกนิกายชาดกว่า “สัตบุรุษทั้งหลายประกอบด้วยหิริโอตตปปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก”^{๕๘}

หลักเทวธรรมดังกล่าว มีความหมายที่ขยายออกเป็นประเด็นใหญ่ๆ ได้ ๓ ประเด็น คือ

(๑) ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาแล้วต้องปฏิบัติตนอยู่ในเทวธรรม คือ หิริ ความละอายบาปมีกายทุจริตเป็นต้น และโอตตปปะ ความกลัวต่อผลของบาปมีกายทุจริตเป็นต้น เพื่อทรงสถานะของความเป็นเทวดาให้อยู่ได้นาน เพราะถ้าเทวดาขาดความละอายชั่วกลัวบาป กระทำชั่วขึ้นมาจะต้องเคลื่อนจากสวรรค์ไปเกิดในคติอื่น อรรถกถาได้แสดงเหตุที่ทำให้เทวดาเคลื่อนจากเทวโลกไว้ ๔ ประการคือ ๑. ด้วยความสิ้นอายุ ๒. ด้วยความสิ้นบุญ ๓. ด้วยความสิ้นอาหาร ๔. ด้วยความโกรธ ในเหตุ ๔ ประการนั้น เทวดาที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชื่อว่า เคลื่อนด้วยความโกรธ เช่น เทพบุตรตนหนึ่งไม่อดทนต่อสมบัติของผู้อื่นมีความโกรธเคืองแล้วจึงทำกาละ

(๒) ผู้ประกอบด้วยเทวธรรมทั้ง หิริและโอตตปปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรม คือมนุษย์ทั้งหลายที่เป็นคนดีดำรงตนอยู่ในเทวธรรม ชื่อว่า ผู้มีเทวธรรม เป็นเทวดาในโลกมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการจัดประเภทเทวดา ท่านจัดพระราชาเป็นเทพประเภทหนึ่งเรียกว่า สมมติเทพ เป็นเทวดาโดยสมมติ อีกประการหนึ่ง เทียบได้กับการจัดมารดาบิดาซึ่งเป็นมนุษย์แต่ประพฤติพรหมวิหารธรรมต่อบุตร ท่านจัดว่า มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตรคือเป็นพรหมในโลกมนุษย์

(๓) เทวธรรมเป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้ผู้ปฏิบัติได้ไปเกิดเป็นเทวดา พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า กุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริและโอตตปปะเป็นมูล ชื่อว่า เทวธรรม เพราะมีความหมายว่า เป็นเหตุแห่งกุศลสัมปทา แห่งการเกิดในเทวโลก และแห่งความหมดจด เหตุแห่งการเกิดในเทวโลกก็คือเหตุที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดา

สรุปว่า หลักเทวธรรมนั้นทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับสิ่งที่พึงประสงค์ ๓ ประการคือ ๑. ทรงสถานะความเป็นเทวดาให้อยู่ได้นาน ๒. ผู้ปฏิบัติเทวธรรมชื่อว่าเป็นเทวดาในโลกมนุษย์ ๓. หลัก

^{๕๘} ขุ.ชา.เอกก.(ไทย) ๒๗/๖/๓.

เทวธรรมเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติได้ไปเกิดเป็นเทวดา อีกอย่างผู้ประพฤตินอกจิตสูงขึ้นไปเกิดเป็นเทวดาแล้วก็ต้องประพฤติธรรมเพื่อรักษาภาวะของตนไว้ไม่ให้ตกไปสู่ความหายนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ต้องประพฤติเทวธรรมอยู่ตลอดเวลา หลักเทวธรรมนี้ยังเป็นมูลเหตุกุศลสัมปทาแห่งการเกิดในเทวโลกและแห่งความหมดจดด้วย

๒) พรหมวิหารธรรม ๔

คำว่า “พรหมวิหาร” เป็นคำภาษาบาลี แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ มี ๔ ข้อ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา^{๕๕} พจนานุกรม ศัพท์ศาสนาสาคร อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายความหมายของพรหมวิหาร ๔ ว่า เป็นธรรมหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนา มีความหมายหลายนัย คือ (๑) เป็นธรรมเครื่องอยู่ของพรหม เครื่องอยู่อย่างพรหม และทำให้เป็นพรหมเสมอด้วยพรหม โดยมุ่งประเด็นที่ว่า เมื่อผู้บำเพ็ญสมาธิ เจริญเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาแล้ว ย่อมส่งผลให้บรรลุนิพพานได้ตามลำดับ (๒) เป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้ประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐหลักความประพฤติที่ประเสริฐ เมื่อมีธรรม ๔ ประการนี้ประจำใจ ย่อมมีความรักสรรพสัตว์ บรรณาชวยสรรพสัตว์ที่ประสบทุกข์ให้พ้นทุกข์ ไม่ริษยาในความได้ดั่งมีสุขของสรรพสัตว์ และวางใจเป็นกลางได้เมื่อช่วยสรรพสัตว์นั้นๆ ไม่สำเร็จ (๓) เป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้เป็นใหญ่ คือ ผู้นำหรือผู้ปกครอง โดยมุ่งให้ผู้นำหรือผู้ปกครองมีความรัก ความบรรณาชวยต่อผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นพื้นฐานช่วยเหลือเขาเมื่อเขาประสบความทุกข์ ยินดีด้วยเมื่อเขาได้รับความสำเร็จ และวางใจเป็นกลางไม่ตกอยู่ในอคติ พรหมวิหาร ๔ เรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า อัปมัญญา ๔ เพราะมุ่งประเด็นที่ว่า แฝไปไม่จำกัดในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย เป็นพรหมวิหารของพระอรหันต์^{๕๖}

พรหมวิหาร ๔ เป็นหมวดธรรมซึ่งพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญและเผยแผ่อบรมสั่งสอน ในระหว่างการบำเพ็ญบารมีหลายยุคหลายสมัย การเจริญพรหมวิหาร ๔ จึงเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ดังข้อมูลที่ปรากฏในพระสุตันตปิฎกหลายแห่ง เช่น มฆเทวสูตร^{๕๗} มหาสุทิสสนสูตร^{๕๘} และมหาโควินทสูตร^{๕๙} เป็นต้น แต่การเจริญพรหมวิหาร ๔ เหล่านั้นสามารถทำให้บรรลุผลได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น^{๖๐} ยังไม่มีความสมบูรณ์พร้อมด้วยเหตุผล และวิธีการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผล อย่าง

^{๕๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๐, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐, ๔๗๑/๒๑-๒๒, ๕๕๕-๕๕๖, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๕, ๒๔๓ - ๒๔๖/๑๗๔ - ๑๘๐, ๑๙๓ - ๑๙๔.

^{๕๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาคร อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

^{๕๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๘/๓๗๓-๓๘๑.

^{๕๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖-๒๕๗.

^{๕๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๖๒/๑๙๔.

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๘/๒๕๗.

ครบถ้วนบริบูรณ์ เหมือนการเจริญพรหมวิหาร ๔ ซึ่งปรากฏอยู่ในคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ในเมตตาสหคตสูตรว่า

เมตตาเจโตวิมุตติ ที่บุคคลเจริญแล้วอย่างไร มีอะไรเป็นคติ มีอะไรเป็นอย่างยิ่ง มีอะไรเป็นผลมีอะไรเป็นที่สุด. . . อนึ่ง อุเบกขาเจโตวิมุตติ . . . ฝึกหัดทั้งหลาย ในโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เรายังไม่เห็นบุคคลที่ จะทำจิตให้ยินดีได้ ด้วยการตอบปัญหาเหล่านี้ เว้นตถาคต

หรือสาวกของตถาคต หรือผู้ที่ฟังจากคำสอนของตถาคตนี้^{๑๐๕}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระกรุณาคุณ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า องค์ธรรมในพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา จึงได้ถูกรวบรวมไว้ เป็นหมวดธรรมหนึ่งในพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งมีโอกาสแสดงประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างสมบูรณ์ ทั้งแบบแยกส่วนและแบบบูรณาการ สามารถนำไปใช้ในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงนำการเจริญพรหมวิหาร ๔ มาใช้ตอบปัญหาแก่ชาวเสฏฐมานพและภาร์ทวาชมานพ ซึ่งมาทูลถามพระพุทธองค์เรื่องทางไปสู่พรหมโลกว่าการละนิรวณ ๕ ให้จิตใจสงบ การเจริญเมตตาคือ กรุณาคือ มุทิตาคือ และอุเบกขาคือ เป็นเหตุให้ไปเกิดในพรหมโลก^{๑๐๖} และข้อความว่า

อานนท์ พระราชาโอรสของพระเจ้ามฆเทวะ ทรงเล่นอย่างเด็กอยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี ทรงดำรงตำแหน่งอุปราช ๘๔,๐๐๐ ปี ทรงครองราชย์อยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี ออกจากวังผนวชเป็นบรรพชิต ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ที่มฆเทวะอัมพวันนี้อีก ๘๔,๐๐๐ ปี พระองค์ทรงเจริญพรหมวิหาร ๔ ประการ หลังจากสวรรคตแล้ว ได้เสด็จเข้าถึงพรหมโลก^{๑๐๗}

จากข้อความดังกล่าว ทำให้เห็นว่า หลักพรหมวิหารธรรม เป็นหลักธรรมที่พึงบำเพ็ญ เพื่อเป็นเทพในชั้นพรหมโลก

ฝึกหัดทั้งหลายผู้ถึงความ เป็นพรหม เป็นอย่างไร คือฝึกหัดในธรรมวินัยนี้มีเมตตาคือ แผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ ทิศที่ ๒ ... ทิศที่ ๓ ... ทิศที่ ๔ ... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถานด้วยเมตตาคืออันไพบุลย์ เป็นนหคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ มีกรุณาคือ ... มีมุทิตาคือ ... มีอุเบกขาคือ แผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ ทิศที่ ๒ ... ทิศที่ ๓ ... ทิศที่ ๔ ... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยอุเบกขาคืออันไพบุลย์ เป็นนหคคตะ ไม่มีขอบเขตไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ ฝึกหัดทั้งหลายผู้ถึงความ เป็นพรหม เป็นอย่างนี้แล^{๑๐๘}

^{๑๐๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๕/๑๗๖-๑๗๗.

^{๑๐๖} คุรยละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๕๑๘-๕๕๙/๒๓๐-๒๔๗.

^{๑๐๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๐/๓๗๖

^{๑๐๘} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๐/๒๗๔.

ส่วนข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นความเป็นพรหมที่ปรากฏเป็นคุณธรรมของผู้เจริญอยู่เป็นนิตย ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวนั้น เป็นคุณธรรมที่ผู้บังเกิดเป็นพรหมต้องบำเพ็ญอยู่เสมอ แม้ผู้บำเพ็ญหลักธรรมดังกล่าวก็ชื่อว่าบำเพ็ญตามอย่างพรหม หรือบำเพ็ญเพื่อเข้าสู่พรหมโลกนั่นเอง

ดังนั้น หลักคุณธรรมของเทพ มี ๒ ประการด้วยกัน คือคุณธรรมก่อนเป็นเทพ คือหลักธรรมที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้บังเกิดเป็นอุบัติเทพ ได้แก่ สัมปทา ๕ วัตตบท ๗ และบุญกิริยาวัตถุ ๓ อีกประการคือหลักคุณธรรมหลังเป็นเทพ เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้ดำรงความเป็นเทพที่น่าบูชา และทำให้เป็นเทพอีกนาน ได้แก่ เทวธรรม ๒ พรหมวิหารธรรม

๒.๕ สรุป

จากการวิจัยประเด็นเรื่องคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนา พบว่า เทพคือผู้ที่เกิดปรากฏขึ้นเองบนทิพย์วิมานด้วยอำนาจกุศลกรรมที่ทำมาในขณะที่เป็นมนุษย์ มีศักดิ์ต่างกันด้วยอำนาจของกุศลกรรมที่ประกอบเป็นเครื่องแบ่งระดับชั้น มีอยู่ด้วยกัน ๓ ประเภท คือ สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชามหากษัตริย์ เป็นต้น อุบัติเทพ เทวดาโดยอุบัติ ได้แก่ เทวาทั้ง ๒๖ ชั้น โดยแยกเป็นสวรรค์กามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๑๖ ชั้น และ อรูปาวจร ๔ ชั้น และวิสุทธิเทพ คือ ผู้เป็นเทพโดยความบริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหมด อันได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย

ในงานวิจัยนี้ มุ่งศึกษาถึงเทพที่บังเกิดโดยกำเนิด ซึ่งคุณธรรมที่เป็นเหตุให้เป็นเทพนั้น แยกเป็น ๒ ประเด็นด้วยกันคือ คุณธรรมที่บำเพ็ญให้เป็นเทพ และคุณธรรมขณะเป็นเทพ คือ

๑) คุณธรรมที่ก่อนเป็นเทพ เป็นคุณธรรมที่บำเพ็ญหรือปฏิบัติทำให้เกิดเป็นเทพ มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) สัมปทา (๒) วัตตบท ๗ (๓) บุญกิริยาวัตถุ

๒) คุณธรรมขณะเป็นเทพ เป็นคุณธรรมที่เทพพึงปฏิบัติอยู่เสมอ ได้แก่ (๑) เทวธรรม และ (๒) พรหมวิหารธรรม

สวรรค์แต่ละชั้นนั้น ผู้ที่จะไปเกิดในแต่ละชั้นต้องมีการสะสมบุญ มีการบริจาคทาน ทำความดีที่เป็นมหากุศล รักษาอุโบสถศีลอย่างยิ่งยวด และมีการอธิษฐานในผลบุญนั้น ๆ ว่าต้องการไปเกิดในสวรรค์ชั้นไหน ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผล ศีลต้องสมบูรณ์ ต้องถึงพร้อมด้วยกุศลกรรม คือการทำความดีอันเป็นบุญเป็นกุศลทุกชนิด คุณค่าของการเกิดในโลกสวรรค์นี้ จะไม่มีความลำบาก เพราะไม่ต้องทำมาหากิน การเป็นอยู่ก็สุขสบาย มีแต่ของทิพย์ให้เสพ อยากได้สิ่งใด สิ่งนั้นก็สำเร็จดังใจนึกถึงแม้ว่า จะได้วิมานแตกต่างกัน มีอายุแตกต่างกัน แต่ชีวิตไม่ต้องเจ็บป่วยเหมือนมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตาม จากการวิจัย จะพบว่าเทวดาเหล่านี้ ก็ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก ต้องกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ เพราะเมื่อหมกมุ่นอยู่ในความสนุกสนานสรวลเสเฮฮาเกินเวลาย่อมหลงลืมสติ เพราะหลงลืมสติจึงพากันจูดิจจากสวรรค์แต่ละชั้นนั้น หรือเมื่อมัวจ้องจับผิดกันและกันเกินควรจึงคิดมุ่งร้ายต่อกัน เมื่อคิดมุ่งร้ายต่อกัน จึงเหน้อยกายเหน้อยใจ พากันจูดิจจากสวรรค์แต่ละชั้นนั้น เพราะถ้ามัวแต่เสพความสุขอันเกิดจากของอันเป็นทิพย์ในโลกสวรรค์จนเกิดความประมาท ก็ไม่สามารถพ้นทุกข์ได้

บทที่ ๓

คุณธรรมของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

คุณธรรมของเทพในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาในกรอบของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในประเด็นดังต่อไปนี้ นิยามความหมาย ประเภท ความเชื่อเรื่องเทพ และคุณธรรมของเทพ

๓.๑ นิยามความหมายของเทพ

๓.๑.๑ นิยามความหมายของเทพ

คำว่า เทพ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีความหมายหลายนัยด้วยกัน เช่น

๑. ในวรรณคดีพระเวท คำว่า “เทพ” ใช้กันในวงแคบ คือ ใช้เรียกเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์เท่านั้น ต่อมาคำนี้จึงถูกนำมาเป็นคำสำหรับใช้เรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วไปทุกประเภทที่สถิตอยู่ตามที่ต่าง ๆ หรือส่วนต่าง ๆ ของจักรวาล^๑ โดยแนวคิดเรื่องการแบ่งส่วนต่าง ๆ ของจักรวาลในสมัยพระเวทนั้นจัดเป็น ๒ นัย กล่าวคือ แบ่งจักรวาลออกเป็น ๒ ส่วน คือ สวรรค์ และโลก

๒. “เทพ” แปลว่า ผู้แปลงแสงหรือผู้ที่อยู่ในที่แล่นสบาย พวกที่อยู่ในสรวงสวรรค์เหนือเทวดา ในความหมายเทพของพวกอารยัน ในหนังสือชื่อ “ตรีมูรติ อภิธานเทพของฮินดู”^๒ ได้กล่าวถึงชาวอารยันเชิงประวัติความเป็นมาพร้อมทั้งแสดงรายนามเทพเจ้าของชาวอารยันว่า ประมาณปี ๑๗๐๐ B.C. พวกอารยันเข้าครอบครองลุ่มแม่น้ำสินธุ พวกนี้มีศาสนาของตนเอง แต่เดิมนั้นเป็นชาติที่กรบที่มีวัฒนธรรมค่อนข้างต่ำ พวกอารยันนั้นผิวขาว มีความสามารถในการรบพุ่งและบังคับม้า จึงปราบพวกมิลักชะหรือพวกดราวิเดียนได้และดูถูกว่าพวกนั้นเป็นพวกผิวดำ พวกอารยันไม่ค่อยอยู่เป็นหลักแหล่ง ดังนั้น เทพเจ้าของพวกเขาจึงมีความเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ธรรมชาติมากกว่าความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดิน เรารู้เรื่องเทพเจ้าของพวกอารยันจาก “พระเวท” ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมบทสวดต่าง ๆ ไว้เมื่อประมาณปี ๘๐๐ B.C.

๓. “เทพ” ในความหมายคัมภีร์พระเวท คือผู้ไม่มีบิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิด เมื่อเจริญเติบโตถึงวัยหนุ่มสาวแล้วก็คงอยู่ในวัยนี้ตลอดไป ไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่จะมี เทยาส ทำหน้าที่เป็นบิดาบังเกิดเกล้าของเทพหลายองค์ ทั้งเทพฝ่ายหญิงและเทพฝ่ายชาย กล่าวคือ อุษาเทวี อัศวิน

^๑ Keith, A.B., *The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads*, (Harvard Oriental Series Vol.XXXI. Delhi: Motilal Banarsidass, 1976), P.77.

^๒ อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, *ตรีมูรติ อภิธานเทพของฮินดู*, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๙ - ๑๑.

อัคนี ประชนัยยะ สุริยะ อาทิตย มฤต และอังคีรส เทพเหล่านี้ล้วนแต่เป็นโอรสธิดาของเทยาส* ทั้งสิ้น และนอกจากนี้ เทพผู้ยิ่งใหญ่คือพระอินทร์ก็ยังเป็นโอรสของเทยาสนี้ด้วย

สรุปได้ว่า เรื่องราวต่าง ๆ ของทวยเทพและจักรวาลวิทยาจะมาจาก “ฤคเวท” เป็นส่วนใหญ่ เทพใน “พระเวท” นั้นล้วนแล้วแต่มีวิวัฒนาการมาจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ แม้จะมีรูปลักษณะเหมือนมนุษย์ก็ตาม” โดยเฉพาะวัฒนธรรม อินเดีย และคนส่วนใหญ่ที่นับถือเทวดาก็เพราะหวังพึ่งพาอำนาจจากเทวดาหรือหวังผลประโยชน์จากเทวดาเป็นสำคัญ เพื่อความชัดเจนในการศึกษาเรื่องเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของเทพในประเด็นต่อไป

๓.๑.๒ ความเป็นมาของเทพ

๑) ลัทธินับถือธรรมชาติ

การศึกษาเรื่องเทพของพราหมณ์-ฮินดู จะมีความชัดเจนยิ่งขึ้น ถ้าได้ศึกษาและทำความเข้าใจลัทธินับถือธรรมชาติของชาวอินเดียยุคโบราณเสียก่อน ทั้งนี้ เนื่องจากลัทธินับถือธรรมชาติดังกล่าวมีส่วนสัมพันธ์และเป็นที่มาของของเทพเจ้าของอินเดียในยุคต่าง ๆ ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ลัทธินับถือธรรมชาติที่ว่ามีได้แก่ ลัทธินับถือธรรมชาติเบื้องต่ำ และลัทธินับถือธรรมชาติเบื้องสูง ลัทธินับถือธรรมชาติเหล่านี้จะมีส่วนช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับเทพเจ้าของอินเดียได้ดียิ่งขึ้น

๑.๑) ลัทธินับถือธรรมชาติเบื้องต่ำ, ลัทธินับถือธรรมชาติเบื้องต่ำ อาจแบ่งออกเป็น ๖ ประเภทตามสิ่งที่เขานับถือ คือ

(๑) แผ่นดิน ผู้ที่นับถือแผ่นดินคือชาวมีลักษณะดั้งเดิม พวกเขาเชื่อว่า แผ่นดินเป็นสิ่งประเสริฐเพราะแผ่นดินเป็นเจ้าผู้เป็นใหญ่ในทางคุ้มครองชีวิต ความเป็นอยู่ และอุ้มธารไว้ซึ่งสรรพสิ่งทั้งปวง เช่น มหาสมุทร แม่น้ำ ห้วย ลำธาร ภูเขา ต้นไม้ ตลอดจนมวลมนุษย์และหมู่สัตว์ทั้งหลายมิให้จมลงใต้แผ่นดิน และรักษาน้ำไว้ให้มวลมนุษย์ได้อุปโภคบริโภค และหล่อเลี้ยงพืชพันธุ์ธัญชาติต่าง ๆ ให้งอกงามเพื่อเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงมนุษย์ และมีความเชื่อว่าแผ่นดินเป็นบิดามารดาของสรรพสิ่งทั้งปวง เพราะสรรพสิ่งที่เกิดมาบนโลกนี้ล้วนต้องอาศัยแผ่นดินทั้งสิ้น ดังนั้น เขาจึงมีวิธีปฏิบัติตามความเชื่อ ดังนี้ (๑) เชื่อว่าแผ่นดินเป็นสิ่งประเสริฐ (๒) แผ่นดินเป็นบิดามารดาของสรรพสิ่ง (๓) เคารพนับถือแผ่นดินเสมือนบิดามารดา (๔) ยกย่องแผ่นดินขึ้นเป็นต้นวงศ์สกุลของตน (๕) ทำพิธีกรรม เช่น สักเวยแผ่นดินด้วยพิธีกรรม และด้วยที่ชาวมีลักษณะยึดมั่นในแผ่นดินเป็นสรณะที่พึ่ง จึงนำนามแผ่นดินมาใช้เรียกผู้ปกครองประชาชนว่า ปถุสบ้าง ปถุวิบ้าง รวาระ รามะบ้าง ปถุสุรวะบ้าง ปถุสุรามสุระบ้าง

* เทยาส หรือพระยาส ส่วนใหญ่จะทำหน้าที่คู่กันกับปถุวิในฐานะที่เป็นบิดามารดาของจักรวาล โดยเทยาสทำหน้าที่ในฐานะเป็นบิดาแห่งสวรรค์ (เทยาสปีตร) ส่วนปถุวิทำหน้าที่เป็นมารดาแห่งแผ่นดิน (ปถุวิมาร) ”

” พระยาสังฆาภิรมย์, เทวกำเนิต, (กรุงเทพมหานคร : ป.พิศนาคการพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๒.

“ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมมหาเถระ), สากลศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๘ - ๕๑.

(๒) ภูเขา ผู้ที่นับถือภูเขาคือชาวมิถิลกะ ซึ่งนอกจากจะนับถือแผ่นดินแล้วยังนับถือภูเขาด้วย โดยเชื่อว่า ภูเขาเป็นสิ่งประเสริฐ เพราะมหาบรรพตซึ่งตั้งอยู่ศูนย์กลางแห่งโลกและภูเขาทั้งหลายบรรดามีทั้ง ๘ ทิศ ย่อมทรงคุณลักษณะเป็นแดนและรากของพื้นปฐพี เป็นศิลาแห่งทิบที่มั่นคงแข็งแรงสำหรับยึดพื้นแผ่นดินในโลกไว้มิให้ไหวโคลงและถล่ม และเชื่อว่า ภูเขาเป็นบิดามารดาของสรรพสิ่งในโลก เพราะภูเขาเป็นต้นกำเนิดของสรรพสัตว์และสรรพพฤกษชาติและเป็นต้นกำเนิดของชลธารทั้งปวง ด้วยเหตุนี้ พวกเขาจึงมีหลักการปฏิบัติต่อภูเขานั้น ดังนี้ (๑) เชื่อว่าภูเขาเป็นสิ่งประเสริฐ (๒) เชื่อว่าภูเขาเป็นเสมือนบิดามารดา (๓) นับถือภูเขาเท่าบิดามารดา (๔) บวงสรวงสังเวญภูเขาด้วยพิธีกรรมเพื่อขอพรความสวัสดิมงคล (๕) สร้างหอสำหรับนมัสการ (๖) ทำพิธีสักการและนมัสการ

(๓) พฤษชาติ ผู้ที่นับถือพฤษชาติคือชาวโกลาเรียน พวกเขาเชื่อว่ามนุษย์ได้กำเนิดมาจากต้นไม้ต่าง ๆ กล่าวคือ พวกที่เชื่อว่าตนเองเกิดจากต้นไม้ชนิดใดก็ยกต้นไม้ชนิดนั้นว่าประเสริฐและยกเป็นต้นสกุลของตน ผู้ที่นับถือพฤษชาตินี้มีกฎข้อบัญญัติร่วมกันว่า ผู้ใดทำร้ายพฤษชาติก็เท่ากับว่าผู้นั้นทำร้ายบิดามารดาของตนเอง จะต้องถูกลงโทษในชาตินี้อย่างหนักด้วยการแขวนคอกับต้นไม้ใหญ่ ส่วนหลักการสำคัญในทางปฏิบัติของผู้นับถือพฤษชาตินี้มีดังนี้ (๑) เชื่อว่าไม้เป็นสิ่งประเสริฐ (๒) มนุษย์ได้กำเนิดมาจากต้นไม้ (๓) นับถือต้นไม้เสมือนบิดามารดา (๔) นับถือต้นไม้ว่าเป็นต้นกำเนิดแห่งวงศ์สกุล (๕) ทำพิธีกรรมบูชาต้นไม้ (๖) ทำที่บูชาไว้บนต้นไม้ที่ตนนับถือ (๗) ลงโทษผู้ทำผิดต่อต้นไม้อย่างหนักด้วยการแขวนคอกับต้นไม้

(๔) สัตว์ คำว่า “สัตว์” จำแนกได้ ๒ จำพวก คือ สัตว์มีพิษ ได้แก่ งู เช่น งูที่อาศัยอยู่ในรูดินและในโพรงไม้ ตั้งชื่อว่าให้ว่า “นาคะ” แปลว่า ประเสริฐ เพราะเป็นวงศ์ศักดิ์สิทธิ์สามารถปลิตชีวิตของมนุษย์ได้ด้วยพิษ และสัตว์ไม่มีพิษ ซึ่งรับรองกันและยกย่องขึ้นเป็นวงศ์สกุลของมนุษย์ ในสัตว์สองจำพวกนั้น ผู้ที่นับถือสัตว์มีพิษคือพวกมิถิลกะ พวกเขาเชื่อว่าสัตว์มีพิษเป็นสิ่งประเสริฐและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สามารถช่วยผู้บูชาให้มีสติปัญญาสูง ทั้งจะคอยเฝ้าพิทักษ์รักษาทรัพย์สมบัติและอำนวยผลดีโดยประการทั้งปวง ผู้ที่นับถือสัตว์มีพิษมีบัญญัติร่วมกันว่าถ้ามีผู้กระทำความผิดกฎจะต้องถูกลงโทษด้วยการให้งูกัดตาย โดยมีหลักการสำคัญในทางปฏิบัติตามความเชื่อนั้น ดังนี้ (๑) เชื่อว่าสรพิษเป็นสัตว์ประเสริฐ (๒) เชื่อว่าสรพิษเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ (๓) บูชาสรพิษและรูปอสรพิษ (๔) เชื่อว่าสรพิษช่วยผู้บูชาให้มีสติปัญญา (๕) สมโภชอสรพิษในระหว่างเดือนกรกฎาคมของทุกปี (๖) ลงโทษผู้ทำความผิดด้วยการให้อสรพิษกัดตาย

ส่วนผู้ที่นับถือสัตว์ไม่มีพิษ คือพวกโกลาเรียน พวกเขาเชื่อว่าสัตว์ไม่มีพิษเป็นต้นวงศ์ของมนุษย์ คือมนุษย์ได้กำเนิดมาจากสัตว์ต่าง ๆ ดังมีความปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทหมวดอิสัมภาวะว่า มนุษย์ชาวกรูเชื่อว่าพวกตนได้กำเนิดจากเต่า ชาวอิวราต๊ะเชื่อว่าพวกตนกำเนิดจากช้าง ชาวกัมโพชะเชื่อว่าพวกตนได้กำเนิดจากโค ชาวคันธาระหรือตันธารีเชื่อว่าพวกตนได้กำเนิดจากม้า และชาวกุลีเชื่อว่าพวกตนได้กำเนิดจากหงส์ เป็นต้น พวกโกลาเรียนนอกจากจะเชื่อว่าพวกตนได้กำเนิดมาจากสัตว์หรือสัตว์คือต้นสกุลของพวกตนแล้ว ยังเรียกนามประเทศหรือผู้ปกครองประเทศตามสัตว์ที่ตนนับถือด้วย เช่น เรียกผู้ปกครองนครของชาวกัมโพชะซึ่งนับถือโคว่า “คิวะ” หรือ “พฤษวะ” เรียกผู้ปกครองนครของชาวคันธาระซึ่งนับถือม้าว่า “อศวาปติ” บ้าง “อศวากะ” บ้าง ผู้ใดนับถือสัตว์ชนิดใดประเสริฐก็ยกสัตว์ชนิดนั้นขึ้นเป็นสิ่งเคารพสักการบูชาของตน

(๕) แม่น้ำ ผู้ที่นับถือแม่น้ำคือชาวโกลาเรียนซึ่งนอกจากจะนับถือสัตว์ไม่มีพิษแล้วยังนับถือแม่น้ำอีกด้วย พวกเขาเชื่อว่าแม่น้ำมีคุณทำให้แผ่นดินไม่ตาย ให้มนุษย์และสรรพสัตว์สะอาดบริสุทธิ์ ความเย็นและความชุ่มชื้นทั้งหลายรวมอยู่ที่น้ำ ลำพังแต่แผ่นดินถ้าไม่มีน้ำรักษาจะแห้งแล้งไร้ประโยชน์ แม่น้ำเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงแผ่นดินให้บังเกิดความชุ่มชื้นมีโอชะ เป็นประโยชน์แก่การเพาะปลูกพืชพรรณธัญญาหารสำหรับบำรุงเลี้ยงชีวิต หลักการปฏิบัติต่อแม่น้ำ คือ พวกที่นับถือแม่น้ำไตและสัตว์ชนิดใดก็ยกแม่น้ำขึ้นเป็นมารดาของสัตว์นั้น ๆ เช่น พวกคันทระนับถือแม่น้ำสินธุกับม้า ก็ยกแม่น้ำสินธุขึ้นเป็นมารดาของม้าและเรียกม้าชนิดนั้นว่า “สินธุ” พวกกัมโพชนับถือแม่น้ำโรหิณีและโคก็ยกแม่น้ำโรหิณีขึ้นเป็นมารดาของโคทั้งหลาย พวกภารตะนับถือแม่น้ำคงคาและเรียกแม่น้ำซึ่งเดิมคือทาร์นั้นตามนามนางคงคาผู้เป็นมารดาของชาวภารตะ และยกแม่น้ำคงคาขึ้นเป็นมารดาของนาคทั้งเจ็ด ซึ่งแนวคิดคิดนี้ได้มีอิทธิพลต่อชนชาติอริยกะในกาลต่อมา

(๖) ไฟ ผู้ที่นับถือไฟคือชาวอริยกะโบราณ สมัยอาศัยอยู่ในดินแดนระหว่างภูเขาอินดูกุฏ ลุ่มแม่น้ำคาบูล พวกเขานับถือไฟมากถึงขนาดนำเอานามของไฟมาเรียกชาติของตนว่า “อริยกะ หรือ อริยะ” ซึ่งคำนี้มาจากคำว่า อารณะ อรุณะ อีรณี อูรณะ แปลว่า “ความสว่างหรือไฟ” พวกเขาเชื่อว่า ในทางคุณไฟมีคุณคือกำจัดความหนาวให้เกิดความอบอุ่น ไฟมีคุณคือกำจัดความมืดให้บังเกิดความสว่าง และในทางโทษ ไฟมีฤทธิ์อำนาจเผาผลาญสิ่งทั้งปวงในโลกนี้ให้เป็นจุณวิจุณได้ ไฟทั้งหลายที่พวกอริยกะโบราณนับถือมี ๓ ประเภท ประกอบด้วย (๑) อัคนีคือเพลิง คือไฟตามปกติที่ใช้กันตามบ้านทั่วไป (๒) สวิตฤ คือแสงสว่างทั้งหลายบนสวรรค์ (๓) ไฟในอากาศหรือวิฑู (ไฟฟ้า) สำหรับหลักการในการปฏิบัติต่อไฟมีอยู่ว่า “ให้ดำริชอบในไฟ ให้ปฏิบัติชอบต่อไฟ ให้มีนิกบวชไว้สำหรับทำพิธีจุดไฟ” ต่อมาในสมัยพระเวท ไฟได้ถูกยกขึ้นเป็นเทพเจ้าสำคัญองค์หนึ่งนามว่า “พระอัคนี”

๑.๒) ลัทธินับถือธรรมชาติเบื้องสูง^๕ ลัทธินับถือธรรมชาติเบื้องสูง อาจแบ่งได้เป็น ๖ ประเภทตามสิ่งที่นิยมนับถือกันอยู่ คือ

(๑) พระอาทิตย์ (สุริยเทพ) ผู้ที่นับถือพระอาทิตย์คือพวกอริยกะ สูสะ กัลเดียน และบาบิโลน ซึ่งเดิมเรียกว่าบาวเรู พวกเขาเชื่อว่า พระอาทิตย์คือต้นกำเนิดของแสงสว่างทั้งหลาย และพระอาทิตย์คือมูลรากของความร้อนคือไฟ พระอาทิตย์มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามลักษณะภาษาของกลุ่มชนที่นับถือ เช่น

(๑.๑) พวกอริยกะและสูสะ เรียกพระอาทิตย์ว่า สวิตฤ และ สมะ ซึ่งเรียกต่อมาว่า ซัน และเรียกพรอาทิตย์ว่า สุกร สุริยะ หรือสุริยะ ซึ่งเรียกต่อมาในหมู่ชาวอินเดียว่า ทินกร (ผู้ทำกลางวัน) บ้าง ภาสกร (ผู้ทำแสงสว่าง) บ้าง วิวัสวัต (ผู้สว่าง) บ้าง โลกจักขุ (ตาของโลก) บ้าง

(๑.๒) พวกกัลเดียน อัสนีเรียและบาบิโลน เรียกพระอาทิตย์ว่า คามัก

(๑.๓) พวกสืบเชื้อสายจากพวกสูสะคือพวกสุวรรณหรือโสวีระ ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนเหนือของปากแม่น้ำสินธุ เรียกพระอาทิตย์ว่า วิษณุ กฤษณะ วาสุ

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓ - ๗๓.

(๑.๔) ผู้สืบเชื้อสายจากพวกสุวรรณหรือโสวรีระกับพวกกัมโปชะ เรียก พระอาทิตย์ว่า วาสุกี (พระผู้ทรงโค) และเรียกผู้นำประเทศตามนามพระอาทิตย์ว่า วาสุกี อีกทั้งยก วาสุกีขึ้นว่าเป็นปฐมวงศ์ของพวกเขา ต่อมา คำว่า วาสุกี ถูกแทนที่ด้วยคำว่า มาตลี หมายถึงสารสิทธิ์บรรลของพระอินทร์

สำหรับข้อปฏิบัติในการนับถือพระอาทิตย์ คือ พิธีนมัสการและกระทำพิธีกรรม โดยประกอบพิธีขึ้น ณ สถานที่ที่เรียกว่า วิหารพระอาทิตย์ ตามตำนานกล่าวว่า ก่อนพุทธกาลกว่า ๔,๐๐๐ ปี พระเจ้าสุปปอรรทาค ทรงสร้างวิหารพระอาทิตย์ขึ้นที่ตำบลลารัสแล้วทรงกำหนดเวลานมัสการและกระทำพิธีกรรมพระอาทิตย์ในวันคาร์บเจ็ด คือวันอาทิตย์ รวมทั้งให้ถือเอาเวลาที่พระอาทิตย์ขึ้นสู่ราศีเมษเป็นวันต้นปีด้วย ต่อมาก่อนพุทธกาลราว ๙,๕๕๐ ปี พวกอัสสิเรีย ได้เลื่อนและให้ถือเอาวันที่พระอาทิตย์ขึ้นสู่ราศีพฤษภ เป็นวันเถลิงศกสังกรานต์เป็นวันต้นปี ต่อมาชาวอินเดียตะวันตก ได้เลื่อนไปให้ถือเอาวันที่พระอาทิตย์ขึ้นสู่ราศีตุลในวันเพ็ญแห่งกัตติกามาส (เดือน ๑๒) เป็นวันทำการนมัสการและกระทำพิธีกรรมต่อพระอาทิตย์และเป็นวันต้นปีด้วย วันนับถือพระอาทิตย์ได้แพร่หลายจนต่อมา พระอาทิตย์ได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าสำคัญองค์หนึ่งนามว่า พระสุริยาทิตย์ ตามตำนานกล่าวว่า พระสุริยาทิตย์มีเชื้อกัญญา ธิดาของพระวิศ्वกรรม กับมีชายาอีก ๔ คน คือนางฉายา นางสุวรรณณี นางสวาตี และนางมหาวีรยา มีโอรสที่เกิดกับนางกัญญา ๓ คน คือ พระมนู ไววัสวัตหรือท้าวสัตยพรต พระยมเทพหรือธรรมราช และยมีหรือยมนา

(๒) พระจันทร์ (จันทิมเทพ) ผู้ที่นับถือพระจันทร์คือพวกอริยกะ สูสะ กัลเดียน อัสสิเรียและบาบิโลน ซึ่งนอกจากจะนับถือพระอาทิตย์แล้วยังนับถือพระจันทร์ด้วย พวกเขาเชื่อว่า พระจันทร์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่วิเศษชนิดหนึ่งซึ่งบันดาลให้เกิดคุณและโทษได้ โดยเฉพาะพวกอริยกะได้ยกพระจันทร์ขึ้นเป็นเทพเจ้าสำคัญองค์หนึ่งนามว่า พระโสมะหรืออิสาน ทำหน้าที่เป็นโลกบาลทางทิศอิสาน ชายาของพระจันทร์มี ๒๗ องค์ ทั้งหมดเป็นบุตรของพระทักษะ ส่วนพิธีกรรมที่พวกเขาปฏิบัติต่อพระจันทร์ คือ พิธีนมัสการและกระทำพิธีกรรม โดยประกอบขึ้น ณ สถานที่ที่เรียกว่า วิหารพระจันทร์ และตามตำนานกล่าวว่า ก่อนพุทธกาลราว ๔,๐๐๐ ปี พระเจ้าสุปปอรรทาค ทรงสร้างวิหารพระจันทร์ขึ้นแห่งหนึ่งที่ตำบลมุขระ แล้วทรงกำหนดให้วันดับกับวันเพ็ญและวัน ๘ คำกับวันเพ็ญเดือนสิบสองเป็นวันทำพิธีกรรมนมัสการพระจันทร์ โดยเดือนที่พระจันทร์เสวยกัตติกนักษัตรฤกษ์ คือเดือนต้นปีในลัทธินี้ ลัทธินับถือพระจันทร์ได้แพร่หลาย จนต่อมาพวกพราหมณ์ได้แบ่งนามวันออกเป็น ๗ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ กับดาวพระเคราะห์ทั้ง ๕ ที่เรียกว่า ปัญจนาคารวมเป็น ๗ เรียกว่า สัตตนาคา ได้แก่ วันอาทิตย์ วันจันทร์ วันอังคาร วันพุธ วันพฤหัสบดี วันศุกร์ และวันเสาร์ ที่ชาวโลกนิยมกันมาจนปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม พิธีนมัสการและกระทำพิธีกรรมต่อพระจันทร์นั้น ในช่วงแรกมีเพียงวิหารพระจันทร์เท่านั้น ไม่มีรูปเคารพ ต่อมาพระเจ้าศิวกษัตริย์แห่งกัมโปชะผู้ครองอิราวัตหรือไทหะยะประเทศ เสด็จนมัสการพระจันทร์ในวิหารโสมนาถ รับสั่งให้สร้างรูปพระจันทร์สลักไว้บนปลายเสาหินประดิษฐานไว้ในวิหารโสมนาถนั้น ชาวเมืองจึงเรียกเสาตลานั้นว่า “เสาพระจันทร์ของศิวะ” กาลนานมา เสาตลามีรูปพระจันทร์สลักติดที่ปลายนั้นประชาชนเห็นกลายเป็นรูปศิวลึงค์ จึงคิดทำแท่นบูชาเป็นรูปโยนีขึ้นรับเสา แล้วสมมติให้เสาส่วนบนเป็นเครื่องหมายแทนองค์พระอิศวรและส่วนล่างแทนพระอุมา ด้วยเหตุนี้ ลัทธิบูชาศิวลึงค์จึงมีขึ้นในโลกและนับถือกันมาถึงปัจจุบัน

(๓) ดาว (ตาราเทพ) ผู้ที่นับถือดาวคือพวกกัลเดียน อัสสิเรียและบาบิโลน ซึ่งนอกจากจะนับถือพระอาทิตย์และพระจันทร์แล้วยังนับถือดาวว่าเป็นอาณัติสัญญาของพระเจ้าอีกด้วย โดยเชื่อว่าทางโคจรของดวงดาวนับเป็นเครื่องแสดงความประสงค์ของพระเจ้าว่า พระองค์จะบันดาลให้เกิดเหตุการณ์อย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นในโลก ตลอดจนโชคและเคราะห์อันจะเป็นไปในทางดีหรือชั่ว ประจำตัวมนุษย์ทุกคน การโคจรหมุนเวียนของดวงดาวทั้งหลาย คือเครื่องหมายแห่งการพยากรณ์ เหตุการณ์ทั้งปวง ด้วยอาศัยดวงดาวเหล่านี้ พวกเขาจึงสามารถพยากรณ์ได้อย่างถูกต้องว่า จะมีสุริยคราสและจันทรคราสเมื่อเวลาใด และรู้จักการแบ่งศูนย์กลางของโลกออกเป็น ๓๖๐ องศา แบ่งดวงดาวบนท้องฟ้าออกเป็น ๑๒ หมู่ เรียกว่า ๑๒ นักษัตร นับได้ว่า วิชาโหราศาสตร์หรือดาราศาสตร์ และภูมิศาสตร์อันว่าด้วยดินฟ้าอากาศได้เกิดขึ้นในประเทศของพวกเขาเหล่านี้เป็นยุคแรก ต่อมาวิชาโหราศาสตร์ได้ตกทอดไปเป็นสมบัติของคนชนชาติกรีก ได้นำไปเป็นหลักของการศึกษาในวิชาดาราศาสตร์ และได้เกิดหลักเกณฑ์ในวิชาทางคำนวณ อันเป็นต้นเค้าวิชาโหราศาสตร์ของชาติทั้งหลายสืบมาสำหรับดวงดาวที่ชาวกัลเดียน อัสสิเรียและบาบิโลนนับถือ ได้แก่ อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์ และเสาร์

(๔) ไฟ (วิซุเทพ, วราหเทพ) ผู้ที่นับถือไฟคือพวกสุสละ สิไมด์หรือเสมไมด์ อัสสิเรียและบาบิโลน พวกเขาเชื่อว่า ไฟมีอัจฉริยภาพที่นำอัศจรรย์ยิ่ง ซึ่งประจักษ์แก่จักขุว่าครอบพิภพอันกว้างใหญ่หาที่สุดมิได้ และบนท้องฟ้าก็ดาตาศไปด้วยพระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาวต่าง ๆ เหลือที่จะคณนนับ อีกทั้งมีก้อนเมฆหมอกลอยอยู่ทั่วไป ไฟมีอำนาจอาจทำให้โลกปลอดโปร่ง แจ่มใสหรือมืดครึ้ม และอาจผ่าทำลายมนุษย์และสัตว์รวมทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตให้วอดวายได้ หรือทำให้ฝนตกได้ ด้วยเหตุนี้ พวกเขาจึงแบ่งฤดูกาลออกเป็น ๓ ฤดู ตามกาลที่ไฟจะอำนวยผลให้ คือ (๑) เหมันโตตุ หรือสีตกาล ได้แก่ ฤดูหนาว (๒) คิมโเหตุ หรืออุณหกาล ได้แก่ ฤดูร้อน และ(๓) วัสสานโตุ หรือวัสสกาล ได้แก่ ฤดูฝน ด้วยเหตุที่เชื่อมั่นว่า ไฟมีอิทธิฤทธิ์ให้คุณให้โทษได้ดังกล่าว พวกเขาจึงยึดไฟเป็นสรณะที่พึ่งอันประเสริฐ

(๕) ฝน (พิรุณเทพ) หรือที่เรียกในชื่อต่าง ๆ ว่า วรุณ วิรุณ สินรุบัติ เมฆ วัสสะ และวรุณ เป็นต้นนั้น คือสิ่งที่ชนชาติผิวขาวสายอารยicenับถือ พวกเขาเชื่อว่า ฝนเป็นที่เกิดแห่งน้ำและสามารถสำแดงคุณและโทษแก่มนุษย์และสัตว์ได้ ในทางคุณ เช่น ตกต้องตามฤดูกาล ในทางโทษ เช่น ทำให้แผ่นดินแห้งแล้ง เพื่อที่จะขอความสวัสดิที่ให้แก่ฝนอำนวยผลในทางคุณและขจัดปัดเป่าในทางลบ จึงจัดให้มีนัมัสการวิงวอนขอพรและบวงสรวงตามลัทธิสมัย ต่อมาสมัยพระเวท ฝนได้รับการยกย่องเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งนามว่า พระวรุณ หรือ พิรุณ

(๖) ลม (วายุเทพ) หรือที่เรียกในชื่อต่าง ๆ ว่า วาตาหรือวาตะ พายุหรือพระพาย มารุต อนิล คันธวาทะหรือปวันวาท นั้น กล่าวโดยหน้าที่ของลมตามนิยมนับถือในลัทธินี้มีอยู่ ๗ ประการ คือ ลมตะวันออก ลมตะวันตก ลมเหนือ ลมใต้ ลมพัดในเทวโลก ลมพัดในพรหมโลก และทิพยวายุหรือลมในอากาศ พวกที่นับถือลมเพราะเชื่อว่าลมสามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์และสัตว์รวมทั้งสิ่งมีชีวิตและไร้ชีวิตได้ ในทางคุณ เช่น ลมหายใจ เป็นต้น จึงยึดลมเป็นสรณะที่พึ่ง ต่อมาลมได้รับการยกย่องขึ้นเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งนามว่า พระพายุ

จากความเป็นมาของเทพเบื้องต้น ทำให้ทราบว่าเดิมทีนั้น เทพเกิดจากความเชื่อของมนุษย์ มนุษย์เป็นผู้สร้างเทพจากธรรมชาติที่ตนไม่สามารถหัตถานได้ หรือเห็นว่าธรรมชาตินั้นเป็น

สิ่งที่มีคุณค่าต่อชีวิตของตนเอง หากมองในแง่หนึ่งก็จะเห็นความไร้สาระของความเชื่อ แต่หากมองอีกด้านจะเห็นเป็นการสร้างวัฒนธรรมของการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติด้วยการรู้จักถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน นั่นทำให้สรุปได้ว่า แรกเดิมนั้น เทพในมิติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น คือ สิ่งสมมติที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยความเกรงกลัวในอำนาจของธรรมชาติอันไร้ตัวตน เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยวิวัฒนาการของความคิดที่สรรสร้างเพื่อหาที่พึ่งแก่ตนเอง

๓.๑.๓ อารยธรรมอินเดียก่อนยุคพระเวท^๖

อารยธรรมอินเดียก่อนยุคพระเวท หมายถึง อารยธรรมมีลักษณะหรือดราวิเดียนซึ่งเป็นอารยธรรมลุ่มน้ำสินธุ เป็นอารยธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่เดิม การบูชาศิวลึงค์ได้รับความนิยมก่อนที่พวกอารยันจะเข้ามาสู่อินเดีย นอกจากบูชาศิวลึงค์แล้ว ประชาชนพื้นเมืองเดิมนิยมบูชาหิน ต้นไม้ สัตว์ดิรัจฉาน (Demi – God) โดยเชื่อว่า สิ่งเหล่านี้เป็นที่สิงสถิตแห่งวิญญาณ ความดีความชั่ว เมื่อพวกอารยันรุกเข้ามา ได้นำอารยธรรมของตนมาด้วยและมีการปรับตัวเข้าหากันระหว่างอารยธรรมทั้ง ๒ กลายเป็นอารยธรรมใหม่ขึ้นมา เกิดมีอารยธรรม ๓ สาย คือ

- ๑) อารยธรรมมีลักษณะหรือดราวิเดียน
- ๒) อารยธรรมอารยัน
- ๓) อารยธรรมผสมระหว่างมีลักษณะหรือดราวิเดียนกับอารยัน

พวกอารยันได้รับการขนานนามว่า “สุรยปุชกะ” หมายถึงผู้บูชาพระอาทิตย์ ส่วนพวกมีลักษณะก็นับถือหมู่เทพผู้เป็นประธานแห่งลม ฝน ไฟ และแผ่นดิน วัฒนธรรมมีลักษณะมีประเด็นสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

- ๑) การบูชาเทวรูป รูปปั้นหรือสัญลักษณ์อื่น ๆ
- ๒) การบูชาด้วยดอกไม้ ผลไม้และน้ำ
- ๓) การบูชาสิ่งอันเป็นสัญลักษณ์แห่งเทพหรือเทพี เช่น สิงโต วัวกระทิง ต้นไม้ ภูเขา

นักประวัติศาสตร์ศาสนาถือว่า อารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองและคงอยู่ต่อมาก็คืออารยธรรมสายที่ ๓ ที่มีการผสมผสานกันระหว่างอารยธรรมดั้งเดิมกับอารยธรรมใหม่ในอัตราส่วนที่เหมาะสม คนพื้นเมืองกับคนที่อพยพเข้ามาจากต่างถิ่น มีชั้นดีธรรมสูง มีวัฒนธรรมในรูปแบบที่แสวงจรร่วม สงวนจุดต่าง สันนิษฐานได้ว่า คนพื้นเมืองที่อยู่ได้อย่างมั่นคงน่าจะเป็นกลุ่มที่มีภูมิภานาอยู่ในพื้นที่เดิมมาเป็นเวลานานและมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็งมาก

๓.๒ ประเภทของเทพ

^๖ พระมหาสมจินต์ สมมาปณฺโญ, พุทธปรัชญา สาระและพัฒนาการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

การศึกษาประเภทของเทพในทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู จะต้องศึกษาความเป็นมาของเทพในแต่ละยุค ดังนี้

๓.๒.๑ เทพก่อนยุคพระเวท

ยุคก่อนพระเวท หมายถึงยุคอริยกะ อันเป็นยุคที่พวกอารยันหรืออริยกะเริ่มอพยพเข้าสู่อินเดียทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (ตอนเหนือของกลุ่มแม่น้ำสินธุ) เข้าปะปนกับคนพื้นเมืองเจ้าของถิ่นเดิมของอินเดีย คือมีลักษณะหรือทราวิท

ทั้งพวกอริยกะและพวกมีลักษณะต่างมีศาสนาเดิมของตนอยู่ก่อนแล้ว กล่าวคือ พวกมีลักษณะนับถือธรรมชาติ (ธาตุ ๔) คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เชื่อว่าธรรมชาติทั้ง ๔ เป็นเทพเจ้า มีตัวตน มีชีวิตจิตใจ ประทับอยู่บนสวรรค์บนภูเขาพระสุเมรุ (ภูเขาหิมาลัย) ระหว่างสวรรค์กับโลกมนุษย์มีมหาสมุทรกั้น (สมัยนั้นอินเดียเป็นเกาะ เรียกว่า ชมพูทวีป) มีพิธีบวงสรวงเทพเจ้าด้วยไฟ เพราะเชื่อว่า ควันไฟที่ลอยขึ้นสู่เบื้องบนนั้นเป็นสื่อ นำความประสงค์ของผู้ส่งเวทย์ไปแจ้งให้เทพเจ้าทราบและการที่ไฟเผาไหม้เครื่องสังเวทย์หมดไป คือ การสลายเครื่องสังเวทย์ของเทพเจ้า

ศาสนาเดิมที่พวกอริยกะนับถืออยู่ก่อนอพยพเข้าสู่อินเดีย ได้แก่การนับถือธรรมชาติและวิญญาณบรรพบุรุษ ธรรมชาติที่พวกอริยกะนับถือว่าเป็นเทพเจ้า ได้แก่

- ๑) เทพผู้บันดาลสิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้เกิดขึ้นในโลก เรียกว่า “อินทร์”
- ๒) เทพผู้ให้ความร้อนและแสงสว่าง เรียกว่า “สวาตรี”
- ๓) เทพผู้ให้ความเย็น – ความชุ่มชื้น เรียกว่า “วรุณ”
- ๔) เทพผู้ทำลายชีวิตมนุษย์และสัตว์ เรียกว่า “ยม” หรือ “มฤตยู”^๓

พวกอริยกะยังถือว่าเทพทั้ง ๔ นี้ เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์รักษาทิศทั้ง ๔ ของโลกอีกด้วย จึงเรียกว่า “โลกบาล” พิธีบูชาเทพเจ้าจะกระทำควบคู่กับพิธีบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ด้วยการนำอาหารไปวางที่พื้นดิน เรียกว่า “พลี” ต่อมาพวกอริยกะทำสงครามชนะพวกพื้นเมืองและเข้าทำการปกครอง ได้ปรับเทพเจ้าที่ตนนับถือเข้ากับเทพเจ้าของเจ้าของถิ่นเดิม โดยสร้างเทพเจ้าอันขึ้นใหม่ (เพราะเห็นว่าพวกพื้นเมืองเดิมนิยมบูชาไฟ) แต่ให้อยู่ในฐานะเป็นเทพบริวารของสวาตรีเพื่อให้พวกพื้นเมืองเดิมสำนึกตนอยู่เสมอว่าอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของพวกอริยกะ

๓.๒.๒ เทพยุคพระเวท^๔

ยุคพระเวท หมายถึง ยุคที่พวกอารยันซึ่งเดิมเป็นพวกเร่ร่อน ตั้งหลักแหล่ง ทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เกิดเป็นชุมชนซึ่งเริ่มจากครอบครัวแล้วขยายตัวเป็นหมู่บ้าน บางพวก

^๓ มนต์ ทองธัช, ๔ ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๙.

^๔ มนต์ ทองธัช, ๔ ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน, หน้า ๙ - ๑๑.

ก็ขยายตัวต่อไปทางตะวันออก ระหว่างนี้พวกอริยกะได้สร้างเทพเจ้าขึ้นมาใหม่อีกหลายองค์ เทพเจ้าของอริยกะยุคนี้อาจแบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่มด้วยกัน คือ

๑) เทพเจ้าแห่งสวรรค์ ได้แก่ วรุณ สาวิตรี วิษณุ อุษา อทิตี มิตรระ อรรมันและอัศวิน

๒) เทพเจ้าแห่งท้องฟ้า ได้แก่ วาตะ อินทระ รุทระ พรรัชนียะและมารุต

๓) เทพเจ้าแห่งพื้นพิภพ ได้แก่ อัศนี โสสมและยม

พิธีบูชาเทพเจ้ายุคนี้ก็เปลี่ยนไปจาก “พลี” เป็น “บูชาัญญู” ด้วยชีวิตสัตว์ มีการถวายเครื่องดื่ม เรียกว่า “น้ำโสม” พร้อมนมเนยและมีทสวดขับสำหรับพิธีบูชาเพิ่มขึ้นอีกด้วย ต่อมาสังคมของพวกอารยันเริ่มมั่นคงและขยายตัวกว้างใหญ่ขึ้น มีการแบ่งชนชั้นเป็น ๓ สถานภาพ คือ นักบวช นักรบ และเกษตรกร ในชนชั้นทั้ง ๓ สถานภาพนี้ นักบวชได้รับความเคารพนับถือมากที่สุด เพราะเป็นผู้มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เชื่อกันว่าเป็นผู้สามารถติดต่อกับพระเจ้าได้ ทุกหมู่บ้านต้องมีนักบวชประจำหมู่บ้านทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและพิธีกรรมทางศาสนาให้หัวหน้าหมู่บ้าน เรียกว่า “ปุโรหิต” นักบวชของพวกอารยันยุคนี้แบ่งออกเป็น ๓ พวก มีหน้าที่แตกต่างกัน คือ

พวกที่ ๑ ทำหน้าที่บูชาเทพเจ้า เรียกว่า พราหมณ์โหระดา

พวกที่ ๒ ทำหน้าที่สวดขับกล่อม เรียกว่า พราหมณ์อุทาคตา

พวกที่ ๓ ทำหน้าที่จัดพิธีกรรมตามลัทธิ เรียกว่า พราหมณ์อรรธวรยุ

พราหมณ์ทั้ง ๓ พวกนี้จะปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อเนื่องกันตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง เรียกว่า “พรหมา” เป็นผู้เชี่ยวชาญในการประกอบพิธีกรรม ทำหน้าที่ควบคุมการบูชาัญญูให้ถูกต้องตามคัมภีร์พระเวทอีกด้วย ทุกครั้งที่ทำพิธีบูชาเทพเจ้าต้องมีการเชิญวิญญาณบรรพบุรุษมาร่วมพิธีด้วยเสมอ ยุคนี้นักบวชพราหมณ์แต่ละประเภทแข่งขันกันสร้างศรัทธาให้แก่ตนด้วยการคิดค้นพิธีกรรมเพื่อความศักดิ์สิทธิ์และจะสงวนไว้เป็นความลับ จะถ่ายทอดเคล็ดลับดังกล่าวกันภายในตระกูลของตนเท่านั้น สถานศึกษาสำหรับนักบวชพราหมณ์ก็เริ่มเกิดขึ้นในยุคนี้พร้อม ๆ กับแนวคิดและความเชื่อว่าผู้ประพฤติดี เมื่อสิ้นชีวิตลงพระยมจะนำวิญญาณไปสู่สถานที่อันมีแต่ความสุขร่วมกับวิญญาณบรรพบุรุษและพระเจ้ก็อุบัติขึ้นในยุคนี้เช่นกัน

ยุคนี้ได้ชื่อว่า “ยุคพระเวท” เพราะปลายยุคนี้พวกพราหมณ์ได้ประมวลบทสวดขับต่าง ๆ ขึ้นเป็นหมวดหมู่ ทำให้เกิดตำรา (คัมภีร์) ทางศาสนาฉบับแรกขึ้น คัมภีร์ดังกล่าวมีชื่อเรียกว่า “ฤคเวท” ประกอบด้วยคำฉันท์สำหรับอันวอนและสรรเสริญพระเจ้า คำสวดขับกล่อมสำหรับพิธีถวายน้ำโสม และโคลกผสมร้อยแก้ว อธิบายวิธีประกอบพิธีกรรมบวงสรวงพระเจ้า คัมภีร์ฤคเวทนี้พราหมณ์อธิบายว่าได้มาจากเสียงทิพย์ (ศรุต) จากโอษฐ์ของเทพเจ้าองค์ใหม่ที่พราหมณ์สร้างขึ้นและให้ชื่อว่า “พรหม” พระพรหมที่พราหมณ์กำหนดขึ้นใหม่นี้ พราหมณ์อธิบายว่า ทรงเป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์และเป็นบรรพบุรุษ (ต้นตระกูล) ของพราหมณ์

เทพในยุคพระเวทตอนแรกอยู่ในรูปของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น กลางวัน กลางคืน พายุ สายฝน เป็นต้น เพราะชาวอินเดียโบราณใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และได้ประสบพบเห็นปรากฏทางธรรมชาติต่าง ๆ จึงทำให้พวกเขาเกิดความเชื่อว่าสรรพสิ่ง

หรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ ที่ล้อมรอบมนุษย์อยู่นั้นจะต้องมีตัวแทนที่มีอำนาจคอยควบคุมอยู่เบื้องหลัง มิฉะนั้นแล้วก็เป็นไปไม่ได้เลยที่ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ดวงอาทิตย์หรือดวงจันทร์จะสามารถโคจรขึ้นและอสดง ตลอดจนสามารถแผ่รังสีทั้งร้อนและเย็นได้ทุก ๆ วัน เดือน และปีได้ เมื่อเกิดความเชื่อเช่นนี้ขึ้นก็จึงทำการบูชาบวงสรวงทุกสิ่งทุกอย่างที่พวกเขาารู้สึกกลัวเกรง หรือที่เห็นว่าสามารถทำให้เกิดความสวัสดีแก่ตน ดังนั้น ฟา ดิน ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ หรือสัตว์ เช่น ม้า วัว ตลอดจนสิ่งที่ตนทำขึ้นเอง เช่น อาวุธ รถศึก หรือเครื่องใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น จึงได้รับการยอมรับว่าศักดิ์สิทธิ์และควรแก่การเคารพสักการะ เทพในยุคพระเวทเมื่อเริ่มแรกมีจำนวนมากมายหลายองค์ ซึ่งทุกองค์ล้วนแล้วแต่มีคุณสมบัติ ทรงมหิธานุภาพ และช่วยป้องกันศัตรูให้กับชาวอารยันได้เสมอกัน อีกทั้งยังสามารถบันดาลให้เกิดความมั่งคั่ง และความสุखความเจริญในชีวิตแก่ผู้ที่บูชาบวงสรวงได้ด้วย ชาวอารยันในยุคนี้จึงนับถือเทพต่าง ๆ มากมายหลายองค์ แต่มิได้นับถือหรือยกย่องเทพองค์หนึ่งองค์ใดให้เป็นเทพสูงสุด แต่ถือว่าเทพทุกองค์ล้วนมีความเสมอภาคกัน จะต่างกันก็เพียงแต่ชื่อเท่านั้น^๕

เทพในยุคนี้มีอยู่ทั้งหมด ๓๓ องค์ด้วยกัน แต่โดยทั่วไปแล้วเทพถูกกำหนดให้มี ๓ ประเภทตามลักษณะที่อยู่อาศัย คือสวรรค์ บรหฺมาภค และบนโลก

๑) เทพที่สถิตอยู่ในสวรรค์

ในชั้นแรกสุด คำว่า “เทพ” ในวรรณคดีพระเวท ใช้กันในวงแคบ คือ ใช้เรียกเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์เท่านั้น ต่อมาคำนี้จึงถูกนำมาเป็นคำสำหรับใช้เรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วไปทุกประเภทที่สถิตอยู่ตามที่ต่าง ๆ หรือส่วนต่าง ๆ ของจักรวาล^๖ โดยแนวคิดเรื่องการแบ่งส่วนต่าง ๆ ของจักรวาลในสมัยพระเวทนั้นจัดเป็น ๒ นัย กล่าวคือ

ก) แบ่งจักรวาลออกเป็น ๒ ส่วน คือ สวรรค์ และโลก ซึ่งนัยนี้นับเป็นส่วนที่ชาวอารยันกล่าวถึงบ่อยครั้งที่สุดในฐานะที่เป็นของคู่กัน แม้ทั้ง ๒ ส่วนนี้จะอยู่ในระยะที่ห่างไกลกันมากก็ตาม ซึ่งการแบ่งเช่นนี้นำไปสู่แนวคิดเกี่ยวกับเทพคู่แรก คือ ทยวาปาถุถิวี (Dyavaparthivi) อันเป็นตัวแทนของท้องฟ้ากับแผ่นดินนั่นเอง ต่อมาจึงได้แยกจากกัน

ข) แบ่งจักรวาลออกเป็น ๓ ส่วน คือ

(๑) สวรรค์หรือทิวะ คือส่วนที่อยู่สูงขึ้นไปจากบรหฺมาภคอีกชั้นหนึ่ง เป็นส่วนที่มีแสงสว่าง และความเรืองรองมาก โดยทั่วไปมักเรียกส่วนนี้ว่า “วาโยมัน” ซึ่งหมายถึงฟ้า หรือบางที

^๕ พระมหาประยงค์ จันทรแดง, “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๔๐.

^๖ Keith, A.B., *The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads*, (Harvard Oriental Series Vol.XXXI. Delhi: Motilal Banarsidass, 1976), P.77.

ก็เรียกว่า “โรจนะ” ซึ่งแปลว่าแผ่สว่างไปด้วยแสงสว่างหรือสถานที่ที่มีความสว่างรุ่งเรือง มีลักษณะเป็นเว้าโค้งคลุมผิวโลก สวรรค์นี้เมื่อถูกออกเป็น ๓ ส่วนก็จะมีชื่อเรียกว่า “ตรีโรจนะ” หมายถึงสถานที่ที่มีความรุ่งเรือง ๓ ระดับ คือ ส่วนที่รุ่งเรืองที่สุด ส่วนที่รุ่งเรืองปานกลาง และส่วนที่รุ่งเรืองต่ำสุด

(๒) บรรยากาศหรืออนตริกษ คือส่วนที่อยู่เหนือพื้นดินโลกขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง เป็นส่วนที่ว่างเปล่าทั้งหมด หรือบรรยากาศ ชาวอารยันเรียกส่วนนี้ว่า “ทะเล” หรือมหาสมุทร เพราะเชื่อกันว่าเป็นที่อยู่ของน้ำ บางทีบรรยายว่ามีลม ผน หรือก้อนเมฆ อยู่ในส่วนนี้ เพราะชาวอารยันเมื่อมองขึ้นบนฟ้าก็เห็นกลุ่มหรือก้อนเมฆที่ลอยลอยเวียนไปมา มีรูปลักษณะต่าง ๆ กัน ก็เข้าใจว่า ในบรรยากาศมีภูเขา มีมหาสมุทร และมีโค ซึ่งความเชื่อเช่นนี้อาจเป็นบุคลาธิษฐานของก้อนเมฆคือโคที่อุ่มน้ำไว้ หรือน้ำฝนที่โปรยปรายลงมายังโลกก็คือน้ำซึ่งก็ได้แก่น้ำนมของโคนั่นเอง

(๓) โลก เป็นส่วนที่อยู่เบื้องล่าง หรือส่วนที่เป็นพื้นดิน มีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น เรียกว่า ภูมิ (แผ่นดิน) มหิ (ยิ่งใหญ่) ปถุถิวี (กว้างขวาง) อุตตานะ (ราบเรียบ) หรืออปาระ (ไร้ขอบเขต) เป็นต้น ซึ่งชื่อเรียกเหล่านี้ก็เท่ากับเป็นการบรรยายถึงลักษณะของโลกไปโดยปริยายนั่นเอง ในคัมภีร์พระเวทได้กล่าวถึงรูปพรรณสัณฐานของโลกไว้ในลักษณะวงกลมโดยเปรียบได้กับล้อรถทรงของพระอินทร์และยังกล่าวว่าโลกมี ๔ ส่วนหรือ ๔ ทิศ คือ ทิศตะวันออก ตะวันตก เหนือ และใต้ แต่การแบ่งเช่นนี้ไม่แน่นอนนัก เพราะบางแห่งกล่าวว่าโลกมี ๕ ส่วนหรือ ๕ ทิศ กล่าวคือ ข้างหลัง ข้างบน ข้างหน้า และส่วนกลาง นอกจากนี้บางแห่งยังกล่าวว่ามี ๗ ส่วนหรือ ๗ ทิศอีกด้วย เพียงแต่ไม่ได้ระบุว่าทั้ง ๗ ส่วนนั้นมีอะไรบ้าง

เมื่อแบ่งส่วนจักรวาลออกเป็นสัดส่วนดังนี้แล้ว ก็เกิดมีเทพหรือเทวดาประจำอยู่ตามส่วนทั้งหลายจนครบ โดยในสวรรค์นั้นมีเทพปรากฏนามและมีบทบาทหน้าที่ดังนี้คือ^{๑๑}

๑) พระทวยาส ส่วนใหญ่จะทำหน้าที่คู่กันกับปถุถิวีในฐานะที่เป็นบิดามารดาของจักรวาล โดยเทยาสทำหน้าที่ในฐานะเป็นบิดาแห่งสวรรค์ (เทยาสปิตร) ส่วนปถุถิวีทำหน้าที่เป็นมารดาแห่งแผ่นดิน (ปถุถิวีมาตฺร) แต่เมื่อกล่าวถึงตามลำพัง เทยาสก็จะทำหน้าที่เป็นบิดาบังเกิดเกล้าของเทพหลายองค์ ทั้งเทพฝ่ายหญิงและเทพฝ่ายชาย กล่าวคือ อูษาเทวี อัคินิ อัคนิ ประชันยะ สุริยะ อาทิตย มรุต และอังคีรส เทพเหล่านี้ล้วนแต่เป็นโอรสธิดาของเทยาสทั้งสิ้น และนอกจากนี้ เทพผู้ยิ่งใหญ่คือพระอินทร์ก็ยังเป็นโอรสของเทยาสนี้ด้วย

๒) พระวรุณ เป็นเทพที่ยิ่งใหญ่และสำคัญที่สุดองค์หนึ่งในยุคพระเวท ทั้งนี้โดยพิจารณาจากบทบาทหน้าที่ของพระองค์ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวทซึ่งสรุปได้ดังนี้ (๑) ทรงสร้างและทรงรักษากฎอันศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า ฤตะ เป็นกฎตายตัวที่เข้มงวดมากที่สุดที่ใคร ๆ ก็ไม่อาจฝ่าฝืนได้ จะต้องปฏิบัติตามกฎนี้อย่างเคร่งครัด (๒) ทรงสร้างสวรรค์และโลก โดยทรงทำให้โลกและสวรรค์อยู่ห่างกัน จากนั้นก็ทรงสร้างดวงอาทิตย์ให้มีสีทอง และทำให้ดวงอาทิตย์ส่องแสงในท้อง ทรงเปิดวิถีทางให้ดวงอาทิตย์โคจรอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทรงให้ดวงจันทร์ส่องสว่างสุกสกาวในยามค่ำคืน และให้

^{๑๑} พระมหาประยงค์ จันทรแดง, “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระเวทต้นตอปฏิภากับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, หน้า ๕๐ – ๕๒.

ดวงจันทร์หายไปอย่างลึกลับในยามรุ่งอรุณ นอกจากนี้ทรงสร้างแม่น้ำลำธาร แล้วทรงบันดาลให้แม่น้ำลำธารเหล่านั้นไหลลงสู่มหาสมุทรโดยที่มหาสมุทรไม่มีวันเต็มเปี่ยม (๓) ทรงทำหน้าลงโทษผู้ที่ประกอบกรรมชั่วอย่างรุนแรง เช่น ทรงใช้บ่วงซึ่งเป็นศัตรารุชประจําพระองค์ลงโทษโดยบันดาลให้เกิดโรคท้องมาน อย่างไรก็ตาม แม้พระองค์จะทรงมีหน้าที่ลงโทษผู้ที่กระทำความผิดอย่างรุนแรง แต่ในขณะเดียวกัน พระองค์ก็ทรงเปี่ยมด้วยเมตตาต่อผู้ที่สำนึกผิด กล่าวคือ ไม่เพียงแต่จะทรงช่วยปลดเปลื้องความผิดที่บุคคลนั้น ๆ ก่อไว้เท่านั้น แต่ยังคงปลดเปลื้องความผิดที่บรรพบุรุษของเขาเหล่านั้นได้ทำไว้ด้วย และยังทรงผ่อนปรนโดยการประทานชีวิตให้แก่ผู้สวดอ้อนวอนซึ่งละเมิดกฏอันศักดิ์สิทธิ์ด้วย ตลอดจนทรงมีความกรุณาต่อผู้ที่กระทำความผิดโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์อีกด้วย (๔) ทรงเป็นกษัตริย์ผู้ปกครองสรรพสิ่ง ไม่ว่าจะเป็นเหล่าเทพ มวลมนุษย์ ตลอดจนจักรวาล โดยในหมู่เทพด้วยกัน พระองค์ก็ทรงได้ชื่อว่าเป็นเทพผู้ศักดิ์ใหญ่ในหมู่เทวดา และในหมู่มนุษย์ ก็ได้ชื่อว่าเป็นจอมกษัตริย์แห่งแคว้นต่าง ๆ เพราะเมื่อใดก็ตามที่บุคคลอุทิศตนต่อกษัตริย์ก็ถือว่าเป็นการอุทิศตนต่อพระวรุณด้วย นอกจากนี้กษัตริย์ที่ปรารถนาความยิ่งใหญ่ก็จะประกอบพิธีราชาภิเษกโดยการนำม้ามายูซาเพื่อสังเวยพระวรุณด้วย (๕) ทรงประทานอาหารและน้ำฝนมาลงสู่โลกมนุษย์ จึงทรงได้นามว่าเป็นเจ้าแห่งน้ำบ้าง เจ้าแห่งฝนบ้าง นอกจากนี้พระองค์ยังได้ถูกอ้อนวอนให้ประทานอาหารและฝนให้หลังลงมาจากฟากฟ้าและให้ประทานน้ำนมลงมาจากสวรรค์ (๖) ทรงเป็นผู้รักษาทิศตะวันตก

๓) พระมิถระ ทรงเป็นเทพที่มีความใกล้ชิดกับพระวรุณมากจนได้รับการสวดสรรเสริญคู่กับพระวรุณเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น บทบาทหน้าที่ของพระองค์จึงคล้ายคลึงและสัมพันธ์กันกับพระวรุณมาก โดยสรุปได้ดังนี้ (๑) ทรงสร้างและทรงรักษากฏอันศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน กับพระวรุณ (๒) ทรงประทานแสงสว่างในยามเช้า ในขณะที่พระวรุณประทานแสงสว่างยามเย็น ทรงเปิดทางให้แก่ดวงอาทิตย์ ทรงส่งอรุณมา ทรงทำให้ดวงอาทิตย์ข้ามท้องฟ้า และทรงปิดบังดวงอาทิตย์ด้วยเมฆและฝน (๓) ทอดพระเนตรดูมวลมนุษย์เพื่อให้เกิดกำลังใจแก่พวกเขา เพราะการที่พระองค์ทรงสอดส่องดูแลความประพฤติของมนุษย์นั้น ทำให้ผู้ที่ทำความดีเกิดความรู้สึกอบอุ่นและมั่นใจว่าตนจะได้รับการคุ้มครองจากพระองค์ในทุกสถาน (๔) ทรงคอยให้ความช่วยเหลือแก่ชนทุกหมู่เหล่า

๔) พระสุริยะ เป็นเทพที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการให้แสงสว่างกระจายไปทั่วจักรวาล ทรงให้แสงสว่างตลอดทั้งวันโดยเริ่มตั้งแต่รุ่งอรุณเป็นต้นไป ดังนั้น รัศมีของพระองค์จึงมีประโยชน์แก่ทวยเทพและมนุษย์ นอกจากนี้ยังทรงมีบทบาทหน้าที่เป็นพยานให้กับเหล่าชนผู้สารภาพบาป ทรงยึดชีวิตให้กับผู้สวดบูชาพระองค์ ทรงปลดปล่อยความทุกข์ยากของผู้สวดบูชา และทรงประทานที่อยู่อาศัยอันร่มเย็นให้กับผู้สวดบูชา

๕) พระสวิตฤ เป็นเทพอีกองค์หนึ่งที่มีหน้าที่ในการให้แสงสว่างแก่จักรวาล เช่นเดียวกับกับพระสุริยะ โดยเริ่มประทานแสงสว่างตามหลังอุษาเทวี เสด็จขึ้นทางทิศตะวันออก และทรงส่องสว่างอันเป็นนิรันดร์ ดังนั้น หน้าที่หลักของพระองค์คือการที่ทรงทำให้บรรยากาศที่มีมืดมิดให้กลับกลายเป็นฟากฟ้าที่สว่างไสว นอกจากนี้ยังทรงประทานความช่วยเหลือในส่วนอื่น ๆ เช่น ทรงช่วยขับไล่พวกรากษสที่มีวิญญานชั่วร้าย ทรงช่วยขจัดโรคภัยไข้เจ็บและอันตรายทั้งหลาย ทรงประทานสิ่งที่ดีงามแก่สัตว์สองเท้าและสัตว์สี่เท้า ทรงประทานทรัพย์สมบัติและรัตนอันมีค่าแก่ผู้บูชาพระองค์

๖) พระพุซัน ทรงมีบทบาทหน้าที่ในการเสด็จตรวจตราและดูแลคุ้มครองสรรพสัตว์ นอกจากนี้ยังคอยพิทักษ์เส้นทางอีกด้วย บางทีก็จะทรงดำเนินตรวจตามเส้นทางและคอยคุ้มกันสัตว์เลี้ยง เมื่อมีอุปสรรคหรืออันตรายเกิดขึ้นตามทาง ก็จะทรงช่วยขจัดและนำทางให้จนถึงจุดหมายปลายทาง

๗) พระวิชณุ ในยุคพระเวท พระองค์ทรงเป็นเทพที่มีความสำคัญในระดับปานกลางเท่านั้น มิได้มีความยิ่งใหญ่และสำคัญเท่าใดนัก ต่อมาในยุคหลัง คือ ยุคปุราณและยุคมหากาพย์ พระองค์จึงได้เป็นมหาเทพหนึ่งในตรีมูรติ บทบาทหน้าที่ในยุคพระเวทซึ่งมีดังนี้ (๑) ทรงประทานแสงสว่างหรือรัศมี (๒) ทรงเป็นผู้สร้าง (สวรรค์และโลก) ซึ่งการสร้างของพระองค์นั้นทรงทำโดยการแยกสวรรค์และโลกให้อยู่ห่างกัน แล้วใช้เข็มหมุดตรึงโลกไว้ทุกด้าน จากนั้นก็ทรงกำหนดให้ยอดของโลกหันไปทางทิศตะวันออก (๓) ทรงประทานรางวัลแก่เหล่าชนผู้สาคึกคิดและถวายบูชาสักการะแด่พระองค์ นอกจากนี้ยังทรงประทานโชคลาภ ทรัพย์สมบัติ ม้าอาชาไนย ที่อยู่อาศัย ตลอดจนประทานอาหาร โคนม และทุ่งหญ้าที่อุดมสมบูรณ์แก่มนุษย์ทั่วโลก

๘) พระวิวิสวัต เป็นเทพที่ไม่ค่อยมีความสำคัญมากนัก เพราะทรงมีบทบาทหน้าที่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น โดยบทบาทหน้าที่ของพระองค์มักจะปรากฏพร้อม ๆ กับอุษาเทวี ทรงสร้างวันและคืน

๙) คณะเทพอาทิตย์ คำว่า อาทิตย์นี้เป็นคำที่ใช้เรียกเทพกลุ่มหนึ่งซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นโอรสของพระอาทิตย์ มีบทบาทหน้าที่พอสรุปได้ดังนี้ (๑) ประทานแสงสว่างแก่จักรวาล (๒) ทรงปกป้องคุ้มครองสรรพสิ่ง และทรงคุ้มครองผู้ที่บูชาบวงสรวงพระองค์ดุจนกนางพิกทั้ง ๒ ปกป้องลูกอ่อน (๓) ทรงช่วยต่ออายุให้แก่ผู้ที่บูชาบวงสรวง (๔) ทรงช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขโดยการช่วยขจัดปัดเป่าความเจ็บป่วยและความทุกข์ และโดยการอำนวยประโยชน์สุขต่าง ๆ เช่น ความมีอายุยืน บุตร และคำแนะนำ

๑๐) พระอุษาเทวี เป็นเทวดาสตรีเพศองค์หนึ่งในจำนวนเทวีที่มีอยู่จำนวนน้อยในคัมภีร์พระเวท แต่จัดว่าเป็นเทวีผู้มีความเด่นเหนือเทวีทั้งหลาย เพราะปรากฏว่ามีบทสวดสรรเสริญพระนางตามลำพังถึง ๒๑ บท และมีบทสวดสรรเสริญร่วมกับเทวดาอื่น ๆ อีกประมาณ ๑๗๐ ครั้ง^๒ ส่วนบทบาทหน้าที่ของพระนางที่เด่นที่สุดคือ ทรงประทานแสงสว่างในยามรุ่งอรุณ โดยเสด็จมาประทานแสงสว่างเป็นองค์แรกในยามรุ่งอรุณ จากนั้นก็ได้เริ่มประทานแสงสว่างในยามเริ่มต้นวันใหม่ ทรงฉายแสงทั่วฟากฟ้าอันกว้างขวาง และทรงขจัดความมืดด้วยความสว่าง โดยพระนางจะปรากฏกายขึ้นทางด้านทิศตะวันออกอย่างสม่ำเสมอ ในขณะที่เดียวกัน ก็ได้ช่วยปลุกผู้คนให้ตื่น ช่วยทำหนทางให้ไปมาได้สะดวก ช่วยขับไล่ศัตรู และประทานทรัพย์สมบัติและความมั่งคั่งให้กับผู้สวดบูชา

๑๑) พระอัศวิน เป็นเทพฝาแฝดที่มีความสำคัญในระดับต้น ๆ ยุคพระเวท โดยมีความสำคัญเป็นอันดับที่ ๔ รองจากพระอินทร์ พระอัคนี และพระโสม ทั้งนี้เพราะทั้งคู่ถูกกล่าวถึงบ่อยครั้งโดยมีบทสวดสรรเสริญมากกว่า ๕๐ สุกตะ และมีชื่อร่วมอยู่ในบทสวดรวมกับเทวดา

^๒ บุญชอบ ยี่สาร, “การศึกษาวิเคราะห์เทพแห่งแสงสว่างในวรรณคดีสมัยพระเวท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๓๙.

องค์อื่น ๆ อีกมากกว่า ๔๐๐ ครั้ง^{๑๓} ทั้ง ๒ องค์มีบทบาทหน้าที่ดังนี้ (๑) ทรงช่วยขจัดความมืด (๒) ทรงทำหน้าที่เป็นแพทย์จนได้รับฉายาว่า “เทวฤษชะ” ซึ่งหมายถึงแพทย์เทวดา ทรงมีเภสัชทิพย์ โดยพระองค์ได้ทรงช่วยรักษาคนตาบอด คนป่วย คนพิการ ให้หายเป็นปกติ เช่น ทรงช่วยปราวฤชผู้ตาบอดและขาพิการให้หายเป็นปกติ ช่วยต่อขาให้กับนางวิศปลาที่ถูกตัดขาในสนามรบ หรือช่วยชุกกลีผู้แก่หง่อมให้กลับเป็นคนหนุ่ม เป็นต้น (๓) ทรงเป็นสื่อให้กับเจ้าบ่าวเจ้าสาว โดยพระองค์มักจะได้รับการอ้อนวอนให้เป็นผู้นำเจ้าสาวมาสู่บ้าน ให้ช่วยอวยพรให้เจ้าสาวได้มีลูก และทำให้คู่บ่าวสาวสมหวัง (๔) ประทานทรัพย์สมบัติ และประทานความช่วยเหลืออีกหลายประการ เช่น ประทานกำลังในการทำสงคราม ช่วยต่ออายุให้ยืนยาว ช่วยให้ปราศจากศัตรู ช่วยทำให้ร่ำรวย และให้มีลูกหลานมากมาย เป็นต้น

๒) เทพที่สถิตอยู่ในบรรยากาศ

ชาวอารยันได้สมมติเอาส่วนที่เป็นช่องว่างหรือส่วนที่เป็นอากาศซึ่งอยู่เหนือพื้นดินขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งว่าเป็นบรรยากาศหรืออันทริกษะ บรรยากาศเป็นส่วนที่มีน้ำและมีลม ซึ่งความมีน้ำและความมีลมนี้ก็ได้แก่ก้อนเมฆที่อุ้มน้ำฝนไว้นั่นเอง แต่ชาวอารยันเข้าใจว่าท้องฟ้าสีครามนั้นคือทะเลหรือแม่น้ำ ส่วนเมฆที่โอบอุ้มหรือปิดกั้นธารสวรรค์ไว้นั้น ชาวอารยันเมื่อเห็นก้อนเมฆที่รูปลักษณะต่าง ๆ กันก็เข้าใจเอาว่า ในบรรยากาศมีภูเขามิโค และมีก้อนหิน ซึ่งความจริงรูปลักษณ์เหล่านี้ก็คือบุคลาธิษฐานของเมฆนั่นเอง ปราภฏการสำคัญที่เกิดขึ้นในบรรยากาศซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่ฝนกำลังจะตก คือ ฟ้าแลบ ฟ้าร้อง หรือในบางขณะก็มีฟ้าผ่าด้วย ชาวอารยันเรียกปรากฏการณ์เหล่านี้ใน ๓ ชื่อ ได้แก่ วิฑูต วิชระ และอัคนี ซึ่งคำทั้ง ๓ นี้มีความหมายว่า สายฟ้า หรือไฟแห่งฟ้า คำเหล่านี้กลายเป็นชื่ออาวุธของพระอินทร์ เมื่อพระอินทร์ได้ต่อสู้กับวฤตระ ซึ่งเป็นศัตรูที่ร้ายกาจของชาวอารยันที่นอกจากจะคอยบังแสงอาทิตย์ทำให้ท้องฟ้ามืดครึ้มแล้ว ยังเป็นตัวละครสำคัญในการเก็บกักน้ำฝนไว้ด้วยปรากฏการที่แข็งแรงอีกด้วย^{๑๔} พระอินทร์จึงได้ปรากฏตัวขึ้นเพื่อจัดการกับวฤตระตามคำสั่งอ้อนวอนของชาวอารยันเพื่อช่วยปลดปล่อยธารสวรรค์ให้พ้นจากอำนาจของวฤตระ ด้วยเหตุนี้แนวคิดเกี่ยวกับพระอินทร์จึงเริ่มต้นขึ้นจากปรากฏการณ์ธรรมชาติเหล่านี้ จนกลายเป็นเทพชั้นแนวหน้าของบรรยากาศและมีเทพอื่น ๆ คอยช่วยเหลือ ดังมีรายชื่อของเทพที่สถิตอยู่ในบรรยากาศพร้อมบทบาทหน้าที่ดังต่อไปนี้^{๑๕}

๑) พระอินทร์ เป็นเทพที่ยิ่งใหญ่และสำคัญยิ่งในยุคพระเวท เพราะพระองค์ได้รับความนิยมนอกจากชาวอารยันมาก โดยมีบทสวดสรรเสริญหรืออ้อนวอนพระองค์ตามลำพังถึงหนึ่งในสี่ของบทสวดสรรเสริญทั้งหมดที่มีอยู่ในคัมภีร์พระเวท จากการศึกษาที่พระองค์เป็นเทพที่สำคัญและได้รับความนิยมนั้น บทบาทหน้าที่ของพระองค์จึงมีมากตามไปด้วย โดยอาจสรุปได้ดังนี้ (๑) ทรงสร้างจักรวาล

^{๑๓} Macdonell, A.A., *Vedic Mythology*, (Delhi (India) : Motilal Banarsidass, 1974), P. 49.

^{๑๔} อิศรานต์ ประจันพล, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องพระอัคนีในวรรณคดีสันสกฤต”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๗๖.

^{๑๕} พระมหาประยงค์ จันทรแดง, “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, หน้า ๕๔.

และสรรพสิ่งในจักรวาล โดยทรงสร้างโลกและสวรรค์ ทรงแยกสวรรค์ให้ออกห่างจากโลก ทรงค้ำจุนสวรรค์มิให้ตกลงมาด้วยพระอำนาจของพระองค์ จากนั้น ทรงสร้างสิ่งต่าง ๆ ไว้ในจักรวาล คือ ทรงสร้างดวงอาทิตย์ แล้ววางดวงอาทิตย์ให้ฉายแสงในท้องฟ้า ทรงทำทางเดินให้กับดวงอาทิตย์ ทรงประดิษฐานดวงอาทิตย์ซึ่งส่องแสงรุ่งเรืองไว้เหนือสวรรค์ และทรงวันทั้งหลาย (๒) ประทานแสงสว่างแก่ชาวโลก เมื่อเกิดความมืดขึ้น ชาวอารยันต่างสวดอ้อนวอนให้พระองค์นำแสงสว่างกลับมา ทรงกระทำให้เกิดแสงสว่างในที่ซึ่งไม่มีแสงสว่าง ซึ่งบทบาทหน้าที่ส่วนนี้เป็นบทบาทที่เนื่องกันกับข้อแรกนั่นเอง เพราะเป็นผลมาจากการที่พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งรวมทั้งกลางวัน เมื่อทรงสร้างกลางวันก็เท่ากับว่าได้ประทานแสงสว่างให้ด้วย (๓) ทรงเป็นนักรบและวีรบุรุษผู้คอยปราบปรามอมนุษย์และช่วยเหลือชาวอารยันทำสงครามกับชนพื้นเมืองดั้งเดิม ในยุคพระเวทนั้น ชาวอารยันมีอาชีพทางการเกษตรจึงจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยน้ำฝน แต่บางครั้งแม้จะมีเมฆตั้งเค้า ฝนก็กลับไม่ตก พวกเขาจึงเข้าใจว่ามีอมนุษย์คอยจับสายน้ำไว้ ซึ่งเท่ากับว่าเป็นผู้ก่อให้เกิดความแห้งแล้ง โดยอมนุษย์ที่สำคัญที่สุดได้แก่อสูรชื่อวฤตระ เพราะเป็นอสูรที่ทำให้เกิดความแห้งแล้ง เมื่อพระอินทร์เป็นเทพที่ชาวอารยันเคารพนับถือ จึงเป็นหน้าที่ของพระองค์ ที่จะต้องปราบปรามอสูรตนนี้ นอกจากนี้ พระอินทร์ยังได้ชื่อว่าเป็นวีรบุรุษที่ช่วยเหลือชาวอารยันทำสงครามปราบปรามชนพื้นเมืองเดิมอีกด้วย ซึ่งชนพื้นเมืองเดิมที่พระองค์ปราบปรามคือพวกทาสหรือทศยุ ด้วยเหตุนี้ พระอินทร์จึงได้รับสมญานามว่า ทศยุห็น หมายถึง ผู้สังหารพวกทศยุ เพราะพระองค์สังหารพวกทศยุถึง ๓๐,๐๐๐ คน และทรงผูกมัดจองจำพวกทศยุจำนวนนับพัน (๔) ประทานฝน ทรัพย์สมบัติและสิ่งทีน่าปรารถนาอื่น ๆ แก่มนุษย์ผู้ทำการบูชาบวงสรวงพระองค์ โดยจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงปลดปล่อยสายน้ำสวรรค์ให้เป็นอิสระเหมือนปล่อยโคออกจากคอก ประทานฝนแก่ผู้ที่ทำพิธีบูชาบวงสรวง ประทานภรรยาแก่ผู้ที่ยังไม่มีภรรยา ประทานฝูงวัวและฝูงม้า

๒) พระตรีตะอาปตยะ เป็นเทพที่ไม่ค่อยมีบทบาทหน้าที่มากนัก คงมีแต่คอยช่วยเหลือพระอินทร์ในการทำสงครามกับเหล่าอสูรต่าง ๆ หลายครั้ง กล่าวคือ ทรงช่วยพระอินทร์สร้างวีรกรรมด้วยการสังหารอสูรชื่อวฤตระและทำลายเมฆหมอกที่มีดมน ช่วยทำลายปราการของอสูรชื่อวละแล้วจึงคอยสังหาร และทรงใช้อาวุธซึ่งเป็นสมบัติของพระบิดาของพระองค์ช่วยพระอินทร์รบและประหารอสูรชื่อวิศวรูปะ แล้วได้ปล่อยฝูงโคของอสูรนั้นด้วย นอกจากนี้ ยังปรากฏว่าตรีตะอาปตยะ เป็นผู้มีความชำนาญในการคั้นน้ำโสมซึ่งพระอินทร์โปรดปรานอีกด้วย

๓) พระอุปาม นปาด ทรงมีบทบาทหน้าที่ที่ปรากฏเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือ ทรงให้แสงสว่างแก่ผู้ที่บูชาบวงสรวงพระองค์ และทำหน้าที่อีกอย่างหนึ่งคือเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดพระอัคนิ

๔) พระมาตริสวัน บทบาทหน้าที่ของเทพองค์นี้ไม่ค่อยชัดเจนนัก เพราะไม่มีบทสวดสรรเสริญเป็นการเฉพาะ มีแต่ปรากฏร่วมกับเทพองค์อื่น ๆ และปรากฏในฐานะเป็นภาคหนึ่งของเทพ ๒ องค์ คือ ทรงทำหน้าที่เป็นภาคหนึ่งของพระอัคนิในการนำเหล่าเทพมารับเครื่องสังเวย และทรงทำหน้าที่เป็นภาคหนึ่งของพระฤหิสบัติในพิธีบวงสรวง แต่บางครั้ง พระมาตริสวันก็ไม่ได้เป็นภาคหนึ่งของเทพองค์ใด เพราะในคัมภีร์พระเวทกล่าวถึงการที่พระองค์ทรงใช้ไม้สีไฟผูกกันเพื่อให้เกิดพระอัคนิ และเมื่อสีไฟจนเกิดพระอัคนิขึ้นแล้ว ได้ทรงนำพระอัคนิมาประทับในถ้ำที่อยู่ของมนุษย์หลายแห่ง นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีหน้าที่คั้นน้ำโสมอีกด้วย

๕) พระอหิ พุทธนะ เป็นเทพที่ไม่ค่อยมีบทบาทหน้าที่เด่นชัดนัก มีแต่เพียงหน้าที่ในการเสด็จมาพบกับเทพองค์อื่น ๆ เช่น มากับบอช เอกบาท อปาม นปาด และพระสมุทธร เป็นต้น โดยเป็นการมาร่วมในพิธีบูชาบวงสรวงเพื่อรับฟังคำสั่งรเสริญและอำนวยให้พิธีผ่านไปด้วยความสำเร็จเรียบร้อย พระองค์จึงมักถูกอ้างถึงรวมกับเทพองค์อื่น ๆ เช่นนี้เสมอ

๖) พระอช เอกบาท เป็นเทพอีกองค์หนึ่งที่ไม่ค่อยมีบทบาทหน้าที่เด่นชัดนัก คงมีแต่ปรากฏร่วมกับเทพองค์อื่น ๆ เช่น กับอหิ พุทธนะ พระสมุทธร พระสรส์สวัสดิเทวี เป็นต้น ซึ่งการที่พระองค์ได้ปรากฏร่วมกับเทพองค์อื่นนี้ก็เพื่อคอยรับฟังคำสั่งอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากมนุษย์นั่นเอง

๗) พระรุทธะ เป็นเทพที่มีความสำคัญในระดับรองเท่านั้น พระองค์มีความดุร้ายเป็นที่หวาดกลัวของชาวอารยันมาก แต่ถึงแม้พระองค์จะมีความดุร้าย กระนั้นถ้าดูจากบทบาทหน้าที่ของพระองค์ที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ก็พออนุมานได้ว่า พระองค์ทรงเป็นที่ยำเกรงและมีบทบาทหน้าที่เป็นประโยชน์ต่อชาวอารยันพอสมควร ซึ่งพอจะสรุปบทบาทได้ดังนี้ (๑) ทรงเป็นแพทย์ ในบทสวดหลายแห่งระบุว่า พระองค์ทรงเป็นเทพที่ทำหน้าที่รักษาเยียวยาบุคคลผู้เจ็บป่วยด้วยโรคต่าง ๆ ด้วยการประทานยาวิเศษให้ นอกจากนี้พระองค์จะช่วยประทานยาเพื่อรักษาโรคให้กับมนุษย์แล้ว ยังถูกขอร้องให้ช่วยรักษาเหล่าสัตว์ชนิดต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นม้า แกะตัวผู้ แกะตัวเมีย และโคอีกด้วย ด้วยเหตุนี้เอง พระองค์จึงได้รับสมญานามว่า ทรงเป็นแพทย์ที่ดีที่สุดในบรรดาแพทย์ทั้งหลาย (๒) ทรงทำหน้าที่ในการให้แสงสว่างแก่ชาวโลก ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงให้แสงสว่างเช่นนี้ จึงในบางครั้งมีการกล่าวว่า พระองค์เป็นเทพองค์เดียวกันกับพระอัคนิกมี (๓) ทรงปกครองเหล่าวีรบุรุษ เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นวีรบุรุษและทรงมีอำนาจที่จะลงโทษและทำลายผู้ที่ไม่เชื่อฟังพระองค์ได้อีกด้วย (๔) ทรงดูแลและปกครองจักรวาล โดยพระองค์จะทรงคอยดูแลเอาใจใส่สรรพสิ่งที่เกิดขึ้นบนโลกและสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นบนสวรรค์ ทั้งยังช่วยปกป้องคุ้มครองมวลมนุษย์อีกด้วย

๘) คณะเทพมรุต เป็นชื่อของเทพกลุ่มสำคัญที่ปรากฏร่วมกันเป็นคณะ จำนวนของสมาชิกของเทพกลุ่มนี้มีระบุไว้ต่างกัน บ้างว่ามี ๑๘๐ องค์ บ้างว่ามี ๒๑ องค์ แต่เทพกลุ่มนี้มีสถานที่กำเนิดแห่งเดียวกัน เป็นพี่น้องกันและมีอายุเท่ากัน อีกทั้งเป็นผู้มีจิตใจอย่างเดียวกัน ด้วยเหตุที่เป็นคณะเทพที่เหมือนกันเช่นนี้ การดำเนินบทบาทหน้าที่จึงเหมือนกัน โดยสรุปได้ดังนี้ (๑) ประทานแสงสว่างเนื่องจากเทพกลุ่มนี้มีพระวรกายรุ่งโรจน์ดุจกองเพลิง มีเครื่องประดับที่รุ่งเรืองเจิดจ้า ทรงส่องสว่างไปทั่วทั้งภูเขา ทรงส่องสว่างดุจสายฟ้ายามฝนตกและทรงช่วยทำให้ดวงอาทิตย์ส่องแสงได้ด้วย (๒) ทรงสร้างความเจริญให้แก่สวรรค์และโลก (๓) ทรงทำให้เกิดลมพัด (๔) โปรยปรายสายฝนลงมาสู่โลกมนุษย์ (๕) ทรงช่วยเหลือพระอินทร์ในการทำสงครามกับอสูร (๖) ประทานเภสัชแก่ผู้เจ็บป่วย โดยที่เภสัชของเทพกลุ่มนี้มีลักษณะเป็นน้ำซึ่งมีอยู่ในแม่น้ำสินธุ แม่น้ำอสิคินี มหาสมุทร และภูเขาคือก้อนเมฆ

๙) พระวายุ วาตะ เป็นนามที่แสดงถึงความเป็นเทพเจ้าแห่งลมอย่างแท้จริงในยุคพระเวท เพราะคำว่า วายุ วาตะ นี้ใช้สำหรับแสดงถึงลักษณะ ๒ ประการ คือ ความเป็นเทวดาและความเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ หรือบางทีก็ใช้หมายถึงลมหายใจของเทพหรือเทวดา ส่วนวาตะ หมายถึงวาโยธาตุที่พัดอยู่ตามธรรมชาติ หรือบางทีก็ใช้หมายถึงลมหายใจของเทพทั้งหลายก็มี วายุ

มักจะปรากฏคู่กับพระอินทร์ในฐานะเป็นเทพเจ้า ๒ องค์โดยมีนามคู่กันว่า อินทรวายุ ส่วนวาทะนั้นไม่มีลักษณะเด่นในทางรูปธรรม แต่กระนั้นก็มีปรากฏในฐานะเป็นเทพคู่กับปรรชณะบางคราว ส่วนความสัมพันธ์วายุ นั้น วาตะถูกกล่าวถึงร่วมกับวายุประมาณ ๒ แห่ง อย่างไรก็ตามทั้งวายุและวาตะต่างก็ได้รับการเคารพบูชาจากชาวอารยันในฐานะเป็นเทพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงบทบาทหน้าของวายุ วาตะ จึงอาจแยกกล่าวเป็น ๒ ประเด็นดังนี้ (๑) วายุ เป็นเทพที่คอยปกป้องน้ำโสม เป็นผู้ให้กำเนิดแก่คณะเทพมรุตจากครรรค์แห่งสวรรค์ เป็นผู้ช่วยประทอนชื่อเสียง บุตรความบริบูรณ์ด้วยม้า โค และทองคำ ประทอนโชคแก่นักล่าสัตว์ผู้เหนียวล้ำ และช่วยปกป้องคุ้มครองให้พ้นจากอสูร ตลอดจนช่วยขับไล่ข้าศึกศัตรูให้หนีไป (๒) วาตะ มีบทบาทหน้าในการก่อให้เกิดทั้งลมที่พัดตามธรรมชาติหรือลมพายุ และเป็นทั้งลมหายใจของเทพทั้งหลายด้วย นอกจากนี้ยังได้ดำเนินบทบาทด้านการแพทย์ด้วยการประทอนยารักษาโรค ทำให้มีสุขภาพดีและเกิดความชื่นชมยินดี ตลอดจนช่วยต่ออายุและประทอนชีวิตให้แก่คนที่บูชาบวงสรวงพระองค์

๑๐) พระปรรชณะ เป็นเทพที่มีบทบาทเด่นในด้านทำให้เกิดเมฆแล้วทำให้เกิดฝนตกตามมา ทั้งนี้เพราะคำว่า ปรรชณะ หมายถึงก้อนเมฆนั่นเอง ดังนั้น บทบาทหน้าที่ที่เด่นชัดของพระองค์ก็คือการประทอนสายฝน การทำหน้าที่ในการประทอนสายฝนของพระองค์เช่นนี้ ได้ก่อให้เกิดประโยชน์มากมายต่อสรรพสิ่งบนพื้นโลก เช่น ทำให้กบเปลี่ยนเสียงร้องเพราะถูกกระตุ้นโดยพระองค์ เป็นต้น นอกจากนี้ พระองค์ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้เพาะปลูกและบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ทำให้พืชเกิดดอกออกผลและขยายพันธุ์ให้มากยิ่งขึ้น แม้แต่ต้นแฝกและกล้วยาก็เกิดได้เพราะการกระทำของพระองค์ บทบาทหน้าที่อีกอย่างหนึ่งของพระองค์ก็คือ ความเป็นบิดาผู้ให้เชื้อพืชพันธุ์ชนิดต่าง ๆ ตลอดจนเชื้อหรือพันธุ์แห่งโค แกะ และผู้หญิง

๑๑) พระอาปหิเทวี คำว่า อาปหิ หมายถึงน้ำ ซึ่งในคัมภีร์ฤคเวทได้ยกย่องน้ำไว้ในฐานะเป็นเทวีหรือเทวดาผู้หญิง ดังนั้น อาปหิจึงเป็นเทวีหรือเทวดาผู้หญิงที่มีอยู่เพียงไม่กี่องค์ในยุคพระเวท บทบาทหน้าที่ของพระอาปหิเทวีมีดังนี้ (๑) ทำหน้าที่เป็นมารดา คือเป็นผู้ให้กำเนิดแก่พระอัคนิ และเป็นผู้ให้กำเนิดแก่สรรพสิ่งที่เคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้ (๒) ทำหน้าที่ชำระล้างและทำให้เกิดความสะอาดหมดจด พระอาปหิเทวีได้ทรงช่วยจัดความสกปรกของมนุษย์โดยทรงทำให้สะอาดหมดจด และยังได้ช่วยชำระมนุษย์ให้หมดจดจากการประพฤติผิดศีลธรรมหรือบาปทั้งหลายอันเกิดจากความประมาท การสาปแช่ง และการกล่าวเท็จอีกด้วย (๓) ทำหน้าที่เป็นแพทย์ ทรงจ่ายยาและทำให้มีอายุยืนนาน เนื่องจากในตัวของพระองค์นั้นเต็มไปด้วยยาทุกขนาน ความเป็นอมตะและการเยียวยา นอกจากนี้ยังได้ประทอนพร ความมั่งคั่ง พละกำลัง และความเป็นอมตะให้กับผู้บูชาบวงสรวงอีกด้วย

๓) เทพที่สถิตอยู่บนโลก

ชาวอารยัน นอกจากจะบูชาบวงสรวงเหล่าเทพที่สถิตอยู่บนสวรรค์และในบรรยากาศแล้วยังบูชาบวงสรวงแม่ธรรมชาติต่าง ๆ ที่อยู่บนโลกมนุษย์อีกด้วย เพราะพวกเขาารู้สึกว่าธรรมชาติต่าง ๆ ที่อยู่บนโลกมนุษย์นั้นอยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์และอำนวยประโยชน์ให้แก่มนุษย์ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเหล่าเทพบนสวรรค์และบรรยากาศเลย ดังนั้น เมื่อพิจารณาเห็นบุญคุณของธรรมชาติทั้งหลาย เช่น แม่น้ำ แผ่นดิน ไฟ หรือพืช ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ต่อการเกษตรและต่อการ

ปศุสัตว์ จึงได้ยกย่องธรรมชาติเหล่านั้นไว้ในฐานะเป็นเทพที่มีอิทธิฤทธิ์สามารถบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้แก่ผู้สวดบูชาประสงค์ได้ ซึ่งเทพที่สถิตอยู่ในโลกมนุษย์นั้น กล่าวกันว่ามี ๑๑ องค์ แต่ในที่นี้สามารถนำมากล่าวได้เพียง ๕ องค์ เท่านั้น ซึ่งทั้ง ๕ องค์นี้มีนามปรากฏพร้อมทั้งบทบาทหน้าดังนี้^{๑๖}

๑) พระสร้อยสวดีเทวี เป็นเทพแห่งสายน้ำ คือ แม่น้ำสร้อยสวดี ซึ่งเป็นแม่น้ำสายเดียวที่มีกล่าวไว้รวมกับแม่น้ำที่สำคัญในยุคพระเวทครบทั้งกลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ ประกอบด้วยแม่น้ำสร้อยสวดี แม่น้ำสรย และแม่น้ำสินธุ

กลุ่มที่ ๒ ประกอบด้วยแม่น้ำหฤชทวดี แม่น้ำอาปยา และแม่น้ำสร้อยสวดี

กลุ่มที่ ๓ ประกอบด้วยแม่น้ำ ๑๐ สายคือ คงคา ยมุนา สร้อยสวดี ศตุทรี ปुरुษณี มรุत्वฤธา อคิกนี อารชียา วิคัสตา และสุโซมา

ด้วยเหตุที่ชาวอารยันให้ความสำคัญต่อสรรพสิ่งในธรรมชาติที่อำนวยประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของตน แม่น้ำเหล่านี้ต่างก็ให้คุณประโยชน์และความอุดมสมบูรณ์อย่างใหญ่หลวงต่อชาวอารยัน ดังนั้น พวกเขาจึงได้ยกย่องสรรเสริญแม่น้ำให้เป็น “พระเทวี” ผู้มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลสิ่งต่าง ๆ ตามที่ผู้บูชาบวงสรวงประสงค์ได้อย่างมากมายเช่นเดียวกับเทพองค์อื่น ๆ ด้วยโดยเฉพาะแม่น้ำสร้อยสวดีนั้นมีบิตวัตสรเสริญไว้มากมายยิ่งกว่าแม่น้ำทุกสาย พระสร้อยสวดีเทวี เมื่อกล่าวโดยบทบาทหน้าที่ มีบทบาทหน้าที่ดังนี้

ก. บทบาทหน้าที่ตามลำพัง ในคัมภีร์พระเวทได้กล่าวถึงพระสร้อยสวดีเทวีในการดำเนินบทบาทหน้าที่เพียงลำพังไว้หลายประการ แต่สามารถสรุปได้ใน ๒ ด้านคือ (๑) ด้านความปลอดภัย คือ ทรงปกป้องคุ้มครองผู้สวดสรรเสริญ ทรงทำให้มนุษย์มีอำนาจเหนือศัตรูทั้งหลาย ทรงช่วยประหารศัตรูของผู้สวดสรรเสริญ ทรงปกป้องให้พ้นภัยจากศัตรู ทรงประหารศัตรูผู้เกลียดชังเทพเจ้าซึ่งเป็นลูกหลานของอสูรฤกษยะทุกคนที่ใช้มาyalอลวง ทรงจัดพิชรายให้ผ่านพ้นไปจากมวลมนุษย์ และยังทรงประทานพละกำลังและความไร้โรคภัยแก่ผู้สวดอ่อนวอน อนึ่ง พระองค์มิใช่จะพิทักษ์รักษาเฉพาะทางด้านร่างกายเท่านั้น ยังได้ทรงพิทักษ์รักษาแม้ทางด้านความคิดด้วยพลังทั้งหมดของพระองค์ (๒) ด้านความมั่งคั่งและอุดมสมบูรณ์ พระสร้อยสวดีทรงดำเนินบทบาทหน้าที่ด้วยการที่ทรงประทานอาหาร ความมั่งคั่ง และส่วนแห่งทรัพย์สมบัติจำนวน ๕๐๐ แก่ผู้บูชาบวงสรวง ประทานทรัพย์สินแก่ผู้จงรักภักดี ทรงสรรหาแม่น้ำทั้งหลายให้แก่มนุษย์ชาติ ประทานความสมปรารถนาแห่งทรัพย์สิน ความมีโชค และความเป็นอมตะ ทรงนำมนุษย์ไปสู่ความมั่งคั่งสมบูรณ์และไม่ให้ขาดแคลนน้ำนม ทรงมีกระแสราน้ำนม (กษีรธาร) สำหรับใช้บำรุงเลี้ยงสรรพสิ่งที่มีค่า และทรงนำพระถันที่มั่งคั่งสมบูรณ์ให้มนุษย์ได้ดื่มนม

ข. บทบาทหน้าที่ร่วมกับเทพอื่น ๆ ซึ่งมีทั้งร่วมกับพระเทวีแห่งแม่น้ำที่สำคัญและเทพองค์สำคัญอื่น ๆ ดังนี้คือ (๑) ทรงร่วมกับพระเทวีแห่งสายน้ำทั้งหลาย โดยการที่ทรงร่วมกับพระสรยเทวีและพระสินธุเทวีในการให้ความสดชื่น การพิทักษ์รักษา ทรงเป็นพระมารดา และทรงมอบเนยใส น้ำนม และน้ำผึ้ง และเสด็จมาพร้อมกับพระเทวีอีก ๖ องค์คือ คงคา ยมุนา ศตุทรี ปुरुษณี มรุत्वฤธา และอคิกนี เพื่อทรงหลั่งน้ำนมเป็นจำนวนมากให้มนุษย์ได้ดื่มนม (๒) ทรงร่วมกับเทพองค์

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐-๑๑๗.

สำคัญอื่น ๆ โดยการเสด็จมาร่วมกับพระภคเณศ พระมิตรระ พระอติเทวี พระทักษะ พระอรรยมัน พระ
 วรณ พระโสม และพระอัศวิน เพื่อทรงประทานความสุขแก่ผู้สวดสรรเสริญ เสด็จมากับเทพทั้งหลายผู้
 ร่ำรวยของขวิญซึ่งประกอบด้วยพระปุชัน พระอัคนิ พระมิตรระ พระวรณ พระพฤษสบัติ คณะเทพมรุต
 พระวายุ พระตวัษฏฤ และพระสวิตฤ เพื่อประทานของขวิญและความช่วยเหลือตามคำขอ เสด็จมา
 พร้อมกับพระอรรยมัน พระพฤษสบัติ พระอินทร์ พระวาตะ พระวิษณุ และพระสวิตฤ เพื่อประทาน
 รางวัลแก่ผู้สวดสรรเสริญ

๒) พระปลุกิเทวี เป็นพระเทวีองค์หนึ่งที่ชาวอารยันได้ยกย่องไว้ในฐานะเป็นเทวดา
 โดยยกจากฐานะเดิมที่เป็นแผ่นดินธรรมดา ลักษณะเด่นของพระปลุกิเทวีมีกล่าวไว้เพียงเล็กน้อย
 เท่านั้น ส่วนบทบาทของพระองค์ก็มักจะเน้นที่ความเป็นแม่ธรณีคือเป็นที่รองรับขุนเขาโอบอ้อมหมู่ไม้ใน
 ป่า และทำให้เกิดความชุ่มชื้น อันเป็นสาเหตุให้เกิดฝนตกหรือสายน้ำจากสวรรค์ถูกโปรยตามมา ส่วน
 บทบาทหน้าที่ด้านอื่นนั้น พระองค์ทรงเป็นพระมารดาผู้มีความการุญต่อผู้ตายในพิธีศพจนมารดาผู้
 เมตตาคือบุตร และเมื่อพระองค์ถูกกล่าวถึงร่วมกับพระเทยาส พระองค์ก็จะได้รับหน้าที่เป็นมารดา
 ส่วนพระเทยาสเป็นพระบิดาในนามคำว่า ทายาวาปลุกิ ซึ่งทั้งคู่ได้ทำหน้าที่ร่วมกันในการให้กำเนิดแก่
 เทวดาที่สำคัญหลายองค์ เช่น พระอัคนิ พระอุษาเทวี เป็นต้น

๓) พระอัคนิ เป็นเทพชั้นนำในบรรดาเทพที่สถิตอยู่ในโลกมนุษย์ และในบรรดาเทพ
 ในคัมภีร์พระเวททั้งหมดจะเป็นรองก็แต่พระอินทร์เท่านั้น พระอัคนิเป็นเทพที่พัฒนาการมาจากไฟที่
 ใช้ในพิธีบูชาไฟของชาวอารยัน และเนื่องจากไฟเป็นจุดสำคัญของพิธีกรรม ชาวอารยันจึงยกย่องบูชา
 ไฟในฐานะเป็นเทพอันมีนามว่า “อัคนิ” ทำหน้าที่ดังนี้ (๑) ประทานแสงสว่าง คือ ทรงทำให้โลก
 สวรรค์และบรรยากาศ สว่างไสวด้วยแสงอาทิตย์ หรือทรงแผ่ความสว่างไปตลอดทั้ง ๓ ภพ โดยทรง
 เริ่มทำหน้าที่ให้แสงสว่างตั้งแต่เช้ามีดเป็นต้นไป ซึ่งการประทานแสงสว่างของพระองค์เช่นนี้ทำให้ชาว
 อารยันเห็นว่าเป็นวีรกรรมที่สำคัญยิ่งของพระองค์เลยทีเดียว (๒) บทบาทหน้าที่ในการประกอบ
 พิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากชาวอารยันมีการติดต่อกับเทพทั้งหลายเป็นประจำ และการที่จะติดต่อกับ
 เทพแต่ละครั้งก็จะสวดสวดดีและมอบเครื่องบวงสรวงสังเวยต่อเทพที่ตนนับถือ ดังนั้น ในพิธีกรรม
 บวงสรวงเทพแทบทุกครั้งจึงมักจะมีพระอัคนิเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยเสมอ จะขาดไม่ได้ ด้วยเหตุนี้
 พระองค์จึงมีบทบาทหน้าที่ในพิธีกรรมซึ่งอาจแบ่งเป็น ๒ ประเด็น คือ ทรงเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์
 กับเทวดาและทรงเป็นพราหมณ์โหด ซึ่งหมายถึงพระที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวง
 (๓) บทบาทหน้าที่ด้านการคุ้มครองดูแล พระอัคนิทรงมีความใกล้ชิดกับมนุษย์มากกว่าเทพอื่น ๆ จน
 มนุษย์เข้าใจว่าพระองค์ทรงเป็นบิดามารดาของพวกเขา หรือเป็นญาติพี่น้องของตน ด้วยความรู้สึกรู้ว่า
 พระองค์อยู่ใกล้ชิดเช่นนี้จึงทำให้พวกเขาเกิดความอบอุ่นใจ เมื่อมีภัยมาพวกเขาจึงนึกถึงพระองค์และ
 อ้อนวอนให้พระองค์ช่วยปกป้องคุ้มครองพวกเขาด้วยอำนาจอันหาที่สุดมิได้ของพระองค์ แม้แต่ใน
 สมรภูมิ ก็ขอให้พระองค์ประทานอาหารและการคุ้มครอง ซึ่งพระองค์ก็สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึงเป็น
 อย่างดี นอกจากนี้ พระองค์ยังช่วยกำจัดพวกอมนุษย์ซึ่งเป็นศัตรูที่ชั่วร้ายของชาวอารยันซึ่งมีทั้ง
 รากษสที่ชื้อยาดุชานะ จนได้รับสมญานามว่า “รากโซหัน” แปลว่าผู้สังหารรากษส และสมญานามว่า
 “วฤตหั้น” ซึ่งเป็นฉายาเดียวกับพระอินทร์ ทั้งนี้เพราะพระองค์ได้สังหารอสูรชื้อยาดุชระซึ่งเป็นศัตรูที่
 สำคัญอีกตนหนึ่งของชาวอารยัน (๔) ประทานสิ่งที่น่าปรารถนาชนิดต่าง ๆ ให้แก่มนุษย์ผู้สวดอ้อน

วอน โดยทรงประทานทรัพย์สมบัติที่มั่นคงและมหาศาล ผุ่งโคและผุ่งม้า ทรงมีของขวัญเป็นจำนวนมากสำหรับประทานแก่มนุษย์ ประทานภรรยา ทรัพย์สมบัติและบุตรชายแก่เจ้าบ่าว แม้แต่เทพด้วยกันพระองค์ก็ยังทรงยกสุรยาเทวีให้เป็นเจ้าสาวของพระโสม และประทานพรให้แก่เจ้าบ่าว เจ้าสาวประสบความสำเร็จ (๕) ทรงช่วยไถ่บาปให้กับมนุษย์ผู้ทำความผิด เนื่องจากพระอัคนิทรงได้ชื่อว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (ปาวกะ) และสามารถทำให้ผู้อื่นบริสุทธิ์ได้ด้วย ฉะนั้น บรรดาบาปและมลทินทั้งปวงของมนุษย์ที่เกิดจากการกระทำด้วยความโง่เขลาหรือด้วยความประมาทก็ตามที่ ชาวอารยันเชื่อว่าจะหมดจดได้ก็ด้วยอาศัยพระอัคนิ เพราะพระองค์ทรงเป็นเทพผู้สามารถทำให้บริสุทธิ์และทรงอภัยโทษให้ได้ หรือทรงช่วยไถ่บาปด้วยการทำให้พระวรุณคลายความโกรธที่มีต่อมนุษย์ และยังช่วยปลดปล่อยบาปกำเนิดที่มนุษย์ได้รับสืบทอดมาจากมารดาบิดาได้อีกด้วย

๔) พระพฤษสบัติ เป็นเทพที่มีความสำคัญยิ่งอีกองค์ในยุครพระเวท พระองค์มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระพราหมณ์สบัติ มีบทบาทหน้าที่ดังนี้ (๑) ทรงทำหน้าที่เป็นพราหมณ์โหด อันเป็นการดำเนินบทบาทเช่นเดียวกันกับพระอัคนิ คือความเป็นผู้นำในการทำพิธี โดยคัมภีร์พระเวทได้กล่าวถึงพระองค์ว่าทรงเป็นพระหรือพราหมณ์ที่เหล่าพระฤๅษีวางไว้ข้างหน้าในพิธีบวงสรวง ซึ่งหมายถึงพระองค์ทรงเป็นผู้นำหน้า หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าทรงเป็นบุโรหิตนั่นเอง คัมภีร์พระเวทยังได้กล่าวถึงภารกิจของพระองค์ด้วยว่า ทรงเป็นผู้สนับสนุนให้มีการประกอบพิธีบวงสรวงต่อเทวดา และถ้าหากปราศจากพระองค์แล้ว พิธีกรรมก็หาสำเร็จไม่ พระองค์ทรงสวดสฤติ และเสียงสวดสฤติของพระองค์ดังไปจนถึงสวรรค์ การที่พระองค์สวดสฤติเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดความพอพระทัยแก่พระอินทร์ พระวรุณ พระมิตรระ พระอรรยมัน และเทวดาทั้งหลาย นอกจากนี้พระองค์ยังได้ขับไล่ข้าศึกศัตรูที่จะมาทำอันตรายต่อพิธีกรรม ต่อผู้สวดบูชา และต่อเทวดาทั้งหลายที่จะมารับเครื่องสังเวยอีกด้วย (๒) ทรงปราบอสูรและปล่อยโคทั้งหลาย ในยุครพระเวท เหล่าอสูรถือว่าเป็นศัตรูที่สำคัญยิ่งของชาวอารยัน เพราะเป็นผู้คอยกันสายฝนหรือสายน้ำไม่ให้ตกลงมาสู่โลกมนุษย์ ซึ่งสายฝนหรือสายน้ำนั้นมักถูกกล่าวถึงในรูปของวัวที่ถูกอสูรจับไว้หรือขังไว้ในคอก ในภูเขา หรือในก้อนหิน ซึ่งก็ได้แก่ก้อนเมฆนั่นเอง ทรงปล่อยโคออกจากก้อนหิน ทรงยึดโคของอสูรไว้ และทรงเป็นเจ้าของโคเหล่านี้ การที่พระองค์สามารถเอาชนะอสูรได้เช่นนี้ นับเป็นชัยชนะที่สร้างชื่อเสียงให้แก่พระองค์เป็นอย่างมาก (๓) ทรงทำให้เกิดแสงสว่าง เมื่อพระองค์ได้ปราบอสูรและปล่อยโคแล้ว ได้ทำให้เกิดแสงสว่าง ซึ่งแสงสว่างนี้เกิดขึ้นได้จากการที่พระองค์ได้ทรงกำจัดความมืดออกไปก็เลยปล่อยให้พระอุษาเทวี และพระอัคนิปรากฏตัวออกมา พระองค์ได้ขจัดความมืดและทำให้แสงสว่างปรากฏขึ้น (๔) ทรงให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ การที่พระพฤษสบัติทรงเป็นเทพที่มีความสำคัญได้ ก็เพราะทรงมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยเหลือสนับสนุนคนที่จงรักภักดีและบูชาบวงสรวงอยู่เสมอ โดยพระองค์ทรงคอยปกป้องคุ้มครองผู้ที่ศรัทธาเชื่อมั่นให้พ้นจากอันตราย ความหายนะ คำสาปแช่ง การใส่ร้าย และได้ประทานความมั่งคั่ง ความเจริญแก่เขาด้วย ทรงป้องกันผู้ที่บูชาพระองค์ให้ห่างจากความชั่วร้ายทั้งหลาย ตลอดจนช่วยต่ออายุของผู้ที่บูชาบวงสรวงให้ยืนยาวและขจัดโรคาพาธให้อีกด้วย

๕) พระโสม เป็นเทพอีกองค์หนึ่งที่พัฒนาการมาจากธรรมชาติ คือพืชซึ่งมีชื่อว่าต้นโสม ต่อมาได้รับการยกย่องบูชาว่า โสม และถือว่าเป็นเทพที่มีความสำคัญเป็นอันดับสาม รองจากพระอินทร์และพระอัคนิ ทั้งนี้เพราะมีการกล่าวถึงพระองค์บ่อยครั้งมากกว่าเทพในคัมภีร์พระเวทอื่นๆ

โดยกล่าวถึงพระองค์มากเป็นอันดับที่สาม บทบาทหน้าที่ของพระองค์มีมากมาย แต่พอสรุปได้ดังนี้ (๑) ช่วยหล่อเลี้ยงและเพิ่มพลังให้แก่เทวดาทั้งหลาย เนื่องจากน้ำโสมเป็นเครื่องดื่มที่เทพทุกองค์โปรดปรานมาก เหล่าเทพมักจะเสวยน้ำโสมเพื่อเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงอรรถภาพ โดยเฉพาะพระอินทร์นั้น ในเวลาปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ จะต้องอาศัยน้ำโสมจึงจะสามารถทำหน้าที่นั้น ๆ สำเร็จได้ และเพราะอำนาจของน้ำโสมทำให้พระอินทร์เกิดกำลังจนสามารถตัดเศียรของอสูรฤๅษะซึ่งคอยเบียดเบียนสวรรค์และโลกได้สำเร็จ (๒) ทรงบำบัตร์รักษาความเจ็บป่วย แม้ในตอนที่ยังเป็นพืช ต้นโสมเป็นยาวิเศษที่เชื่อกันว่าช่วยรักษาความเจ็บป่วยหรือโรคร้ายไข้เจ็บชนิดต่าง ๆ เช่น รักษาคนตาบอด และขากระเผลก ยิ่งกว่านี้ ยังใช้ปลูกผมให้ดกดำและทำให้คลอดบุตรง่าย ต่อมาเมื่อได้รับยกย่องเป็นเทพแล้วก็ยังได้รับการอ้อนวอนขอให้ทรงช่วยขับไล่โรคร้ายไข้เจ็บที่ระบาดเข้าถึงในบ้านและขอให้พระองค์ประทานยาทุกขนานให้ซึมเข้าสู่ร่างกาย ตลอดจนขอให้พระองค์ช่วยขับไล่ความชั่วร้ายที่เกาะติดตามร่างกายออกไปให้หมดอีกด้วย (๓) ทรงเป็นพระบิดาผู้ให้กำเนิดทั้งแก่วิเศษและสรรพสิ่ง บทบาทหน้าที่ด้านความเป็นบิดาของพระโสมนี้คือ ทรงเป็นพระบิดาผู้ให้กำเนิดแก่บวงเทพ ทรงสร้างเทวดาทั้งปวง ทรงเป็นบิดาแห่งสวรรค์และโลก และทรงให้กำเนิดแก่สมุนไพรรักษา น้ำ และโค (๔) ทรงทำให้เกิดสติปัญญา และเกียรติยศชื่อเสียง โดยถูกอ้อนวอนให้ประทานดวงปัญญาที่เฉียบแหลม ดวงปัญญาอันสว่างไสว และให้ประทานเกียรติยศชื่อเสียงแก่ผู้บุชชวกรสง (๕) ทรงจัดสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ โดยการไหลท่วมคนที่ไม่มีศรัทธา คนชั่ว และพวกภราษส ทรงจัดคนชั่ว ทรงสังหารภราษส ทรงร่วมมือกับพระอินทร์สังหารอสูรชื้ออฤๅษะ (๖) ประทานสมบัติและสิ่งที่น่าปรารถนาต่าง ๆ ดังปรากฏว่า พระองค์ได้หลังทรัพย์สมบัติออกไปให้แก่พวกมนุษย์ ทรงนำขุมทรัพย์ ๗ แห่งไปสู่บ้านทุก ๆ หลังคา ประทานโค บุตรผู้กล้าหาญ ม้าศึก และอาหาร ทรงนำอาหารนับพันมาอานวยให้ได้รับบุตรชายผู้กล้าหาญและประทานความมั่งคั่งด้วยม้า

นอกจาก ๓ ประเภทใหญ่แล้ว ก็ยังมีกลุ่มเทพในแง่นามธรรม เทพที่เกิดจากความรู้สึก เทวี เทพชั้นผู้น้อย เทพารักษ์ และฝ่ายอธรรมอีกด้วย เทพทั้งหลายนั้นล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงอำนาจของ “ธรรมชาติ” หรือเทพเจ้าสูงสุด แต่ต่อมาลักษณะของธรรมชาติอันเป็นที่มาของเทพเหล่านั้นค่อยเลือนหายไปและภาวะเทพเด่นเข้ามาแทนที่ ชาวอารยันยุคพระเวททูลขอทุกสิ่งทุกอย่างต่อพระเป็นเจ้า เมื่อได้สิ่งที่ต้องการแล้วเขาจะไม่รังรอที่จะประกอบพิธีพลีสังเวยเพื่อเป็นการขอบคุณ เทพจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นมิตรของผู้พิทักษ์ชนผู้ประพฤติธรรม และขณะเดียวกันยอมเป็นผู้ลงโทษผู้ประกอบกรรมลามกทั้งหลาย

เรื่องราวต่าง ๆ ของทวยเทพและจักรวาลวิทยาจะมาจาก “ฤๅษะ” เป็นส่วนใหญ่ เทพใน “พระเวท” นั้นล้วนแล้วแต่มีวิวัฒนาการมาจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ แม้จะมีรูปลักษณ์เหมือนมนุษย์ก็ตาม

๓.๒.๓ เทพยุคพราหมณ์^{๑๑)}

^{๑๑)} มนต์ ทองธัช, ๔ ศาสนาสัญญาของโลกปัจจุบัน, หน้า ๑๒ - ๑๔.

ยุคพราหมณ์ หมายถึง ยุคที่พวกอารยันแผ่อำนาจครอบครองอินเดียภาคเหนือได้ทั้งหมด กำเนิดแคว้นต่าง ๆ แต่ละแคว้นมีพระราชปกครองแยกตัวเป็นอิสระไม่ขึ้นแก่กัน เช่น แคว้นอโยธยา แคว้นกุรุเกษตรและแคว้นปัญจาละ เป็นต้น พระราชาและขุนนางผู้ใหญ่เท่านั้นที่สามารถมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ต่างแสวงหาความมั่งคั่งและใช้ชีวิตอย่างฟุ่มเฟือย ชั้นกลางที่ไม่มีสิทธิ์ถือครองที่ดินต่างหันไปประกอบอาชีพค้าขายและมีฐานะร่ำรวยขึ้น ส่วนพวกพื้นเมืองเดิมต้องตกอยู่ในอำนาจปกครองของพวกอารยัน ๆ เรียกคนพื้นเมืองเดิมเหล่านี้ว่า “ทาสยะ” ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของคำว่า “ทาส” ในสมัยต่อมา

พวกอารยันยุคนี้เชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าและการทำพิธีพลีบูชาเทพเจ้าว่า

๑) ถ้าประกอบพิธีกรรมอย่างถูกต้องจนเป็นที่พอพระทัยของเทพเจ้าแล้ว เทพเจ้าจะเมตตาประทานพรให้สมปรารถนาในสิ่งที่ขอ

๒) ผู้ประกอบพิธีกรรมด้วยความมานะพากเพียรจนถึงที่สุด อาจเปลี่ยนสถานภาพจากมนุษย์ธรรมดาเป็นเทพเจ้าได้

ความเชื่อประการแรก ทำให้นักบวชพราหมณ์กลายเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในจิตใจของประชาชนเพราะเป็นผู้ผูกขาดความรู้ในการประกอบพิธีกรรมและติดต่อกับพระเจ้าได้เพียงฝ่ายเดียว ยุคนี้ได้เชื่อว่า “ยุคพราหมณ์” เพราะเป็นยุคที่พราหมณ์ได้รับความยกย่องอยู่ในฐานะสูงสุด (ยิ่งกว่าพระราชา)

ความเชื่อประการที่ ๒ ทำให้เกิดค่านิยมในสังคมของพวกอารยันยุคนี้ว่า ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมมีโอกาสยกฐานะของตนเองเทียบเท่าพระราชาหรือยิ่งกว่าได้ เป็นเหตุให้มีผู้เสียสละทรัพย์สินสมบัติและครอบครัวออกบวชทำให้เกิดเจ้าลัทธิใหม่เพิ่มขึ้น

งานสำคัญที่พราหมณาจารย์ยุคนี้สร้างขึ้น ได้แก่

๑) กำหนดพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาทั้งของพระราชาและประชาชนที่มีระเบียบแบบแผนอันยุ่งยากและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เช่น พิธีราชสยะ (ราชาภิเษก) พิธีอศวเมธ (ปล๋อยม้าอุปการ) และพิธีบุษเมธ (บูชายัญมนุษย์) เป็นต้น

๒) ปรับปรุงเรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้าใหม่ คือ

(๑) กำหนดให้พระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุด เป็นผู้สร้างโลก สร้างเทวดาและมนุษย์ ทรงสถิตอยู่ในสิ่งที่ทรงสร้างทุกอย่าง

(๒) อธิบายสภาวะของเทวดาว่า เดิมต้องตายเช่นเดียวกับมนุษย์ แต่ภายหลังพวกเทวดาได้กระทำพิธีบำเพ็ญตบะและพิธีพลี บูชาพระพรหม พระพรหมจึงประทานความเป็นอมตะ (อมร) ให้

๓) สร้างเทพเจ้าขึ้นใหม่อีก ๒ องค์ คือ พระศิวะ (เทพแห่งภูเขาก) และพระวิษณุ (เทพแห่งทะเลและมหาสมุทร)

๔) สร้างคัมภีร์ใหม่ ๒ คัมภีร์ คือ

(๑) คัมภีร์อรัณยกะ (ตำรา บทเรียน สำหรับนักบวชที่อยู่ป่า) เป็นคู่มือปฏิบัติ สำหรับผู้สละบ้านเรือนออกบวชเป็นฤาษี (แปลว่า “ผู้แสวงหา”) ทั้งนี้ก็เพราะว่า ตอนปลายของยุคนี้มี บุคคลบางพวกต้องการประพาศพรหมจรรย์ด้วยการสละบ้านเรือนและสังคมออกไปใช้ชีวิตอยู่ในป่า เรียกว่า “วานปรัสต์” (แปลว่า “ผู้อยู่ป่า”) แสวงหาความวิเวกด้วยการปลุกกระท่อมอยู่อย่างโดดเดี่ยว ตามลำพัง (ในบรรณศาลา) หรืออยู่รวมกันเป็นกลุ่ม (ในอาศรม) นุ่งห่มด้วยเปลือกไม้หรือหนังสัตว์ เลี้ยงชีวิตด้วยผลไม้ในป่าและบำเพ็ญตบะโดยการทรมานร่างกายด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อชำระวิญญาน ให้บริสุทธิ์ อันเป็นวิธีการซึ่งนักบวชเหล่านี้เชื่อว่าจะช่วยให้เข้าถึงพรหมและมีอิทธิฤทธิ์เหนือเทวดา และมนุษย์

(๒) คัมภีร์อาถรรพเวท ประกอบด้วยคาถาอาคมต่าง ๆ สำหรับเสกเป่าเพื่อ ทำลายสิ่งอัปมงคลสร้างสวัสดิมงคลและนำความชั่วร้ายไปสู่ศัตรู คัมภีร์เล่มนี้ถือว่าเป็นคัมภีร์เล่มที่ ๔ ต่อจากคัมภีร์ไตรเพท สร้างขึ้นเพื่อปลุกฝังความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาพราหมณ์ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพราะปลายยุคนี้ศาสนาพราหมณ์ต้องเผชิญหน้ากับพุทธศาสนาซึ่งเป็นคู่แข่งสำคัญ

ความเชื่อสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งพราหมณ์ยุคนี้สร้างขึ้น คือ การแบ่งชั้นวรรณะของ บุคคลในสังคมออกเป็น ๔ วรรณะใหญ่ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร วรรณะทั้ง ๔ นี้ ๓ วรรณะแรก ได้แก่ พวกอริยกะล้วน ส่วนวรรณะสุดท้าย (ศูทร) ได้แก่พวกมีลักษณะซึ่งเป็นคนพื้นเมือง เดิมทั้งหมดและเป็นวรรณะต่ำที่สุด เรื่องการแบ่งชั้นวรรณะนี้ พราหมณ์อธิบายไว้ในคัมภีร์พระเวทว่า พระพรหมทรงสร้างมนุษย์ ทรงเป็นผู้กำหนดชั้นเพื่อสันติในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ทรงสร้างบุคคล วรรณะพราหมณ์ (นักบวช) จากพระโอษฐ์ สร้างวรรณะกษัตริย์จากพระพาหา สร้างวรรณะแพศย์ (พ่อค้า) จากพระโสณี (ตะโพก) และสร้างวรรณะศูทร (กรรมกร) จากพระบาท

จากประเด็นประเภทของเทพในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้น ผู้วิจัยได้กำหนดศึกษาโดย แบ่งเทพออกเป็นเทพยุคพระเวท เป็นเทพที่บุคคลเคารพนับถือเพราะปรากฏการณ์ของธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ไฟ ลม เมื่อเข้ามาสู่ยุคพระเวท เทพเริ่มมีสถานภาพเป็นผู้คอยให้ความช่วยเหลือมนุษย์ แต่ยังเป็นเทพที่มนุษย์สร้างขึ้นมาจากจินตนาการผสมผสานระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ และเมื่อมาถึงยุค พราหมณ์ ความเป็นเทพเริ่มมีลักษณะคล้ายมนุษย์ หรือ มีการสร้างความเชื่อว่าชีวิตหลังความตาย สามารถเข้าไปสู่อ้อมอกของเทพเจ้าได้

๓.๓ ความเชื่อเรื่องเทพ

วิวัฒนาการความเป็นมาของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู เมื่อพัฒนาเริ่มแรกก็มา จากความเชื่อที่ต้องการสร้างความเชื่อมั่นแก่ตนเอง ดังนั้น ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาความ เชื่อเรื่องเทพจากการนับถือวิญญานบรรพบุรุษ สถานภาพของเทพ ดังนี้

๓.๓.๑ ความเชื่อเรื่องการนับถือวิญญานบรรพบุรุษยกขึ้นไปสู่เทพ

ชาวอริยกะหรือชาวอารยันโบราณ เมื่อยังอยู่รวมกันเป็นหลักแหล่งนับถือวิญญานบรรพ บุรุษที่ล่วงลับไปแล้วว่าเป็นสิ่งสำคัญเสมอเหมือนหมู่เทวะ โดยมีการเชื่อถือกันว่า มนุษย์ที่ตายแล้ว มี สิ่งหนึ่งที่ไม่ตายตาม สิ่งนั้นคือวิญญาน ซึ่งยังคงสภาพอยู่และยังมีการบริโภคอาหาร เพื่อดำรงเป็นอยู่

เช่นเดียวกับมนุษย์ที่ยังไม่ตาย เพราะความเชื่อถ้อยคำนี้จึงเกิดเป็นธรรมเนียมของบุตรหลานผู้ตาย จะต้องจัดอาหารเป็นเครื่องบัตพลีเช่นวิญญาณ ต่อมาพวกอริยกะมีความเห็นเพิ่มขึ้นอีกข้อหนึ่งว่า วิญญาณนั้นสามารถอำนวยความสะดวกทุกซีให้แก่ครอบครัวของตนได้ ทำให้เกิดสำนึกรู้สึกเกรงกลัวต่อวิญญาณ และเพื่อที่จะให้วิญญาณโปรดปรานจึงเกิดการประกอบพิธีบนบานศาลกล่าวขึ้น ครั้นต่อมาเมื่อชาวอริยกะได้แยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ต่าง ๆ บางพวกเชื่อว่า คนที่ประกอบคุณงามความดีในมนุษย์โลก เมื่อถึงแก่ความตาย พระยมจะพาวิญญาณไปสู่สถานที่ได้เตรียมไว้ให้ ซึ่งเป็นสถานบรมสุขของวิญญาณบรรพบุรุษและเทวะ ผู้ที่ได้ไปอยู่ในสถานที่เช่นนี้แล้วก็จะไม่ต้องประสบความตายอีก

พิธีที่จะกระทำให้วิญญาณโปรดปรานนั้น ก็คือจัดการพิธีพลีบูชาตนเอง ซึ่งกระทำไปพร้อมกันกับพิธีบูชาเทวะ โดยอัญเชิญวิญญาณบรรพบุรุษให้เข้าร่วมกับเทวะสมาคม การเซ่นวิญญาณเป็นหน้าที่ของหัวหน้าในสกุลซึ่งมีอำนาจหน้าที่เหนือกว่าผู้ที่อยู่ในโคตรสกุลเดียวกัน เพราะเหตุที่จำกัดผู้จะทำการเซ่นวิญญาณได้เฉพาะบุรุษผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวคนเดียวเช่นนี้ จึงเกิดมีการหาลูกชายไว้เป็นทายาทสำหรับเซ่นไหว้บรรพบุรุษสืบไป

เรื่องการทำศพผู้ตายของชาวอริยกะนั้น โดยมากใช้วิธีเผา ด้วยมีคตินิยมเชื่อถ้อยกันว่า ศพที่ถูกไฟเผาแล้ว วิญญาณจะหลุดพ้นจากร่างกายได้โดยหมดจดและลอยตามเปลวไฟขึ้นไปยังแดนสวรรค์รวมกันกับวิญญาณบรรพบุรุษที่ตายไปก่อน เมื่อเผาศพสำเร็จลงแล้ว พวกบุตรหลานญาติพี่น้องก็เก็บอัฐิไปบรรจุไว้ในสถานที่ซึ่งจัดทำไว้ตามฐานะของตน โดยมากมีสัมภรณ์มณฑลหรือเป็นรูปคล้ายกุฎีซึ่งมีหลังคาพร้อม ส่วนการเซ่นสังเวยวิญญาณนั้น กระทำโดยทำนองเดียวกับเซ่นสังเวยเทวะ เพราะถือว่าวิญญาณกับเทวะรวมอยู่บนสวรรค์ชั้นเดียวกัน พิธีเซ่นสังเวยเทวะนั้น เมื่อจัดเครื่องสังเวยเอาไปตั้งสังเวยพร้อมเสร็จแล้ว ก็จัดการเอาเครื่องเซ่นเหล่านั้นเผาไฟทั้งหมด เมื่อไฟไหม้เครื่องเซ่นหมดแล้ว ถือว่าวิญญาณบรรพบุรุษหรือเทวะได้รับประทานเครื่องเซ่นสมประสงค์ ทั้งนี้ เพราะเชื่อว่าไฟเป็นทูตของวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งอยู่ประจำการในเมืองมนุษย์^{๘๘}

๓.๓.๒ ความเชื่อเรื่องสถานภาพของเทพ

สำหรับความเชื่อเรื่องเทพในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูนั้นถือว่ามีพัฒนาการมาจากความเชื่อของชาวอารยันที่เชื่อเรื่องวิญญาณนิยมโดยเฉพาะความเชื่อเรื่องพระอินทร์ว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุด และในระยะต่อมาความเชื่อดังกล่าวก็ได้พัฒนามาเป็นความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งความเชื่อเรื่องเทพเจ้านั้น ได้มีปรากฏรายชื่อเทพเจ้าหรือความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในคัมภีร์ที่สำคัญหลายเล่ม ที่มีพัฒนาการมาตามลำดับ ซึ่งนอกจากเราจะแบ่งคัมภีร์พระเวทได้เป็น ๔ คัมภีร์แล้วยังพบว่า นักวิชาการฝ่ายอินเดียนศึกษา ก็ได้จัดแบ่งคัมภีร์ในยุคพระเวทต่อไปถึงยุคหลังคือยุคอุปนิษิตและยุคอวตารได้เป็น ๒ ประเภท คัมภีร์ คือ

๑. คัมภีร์ประเภทศรุต ก็ได้แก่คัมภีร์พระเวททั้ง ๔ ดังนี้ ได้อธิบายมาแล้วสาเหตุที่เรียกว่าศรุตเพราะคัมภีร์เหล่านี้เป็นคัมภีร์ที่ได้รับการเปิดเผยจากพระเป็นเจ้าโดยตรง

^{๘๘} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธรเถร), สากลศาสนา, หน้า ๘๑ - ๘๓.

๒. คัมภีร์ประเภทสมมฤติ หมายถึง คัมภีร์ชั้นสอง แปลตามศัพท์ว่าสิ่งที่จำไว้ได้เป็น เรื่องที่จำสืบทอดกันมาอันเป็นผลพวงมาจากพระเวทอีกทอดหนึ่งซึ่งคัมภีร์ประเภทนี้มีอยู่ด้วยกัน ๔ คัมภีร์คือ

(๑) คัมภีร์ธรรมศาสตร์ เป็นตำรากฎหมายเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามนู ธรรมศาสตร์ เพื่อวางระเบียบการประพฤติของประชาชนในสังคมอันผู้แต่งคือ มนุลาชาณูวัลกยะ และปราศระ

(๒) คัมภีร์อิตีหาส คือ คัมภีร์ว่าด้วยวีรกรรมของวีรบุรุษ ได้แก่ มหาภากาพย์ รามายณะ และมหาภารตะ ซึ่งเป็นแบบอย่างของชาวฮินดูที่พึงปฏิบัติตาม

(๓) คัมภีร์ปุราณะ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยเรื่องของเทพนิยาย พงศาวดาร นิทาน ต่าง ๆ เป็นคัมภีร์ที่ชาวบ้านโดยทั่วไปรู้จัก

(๔) คัมภีร์อาตมะ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยการบูชาเทพเจ้า พร้อมทั้งข้อปฏิบัติแบ่ง ออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ ๑) ไชยณะวะ - อาคมมีพระวิษณุเป็นหลัก ๒) ไศวะ - อาคมมีพระศิวะ เป็นหลัก และ ๓) ศักตะ - อาคมหรือตรันตระมีศักติ เทวี เป็นหลัก

ซึ่งคัมภีร์เหล่านี้มีพระเวทเป็นหลัก^{๑๕} อันเป็นคัมภีร์ของชาวอารยันและชาวดราวิเดียน หรือกลุ่มทาสยูซึ่งเป็นเจ้าของถิ่นเดิม โดยความเชื่อของชาวอารยันนั้นมีความเชื่อแบบวิญญาณนิยม (Animism) ซึ่งเป็นความเชื่อเทพเจ้าตามธรรมชาติ ในยุคแรก ๆ กลุ่มอารยันมิได้มีการปฏิรูปคำสอน หรือความเชื่อที่หักล้างชนพื้นเมืองเดิม แต่ได้มีความพยายามที่จะผสมผสานกันกับความเชื่อดั้งเดิมให้ มากที่สุด โดยความเชื่อของชาวอารยันก่อนการเกิดขึ้นของพระเวทนั้นจะมีลักษณะเป็นแบบพหุนิยม หรือ Poly theism คือเชื่อในเทพเจ้าหลายพระองค์ ซึ่งก็ถือได้ว่าความเชื่อในเทพเจ้าของชาวอารยัน ยุคแรกนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดขึ้นของศาสนาพราหมณ์เทพเจ้าสำคัญของชาวอารยันในยุคแรกนั้น ก็มีอยู่ทั้งหมด ๔ องค์ คือ

(๑) สาวิตรี หรือสชาติระ เป็นเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์ เพราะชาวอารยันนั้นนับถือ พระอาทิตย์มาก่อน

(๒) พระวรุณ เป็นเทพเจ้าแห่งสายฝนหรือความอุดมสมบูรณ์เป็นผู้กำหนดท้องฟ้า และการตกของฝน พายุ หรือความแห้งแล้ง

(๓) พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลก หรือผู้เป็นบ่อเกิดของโลก

(๔) พระยม เทพเจ้าแห่งความตาย^{๒๐} เป็นเทพเจ้าผู้กุมชะตาชีวิตของมนุษย์ในโลก ชีวิตเบื้องหลังแห่งความตาย

ในเทพเจ้า ทั้ง ๔ องค์นี้ พระอาทิตย์ หรือสชาติระนั้นเกิดก่อน ต่อมาจึงเกิดมีเทพเจ้าแห่ง ฝนเรียกว่า พระวรุณ เมื่อมีพระอาทิตย์และพระวรุณแล้ว ก็ปรากฏว่ายังขาดเทพเจ้าผู้สร้าง ดังนั้น

^{๑๕} ภัทรพร ศิริกาญจน์, ความรู้พื้นฐานทางศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๗.

^{๒๐} ดนัย ไชโยธา, ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๔.

ชาวอารยันจึงสร้างหรือกำหนดให้มีพระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลก โดยชาวอารยันได้ยกให้พระอินทร์เป็นเทพเจ้าสูงสุด^{๒๐} ต่อจากนั้นจึงกำหนดให้มีพระยมซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งความตาย หรือผู้ปกครองชีวิตของมนุษย์ หลังจากตายไปแล้ว

ในเทพเจ้าทั้ง ๔ นี้ แม้ว่าจะเป็นเทพเจ้าของชาวอารยันมาแต่ดั้งเดิม แต่พอมาถึงยุคพระเวทเราก็จะพบว่า ชาวอารยันได้มีการผสมผสานความเชื่อของตนกับระบบความเชื่อของชาวพื้นเมือง (ดราวิเดียน) กล่าวคือความเชื่อเรื่องเทพเจ้าที่อยู่บนท้องฟ้า ส่วนชาวดราวิเดียนเชื่อเรื่องการบูชาเทพเจ้าแห่งธรรมชาติด้วยการบูชา ดิน น้ำ ลม ไฟ ดังนั้น เมื่อมารวมเป็นพระเวท จึงมีการนำเอาพิธีกรรมการบูชาเทพเจ้าด้วยวิธีบูชาด้วย คือ นำของเช่นสรวงไปเผาไฟเพื่อให้ไฟนั้นลอยไปถึงเทพเจ้า มาใช้ในการบูชาเทพเจ้าสาวิตรี วรุณ อินทร์ หรือยม ตามความคิดของตน ซึ่งก็ถือได้ว่าเป็นการผสมผสานความคิดความเชื่อที่เข้ากันได้เป็นอย่างดี

ในยุคพระเวทนั้นถือว่าเทพเจ้าที่มีความยิ่งใหญ่มากที่สุดก็คือพระอินทร์เพราะอยู่ในฐานะพระผู้สร้าง ดังนั้น การบูชาเช่นสรวงในยุคนี้จึงมีการบูชาพระอินทร์เป็นหลัก โดยเฉพาะการบูชาด้วยน้ำจันท์หรือเหล้านั้นถือได้ว่าพระอินทร์ทรงโปรดมาก ดังนั้น จึงมีพิธีการบูชาพระอินทร์ด้วยน้ำโสมเป็นจำนวนมาก

นอกจากเทพเจ้า ๔ พระองค์นั้นแล้ว ในยุคพระเวทนี้ก็ได้มีการสร้างเทพเจ้าขึ้นมาอีก ๓๓ พระองค์ โดยได้แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

(๑) เทพเจ้าบนพื้นโลก มี ๑๑ องค์ พระปลิวี พระอัคนี พระสวัสวัตี พระพฤษสชาติ และพระยม เป็นต้น

(๒) เทพเจ้าบนอากาศ มี ๑๑ องค์ มีพระอินทร์ พระรุทธ พระอาปามะ พระนปาดะ พระวายุ พระปรชันยะ และพระมารุ เป็นต้น

(๓) เทพเจ้าบนสวรรค์ มี ๑๑ องค์ มีพระทยาอุส พระวรุณะ พระमितระ พระสุริยะ หรือสาวิตรี พระธาน พระอัศวิน เทพ็อุษา และเทพราตรี เป็นต้น^{๒๑}

ในบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายนี้ เราจะพบว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่นั้นก็ก็เป็นผลจากการแต่งตั้งของพราหมณ์ ผู้เขียนคัมภีร์หรือแต่งคัมภีร์เพื่อยกย่องความยิ่งใหญ่ของพระอินทร์ หลายประการ เช่น มีปราสาทราชวัง มีช้างทรงชื่อ เอราวัน มี พระชายา ๔ องค์ คือ สุธัมมา สุชาดา สุนันทา และสุจิตรา หรืออินทราณี หรือคจี เพิ่มมาอีก นอกนั้นยังมีนางฟ้าอีกเป็นจำนวนมาก และในเทพเจ้าบนสวรรค์นั้น พระอินทร์ถือว่าเป็นเทพเจ้านักรบมีพระวรุณเป็นผู้คอยจัดระเบียบจักรวาลเรียกว่าฤตะ คอยตรวจตราดูความประพฤติชีวิตของมนุษย์และคอยอารักขาพระอินทร์ ซึ่งคนจะกลัวพระวรุณมากกว่าพระอินทร์ เพราะพระวรุณจะรู้ความประพฤติของมนุษย์ในทุกอย่าง ดังนั้น คนที่ทำความผิดแม้ว่าคนอื่นจะ 모르แต่ว่าพระวรุณจะรู้ จึงพากันกลัวพระวรุณมาก ส่วนพระอินทร์นั้นจะถือว่า

^{๒๐} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓.

^{๒๑} ดนัย ไชโยธา, ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, หน้า ๔ ; สุนทร ณ รัชชีปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖.

มีความสำคัญกับกษัตริย์ เพราะต้องเป็นเทพเจ้าที่คอยให้ชัยชนะแก่ตน ดังนั้น เหล่าบรรดากษัตริย์ในยุคพระเวทจึงมักจะทำพิธีบวงสรวงพระอินทร์ก่อนออกรบทุกครั้ง แต่ในระยะต่อมา ความเป็นเทพเจ้านักรบของพระอินทร์ก็เริ่มเสื่อมลงเพราะการรบกับอสูรนั้น ก็ปรากฏว่าแพ้อยู่ซ้ำทำให้ประชาชนไม่นิยมมากนัก^{๒๓}

ในเรื่องของเทพเจ้าหรือเรื่องเล่าปรัมปราของอินเดียที่ประสพในพระเวทนั้น ความจริงแล้วมิได้เป็นเรื่องที่พิสดารมากนัก เพราะบ่อเกิดเรื่องของเทพเจ้าในยุคพระเวท จนถึงปลายพระเวทต่อกับยุคพราหมณ์นั้น เรื่องราวของเทพเจ้านั้นล้วนมาจากการเขียนหรือแต่งขึ้นของพวกพราหมณ์ที่ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรม หรือพราหมณ์ที่เข้าไปเป็นที่ปรึกษาของกษัตริย์ ซึ่งพราหมณ์ทั้งหลายจำเป็นต้องแต่งเรื่องราวที่มีความวิจิตรพิสดารเพื่อเป็นการเอาใจกษัตริย์นั่นเอง

กล่าวโดยสรุป สำหรับแนวคิดในเรื่องความเชื่อเรื่องเทพของพราหมณ์ในยุคพระเวทนั้น จะพบว่า ยุคพระเวทเริ่มขึ้นภายหลังจากการที่ชนเผ่าอารยันได้เข้ามาปกครองเหนือดินแดนของชาวดราวิเดียนแล้ว ซึ่งความเชื่อในสมัยดังกล่าวเน้นย้ำในเรื่องการบูชาเทพเจ้าเป็นหลักและการบูชาดังกล่าวก็เป็นไปตามแนวทางของการสยบยอมหรืออ่อนน้อมเพื่อให้เทพเจ้าเมตตาและประทานพรให้แก่ตน

ในยุคพระเวทตอนต้น การนับถือเทพล้วนผูกพันกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ หรือถือว่าเทพเหล่านั้นเป็นบุคลาธิษฐานจากธรรมชาติที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ในยุคนี้ก็ปรากฏร่องรอยการนับถือเทพตามคติตรีมูรติบ้างแล้ว โดยมีพื้นฐานเกี่ยวเนื่องกับการบูชากลุ่มอาทิตยเทพ ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลแสงอาทิตย์ แสงจันทร์ ลม น้ำ และฤดูกาล เทพทั้งสาม หรือตรีมูรติในยุคแรกนี้ ได้แก่ ๑) เทพमितระ (สหาย เพื่อนพ้อง) เทพผู้ดูแลโลกในเวลากลางวัน ๒) เทพวรุณ (ผู้ควบคุม) เทพผู้ดูแลโลกในเวลากลางคืน และ ๓) เทพอารยมัน (ความมีจิตใจสูง) เทพแห่งสวรรค์

ในยุคพระเวทตอนปลาย อำนาจของกลุ่มเทพแห่งอาทิตยเดิมนลดบทบาทลง กลุ่มเทพของชาวอารยันเริ่มได้รับการนับถือมากขึ้น กลุ่มเทพที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพตรีมูรติในระยะนี้ได้แก่ ๑) พระอัคนี (ไฟ) เทพแห่งพื้นดิน ๒) พระวายุ(ลม) หรือพระอินทร์ เทพแห่งบรรยากาศ ๓) พระสุริยะ (พระอาทิตย์) เทพแห่งท้องฟ้า สุดท้ายเทพตรีมูรติจึงมาสรุปลงที่เทพผู้เป็นใหญ่ทั้ง ๓ คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ^{๒๔}

๓.๔ คุณธรรมของเทพ

จากการศึกษาความเป็นมาและความเชื่อของเทพในประเด็นก่อนแล้วนั้น ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาคุณธรรมของเทพเฉพาะเทพตรีมูรติ คือ พระพรหม พระวิษณุ (พระนารายณ์) พระศิวะ (พระอิศวร) เท่านั้น โดยเบื้องต้นจะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของเทพทั้ง ๓ แล้วจึงจะสรุปประมวลเป็นคุณธรรมของเทพในหัวข้อต่อไป

^{๒๓} พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสาทุกเล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : ส.ธรรมภักดี, ๒๕๑๒), หน้า ๑๒๐.

^{๒๔} คุรยละเอียดใน อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู, หน้า ๒๘ - ๓๐.

๓.๔.๑ ประวัติความเป็นมาของเทพตรีมูรติ

แต่เดิมนั้น ข้อความในคัมภีร์พระเวทแสดงให้เห็นว่า ศาสนาพราหมณ์เก่าเป็นศาสนาที่นับถือเทพเจ้าเพียงองค์เดียว หรือเรียกว่า ลัทธิเอกเทวนิยม (Monotheism) ต่อมาได้พัฒนาเป็นลัทธิลัทธิพหุเทวนิยม (Pantheism) ซึ่งเชื่อว่ามีเทพเจ้าอยู่ทุกหนทุกแห่ง^{๒๕}

หากจะว่าไปแล้ว หลักความเชื่อขั้นสูงสุดของชาวฮินดูถือว่า เทพเจ้าสูงสุดมีเพียงหนึ่งเดียว มีกำเนิดจากปรมาตมัน ซึ่งเป็นหลักธรรมหรือสภาวะอันยิ่งใหญ่ที่สุด (Supreme Being) แต่เมื่อมีหน้าที่ จึงแบ่งภาคปรากฏออกเป็นสามภาค คือ การสร้างโลก (สฤชฎิ) ได้แก่ พระพรหม การรักษาโลก (สตีติ) ได้แก่ พระวิษณุ และการทำลายโลก (ปรละย) ได้แก่ พระศิวะ^{๒๖}

๑) พระพรหม (Brahma) เทพผู้สร้างและรังสรรค์^{๒๗}

พระพรหม หรือ พระพรหมา นี้ นามที่ใช้กันอยู่บ่อย ๆ นั้น เป็นต้นว่า ธาดา หรือ วิธาดา (ผู้ทรงไว้) โลกศ (จอมโลก) ปรเมษฐ์ (เป็นใหญ่ในสวรรค์) นอกจากนี้ยังเรียกอย่างอื่นก็มีอีกมาก

กำเนิดของพระพรหมนี้ ในมานวธรรมศาสตร์ว่า เมื่อโลกสว่างอยู่ พระอาตมภู (ผู้เกิดเอง) ประสงค์จะสร้างสิ่งทั้งปวง จึงสร้างน้ำขึ้นก่อน แล้วทรงเอาพีชหวานลงในน้ำ จากนั้นพีชได้บังเกิดเป็นไข่ทอง ต่อมาไข่นี้แตกออก ปรากฏเป็นองค์พระพรหมอยู่ในนั้น และเพราะเหตุปฏิสนธิในไข่ทอง จึงได้นามว่า หิริณย์ครรภ* แล้วพระพรหมก็แบ่งพระองค์เป็น ๒ ภาค คือ ชายและหญิง แล้วทรงสร้างพระวิษณุ พระวิษณุสร้างพระวราห พระวราหสร้างพระมนุสวายัมภู ซึ่งเป็นพระมนูองค์ที่ ๑ แล้วพระมนูองค์นี้สร้างมนุษย์ต่อ ๆ มา ซึ่งมีความหมายว่า มนุษย์โลกนี้พระพรหมเป็นผู้สร้าง ในมัธยมปุณณะว่า พระพรหมได้สร้างนางขึ้นองค์หนึ่ง มีนามว่า ศครูปา หรือสรีสวตี เพื่อให้ช่วยกันสร้างสัตว์มนุษย์ เทวดา อสูร และสรรพพืชพันธุ์ใด ๆ ในโลกต่อไป ส่วนคัมภีร์ วราหปุณณะ ว่า พระพรหมธาดา ได้บังเกิดในดอกบัว อันผุดขึ้นจากพระนาภีของพระวิษณุ (พระนารายณ์) ในขณะที่บรรทมหลับอยู่บนหลัง อนันตนาคราช ณ เกษียรสมุทร แล้วพระพรหมองค์นี้ จึงได้สร้างมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้ง ๓ โลก แต่คัมภีร์ปัทมปุณณะ กล่าวถึงกำเนิดพระพรหมไปอีกทางหนึ่งว่า เมื่อพระวิษณุเป็นเจ้ามีประสงค์จะสร้างโลก จึงทรงแบ่งภาคพระองค์เองออกเป็น ๓ คือ สร้างพระพรหมจากปรีศว์ เบื้องขวา สร้างพระวิษณุ (พระองค์เอง) จากปรีศว์เบื้องซ้าย สร้างพระศิวมหากาฬ จากบั้นกลางพระองค์ (ปางนี้ ปุณณะว่า ชื่อ พระตรีมูรติ)

พระพรหมมีพระมเหสี คือ พระสรีสวตี นิยมเชื่อกันว่ามีสี่กายแดง (บางที่ใช้เรียกเป็นนามของพระพรหมว่า จัตุรมุข) แปรหู (อัษฎกรรณ) สี่กร (บางแห่งว่า ๘ กร) ถือธารพระกร ซ้อน

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน สุชีพ ปุณญานุกาฬ, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔), หน้า ๓๙๖ - ๔๐๐.

^{๒๖} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู, หน้า ๓๐.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน พระยาสัจจาภิรมย์, เทวกำเนิด, หน้า ๑๔ - ๒๑.

* หิริณย์ ในที่นี้แปลว่า ทอง ไม่ใช่เงิน อย่างที่เข้าใจกัน อ้างใน พระยาสัจจาภิรมย์, เทวกำเนิด, หน้า ๑๔.

(สำหรับหยอดเนยในไฟ) หม้อน้ำ คัมภีร์ กับมีประจำคัลลิ่งคอ มีธนูซี่ ปรวิตะ มีหงส์เป็นพาหนะ มีสถิตเรียกว่า พรหมพฤษยา อยู่ในพรหมโลก พระพักตร์ทั้ง ๔ หมายถึงพระเวท คือ พระพักตร์ด้านตะวันออก หมายถึง ฤคเวท พระพักตร์ด้านใต้ หมายถึง ยชุรเวท พระพักตร์ด้านตะวันตก หมายถึง สามเวท และพระพักตร์ด้านเหนือ หมายถึง อถรรพเวท^{๒๔}

พระพรหมเป็นผู้มีน้ำพระทัยเย็น มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งมีโนจรรยาทั้งสิ้นนี้ มีประจำอยู่ในองค์พระพรหม ใครจะตั้งความเพียรบำเพ็ญตบะกรรมหรืออัญญกรรม แม้ไม่ต้องมาก ขอพระอะไรก็ไม่ใคร่ขัดข้อง ที่ปรากฏว่าพวกยักษ์มารอะไรก็มักจะได้รับพรนั้น โดยมากได้มาจากพระพรหมแทบทั้งสิ้น

พระพรหมนี้ เกิดมาแล้วมีอายุได้ ๑๐๐ ปีแห่งพรหมโลก ถ้าสิ้นอายุของพระพรหมแล้ว เป็นคราวมหาประลัย โลกธาตุทั้งหลายแม้แต่องค์พระพรหมเอง ก็สูญสิ้นกลายเป็นเดิม (ธาตุ) ทั้งหมด ส่วนโลกที่ว่าพระพรหมสร้างให้พวกเราอยู่กันทุกวันนี้ จะมีอายุได้เพียงวันหนึ่งของพระพรหมเท่านั้น ซึ่งเรียกว่า กัลป์ อันมีความหมายตามมติของพราหมณ์ ว่ามีเวลาเท่ากับ ๑๒,๐๐๐,๐๐๐ ปีสววรรค์ และปีหนึ่งของสววรรค์เท่ากับ ๓๖๐ ปี มนุษย์ ในกัลป์นี้แบ่งออก ๑,๐๐๐ ส่วน ในส่วนหนึ่งเรียกว่ามหายุค คือ ๑๒,๐๐๐ ปีสววรรค์ และในมหายุคนี้คิดเทียบปีในมนุษย์ได้ ๔,๓๒๐,๐๐๐ ปี ในมหายุคหนึ่งยังแบ่งเป็น ๔ ยุค ดังนี้ คือ

กฤษดายุค	๔,๗๐๐ ปีสววรรค์	๑,๗๒๘,๐๐๐ ปีมนุษย์
ไตรดายุค	๓,๖๐๐ ปีสววรรค์	๑,๒๙๖,๐๐๐ ปีมนุษย์
ทวาปรยุค	๒,๕๐๐ ปีสววรรค์	๘๖๔,๐๐๐ ปีมนุษย์
กลียุค	๑,๒๐๐ ปีสววรรค์	๔๓๒,๐๐๐ ปีมนุษย์

เวลานี้ตกอยู่ในกฤษดา ยุค คือยุคสุดท้ายที่จวนจะสิ้นอีกมหายุคหนึ่งแล้ว ในทางไสยศาสตร์ เริ่มนับตั้งต้นกฤษดาตั้งแต่วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ก่อนพุทธศักราช ๒๕๕๙ ปี ซึ่งตามตำราห์ว่าจะเกิดมหากัลป์ทั่วโลกธาตุ คือจะมีไฟประลัยกัลป์เผาผลาญหมดครั้งหนึ่ง ต่อเมื่อพระพรหมตื่นนอนขึ้นมา ก็จะสร้างโลกใหม่เสมอไป* จนตราบเท่าอายุขัยแห่งพระพรหมนั้น

ในคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์พราหมณะไม่ได้เอ่ยถึงนามพระพรหมเลย ชื่อพระผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวงในคัมภีร์นั้น คงเรียกว่า หิรัณยครรภ บ้าง ประชาบดี บ้าง มาปรากฏชื่อเอาในคัมภีร์ศตบถพราหมณะ ในความตอนหนึ่งว่า “พระองค์ (พหมา-นปุงสกลิงค์) เป็นผู้สร้างทวะทั้งปวง สำหรับทวะที่ประจำโลกนั้น คือ พระอัคนิ (ไฟ) ประจำพื้นพิภพ พระวายุ (ลม) ประจำจักรวาล พระสุริยะ (ตะวัน) ประจำท้องฟ้า”^{๒๕}

^{๒๔} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, **ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู**, หน้า ๕๔.

* พระพรหมนอนหลับครั้งละกัลป์ คือ นับเวลาเท่ากับกลางวันของพระพรหมวันหนึ่ง เมื่อพระพรหมสร้างโลกแล้วก็นอน ไปตื่นอีกทีโลกที่สร้างก็ทำลายแล้ว แล้วก็สร้างกันใหม่ เมื่อสร้างแล้วก็นอนกันอีก ดังนี้เสมอๆ ไปตลอดอายุ ๑๐๐ ปีของพระพรหม ซึ่งถ้าจะคำนวณเป็นปีของมนุษย์แล้ว ไม่มีมาตราจะเรียก และจะเป็นตัวเลขถึง ๑๓ ตัว อ้างในพระยาสังจากริมย์, **เทวกำเนิด**, หน้า ๑๘.

^{๒๕} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, **ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู**, หน้า ๖๔.

นอกจากนั้น ยังมีข้อสงสัยเกิดอยู่ ๒ ข้อ ประการที่หนึ่งในฐานะที่พระองค์เป็นเชษฐบุตรของสรรพสิ่งทั้งปวง แต่พระองค์ก็ได้ทำงานอันน่าประหลาดอย่างหนึ่ง นั่นคือการสมสู่อยู่ร่วมกับพระธิดาของพระองค์เอง เป็นต้นว่า วาจ หรือ สรัสวดี (คำพูด) สนธยา (พลบค่ำ) ศตรูปา (ร้อยรูป) ฯลฯ ประการที่สอง ก็คือ ในคราวที่พระองค์ตกอับ ทั้งพระวิษณุและพระศิวะ ซึ่งพระองค์ทรงสร้างขึ้นมาเอง กลับแย่งเอาความดี ความศักดิ์สิทธิ์ ความนับถือบูชา จากประชาชนผู้เคารพไปเสียจากพระองค์ โดยไม่ค่อยจะให้ความเป็นธรรมนัก

ในคัมภีร์ศตบถพราหมณะและมนู^{๑๐๐} กล่าวว่า พระผู้เกิดเอง (อาตมภู) ทรงเสกน้ำขึ้นมาเป็นครั้งแรก แล้วโปรยพิชลงไปในน้ำนั้น พืชนั้นก็บังเกิดเป็นไขทอง พระองค์จึงแบ่งภาคลงไปเกิดในไข่นั้นเป็นพระพรหม ปฐมชนกของโลก เพราะเหตุที่พระองค์ทรงมีกำเนิดจากน้ำ (ระยะ) พระพรหมจึงได้ชื่อว่า พระนารายณ์ (ผู้สถิตอยู่ในน้ำ) ในคัมภีร์จะเห็นได้ชัดว่า ชื่อนารายณ์ นั้น หมายถึง พระพรหมโดยตรง แต่ต่อมาได้กลายเป็นชื่อของพระวิษณุไปได้ ในคัมภีร์รามายณะก็ยังคงกล่าวอยู่ว่า เดิมมาก็คือเป็นน้ำอยู่ทั้งสิ้น แผ่นดินอยู่ใต้น้ำ เมื่อพระพรหม (อาตมภู) พร้อมด้วยทวยเทพบังเกิดขึ้นแล้ว พระพรหมในรูปของหมีป่าได้ลงไปซุดเอาแผ่นดินขึ้นมาจากใต้น้ำ แล้วจึงทรงสร้างสรรพสิ่งทั้งปวงขึ้นด้วยความช่วยเหลือของบรรดานักสิทธิ์ ซึ่งเป็นบุตรของพระองค์ พระองค์ได้สร้างพระมารีจิจากพระองค์ แล้วพระมารีจิจได้ให้กำเนิดแก่ พระกัศยป ซึ่งเป็นบิดาของพระวิวิสวัต พระวิวิสวัต ให้กำเนิดแก่ พระมนู

แต่ในคัมภีร์วิษณุปุราณะ^{๑๐๑} กล่าวว่า พระพรหม ซึ่งได้นามว่า นารายณ์ ได้เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวง พระประชาบดี ในครั้งกระโน้น จึงทรงรูปเป็น ปลาบ้าง เต่าบ้าง ฯลฯ และในกาลต่อมา จึงได้ทรงรูปเป็นหมีป่า แล้วเสด็จลงไปใต้น้ำ พวกนิกายไวยชน จึงอ้างว่า ตามเรื่องที่กล่าวนี้ ก็เห็นได้ชัดว่า พระประชาบดี หรือพระพรหม นั้น ก็คือ พระนารายณ์ นั่นเอง เพราะการทรงรูปเป็นปลา เต่า หมีป่า นั้น ล้วนแต่เป็นการอวดตารปางหนึ่ง ๆ ของพระนารายณ์ นั่นเอง นอกจากนั้นในคัมภีร์มหาภารตะยังกล่าวไว้อีกว่า พระพรหม ผุดขึ้นมาจากสะดือหรือดอกบัว อันขึ้นมาจากสะดือของพระนารายณ์ เพราะเหตุนั้น พระพรหม จึงมีนามว่า นาภิชะ (เกิดจากสะดือ) กันชะ (ดอกบัว) สโรชิน (ผู้ทรงไว้ซึ่งดอกบัว) อับชะชะ หรือ อับชะโยนิ หรือ กันชะชะ (เกิดจากดอกบัว) ล้วนแต่เป็นเรื่องที่สร้างให้พระพรหมต่ำกว่าพระวิษณุ บางเรื่องก็สร้างให้พระพรหมเป็นผู้สนับสนุนผู้ซึ่งพระวิษณุจะต้องไปปราบ เช่น เป็นผู้ประสาทพรแก่ท้าวพลีให้เป็นเจ้าของโลก พระวิษณุต้องอวดตารเป็นคนค่อมในปาง วามนาวตาร ปราบท้าวพลีด้วยเล่ห์หยาบฏา จนท้าวพลียอมแพ้ ไม่มีแผ่นดินจะอยู่ พระวิษณุจึงอนุญาตให้ไปอยู่บาดาล หรือให้พรแก่ ท้าวราพณาสูร (ทศกัณฐ์) กับพรรคพวก จนทำให้เกิดเดือดร้อนแก่ทวยเทพและฤๅษีไซโพร พระวิษณุต้องอวดตารมาปราบอีก จนวายวอดไปทั้งโคตร ล้วนแสดงให้เห็นว่า ฤทธิเดชของพระพรหมสู้พระวิษณุหรือพระนารายณ์ไม่ได้ทั้งนั้น

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

ถึงกระนั้น ยังมีตำนานในคัมภีร์สกันทปุราณะ^{๓๒} เล่าถึงความที่เทพสตรีมีพลังมากกว่า เทพบุรุษโดยเฉพาะพระพรหม เช่น ในคราวประกอบพิธียัญบูชาครั้งหนึ่งที่ทะเลบุษกร พระนาง สรัสวดียังทรงเครื่องไม่เสร็จ เป็นเหตุให้ทวยเทพทั้งหลายต้องรอพระนาง พระพรหมกริ้วมากจึง รับสั่งให้พระอินทร์เสด็จออกไปหาชายาใหม่มาให้พระองค์ พระอินทร์ไปพบนางกายตรีเลี้ยงวัวอยู่ จึงพาไปถวายพระวิษณุ และพระวิษณุนำไปถวายให้พระพรหม และจัดงานพิธีสยุมพระระหว่างพระ พรหมกับนางกายตรี เมื่อพระสรัสวดีทรงทราบก็พิโรธ สาปพระพรหมให้เป็นเทพที่ผู้คนเสื่อมศรัทธา ไม่มีเทวสถานสำหรับการบูชาเป็นการเฉพาะ และหากมีผู้ประสงค์บูชาก็ให้กระทำได้เพียงปีและครั้ง เท่านั้น พร้อมทั้งสาปพระวิษณุให้จู่ไปเป็นคนเลี้ยงโค เนื่องจากเป็นผู้ถวายนางกายตรีให้พระพรหม จากนั้นพระนางก็เสด็จกลับไป เหล่าทวยเทพเมื่อเห็นดังนั้น จึงพานางกายตรีไปอ้อนวอนขอภัยโทษ เพื่อให้พระนางสรัสวดีทรงคลายความพิโรธ พระนางสรัสวดีก็ทรงอภัยโทษให้ และทรงยินยอมให้ นางกายตรีอยู่ในฐานะชายาของพระพรหมด้วยกัน

จากความเบื้องต้น ทำให้มองเห็นว่า แม่เทพผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายจะมีอิทธิฤทธิ์ หรือเดช ศักดาเพียงใด หากกระทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ย่อมได้รับผลตอบรับที่ไม่ดีได้ อีกประการหนึ่ง แสดงให้ เห็นว่า เทพผู้ยิ่งใหญ่เหล่านั้น แม้จะเป็นผู้สร้างโลก สร้างสรรพสิ่งบนโลก ยังมีความหมกมุ่นในเรื่อง กามคุณ ยังมีโลก โกรธ หลง อยู่ อีกประการหนึ่ง คือแสดงให้เห็นอำนาจของสตรีที่สามารถข่มบุรุษ เพศได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกามคุณ และเรื่องอารมณ์ ที่สามารถบังคับหรือสาปให้เทพผู้ยิ่งใหญ่ถึง ความวิบัติได้

พระพรหมยังมีสมณนามอีกมากมาย เช่น วิชิ เวธาส ทรุหิณ สราษฏริ (ผู้สร้าง) ธาตริ วิชา ตริ (ผู้รักษา) ปีตามหะ (ปู่) โลเกศ (เจ้าโลก) ปรมะษฐ์ (เป็นใหญ่ในสวรรค์) สนั่นต (โบราณ) อาทิกวิ (กวีแรก) ทรมณะ (ชวาน) เป็นต้น

พระพรหมนั้น ในทัศนะของชาวฮินดู มองว่าเป็นผู้ที่สร้างโลกและสรรพสิ่ง แต่มีจิตใจ หมกมุ่นในกามคุณ ยังคงความโลภ โกรธ หลงอยู่ บางครั้งเหมือนเป็นเทพที่ไม่ค่อยมีหลักการ เพียงแต่ใครทำให้พระองค์โปรดก็สามารถประทานความดีหรือพรให้ทั้งหมด

๒) พระวิษณุ (Vishnu) เทพผู้ปกป้องและคุ้มครอง

พระวิษณุ หรือ พระนารายณ์ อยู่ในตำแหน่งพระผู้เป็นเจ้า ผู้ถนอมโลกองค์หนึ่งแห่งพระ เป็นเจ้าทั้ง ๓ ของพราหมณ์ มีชื่อนับพัน คือ เรียกตามฤทธิ์ ตามเดช ตามเหตุการณ์ ที่ใช้เรียกอยู่ เสมอนั้น เช่น วิษณุ หรือ พิษณุหริ (ผู้สงวน) อนันตไศยณ (นอนบนอนันตนาค) ลักษมีปติ (สวามี พระลักษมี) จัตุรภูช (สี่กร)

ในฤคเวท^{๓๓} พระนารายณ์มีนามเพียงวิษณุ และมีได้เป็นเทพชั้นสูงแต่อย่างใด เป็น เพียงองค์กำลังของดวงตะวันเท่านั้น ในยุคไตรเทพปรากฏว่า พระวิษณุเป็นสหายกับพระอินทร์ แต่ พระอินทร์กับเป็นใหญ่กว่า จนต่อมาในมหากาโรตตะ และยุคปุราณะ ความรุ่งเรืองของพระวิษณุเจริญ

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

^{๓๓} อ่างใน พระยาสังฆาภิรมย์, เทวกำเนิด, หน้า ๘.

ขึ้น เป็นใหญ่เป็นโตถึงชั้นเข้ายึดนามพระนารายณ์ ซึ่งเคยเป็นชื่อของพระพรหมมาเป็นชื่อของตนเอง รวมถึงอำนาจหน้าที่ทั้งหมดด้วย

พระวิษณุนี้มีกำเนิดว่า เมื่อเพลิงบรรลัยกัลป์สังหารโลกสิ้นแล้ว พระเวท พระธรรม ก็มาประชุมกันเข้า จึงเกิดเกิดพระผู้เป็นเจ้าองค์หนึ่ง มีนามว่า พระปรเมศวร (พระอิศวร) พระองค์มีประสงค์จะสร้างสวรรค์สร้างแผ่นดิน ซึ่งเป็นการใหญ่จำต้องสร้างผู้ช่วยพระองค์ จึงเอาพระหัตถ์ซ้ายมาลูบพระหัตถ์ขวา ก็บังเกิดองค์พระวิษณุเป็นเจ้าขึ้น แล้วโปรดให้เป็นผู้สอนศิลปศาสตร์แก่ กษัตริย์ และให้ไปอยู่ ณ เกษียรสมุทร คราวใดเกิดทุกข์พระวิษณุก็มีหน้าที่ไปปราบ โดยวิธีอองการ บ้าง โดยถูกอัญเชิญจากเทวดาบ้าง ที่เรียกว่า อวตาร

การอวตารของพระวิษณุหรือพระนารายณ์มีมาก แต่ที่นิยมกันว่ามีอยู่ ๑๐ ปาง ที่เรียกว่า นารายณ์อวตาร ได้แก่ ๑. มัตสยาวตาร หรือ มัจฉาวตาร เป็นปลาไปปราบ สังขอสูร หรือ หัยศรีพอสูร ซึ่งเป็นผู้ขโมยคัมภีร์พระเวทของพระพรหมธาดา หรือพระเวทที่ไหลออกจากโอษฐ์พระพรหมเมื่อบรรทมหลับ เพราะความริษยา ๒. กูรมาวตาร หรือ กัจฉปาวตาร เป็นเต่าไปปราบ อสูรมัจฉา ซึ่งคิดจะทำลายแผ่นดินที่ทรงเขาพระสุเมรุให้พัง แต่ฉบับนารายณ์สิบปางของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ว่า เพื่ออนุเคราะห์ในการกวนน้ำอมฤตสำหรับความไม่ตายของเทวดา ๓. วราหาวตาร เป็นหมูไปปราบ เห็รณยักษ์ ซึ่งจะฉกแผ่นดินทั้ง ๔ ทวีปไปทิ้งบาดาล เพื่อให้โลกคงอยู่จนเวลานี้ ๔. นรสิงหาวตาร เป็นนรสิงห์ (คนครึ่งสิงห์) ไปปราบ หิรณดาสูร (หิรณยกคิปู) ซึ่งกำเริบตั้งตัวเทียมพระเป็นเจ้า และทำทุกขให้แก่ทวยเทพ ๕. วามनावตาร (บางแห่งเรียก ทวีขาวตาร เป็นพราหมณ์หนุ่ม) เป็นคนเตี้ยไปปราบท้าว ตาวันดาสูร หรือ ท้าวพลี ซึ่งขอที่แผ่นดินต่อพระเป็นเจ้าได้แล้ว กระทำการรังแกสัตว์ มนุษย์ และเทวดา ๖. ปรศุรามาวตาร เป็นรามสูร (พราหมณ์ไม่ใช่ยักษ์) ไปปราบกษัตริย์ อรชุน (การตวิริยะ) ซึ่งรังแกพราหมณ์ ๗. รามาวตาร หรือ รามจันทราวตาร เป็นพระราม ไปปราบ ท้าวราพณ์ หรือ ทศกัณฐ์ ซึ่งเป็นยักษ์ที่อาธรรม รังควานเทวดาและมนุษย์ ๘. กฤษณาวตาร เป็นพระกฤษณะ ไปปราบท้าวพาดาสูร ในเรื่องอนรุท หรือปราบอสูรชื่อพญาหงส์ ๙. พุทธาวตาร เป็นพระสมณโคดม ปราบท้าววสวัตติมาร หรือเพื่อประทานธรรมแก่โลก ฉบับหอพระสมุดว่าไปหลอกท้าวตรีปุมเอาศิวลึงค์คืน ๑๐. กัลกียาวตาร เป็นมหาบุรุษจะบันดาลให้โลกเป็นบรมสุข ปางนี้จะมีต่อไปในอนาคต ที่สุดแห่งกัลยุคนี้

ฉบับหอพระสมุด^{๓๔} มีอวตารแทรกเกินอยู่อีก ๒ ปาง คือ มหิงสาวตาร เป็นกระบือเถื่อน อัสราวตาร เป็นนางเทพอัปสรไปปราบนนทกษัตริย์ แต่ขาดไม่มีอยู่ ๒ ปาง คือ ปาง ปรศุรามาวตาร กับ ปางกัลกียาวตาร ฉะนั้นจึงมี ๑๐ ปางเท่ากัน ในปางต่าง ๆ เหล่านี้

ในมหาภารตะ^{๓๕} ว่าความนิยมแต่เดิมนั้นมี พระปรพพรหม อยู่องค์เดียวในโลก ตามคัมภีร์ วาหบุราณะว่า พระปรพพรหม ก็คือองค์พระนารายณ์นั่นเอง แต่พระปรพพรหมเป็นอรุปกเทพ คือไม่

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

มีตัวตน ครั้นพระองค์ประสงค์จะสร้างสกลโลก จึงได้ทรงแบ่งภาคของพระองค์เองขึ้นเป็นรูปกเทพ คือ พระวิษณุ แล้วพระพรหมจึงประทานพรให้แก่พระวิษณุ เป็นผู้สร้างสิ่งทั้งปวง และเป็น ผู้บริหารโลกทั้งสาม เป็นที่นับถือแห่งชนทั้งหลาย ทั้งเป็นผู้ปฏิบัติตามปรารถนาของพระพรหม และเทวดาด้วย แล้วพระพรหมก็คืนเข้าสู่ความเป็นธรรมดาแห่งพระองค์

ต่อมาในปัทมปุราณะ^{๓๖} ได้กล่าวว่า เมื่อพระวิษณุเริ่มจะสร้างโลก พระองค์ทรงแบ่ง ภาคเป็น ๓ คือ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้บริหาร เป็นผู้สังหาร ในกาลนี้พระองค์ได้สร้าง พระพรหม จาก สีข้างขวาสำหรับเป็นผู้สร้าง และสร้างพระวิษณุ จากสีข้างซ้ายเพื่อบริหารโลก แล้วสร้างพระศิว มหากาฬ (อิศวร) จากบั้นกลางพระองค์เพื่อล้างโลก

พระวิษณุหรือพระนารายณ์ มีมีเสีตรงนามว่า ลักษมี มีวิมานเป็นแก้วมณี มีพระยาครุฑ เป็นพาหนะ มีอนันตนาคนาขเป็นบัลลังก์ มีที่สถิตเรียกว่า ไวยภูณฐ์ ณ เกษียรสมุทร มีเขตวัด โดยรอบสองหมื่นโยชน์และเป็นทองทั้งแห่ง รูปพระนารายณ์มักเขียนเป็นบุรุษหนุ่มกายเป็นสีนิล แก่ อารมณ์อย่างกษัตริย์ เสือทรงสีเหลือง มีสีกร ทรงตรีศทา (ชื่อ เกาโมทก) จักร (ชื่อ สุทรรศน์ หรือ วัชระนาถ) สังข์ (ชื่อ ปัญจขันธ์) บางแห่งว่ามีธนู (ชื่อ ศารง) และดอกบัว (ปทุม) กับพระขรรค์ (ชื่อ นันทก) บนอุระมีขนเขาเขียนเป็นรูปยันต์ ศรีวิตสะ ดังนี้ มีแก้วทับทรวง ชื่อ เกาสตุภมิวัลย์แล้ว ชื่อ สยมันต

ส่วนสีกายของพระวิษณุหรือพระนารายณ์ นั้นหาได้คงที่ไม่ว่า เปลี่ยนไปตามยุค คือ ใน กฤตายุค สีขาว เพราะโลกประกอบไปด้วยธรรมเปี่ยมยิ่ง ครั้นในไตรตายุค สัตย์ธรรมเสื่อมลง ๑ ส่วน ๔ สีกายเป็นสีแดง ในทวาปรยุค สัตย์ธรรมเสื่อมลงไปกึ่งหนึ่ง สีกายเป็นสีเหลือง ครั้นมา ณ บัดนี้เข้าเขตกัลยยุค สัตย์ธรรมเหลือ ๑ ใน ๔ ส่วน มีแต่ยุคเข็ญภัยต่าง ๆ กายจึงมีสีดำ หรือสีนิลแก่

สมญานามของพระวิษณุมีต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ ๑,๐๐๐ ชื่อ จะยกมาเพียงบางชื่อ เช่น อนันต (ไม่สิ้นสุด) จตุฤษ (สี่กร) ทาโมทร (มีเชือกพันรอบเอว) กฤษณะ หรือ โควินทะ หรือ โคपाल (ผู้เลี้ยง วัว) ชลศายิน (นอนเหนือน้ำ) มุราริ (ศัตรูแห่งมูร) นระ (ผู้ชาย) นารายณ์ (ผู้เคลื่อนไปในน้ำ) ปัญจา ยุทธ (ผู้ทรงอาวุธ ๕ ชนิด) ปีตามพร (ทรงเครื่องเหลือง) ปุรุโซตมะ (ยอดคน)^{๓๗}

๓) พระศิวะ (Siva) มหาเทพผู้ทำลายล้าง

ในยุคไตรเทพ ยังไม่ปรากฏว่ามีพระอิศวรหรือศิวะ คงมีแต่เทพบุตรอยู่องค์หนึ่ง พอเกิด มากร้องไห้ พระผู้ให้บังเกิดจึงประทานชื่อตามนิมิตว่า รุท^{๓๘} เป็นเทวดาที่มีอำนาจมาก เป็นใหญ่ เหนือการสรรเสริญและยัญกรรมทั้งปวง เป็นผู้ล้างผู้ทำลาย ซึ่งถือกันว่าทำให้สะอาดปราศจากโทษ มลทิน เพื่อได้มีกำเนิดใหม่ เหตุนี้ รุท จึงได้นามว่า ศิวะ (กรูณา หรือชุบให้สะอาด) พระรุทนี้ ตาม

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔ - ๑๕.

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน พระยาสังฆาภิรมย์, เทวกำเนิด, หน้า ๑.

กำเนิดว่าเป็นโอรสพระกัศยปกับนางสุรกี บางตำรับว่าเกิดจากพระนลาฏของพระพรหม และบางแห่งว่าเกิดด้วยพระพรหมบำเพ็ญตบะเสโทไหล จึงได้เอาไม้ขูดที่โขงง ฉวีถลกโลหิตหยดลงไปไฟไฟ ก็บังเกิดเป็นองค์เทพบุตรมีนามว่า รุท

แต่ในคัมภีร์ปัทมปุราณะ^{๓๕} ว่า พระมหาสวามภูว ซึ่งเรียกนามโดยตรงว่า พระปรพพรหม พระปรพพรหมองค์นี้ หมายถึง องค์พระนารายณ์ หรือพระวิษณุเป็นเจ้าในภาคนี้ ซึ่งได้ทรงสร้างพระศิวมหาภาพจากบัณฑุกษัตริย์เพื่อช่วยกันสร้างโลก ส่วนในตำรับที่มีในหอพระสมุดวชิรญาณว่า พระอิศวรสร้างพระองค์เอง คือเมื่อเพลิงบรรลัยกัลป์สังหารโลกสิ้นแล้ว เป็นอากาศว่างเปล่าอยู่ พระเวท พระธรรม ทั้งหลายประชุมกันเข้า ก็บังเกิดซึ่งองค์พระเป็นเจ้ามีนามว่า พระปรเมศวร จากนั้นพระปรเมศวร ก็สร้างพระเป็นเจ้าองค์ต่อ ๆ ไป รูปโฉมพระอิศวรมักมีสีกายขาว มี ๓ ตา ตาที่ ๓ อยู่ตรงหน้าผาก มีรูปพระจันทร์ครึ่งซีกอยู่เหนือตาที่ ๓ นั้น เกศามุ่นเป็นชฎารุ่งรัง มีประจำกะโหลกหัวคนคล้องคอ มีสังวาลเป็นงู ศอสีนิล นุ่งหนังเสือ หนังช้าง หรือหนังกวาง บางปางก็เปลือยกาย จึงมีนามว่าทศัมพร (นุ่งฟ้า) ที่สถิตอยู่บนเขาไกลาสในเทือกเขาหิมาลัย^{๓๖} ทางทิศตะวันตก บางคราวชอบอยู่ตามสุสาน (ป่าช้า) มีภูตผีเป็นบริวาร จึงมีนามว่า ภูตเศวร มีอาวุธตรีศูล ชื่อ ปินาก ธนูชื่อ อชคพ คทาหยอดหัวกะโหลกชื่อ ชฎาวงศ์ บางทีก็ถือบ่วงบาศข้าง ถือบัณเฑาะว์ข้าง มฤคข่าง สังข์ข่าง มีพระมเหสีชื่อ อูมา หรือบารพตี (ปารวตี) มีโอรส ๒ องค์ คือ พระคณศ หรือ วิฆเนศ กับพระขันทกุมาร (สกันหน) และชายาอื่น ๆ ก็มีอีก เช่น พระคงคา และพระนางสนธยา เป็นต้น

นามของพระอิศวรมีนับร้อย คือเรียกตามฤทธิ์ตามเดช หรือตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหรือที่เป็นอยู่ เช่น เรียกว่า พระมหาเทพ คือพระผู้เป็นเจ้าใหญ่ยิ่งสูงสุด หรือ พระตรีโลกนะ (มี ๓ ตา) หรือ นิลกันธู (ศอดำ) จันทรเศขร (เอาพระจันทร์เป็นปิ่น) เป็นต้น พาหนะของพระองค์คือ โคอุศกราช เผือกผู้^{๓๗}

ลักษณะความเป็นอยู่โดยปกติของพระศิวะตั้งว่ามาข้างต้น จะคงเป็นนิจก็หาไม่ พระองค์ย่อมเปลี่ยนแปลงได้ตามใจนึก จะเห็นได้ในสมัยเมื่อตอนไปปราบพระทักษะพ้อตา พระองค์มีลักษณะอย่างประหลาด ทั้งก็ใช้นามใหม่ว่า วีรภัทร ในคัมภีร์วายุปุราณะ^{๓๘} ว่าเศียรและตากับเท้ามีถึงอย่างละพัน ท้องโตมาก ปากแฉะมีเขี้ยว รัดเกล้าประดับด้วยพระจันทร์ครึ่งซีก นุ่งหนังเสือเปียกด้วยโลหิต

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๓๖} เป็นเทือกเขาใหญ่ป็นเขตแดนทางเหนือของภารตวรรษ ชาวอินเดียนับถือกันมาก โดยนิยามกันว่าเป็นที่สถิตอยู่แห่งเทวดาและพระประชาบดี หรือ ฤชสำคัญ ๆ เป็นอันมาก

^{๓๗} โคอุศกราชนี้ มีนามว่า พระนนทิ เป็นเทวดาองค์หนึ่ง นับถือกันว่าเป็นเทพเจ้าแห่งสัตว์จัตุบาท โดยปกติมีรูปเป็นภูตหรือมนุษย์ วิมานอยู่ ณ เขาไกลาส ขณะใดพระอิศวรจะเสด็จออก พระนนทิจึงจะแปลงเป็นโคให้ทรงเสด็จ พระนนทิเป็นอริบตีแห่งเทพบริวารของพระอิศวร และถ้าพระอิศวรทรงระบำ พระนนทิกั้ทำหน้าที่ให้จังหวะและตีตะโพน รูปพระนนทิกั้ถ้าจะทำให้เข้าใจง่าย ต้องเขียนรูปเป็นบุรุษ มีเศียรเป็นโค มีอภรณ์อย่างเทวดา ถือไม้เท้า หรือนั่งตีตะโพน

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน พระยาสังฆาภิรมย์, เทวกำเนิด, หน้า ๕.

อาวุธนั้นมีกระบองและหอกอย่างละพัน กับมีจักร สังข์ ธนู ขวานและโล่อีก ในปางนี้ ชาวเมืองทางแคว้นมหาราษฎร์มักนับถือบูชา และมักทำรูปไว้เคารพ แต่อาจเห็นทำกรไว้เพียง ๘ กรเท่านั้น

อีกลักษณะหนึ่ง ในปางที่มีนามว่า พระไภรพ^{๕๓} เป็นปางที่ดูร้ายมาก ถ้าหากไม่ทรงโคนันทิ ก็ทรงม้าหรือสุนัข มีลักษณะหน้าตาดุ แขนขาดำ (อสีตางค์) ผิวเนื้อดำ (ภาพ) ปิ่นที่ปักสีแดง (ตามรจนา) หรือมีจันทรเป็นปิ่น (จันทรจนา) บางปางก็มีชื่อว่า ปัญจมุขี (๕ หน้า) เคยเห็นภาพทำรูปอิศวรมีหน้า ๔ หน้าอย่างพระพรหม แต่มียอดขึ้นข้างบนอีกหน้าหนึ่ง พวกพราหมณ์ในอินเดียแถบตะวันตกนิยมว่า เมื่อบูชาแล้วอาจบันดาลให้หายเจ็บป่วย และอาจขอลูกก็ได้ ในบางถิ่นไม่สามารถจะทำเป็นเทวรูปได้ ก็มักเอาหินทั้งแท่งมาทาแดงสมมติให้เป็นเทวรูปองค์พระปัญจมุขีนี้ก็มีบางครั้งท่านก็มักแผลงเล่นสนุกๆ คือทำองค์ให้เป็น ๒ เพศ เพศหญิงครึ่ง (อิตถิ) ชายครึ่ง (ปุง) มีนามว่า “อรรณาริ” หรือ “อรรธริศวร” คือเป็นทั้งพระอิศวร ก็เรียกได้ เป็นพระปารวตี ก็เรียกได้ ซีกข้างซ้ายอันเป็นครึ่งของพระปารวตี นั้นมีเสื่อหมอบอยู่ ส่วนซีกข้างขวาอันเป็นครึ่งของพระอิศวรนั้นมีพระนันทิ (โค) หมอบอยู่ ตามรูปเขียนมักทำเป็น ๔ กร ซีกขวามีแม่พระคงคาไหลจากเศียร และบางครั้งพระอิศวรเคยแปลงเพศเป็นหญิง (อิตถิ) แท้ ๆ ก็มี เช่น ครึ่งหนึ่งกำลังแปลงเป็นสตรีในที่รโหฐานเพื่อล่อพระอุมาเล่นในเมื่อทรงพระสำราญ ฉะนั้น สรรพสิ่งทุกอย่างในบริเวณนั้นก็กลายเป็นสตรีไปหมด เผอิญคราวนี้ท้าวอิศราษ ผู้เคราะห์ร้ายได้ซุ่มซุ่มเข้าไปในทีนั้น เลยกลายเป็นสตรีมีนามว่า อิลา

อภินิหารความศักดิ์สิทธิ์ของพระอิศวรนี้ สุดแต่ผู้ที่นับถือ ถ้าเป็นโคพยนิกาย ก็ว่าพระอิศวรเป็นใหญ่กว่าใคร ๆ แต่ถ้าเป็นหนังสือไพชณิกาย ก็ชิงเอาความเป็นใหญ่ไปไว้กับพระนารายณ์ บางคราวเคยแสดงว่าพระอิศวรแพ้ฤทธิ์พระนารายณ์ก็มี^{๕๔} บางครั้งถึงให้พระอิศวรแสดงความเคารพ พระนารายณ์ต้องมาช่วยปราบศัตรูของพระอิศวรก็มี^{๕๕} พระอิศวรนี้มีพระหทัยกอบปรไป ด้วยกรุณา ใครขอพรก็ได้ง่าย ๆ จะไปดีไปชั่วไม่เอาพระหทัยใส่ เป็นผู้ล้าง ผู้ทำลาย ซึ่งเขาถือว่ากรุณาให้ไปเอากำเนิดใหม่ และเป็นผู้สร้างด้วย มีเครื่องหมายในการสร้างที่เรียกกันว่า ศิวลึงค์

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๕๔} คราวหนึ่งปรากฏว่าทวยเทพตกลงกันไม่ได้ว่า พระอิศวรกับพระนารายณ์ใครจะมีฤทธิ์มากกว่ากัน จึงไปเชิญให้พระผู้เป็นเจ้าทั้งสองประลองฤทธิ์กัน พระอิศวรก็ทรงรัตนธนูหมายยิงพระนารายณ์ แต่พระนารายณ์แปลงสุรเสียงตวาดครั้งเดียว รัตนธนูของพระอิศวรก็อ่อนบ่อแป้ไป เพียงเท่านี้ทวยเทพก็ลงมติกันว่า พระนารายณ์มีฤทธิ์มากกว่าพระอิศวร ซึ่งอุทาหรณ์ดังกล่าวน่าจะมากจากคัมภีร์ข้างฝ่ายไพชณิกาย, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๕๕} ดูครั้งหนึ่งพระอิศวรได้ประทานพรให้แก่พฤกาสูร อันเป็นลูกพระกศยป ให้มือหนึ่งของพฤกาสูรมีฤทธิ์ดุจเพลิงกรด เมื่อได้ตะลงบนศีรษะใคร ผู้นั้นก็จะไหม้เป็นจุนไป แต่พฤกาสูรสงสัยว่าจะมีฤทธิ์เช่นนั้นจริงหรือไม่ ใคร่อยากจะลองวิชา จึงตรงเข้าไปหาพระอิศวร ยกมือขึ้นหมายจะวางบนศีรษะ พระอิศวรกลัวว่าฤทธิ์ที่ให้แก่พฤกาสูรจึงต้องหนี ฝ่ายพฤกาสูรก็ไล่ตามไป ร้อนถึงพระนารายณ์ต้องมาช่วย โดยแปลงเป็นมาณพหนุ่มมาพบพฤกาสูร ถามเรื่องราว แล้วจึงแนะนำให้พฤกาสูรลองเอามือที่ได้รับพรจากพระอิศวรวางบนศีรษะของพฤกาสูรเอง ผลปรากฏว่าร่างกายต้องเพลิงกรดไหม้เป็นจุนไปในขณะนั้น นี่ทำให้มองเห็นว่า พระนารายณ์มีฤทธิ์มากกว่าพระอิศวร, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

ชื่อของพระอิศวรยังมีอีกหลายชื่อ ซึ่งเรียกกันต่างๆ ตามฤทธิ์เดชและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น อโฆระ (นำสะพริงกลัว) คงคาธร (ผู้ทรงซึ่งแม่พระคงคา) ศิริศะ (ผู้เป็นใหญ่แห่งขุนเขา) กาละ (เวลา) มฤตยุนชัย (ผู้ปราบความตาย) อุกระ (ดู) วิศวนาถ (เป็นที่พึ่งแห่งโลก) ฯลฯ

สรุปแล้ว เทพผู้เป็นใหญ่ของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ได้แก่ พระพรหม ผู้สร้างสรรพสิ่งที่อยู่บนพื้นพิภพนี้ พระวิษณุ เทพผู้ปกป้องและคุ้มครองรักษาโลก และพระศิวะ มหาเทพผู้ทำลายล้าง เพราะเหตุแห่งความเสื่อมโทรมของมวลมนุษยชาติตามมุมมองของเทพเจ้า

๓.๔.๒ คุณธรรมของเทพตรีมูรติ

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของเทพตรีมูรติแล้ว มีประเด็นที่สามารถยกแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมของเทพทั้ง ๓ ที่ประพฤติปฏิบัติมาว่าอะไรคือคุณธรรมของเทพทั้งสามองค์ที่เป็นเหตุให้คนเคารพศรัทธา และสามารถนำคุณธรรมดังกล่าวไปปฏิบัติเพื่อเป็นเทพมนุษย์ได้หรือไม่อย่างไร

๑) พระพรหม เทพผู้สร้างและรังสรรค์ พระพรหมนั้น ตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู นั้น เป็นผู้มีความดีต่อโลกมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะความเป็นผู้สร้าง หมายถึงว่าพระองค์นั้นเป็นผู้สร้างโลกนี้ และสร้างมนุษย์และสัตว์ ตลอดสรรพสิ่งบนโลก โดยความในคัมภีร์บางเล่มได้กล่าวไว้ว่า พระองค์ทรงสร้างมนุษย์วรรณะต่าง ๆ ขึ้นมาได้แก่ ๑) สร้างชนชั้นพราหมณ์ (นักบวช) จากพระโอษฐ์ ๒) สร้างกษัตริย์ (นักรบ) จากพระพาหา ๓) สร้างชนชั้นแพศย์ (พ่อค้า) จากพระเพลา และ ๔) สร้างชนชั้นศูทร (กรรมกร) จากพระบาท^{๕๖}

เหตุที่พระองค์ทรงสร้างมนุษย์โดยแบ่งแยกชั้นวรรณะดังกล่าว ก็โดยหน้าที่ของแต่ละกลุ่มที่จะต้องปฏิบัติ คือการให้รู้จักหน้าที่ของตน โดยให้แต่ละกลุ่มนั้นมีความสัมพันธ์กันไปตามหน้าที่ของตน เรียกว่า สร้างสรรค์ให้มีประโยชน์ และมีประสิทธิภาพในการปกครอง

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีคุณธรรมประจำที่เรียกว่า พรหมวิหารธรรม คือธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม ๔ ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ดังจะเห็นได้จากพระจริยาวัตรของพระองค์ที่มีน้ำพระทัยเย็น ใครบำเพ็ญเพียรบูชาแม่เล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วทูลขอพรอันยิ่งใหญ่ พระองค์ก็ประทานให้เสมอ จนเดื่อร้อนต้องให้พระวิษณุมาช่วยปราบ^{๕๗}

๒) พระวิษณุ หรือ พระนารายณ์ เทพผู้ปกป้องและคุ้มครอง พระองค์เป็นเทพสูงสุดของลัทธิไวษณพนิกาย ตามความเชื่อของชาวฮินดูที่ให้ความเคารพพระวิษณุ นั้น นอกจากพระองค์จะเป็นเทพที่ช่วยปกป้องคุ้มครอง รักษาทั้งเทวดา มนุษย์ สรรพสัตว์ ตลอดถึงโลกแล้ว เช่น อวตารมาช่วยเหลือ ในรูปของนารายณ์อวตาร ดังที่กล่าวแล้วนั้น ชาวฮินดูได้สร้างรูปเปรียบของพระวิษณุขึ้นมาโดยมีความเชื่อว่าพระองค์ จะประทานพรให้แก่บุคคลต่าง ๆ จากรูปเคารพต่าง ๆ เช่น

(๑) โยคะ (Yoga) สำหรับบูชาเพื่อให้มีความสุข และก่อให้เกิดความเพลิดเพลินอยู่เสมอ

^{๕๖} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู, หน้า ๕๓.

^{๕๗} พระยาสังฆาภิรมย์, เทวกำเนิต, หน้า ๑๖.

- (๒) โภคะ (Bhoga) การบูชาเพื่อต้องการสิ่งตอบแทน หรือการมุ่งหวังผล
 (๓) วีระะ (Vira) สำหรับบูชาเพื่อต้องการอำนาจและความกล้าหาญ
 (๔) อาภิจาริกะ (Abicharika) สำหรับบูชาเพื่อหวังชัยชนะในสงคราม^{๔๘}

หากวิเคราะห์จากภารกิจและหน้าที่ที่พระวิษณุทรงกระทำแล้วนั้น พระองค์มีคุณธรรมสำคัญคือการทำผู้ช่วยเหลือผู้ที่ประสบทุกข์ให้มีความสุข โดยไม่หวังผลตอบแทน แม้จะทรงอวตารมาเพื่อทำลายล้างก็ทรงเสด็จมาเพื่อปราบอธรรม หากจะยกคำคมยกย่อง คงเป็นคำที่ว่า “ขจัดภัยพาลอภิบาลคนดี” นั่นเอง

๓) พระศิวะ หรือ พระอิศวร มหาเทพผู้ทำลายล้าง พระองค์ได้รับการยกย่องเป็นเทพสูงสุดในลัทธิไศวนิกาย พระศิวะ แม้จะได้ชื่อว่าเป็นมหาเทพผู้ทำลาย แต่ความเป็นจริงแล้วพระองค์ก็ไม่ได้โหดร้ายไปเสียทั้งหมด พระองค์จะโหดร้ายเฉพาะบางกรณีเท่านั้น ดังนั้น จึงมีผู้แบ่งคุณลักษณะของพระองค์ตามพฤติกรรมที่ทรงกระทำไว้คล้าย ๆ พระวิษณุที่อวตารไปเป็นภาคต่าง ๆ ตามกรณีที่ทำ ในส่วนของพระศิวะได้กำหนดลักษณะไว้ ๓ ส่วนด้วยกัน^{๔๙} คือ

(๑) ท่าทางสงบ เรียกว่า “อนุครหุมรติ” (อนุเคราะห์หุมรติ) ในลักษณะกำลังทรงประสิทธิ์ประสาทพรให้แก่เหล่ามนุษย์และทวยเทพ มีนามต่างกันไปตามแต่ผู้ที่ทรงให้พร เช่น วิษณุวานุครหุมรติ หรือ จักรธาณะหุมรติ คัมภีร์ศิวะปุราณะกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า ครั้งหนึ่งพระวิษณุทรงต่อสู้กับอสูร แต่ไม่สามารถเอาชนะได้ จึงทูลอ้อนวอนขอจักรจากพระศิวะมาเป็นอาวุธ โดยพระวิษณุทรงใช้ดอกบัวพันดอกบูชาพระศิวะทุกวัน จนกระทั่งวันหนึ่ง พระวิษณุทรงพบว่าดอกบัวที่จะใช้บูชาขาดหายไปหนึ่งดอก พระองค์จึงทรงสละพระเนตรข้างหนึ่งแทนดอกบัวบูชาพระศิวะ ในที่สุดพระศิวะทรงเห็นถึงความภักดี จึงประทานจักรให้พระวิษณุตามที่ทรงต้องการ^{๕๐}

(๒) ท่าทางโหดร้าย เรียกว่า “สังหารหุมรติ” มีนามแตกต่างกันตามแต่ว่าในมูรตินั้นจะปราบอสูรประเภทใด หรือมีชื่ออย่างไร เช่น คชาสูรสังหารหุมรติ คัมภีร์กฤมะปุราณะเล่าเหตุการณ์นี้ว่า ครั้งหนึ่งขณะพวกพราหมณ์ทำพิธีบูชาศิวลึงค์ ก็ปรากฏอสูรรูปข้างเข้ามารบกวน ในที่สุดพระศิวะจึงทรงปรากฏพระวรกายออกมาจากศิวลึงค์ สังหารอสูรรูปข้าง และทรงนำหนังข้างมาเป็นอาภรณ์ที่อบน^{๕๑}

(๓) ท่าทางเคลื่อนไหว เรียกว่า “นฤตตมูรติ” เป็นท่าร้ายรำ เรียกโดยสามัญว่า “ศิวนาฏราช” คือราชาแห่งการฟ้อนรำนั้น ในลัทธิไศวนิกายถือว่าเป็นทั้งการสร้างโลกและการทำลายล้างโลกไปพร้อมกัน โดยหากพระองค์ทรงฟ้อนรำด้วยจิ้งหหวะพอดี โลกก็จะเป็นปกติ แต่หากทรงฟ้อนรำด้วยจิ้งหหวะรุนแรง โลกก็จะเกิดภัยพิบัติต่าง ๆ คัมภีร์หลายเล่มกล่าวถึงมูลเหตุที่พระศิวะทรงฟ้อนรำไว้ เช่น คัมภีร์โกยิลปุราณะ ซึ่งเรียกการฟ้อนรำในป่าตารกะของพระศิวะว่า “นาทานตะ”

^{๔๘} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, *ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู*, หน้า ๗๖.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๙.

ความว่า ครั้งหนึ่งพวกฤๅษีในป่าตารกะประพตติฝ่าฝืนทวารบัญญัติ พระศิวะทรงต้องการทรมานฤๅษีเหล่านั้นให้สำนึกตน จึงแปลงองค์เป็นฤๅษีหนุ่ม และทรงขอให้พระวิษณุแปลงองค์เป็นสาวสวยไปยั่วยวนเหล่าฤๅษีและภรรยาให้เกิดคลั่งไคล้จนวิวิาทกัน จากนั้นจึงกลับคืนร่างเดิม พวกฤๅษีเมื่อรู้ว่าถูกหลอกก็โกรธ เนรมิตเสือเข้าไปทำร้าย แต่พระศิวะทรงสังหารเสือแล้วเอาหนังมานุ่ง พวกฤๅษีเนรมิตนาครเข้าไปทำร้ายอีก พระศิวะก็ทรงจับเอาไปทำสร้อยสังวาล และยังทรงพ้อนรำแสดงปาฏิหาริย์เพื่อให้ฤๅษีเกรงกลัว ขณะนั้นมียักษ์มยะละกะ หรือ อปสมารบุรุษ ตรงเข้ามาจะทำร้ายพระศิวะ พระองค์ก็ทรงยกพระบาทเหยียบไว้ แล้วทรงพ้อนรำต่อจนครบหนึ่งร้อยแปดท่า พวกฤๅษีจึงยอมแพ้ไปในที่สุด^{๕๒}

จากข้อความข้างต้นที่กล่าวถึงคุณลักษณะของพระศิวะ ทำให้มองเห็นคุณธรรมของพระองค์ในประการที่ ๑ ความเมตตากรุณา คือ พระองค์ทรงมีความเมตตาปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข กรุณาความสงสารคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ คือทรงประทานพรให้แก่ผู้ทรงมาอ่อนวอนบูชาพระองค์ด้วยความจริงใจ ประการที่ ๒ พระองค์ยอมลงโทษต่อผู้ที่สมควรแก่การรับโทษ คือผู้ประทุษร้ายต่อผู้อื่นโดยเฉพาะเหล่าอสูรร้ายต่าง ๆ

คติความเชื่อเรื่องเทพของฮินดูชนในปัจจุบันนั้น คือการรวมตัวกันของมหาเทพทั้งสามที่เรียกว่าตรีมูรติ เป็นความเชื่อตามคัมภีร์อุปนิษัที่มีว่าเป้าหมายสูงสุดของบุคคลนั้น คือการเข้าถึงพรหมันไม่ใช่การเข้าถึงความเป็นเทพ ดังจะเห็นในคัมภีร์ภควัทคีตา ที่ว่า

ในบั้นปลายของการเกิดใหม่อันมากครั้ง ผู้มีญาณจะรวมอยู่ในตัวตุษ่า
ตระหนักรู้ว่า พระवासเทพ นั้น คือ (ต้นกำเนิดของ) ทุกสิ่งทุกอย่าง
มหาตมะผู้นั้นยากนักที่จะค้นพบ

แต่ผู้มีญาณที่ถูกลิครอนด้วยกามนั้น กามนี้ อันกระทำด้วยอำนาจของ
“ปรกฤติ” แห่งตนนั้น ย่อมประพตติตามพิธีนิยมอันหลากหลายโดยการถือ
บูชาเทวดาคันนั้น องค์นี้

ไม่ว่ารูป ที่ผู้ภักดีประสงค์ถวายบูชาด้วยศรัทธานั้น จะเป็นเช่นใด ตุษ่า
ย่อมสนองศรัทธานั้นด้วยความมั่นคง

เพราะด้วยศรัทธา อันมีอยู่ในการอาราธนาต่อรูปที่ชื่นชมนั้น ย่อมทำให้
ได้สมตามทีตนปรารถนา อันเป็นบัญชาของตุษ่าเพียงผู้เดียวโดยแท้

แต่ผลอันได้แก่ผู้มีปัญญาเพียงน้อยนั้น มีภาวะเพียงชั่วคราว ยัญญะแต่
เทวะย่อมไปสู่เทวะ แต่ผู้ภักดีของตุษ่าย่อมมาสู่ตุษ่าโดยแน่แท้

ชนผู้ไร้พฤติ ผู้ไม่รู้ในความไม่ปรากฏของตุษ่า สำคัญว่า ตุษ่าปรากฏ
ด้วยไม่รู้ในภาวะอันเป็นปรมัตต์ อันไม่มีเสื่อมและประเสริฐสุดของตุษ่า

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๖ - ๑๖๗.

เพราะถูกห่อหุ้มด้วยมายาอันเกิดจากอำนาจของโยคะ ตูข้าจึงหาได้
ปรากฏไม่ โลกของผู้โง่เขลาไม่อาจเข้าใจในตูข้าได้ว่า ตูข้านั้นหามีเกิด หามี
ดับไม่^{๕๓}

จากข้อความโคลกในคัมภีร์ภควัทคีตาเบื้องต้น ผู้วิจัยมองว่ามุมมองของผู้รจนาคัมภีร์
ต้องการที่จะยกเทพสามัญกับพรหมันออกจากกัน ดังจะเห็นได้จากโคลกที่ว่า การบูชา หรือการถวาย
ยัญญกรรมต่อเทพเหล่าใด ก็ชื่อว่าผู้นั้นมีความภักดีต่อเทพเหล่านั้น ซึ่งยังคงมีการเกิดดับอยู่รำไป
แต่ถ้าผู้ใดมีศรัทธาต่อพรหมัน ถวายยัญญบูชา ผู้นั้นย่อมเข้าถึงพรหมันซึ่งไม่มีการเกิด การตายอีก ซึ่ง
ความข้อนี้ตรงกับมุมมองของพีระพงค์ สุขแก้ว ที่กล่าวถึงการบวงสรวงบูชาเทพเจ้าของชาวไทยกับ
ฮินดูชนว่า การบูชาเทพเจ้าที่คนไทยกระทำนั้น นับเป็นการบูชาในศาสนาพราหมณ์ไม่ได้ เพราะ
การบูชาในศาสนาพราหมณ์ตามการปลุกฝังและตามเป้าหมายที่แท้จริงแล้ว เป็นการบูชาด้วยจิตที่
สงบ สละความยึดมั่นในตัวตน สละความโลภทั้งมวล ยินยอมต่อการบัญชาของพระเป็นเจ้า โดย
มีความเชื่อว่า พระเป็นเจ้าเป็นผู้บริสุทธิเป็นเลิศ ทรงความยุติธรรม ให้ในสิ่งที่ตอบแทนการกระทำ
ร้องขอสิ่งตอบแทนที่ตนไม่เคยกระทำไว้เลยไม่ได้ และเชื่อว่าพระเจ้าคือผู้ให้กำเนิดทุกสิ่งทุกอย่าง
และพระองค์คือเป้าหมายสูงสุดของการกระทำทุกประการในชีวิตนี้ เพื่อการได้กลับคืนสู่พระองค์
ส่วนการกระทำการบูชาของคนไทยนั้นเป็นการบูชาด้วยความปรารถนา เรียกร้อง หรืออ่อนน้อม
ร้องขอ หรือด้วยการกำหนดข้อตกลง สัญญา แลกเปลี่ยน ที่เรียกว่า บนบานศาลกล่าวเท่านั้น^{๕๔}

จากการศึกษาคุณธรรมของเทพในมุมมองของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้น ต้องดูที่คุณ
ลักษณะเฉพาะขององค์เทพทั้งคือพระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ ซึ่งแต่ละองค์ก็มีคุณธรรมคือ
ความปรารถนาดีต่อมนุษยโลกด้วยกันทั้งนั้น เช่น พระพรหมสร้างโลกและสรรพสิ่งขึ้นมาแล้วก็
ต้องการให้สรรพสัตว์นั้นมีความสุขจากการดำรงอยู่บนผืนโลก จึงมักประทานสิ่งที่เขาเหล่านั้น
ต้องการ พระวิษณุ มีความเอ็นดูรักษาสรรพสัตว์ให้เป็นสุข และคอยช่วยเหลือมวลมนุษย ส่วน
พระศิวะ แม้จะเชื่อว่าเป็นผู้ทำลาย แต่พระองค์กระทำไปเพราะหวังดีต่อโลกนั่นเอง

๓.๕ สรุป

จากการศึกษาคุณธรรมของเทพในทัศนะของพราหมณ์ - ฮินดู พบว่า เดิมทีนั้น เทพเกิด
จากความเชื่อของมนุษย์ มนุษย์นั่นเองเป็นผู้สร้างเทพจากธรรมชาติที่ตนไม่สามารถต้านทานได้ หรือ

^{๕๓} กฤษณะไทวปายนวยาสา รจนานา, เกียรติขจร ชัยเสียร ปรีวรต, *ภควัทคีตา*, (กรุงเทพมหานคร : มปท., ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๘ - ๑๐๙.

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน พีระพงค์ สุขแก้ว, *สู่พรหมัน*, (กรุงเทพมหานคร : เท็นวัน พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘๔ - ๑๘๕.

เห็นว่าธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่มีความดีต่อชีวิตของตนเอง หากมองในแง่หนึ่งก็จะเห็นความไร้สาระของความเชื่อ แต่หากมองอีกด้านจะเห็นเป็นการสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติด้วยการรู้จักถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ทำให้สรุปได้ว่า แรกเดิมทีนั้น เทพในมิติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้นคือ สิ่งสมมติที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยความเกรงกลัวในอำนาจของธรรมชาติอันไร้ตัวตน เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยวิวัฒนาการของความคิดที่สรรสร้างเพื่อหาที่พึ่งแก่ตนเอง

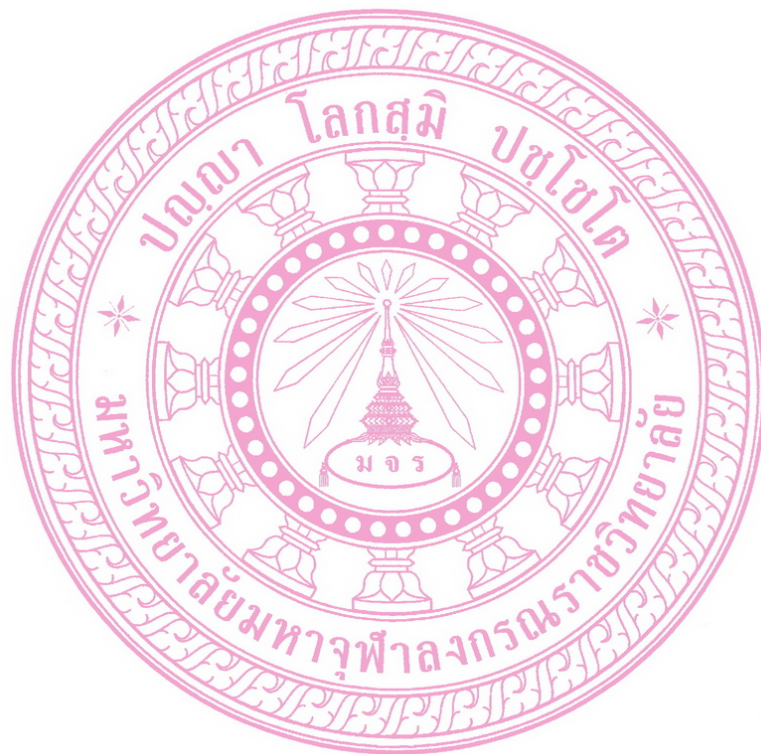
คุณธรรมของเทพฮินดูในงานวิจัยนี้มี ๓ กลุ่ม ที่เรียกว่า เทพตรีมูรติ อันได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ นั้น สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑) พระพรหม เทพผู้สร้างและรังสรรค์ พระพรหมนั้น ตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้น เป็นผู้มีความดีต่อโลกมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะความเป็นผู้สร้าง หมายถึงว่าพระองค์นั้นเป็นผู้สร้างโลกนี้ และสร้างมนุษย์และสัตว์ ตลอดสรรพสิ่งบนโลก นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีคุณธรรมประจำที่เรียกว่า พรหมวิหารธรรม คือธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม ๔ ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ดังจะเห็นได้จากพระจริยาวัตรของพระองค์ที่มีน้ำพระทัยเอ็นดูใคร่บาเพ็ญเพียรบูชาแม้เล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วทูลขอพรอันยิ่งใหญ่พระองค์ก็ประทานให้เสมอ จนเดือดร้อนให้พระวิษณุมาช่วยปราบ

๒) พระวิษณุ หรือ พระนารายณ์ เทพผู้ปกป้องและคุ้มครอง พระองค์เป็นเทพสูงสุดของลัทธิไวษณพนิกาย ตามความเชื่อของชาวฮินดูที่ให้ความเคารพพระวิษณุ นั้น นอกจากพระองค์จะเป็นเทพที่ช่วยปกป้องคุ้มครอง รักษาทั้งเทวดา มนุษย์ สรรพสัตว์ ตลอดถึงโลกแล้ว หากวิเคราะห์จากภารกิจและหน้าที่ที่พระวิษณุทรงกระทำแล้วนั้น พระองค์มีคุณธรรมสำคัญคือการช่วยเหลือผู้ที่ประสบทุกข์ให้มีความสุข โดยไม่หวังผลตอบแทน แม้จะทรงอวตารมาเพื่อทำลายล้างก็ทรงเสด็จมาเพื่อปราบอธรรม ตรงกับคำที่ว่า “ขจัดภัยพาล อภิบาลคนดี” นั่นเอง

๓) พระศิวะ หรือ พระอิศวร มหาเทพผู้ทำลายล้าง พระองค์ได้รับการยกย่องเป็นเทพสูงสุดในลัทธิศิวนิกาย พระศิวะ แม้จะได้ชื่อว่าเป็นมหาเทพผู้ทำลาย แต่ความเป็นจริงแล้วพระองค์ก็ไม่ได้โหดร้ายไปเสียทั้งหมด พระองค์จะโหดร้ายเฉพาะบางกรณีเท่านั้น นั่นทำให้มองเห็นคุณธรรมของพระองค์ในประการที่ ๑ คือ ความเมตตา กรุณา เพราะเหตุที่พระองค์ทรงมีความเมตตาปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข กรุณาความสงสารคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ คือทรงประทานพรให้แก่ผู้ทรงมาอ้อนวอนบูชาพระองค์ด้วยความจริงใจ ประการที่ ๒ พระองค์ยอมลงโทษต่อผู้ที่สมควรแก่การรับโทษ คือผู้ประทุษร้ายต่อผู้อื่นโดยเฉพาะเหล่าอสูรร้ายต่าง ๆ

แต่เหนือสิ่งอื่นใด สุดท้ายแล้วพระผู้เป็นใหญ่ทั้งสามยอมเข้ามาเป็นหนึ่งในเดียวตามความเชื่อของศาสนาฮินดูใหม่ คือ พรหมัน ดังนั้น พรหมัน คือ พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ก็คือ พลังธรรมชาติ เป็นพลังแห่งจักรวาล ก่อกำเนิดจักรวาลและทุกสิ่งบนจักรวาล เป็นพลังที่อยู่ประจำจักรวาลและมีอยู่ในทุกสิ่ง เป็นพลังที่กำหนดและควบคุมกฎแห่งจักรวาล จักรวาลทรงอยู่ด้วยพลังนี้ ก็ย่อมเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของพลังนี้เท่า ๆ กับที่ทุกสิ่งในจักรวาล รวมทั้งมนุษย์ด้วยก็ทรงอยู่ด้วยพลังนี้ และต้องเป็นไปตามกฎของพลังนี้ด้วยเช่นกัน และนี่คือความเป็นอำนาจสูงสุดความเป็นพระเจ้าสูงสุดที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ของพราหมณ์

บทที่ ๔

เปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

จากการศึกษาคุณธรรมของเทพในทางพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในบทที่ผ่านมาแล้ว ดังนั้นในบทนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในประเด็นดังต่อไปนี้
นิยามความหมาย ประเภท ความเชื่อเรื่องเทพ คุณธรรมของเทพ และอิทธิพลของคุณธรรมของเทพ
ต่อศาสนิกชน

๔.๑ เปรียบเทียบด้านนิยามความหมายของเทพ

๔.๑.๑ ความหมายของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนา

คำว่า เทพ มาจากคำว่า เทวะ เพราะเป็นผู้ชอบเล่นสนุกสนาน มีสวรรค์เป็นสถานที่อยู่สุขสบายด้วยกุศลกรรมที่เคยทำมาในครั้งเป็นมนุษย์ เสวยสุขอยู่ด้วยกามคุณ ๕ หรือฤทธิ์วิเศษนานาชนิด มีความรุ่งเรืองสว่างไสวดำเนินไปในอากาศ เป็นผู้ที่มนุษย์ยึดถือเอาว่าเป็นที่พึงควรแก่การสรรเสริญ และยังมีความหมายว่า ผู้ควรแก่การบูชา เพราะเทวดาบางพวกที่มนุษย์ได้ยึดถือเป็นที่พึ่งทางใจ ในความหมายนี้ได้แก่ สิ่งที่น่าเชื่อถือเป็นทักซิไณย์ ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา เทวดาจึงเป็นที่เคารพนับถือของพวกมนุษย์ โดยที่มนุษย์ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเทพว่าเป็นผู้วิเศษและมีฤทธิ์เดชมาก

๔.๑.๒ ความหมายของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

เทพตามความหมายของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้จัดเป็น ๓ ประเด็นด้วยกัน คือ

๑. ในวรรณคดีพระเวท คำว่า “เทพ” ใช้กันในวงแคบ คือ ใช้เรียกเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์เท่านั้น ต่อมาคำนี้จึงถูกนำมาเป็นคำสำหรับใช้เรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วไปทุกประเภทที่สถิตอยู่ตามที่แตกต่างกัน หรือส่วนต่างๆ ของจักรวาล โดยแนวคิดเรื่องการแบ่งส่วนต่างๆ ของจักรวาลในสมัยพระเวทนั้นจัดเป็น ๒ นัย กล่าวคือ แบ่งจักรวาลออกเป็น ๒ ส่วน คือ สวรรค์ และโลก

๒. “เทพ” แปลว่า ผู้เปล่งแสงหรือผู้ที่อยู่ในที่เล่นสบาย พวกที่อยู่บนสรวงสวรรค์เหนือเทวดา ในความหมายเทพของพวกอารยัน ในหนังสือชื่อ “ตรีมูรติ อภิธานเทพของฮินดู” ได้กล่าวถึงชาวอารยันเชิงประวัติความเป็นมาพร้อมทั้งแสดงรายนามเทพเจ้าของชาวอารยันว่า ประมาณปี ๑๗๐๐ B.C. พวกอารยันเข้าครอบครองลุ่มแม่น้ำสินธุ พวกนี้มีศาสนาของตนเอง แต่เดิมนั้นเป็นชาตินักรบที่มีวัฒนธรรมค่อนข้างต่ำ พวกอารยันนั้นผิวขาว มีความสามารถในการรบพุ่งและบังคับม้า จึงปราบพวกมีลักษณะหรือพวกดราวิเดียนได้และดูถูกว่าพวกนั้นเป็นพวกผิวดำ พวกอารยันไม่ค่อยอยู่เป็นหลักแหล่ง ดังนั้น เทพเจ้าของพวกเขาจึงมีความเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ธรรมชาติมากกว่าความอุดม

สมบูรณ์ของพื้นดิน เรารู้เรื่องเทพเจ้าของพวกอารยันจาก “พระเวท” ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมบทสวดต่าง ๆ ไว้เมื่อประมาณปี ๘๐๐ B.C.

๓. “เทพ” ในความหมายคัมภีร์พระเวท คือผู้ที่ไม่บีบิตามารดาเป็นผู้ให้กำเนิด เมื่อเจริญเติบโตถึงวัยหนุ่มสาวแล้วก็คงอยู่ในวัยนี้ตลอดไป ไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่จะมี เทยาส ทำหน้าที่เป็นบิดาบังเกิดเกล้าของเทพหลายองค์ ทั้งเทพฝ่ายหญิงและเทพฝ่ายชาย กล่าวคือ อูษาทะวี อัศวิน อัคนี ประชัญยะ สุรยะ อาทิตย มรุต และอังคีรส เทพเหล่านี้ล้วนแต่เป็นโอรสธิดาของเทยาสทั้งสิ้น และนอกจากนี้ เทพผู้ยิ่งใหญ่คือพระอินทร์ก็ยังเป็นโอรสของเทยาสนี้ด้วย

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบด้านนิยามความหมายของเทพ

พระพุทธศาสนา	ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
๑) ผู้ชอบเล่น เพราะสนุกสนานด้วยกามคุณ ๕ อันเป็นผลแห่งกุศลกรรมที่เคยทำในครั้งเป็นมนุษย์ และดำรงอยู่บนทิพยวิมานอันเป็นที่สบาย	๑. เดิมมุ่งเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์เท่านั้น ต่อมาใช้เรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วไปทุกประเภทที่สถิตอยู่ตามที่ต่าง ๆ หรือส่วนต่าง ๆ ของจักรวาล คือ สวรรค์ และโลก
๒) ผู้ควรบูชา เพราะเป็นผู้ที่มนุษย์แสดงความเคารพนับถือด้วยอำนาจอันเกิดจากบุญฤทธิ์ที่สามารถประทานสิ่งที่มนุษย์ปรารถนาได้	๒. ผู้เปล่งแสงหรือผู้ที่อยู่ในที่เล่นสบาย พวกที่อยู่ในบรรณสวรรค์เหนือเทวดา ในความหมายเทพของพวกอารยัน ๓. ในคัมภีร์พระเวทไม่มีบีบิตามารดาเป็นผู้ให้กำเนิด เมื่อเจริญเติบโตถึงวัยหนุ่มสาวแล้วก็คงอยู่ในวัยนี้ตลอดไป ไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่จะมี เทยาส ทำหน้าที่เป็นบิดาบังเกิดเกล้าของเทพหลายองค์ ทั้งเทพฝ่ายหญิงและเทพฝ่ายชาย

จากตารางข้างต้น ทำให้ทราบได้ว่า เทพ ตามความหมายในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงผู้ที่เกิดปรากฏขึ้นเองบนทิพยวิมานสุขด้วยกามคุณ ๕ อันเกิดจากอำนาจกุศลกรรมที่ทำมาในขณะที่เป็นมนุษย์ มีศักดิ์ต่างกันด้วยอำนาจของกุศลกรรมที่ประกอบเป็นเครื่องแบ่งระดับชั้น และเป็นผู้ที่มนุษย์เคารพนับถือด้วยเชื่อว่าสามารถบันดาลในสิ่งที่ตนประสงค์ได้ ส่วนเทพตามความหมายของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เทพเกิดจากความเชื่อของมนุษย์เป็นผู้สร้างเทพจากธรรมชาติที่ตนไม่สามารถทัดทานได้ หรือเห็นว่าธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่มีความต่อชีวิตของตนเอง หากมองในแง่หนึ่งก็จะเห็นความไร้สาระของความเชื่อ แต่หากมองอีกด้านก็จะเห็นถึงการสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติด้วยการรู้จักถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งนั่นทำให้สรุปได้ว่า แรกเดิมทีนั้น เทพในมิติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น คือ สิ่งสมมติที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยความเกรงกลัวในอำนาจของธรรมชาติอันไร้ตัวตน เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยวิวัฒนาการของความคิดที่สรรสร้างเพื่อหาที่พึ่งแก่ตนเอง

๔.๒ เปรียบเทียบด้านประเภทของเทพ

๔.๒.๑ ประเภทของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนา

การจัดประเภทของเทวดามีจุดมุ่งหมายที่มนุษย์ภูมิและเทวภูมิ มนุษย์ก็เป็นเทวดาได้ในปัจจุบันชาตินี้ ไม่ต้องรอถึงภพหน้า เรียกว่าเป็นสมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ คือเป็นเทวดาได้ด้วยคุณธรรม อันมีหิริความละอายแก่ใจในอันที่จะกระทำชั่ว และโอตตบปะความเกรงกลัวต่อบาป กล่าวคือ มนุษย์ผู้ใดปรับปรุงพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตนอยู่เสมอ มนุษย์ผู้นั้นก็สามารถมีฐานะขึ้นเทียบเท่าหรือสูงกว่าเทวดาได้ เมื่อเปรียบเทียบโดยคุณธรรมและความสามารถทั่วไปแล้วทั้งมนุษย์และเทวดาต่างก็มีได้เท่าเทียมหรือใกล้เคียงกันเป็นระดับเดียวกัน แต่มนุษย์มีวิสัยแห่งการสร้างเสริมปรับปรุงมากกว่า ข้อแตกต่างที่สำคัญจึงอยู่ที่โอกาส กล่าวคือ มนุษย์มีโอกาสมากกว่าในการที่จะพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตน ถ้ามองในแง่แข่งขัน (ทางธรรมไม่สนับสนุนให้มอง) ก็ว่าตามปกติธรรมดา ถ้าอยู่กันเฉยๆ เทวดาทัวไปสูงกว่าดีกว่าเก่งกว่ามนุษย์ แต่ถ้ามนุษย์ปรับปรุงตัวเมื่อไรก็จะขึ้นไปเทียบเท่าหรือแม้แต่สูงกว่าดีกว่าเก่งกว่าเทวดา

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาแนวคิดเรื่องเทพในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมาทั้งหมด เราสามารถที่จะแบ่งประเภทของเทพหรือเทวดาทั้งในแง่ความหมายและข้อเท็จจริงได้เป็น ๓ ประเภทดังต่อไปนี้ ๑) สมมติเทพ สมมติเทพ หมายถึงเทพโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา ผู้ปกครองประเทศรวมทั้งพระเทวี และพระราชกุมาร พระราชา ตามรูปศัพท์หมายถึง ผู้ยังเหล่าชนให้อิ่มเอมใจ หรือผู้ทำให้คนอื่นมีความสุข ความเกี่ยวเนื่องด้วยการปกครองของพระราชาจึงมีความจำเป็นต่อหมู่ชนอย่างยิ่ง ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงประวัติศาสตร์สังคมและการเมือง ๒) อุปัตติเทพ อุปัตติเทพ หมายถึงเทพโดยกำเนิด เมื่อก้าวโดยทั่วๆ ไปแล้วจะเห็นได้ว่า การกำเนิดหรือการเกิด ย่อมมีกับสัตว์ทุกถ้วนหน้าทุกหมู่เหล่า ทั้ง ๓ ภูมิ คือ อายภูมิ มนุษยภูมิ และเทวภูมิ เว้นแต่ผู้หลุดพ้นจากกิเลสเป็นพระอรหันตชินาสพ ไม่มีการเกิดใหม่อีก สันภพสันชาติเท่านั้น นอกจากนั้นยังต้องมีการเกิดใหม่อีก เป็นเทพก็ต้องมีการเกิด เช่นเดียวกับเหล่าสัตว์โลกในภพอื่น แต่มีการเกิดที่แปลกไปจากมนุษย์ การอุบัติขึ้นหรือเกิดขึ้นของเทพ อันสืบเนื่องมาจากมนุษย์ทั้งหลายรวมทั้งสัตว์เหล่าอื่นที่ได้บำเพ็ญบุญกุศลให้เกิดมีขึ้นในตนและผลบุญกุศลได้นำส่งให้มาอุบัติในเทวโลก ด้วยการหลุดขึ้น มีรูปร่างเป็นทิพย์ และ ๓) วิสุทธิตเทพ วิสุทธิตเทพ หมายถึง เทพโดยความบริสุทธิ์ คือท่านผู้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งปวง ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย สำหรับพระพุทธเจ้าแม้จะเป็นวิสุทธิตเทพ แต่ก็จัดว่าเป็นเทพยิ่งกว่าเทพทั้งหมด

เทพที่บังเกิดขึ้นเอง เรียกว่า อุปัตติเทพ ภพภูมิของเทวดานั้นจำแนกเป็น ๓ ระดับ คือ กามาวจรภูมิ ๑ รูปาวจรภูมิ ๑ อรูปาวจรภูมิ ๑ สวรรคในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์โลกศาสตร์ และวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันมี ๒๖ ชั้นเหมือนกัน คือ ๑) สวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น คือ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ มายา ดุสิต นิมมานรติ ปรนิมตสวรรค์ ๒) สวรรค์ชั้นรูปาวจร ๓ ชั้น คือ พรหมปารีสัชชา พรหมบุโรหิตตามหาพรหมมา ๓) สวรรค์ชั้นรูปาวจรทุติยमान ๓ ชั้น คือ ปริตรตาภา อัปปมาณภา อภัสสรา ๔) สวรรค์ชั้นรูปาวจรตติยमान ๓ ชั้น คือ ปริตตสุภา อัปปมาณสุภา สุภิกงหา ๕) สวรรค์ชั้นรูปาวจรจตุตถमान ๗ ชั้น คือ เวทีปผลา อสัณญีสัตว์ อวิหา อตปปา สุทสสา สุทสสี อกนิฏฐา และ ๖) สวรรค์ชั้นอรูปาวจร ๔ ชั้น คือ อากาसानัญญาตนะ อากัญญาตนะ วิญญาตนะ อัญญาตนะ เนวสัณญานาสนัญญาตนะ

นี่คือที่อยู่ของเทวดาในแง่ที่เป็นสถานที่ เป็นดินแดนสำหรับผลกรรมชั่วและกรรมดีเป็นส่วนหนึ่งของหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาถือว่าทั้งนรกและสวรรค์ในแง่ที่เป็นสถานที่เป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏ เนื่องจากเป็นสถานที่ที่แต่ละคนผู้เป็นปุถุชนไม่เคยประจักษ์ชัดด้วยตนเองจึงมีข้อสงสัยและมีการอภิปรายอย่างกว้างขวางทั้งในอดีตและปัจจุบันว่า “คืออะไร ? มีจริงหรือไม่ ? ตั้งอยู่ที่ไหนเราจะพิจารณาข้อสงสัยเหล่านี้ในตอนต่อไป สวรรค์มีจริงกล่าวในแง่ที่เป็นนามธรรมสวรรค์คือความรู้สึกลึกลับใจ กล่าวในแง่รูปธรรม สวรรค์คือดินแดนที่สัตว์ทำบุญกรรมไว้ต้องไปเสวยผลบุญกรรมไว้หลังจากตาย

๔.๒.๒ ประเภทของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู

ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ได้ทำการแบ่งลักษณะของจักรวาล ออกเป็น ๓ ส่วนด้วยกัน โดยได้จัดส่วน ดังนี้

(๑) สวรรค์หรือทิวะ คือส่วนที่อยู่สูงขึ้นไปจากบรรยากาศอีกชั้นหนึ่ง เป็นส่วนที่มีแสงสว่างและความเรืองรองมาก โดยทั่วไปมักเรียกส่วนนี้ว่า “วาโยมัน” ซึ่งหมายถึงฟ้า หรือบางทีก็เรียกว่า “โรจนะ” ซึ่งแปลว่าแผ่ซ่านไปด้วยแสงสว่างหรือสถานที่ที่มีความสว่างรุ่งเรือง มีลักษณะเป็นเว้งโค้งคลุมผิวโลก สวรรค์นี้เมื่อถูกออกเป็น ๓ ส่วนก็จะมีชื่อเรียกว่า “ตรีโรจนะ” หมายถึงสถานที่ที่มีความรุ่งเรือง ๓ ระดับ คือ ส่วนที่รุ่งเรืองที่สุด ส่วนที่รุ่งเรืองปานกลาง และส่วนที่รุ่งเรืองต่ำสุด

(๒) บรรยากาศหรืออนตริกษ คือส่วนที่อยู่เหนือพื้นดินโลกขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง เป็นส่วนที่ว่างเปล่าทั้งหมด หรือบรรยากาศ ชาวอารยันเรียกส่วนนี้ว่า “ทะเล” หรือมหาสมุทร เพราะเชื่อกันว่าเป็นที่อยู่ของน้ำ บางทีบรรยายว่ามีลม ฝน หรือก้อนเมฆ อยู่ในส่วนนี้ เพราะชาวอารยันเมื่อมองขึ้นบนฟ้าก็เห็นกลุ่มหรือก้อนเมฆที่ล่องลอยเวียนไปมา มีรูปลักษณะต่าง ๆ กัน ก็เข้าใจว่า ในบรรยากาศมีภูเขามิมหาสมุทร และมีโค ซึ่งความเชื่อเช่นนี้อาจเป็นบุคลาธิษฐานของก้อนเมฆคือโคที่อุ้มน้ำไว้ หรือน้ำฝนที่โปรยปรายลงมายังโลกก็คือน้ำซึ่งก็ได้แก่น้ำนมของโคนนั่นเอง

(๓) โลก เป็นส่วนที่อยู่เบื้องล่าง หรือส่วนที่เป็นพื้นดิน มีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น เรียกว่า ภูมิ (แผ่นดิน) มหิ (ยิ่งใหญ่) ปฤถิวี (กว้างขวาง) อุตตานะ (ราบเรียบ) หรืออปาระ (ไร้ขอบเขต) เป็นต้น ซึ่งชื่อเรียกเหล่านี้ก็เท่ากับเป็นการบรรยายถึงลักษณะของโลกไปโดยปริยายนั่นเอง ในคัมภีร์พระเวทได้กล่าวถึงรูปพรรณสัณฐานของโลกไว้ในลักษณะวงกลมโดยเปรียบได้กับล้อรถทรงของพระอินทร์และยังกล่าวว่าโลกมี ๔ ส่วนหรือ ๔ ทิศ คือ ทิศตะวันออก ตะวันตก เหนือ และใต้

เมื่อจัดดังนี้แล้ว จึงได้สมมติให้มีเทพประจำแต่ละส่วนของจักรวาลทั้ง ๓ ส่วน ดังนี้

๑) เทพที่สถิตอยู่ในสวรรค์ เช่น ๑) พระทวยาส จะทำหน้าที่เป็นบิดาบังเกิดเกล้าของเทพหลายองค์ ทั้งเทพฝ่ายหญิงและเทพฝ่ายชาย ๒) พระวรุณ เป็นเทพที่ยิ่งใหญ่ ทรงสร้างสวรรค์และโลก ๓) พระมิตระ ทรงประทานแสงสว่างในยามเช้า ๔) พระสุริยะ เป็นเทพที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการให้แสงสว่างกระจายไปทั่วจักรวาล ๕) พระสวิตฤ เป็นเทพอีกองค์หนึ่งที่มีหน้าที่ในการให้แสงสว่างแก่จักรวาลทางทิศตะวันออกและทรงส่องสว่างอันเป็นนิรันดร ๖) พระปุชัน ทรงมีบทบาทหน้าที่ในการเสด็จตรวจตราและดูแลคุ้มครองสรรพสัตว์ ๗) พระวิษณุ ทรงเป็นผู้สร้าง (สวรรค์และโลก) ซึ่งการสร้างของพระองค์นั้นทรงทำโดยการแยกสวรรค์และโลกให้อยู่ห่างกัน ๘) พระวิวิสวัต ทรงสร้างวันและคืน ๙) คณะเทพอาทิตย์ ประทานแสงสว่างแก่จักรวาล ๑๐) พระอุษาเทวี เป็นเทพสตรี

ช่วยปลุกผู้คนให้ตื่น ช่วยทำหนทางให้ไปมาได้สะดวก ช่วยขับไล่ศัตรู ๑๑) พระอัศวิน เป็นเทพฟ้าแผ่นดิน ทรงทำหน้าที่เป็นแพทย์จนได้รับฉายาว่า “เทวภิษชะ” ซึ่งหมายถึงแพทย์เทวดา

๒) เทพที่สถิตอยู่ในบรรยากาศ เช่น ๑) พระอินทร์ เป็นเทพที่ยิ่งใหญ่และสำคัญยิ่งใน ยุคพระเวท ทรงสร้างจักรวาลและสรรพสิ่งในจักรวาล ๒) พระตรีตะอาปตยะ คอยช่วยเหลือพระ อินทร์ในการทำสงครามกับเหล่าอสูรต่าง ๆ หลายครั้ง ๓) พระอุปาม นปาด ทรงให้แสงสว่างแก่ผู้ที่ บูชาบวงสรวงพระองค์ ๔) พระมาตริสวัน ๕) พระอหิ พุทธนะ ๖) พระอช เอกบาท ๗) พระรุทธะ ทรงเป็นแพทย์ ๘) คณะเทพมรุต เป็นชื่อของเทพกลุ่มสำคัญที่ปรากฏร่วมกันเป็นคณะ ๙) พระวายุ วาตะ เทพเจ้าแห่งลม ๑๐) พระปรรชัณยะ เทพที่ทำให้เกิดเมฆแล้วทำให้เกิดฝนตก ๑๑) พระอาปห์ เทวี ทำหน้าเป็นมารดา คือเป็นผู้ให้กำเนิดแก่พระอัคนี

๓) เทพที่สถิตอยู่บนโลก ๑) พระสรส์วัตเทวี เป็นเทพแห่งสายน้ำ คือ แม่น้ำสรส์วัตตี ๒) พระปฤถิวีเทวี โดยยกจากฐานะเดิมที่เป็นแผ่นดินธรรมดา ๓) พระอัคนี เป็นเทพที่พัฒนาการมา จากไฟที่ใช้ในพิธีบูชาไฟ ๔) พระพฤทส์บดี ทรงทำหน้าที่เป็นพราหมณ์โหตา ๕) พระโลม ช่วยหล่อเลี้ยง และเพิ่มพลังให้แก่เทวดา

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบด้านประเภทของเทพ

พระพุทธศาสนา	ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
๑) เทพชั้นกามาวจร ได้แก่ เป็นเทพที่เสวยวิมานอยู่ในชั้นกามคุณ ๖ ชั้น	๑) เทพที่สถิตอยู่ในสวรรค์ มีหน้าที่ผู้สร้าง (สวรรค์และโลก)
๒) เทพชั้นรูปาวจร ได้แก่ พรหมชั้นรูปพรหม ๑๖ ชั้น	๒) เทพที่สถิตอยู่ในบรรยากาศ ปกป้องรักษา มนุษย์
๓) เทพชั้นอรูปาวจร ได้แก่ อรูปพรหม ๔ ชั้น	๓) เทพที่สถิตอยู่บนโลก อำนาจความสะดวกแก่ มนุษย์

จากตารางข้างต้น พระพุทธศาสนาได้จัดประเภทของอุปัติเทพ โดยแบ่งตามลำดับภูมิ ชั้นมี ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ (๑) เทพชั้นกามาวจร ได้แก่ จาตุम्मหาราช ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตตี (๒) เทพชั้นรูปาวจร ได้แก่ พรหมปารีสัชชา พรหมปุโรหิต มหาพรหม ปริตตภา อัมปมาณาภา อาภัสสรา ปริตตสุภา อัมปมาณสุภา สุภิกิณฑา เวหัพผลา อัสถุญญี อวิหา อตัมปา สุตัสสา สุตัสสี อกนิษฐา (๓) เทพชั้นอรูปาวจร ได้แก่ อากาसानัญญาตนะ วิญญาณัญญาตนะ อากัญญาญญาตนะ เนวสัญญานาสนัญญาตนะ

ส่วนเทพในมิติของพราหมณ์-ฮินดู มี ๓ กลุ่ม ด้วยกัน คือ (๑) เทพเจ้าบนสวรรค์ มี ๑๑ องค์ มีพระทยาอสู พระวรุณะ พระมิตระ พระสุริยะ หรือสาวิตรี พระปธาน พระอัศวิน เทพ็อุษา และเทพราตรี เป็นต้น (๒) เทพเจ้าบนอากาศ มี ๑๑ องค์ มีพระอินทร์ พระรุทธ พระอุปามะ พระน ปาตะ พระวายุ พระปรชัณยะ และพระมารุ เป็นต้น และ (๓) เทพเจ้าบนพื้นโลก มี ๑๑ องค์เช่น พระปฤถิวี พระอัคนี พระสรส์วัตตี พระพฤทส์บดี และพระยม เป็นต้น

นัยที่เหมือนกันของประเภทของเทพ ในมุมมองทั้งสองศาสนา คือ ความเป็นอุปถัมภ์เทพ มีทิพยวิมาน และมีระดับชั้นของเทพสูงต่ำ มีศักดิ์ฐานันดรต่างกัน ด้วยอำนาจฤทธิ์ เดชานุภาพต่างกัน ในส่วนที่ต่างกันคือ ฝ่ายพระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของเทพไว้ชัดเจน มีระดับชั้นที่แน่นอน มีตั้งแต่ชั้นที่ยังคงสนุกสนานกับกามคุณ เทพที่ไม่มีความเกี่ยวเนื่องด้วยกามคุณ จนถึงเทพที่มุ่งเพื่อความหลุดพ้นจากกามคุณ ส่วนประเภทของเทพในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แม้จะมีการบำเพ็ญเพียร ถือศีลพรต หรือบำเพ็ญตบะในบางคราว แต่ยังคงหมกมุ่นในกามคุณอยู่ เช่น พระพรหมซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุด ยังคงมีอารมณ์ที่เจือด้วยความรัก โลก โกรธ หลงอยู่

๔.๓ เปรียบเทียบด้านความเชื่อเรื่องเทพ

๔.๓.๑ ความเชื่อเรื่องเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนา

คำสอนทางพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของหลักเหตุและผล กล่าวคือ ผลมาจากเหตุ และเหตุเป็นปัจจัยให้ได้รับผล ชาวพุทธควรมองทุกอย่างด้วยเหตุผล ความเป็นเทวดาคือผล เกิดจากการสร้างเหตุไว้ดี ได้แก่ บุญ คือคุณความดี เพราะความเชื่อที่เกี่ยวกับเทพดังกล่าว จึงให้คนมุ่งทำบุญ บุญเป็นสิ่งที่คนต้องการ เพราะบุญเป็นเครื่องชำระกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์ บุญอำนวยผลให้ผู้กระทำมีความสุข สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวบุญเลย คำว่า บุญ นี้ เป็นชื่อของความสุข เราย่อมรู้ชัดว่าบุญที่เราทำแล้วตลอดกาลนาน มีผลที่น่าปรารถนาน่าใคร่ น่าพอใจ อันเราเสวยมาแล้วตลอดกาลนาน เราเจริญเมตตาคิดตลอด ๗ ปีไม่ได้ กลับมาสู่โลกนี้อีกตลอด ๗ สังวัฏฏ์กับและวิวัฏฏ์กับ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อโลกเสื่อมเราเข้าถึงพรหมโลกชั้นอาภัสสระ เมื่อโลกเจริญ เราเข้าถึงพรหมวิมานอันว่างเปล่า...”^๑ นอกจากนี้บุญเป็นที่พึงอันสำคัญของสัตว์โลก ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า จะเห็นได้ว่าที่พึงของคนเรานั้น บางอย่างเป็นที่พึงได้เฉพาะบางครั้งบางคราวเฉพาะเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้เท่านั้น ส่วนบุญ คือคุณความดีที่ทำได้จะเป็นที่พึงให้แก่คนทุกเวลาโดยติดตามให้ผลไปถึงชาติหน้า ดังข้อความที่ปรากฏในกาลทานสูตรว่า “... เพราะฉะนั้น ผู้มีจิตไม่ทอดทิ้ง จึงควรให้ทานในเขตที่มีผลมาก เพราะบุญเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า”^๒ บุญเป็นขุมทรัพย์อันวิเศษ เป็นที่หลั่งมาแห่งสมบัติทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในนิกายสุตตสูตรว่า “ความเป็นพระราชานในประเทศ ความเป็นอิสระ ความสุขของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอันน่าพอใจ และแม้ความเป็นเทวราชของเทวดาในหมู่เทพทั้งหมดก็จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้ สมบัติของมนุษย์ก็ดี ความยินดีในเทวโลกก็ดี สมบัติคือพระนิพพานสมบัติก็ดี ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้”^๓

การอุปถัมภ์ไปเป็นเทพนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทเสนอว่าถ้าเป็นบุรุษตอนเป็นมนุษย์สร้างบุญกุศลไว้น้อย ไม่สามารถมีวิมานของตนเองได้ ไปอุบัติเกิด ณ ที่ตักของเทพองค์ใด ก็ตั้งอยู่ในฐานะบุตรของเทพองค์นั้น ถ้าเป็นสตรี สร้างบุญกุศลไว้แล้วไปอุบัติที่บรรทมของเทพองค์ใด ก็ต้องเป็น

^๑ อัง.สตุตตก.(ไทย) ๒๓/๖๒/๑๒๐.

^๒ อัง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๓๖/๕๘.

^๓ ขุ.ขุ.(ไทย) ๒๕/๑๒ - ๑๓/๑๙.

บริจาริกาแห่งเทพนั้น หากทำบุญกุศลน้อย มีวาสนาเป็นเพียงพนักงานตักแต่งอาหารของเทพองค์ใด ก็ไปอุบัติ ณ ที่ใกล้แท่นบรรทมแห่งเทพที่เป็นนาย และหากว่า ไม่ได้อุบัติเกิดในบริเวณวิมานของเทพองค์ใดทั้งสิ้น แต่อุบัติขึ้นระหว่างแดนต่อแดน ไม่ทราบว่าจะเป็นที่บริวารของเทพองค์ใด เทพผู้เป็นใหญ่กว่าเทพองค์อื่น จะทำหน้าที่ตัดสินว่า หากอุบัติใกล้วิมานของเทพองค์ใดก็ให้เป็นบริวารเทพองค์นั้น และหากอุบัติอยู่กึ่งกลาง ก็ดูว่าหันหน้าไปทางเทพองค์ไหน วิมานเทพองค์ใด ก็ตัดสินให้เป็นบริวารเทพองค์นั้น หากว่าอุบัติมาแล้วไม่แลไปทางไหน ก็จะตัดสินให้เป็นบริวารของพระองค์เอง และหากเคยทำบุญกุศลไว้มากเพียงพอ ก็ไปอุบัติ ณ วิมานของตนเอง มีปราสาทพร้อมทั้งบริวารคอยต้อนรับ ไม่ต้องเป็นบุตรธิดา เป็นเทวดารับใช้เทพผู้ใด เป็นอยู่อย่างอิสระเสรี

สำหรับภูมิที่อยู่ของเทวดาหรือที่เรียกว่า สวรรค์ เทวดาก็มีมากและหลายระดับ เพราะสวรรค์มีหลายชั้น กล่าวคือสวรรค์ชั้นกามาวจร มี ๖ ชั้น จะมีความแตกต่างและเหมือนกันดังนี้

(๑) บังเกิดขึ้นเองไม่ต้องอาศัยท้องมารดาบิดา พออุบัติขึ้นมาก็เป็นหนุ่มสาวทันที
 (๒) ร่างกาย แพรพรรณ เครื่องประดับ และปราสาทวิมานของเทวดา ล้วนแต่มีรัศมีแสงสว่าง ทำให้สวรรค์สว่างไสว โดยไม่ต้องอาศัยแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดังนั้นในโลกจึงมีเฉพาะกลางวันไม่มีกลางคืน

(๓) ร่างกายมีกลิ่นหอม ไม่มีกลิ่นตัวเหมือนมนุษย์

(๔) อาหารที่บริโภคเข้าไป ย่อมย่อยหมดไม่เหลือเป็นอุจจาระ

(๕) ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บป่วยต่าง ๆ และ ไม่มีอุบัติเหตุ

สวรรค์ทุกชั้นซึ่งเป็นที่อยู่ของเทวดานั้นก็เป็นเพียงสถานที่ ที่อยู่อาศัย แต่เทวดานั้นต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามอายุขัย เพราะสัตว์ที่เกิดมาไม่ว่าจะเป็นสัตว์ที่เกิดใน นรก มนุษย์ หรือ เทวดา ที่ยังข้องอยู่ในโลกกล่าวคือ ผู้ที่ยังมีกิเลสก็ยังคงต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์ หรือกล่าวได้ว่า สัตว์เกิดแล้วไม่ตายไม่มีเลย เทวดาก็เช่นเดียวกับมนุษย์มีเกิดมีตาย ช่วงเวลาที่มีการดำรงอยู่จากเกิดถึงตายจึงเรียกว่า “อายุ” ถ้าจะเปรียบเทียบความสุขระหว่างมนุษย์กับเทวดา แน่นนอนว่าเทวดาย่อมมีความสุขมากกว่ามนุษย์หลายเท่าหรือไม่อาจเปรียบเทียบกันได้เลย อายุของเทวดาก็เช่นเดียวกันเมื่อเปรียบเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วจะเห็นได้ว่าอายุของเทวดามีมากกว่าอายุของมนุษย์หลายเท่า หรือจะเรียกว่า สุขทิพย์ อายุทิพย์ ก็ได้

๔.๓.๒ ความเชื่อเรื่องเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

เทพเจ้าหรือเรื่องเล่าปรัมปราของอินเดียที่ประสพในพระเวทนั้น ความจริงแล้วมิได้เป็นเรื่องที่พิสดารมากนัก เพราะบ่อเกิดเรื่องของเทพเจ้าในยุคพระเวท จนถึงปลายพระเวทต่อกับยุคพราหมณ์นั้น เรื่องราวของเทพเจ้านั้นล้วนมาจากการเขียนหรือแต่งขึ้นของพวกพราหมณ์ที่ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรม หรือพราหมณ์ที่เข้าไปเป็นที่ปรึกษาของกษัตริย์ ซึ่งพราหมณ์ทั้งหลายจำเป็นต้องแต่งเรื่องราวที่มีความวิจิตรพิสดารเพื่อเป็นการเอาใจกษัตริย์นั่นเอง

ความเชื่อเรื่องเทพของพราหมณ์ในยุคพระเวทนั้น จะพบว่า ยุคพระเวทเริ่มขึ้นภายหลังจากการที่ชนเผ่าอารยันได้เข้ามาปกครองเหนือดินแดนของชาวดราวิเดียนแล้ว ซึ่งความเชื่อใน

สมัยดังกล่าวเน้นย้ำในเรื่องการบูชาเทพเจ้าเป็นหลัก และการบูชาดังกล่าวก็เป็นไปตามแนวทางของการสยบยอมหรืออ่อนน้อมเพื่อให้เทพเจ้าเมตตาและประทานพรให้แก่ตน

ในยุคพระเวทตอนต้น การนับถือเทพล้วนผูกพันกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ หรือถือว่าเทพเหล่านั้นเป็นบุคลาธิษฐานจากธรรมชาติที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ในยุคนี้ก็ปรากฏร่องรอยการนับถือเทพตามคติตรีมูรติบ้างแล้ว โดยมีพื้นฐานเกี่ยวเนื่องกับการบูชากลุ่มอาทิตย์เทพ ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลแสงอาทิตย์ แสงจันทร์ ลม น้ำ และฤดูกาล เทพทั้งสาม หรือตรีมูรติในยุคแรกนี้ ได้แก่ ๑) เทพमितระ (สหาย เพื่อนพ้อง) เทพผู้ดูแลโลกในเวลากลางวัน ๒) เทพวรุณ (ผู้ควบคุม) เทพผู้ดูแลโลกในเวลากลางคืน และ ๓) เทพอารยมัน (ความมีจิตใจสูง) เทพแห่งสวรรค์

ในยุคพระเวทตอนปลาย อำนาจของกลุ่มเทพแห่งอาทิตย์เดิมลดบทบาทลง กลุ่มเทพของชาวอารยันเริ่มได้รับการนับถือมากขึ้น กลุ่มเทพที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพตรีมูรติในระยะนี้ ได้แก่ ๑) พระอัคนี (ไฟ) เทพแห่งพื้นดิน ๒) พระวายุ(ลม) หรือพระอินทร์ เทพแห่งบรรยากาศ ๓) พระสุริยะ (พระอาทิตย์) เทพแห่งท้องฟ้า สุดท้ายเทพตรีมูรติจึงมาสรุปลงที่เทพผู้เป็นใหญ่ทั้ง ๓ คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ

ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบความเชื่อเรื่องเทพ

พระพุทธศาสนา	ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
๑) เชื่อว่า ผู้จะบังเกิดเป็นเทพต้องทำบุญจึงจะสามารถไปเกิดในสวรรค์นั้น ๆ ตามลำดับความมากน้อยของบุญที่กระทำในครั้งเป็นมนุษย์	๑) เชื่อว่า ผู้ที่จะบังเกิดเป็นเทพนั้น มีบิดามารดาที่เป็นเทพสร้างขึ้น และเกิดจากการประทานพรจากเทพเจ้าจากการอ่อนน้อมขอของเทพหรือของมนุษย์ผู้บำเพ็ญพรต หรือบูชาด้วยเครื่องสังเวทต่าง ๆ
๒) เชื่อว่า เทพมีวิมานเป็นที่อยู่ของตนตามลำดับชั้นของบุญบารมีที่ทำมา ได้แก่ ชั้นกามาวจรภูมิ ๖ ชั้น ชั้นรูปาวจรภูมิ ๑๖ ชั้น และชั้นอรุปรภูมิ ๔ ชั้น	๒) เชื่อว่า เทพมีวิมานเป็นของตนเอง ตามภพภูมิที่สถิต คือ เทพบนสวรรค์ เทพในบรรยากาศ และเทพที่สถิตอยู่บนโลก

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนามีความเชื่อว่า บุคคลจะเกิดเป็นเทพได้ต้องมีบุญเป็นตัวแทนไปสู่สวรรค์ และมีระดับชั้นของการบำเพ็ญบุญเพื่อเข้าสู่สวรรค์แต่ละชั้น เช่น การให้ทานทั่วๆ ไป ทำให้เกิดบนสวรรค์ใช้กามาวจร การเจริญภาวนาด้วยการเจริญสมาบัติ ทำให้เข้าถึงชั้นพรหมโลกมีรูปพรหม เป็นต้น ส่วนหลักความเชื่อชั้นสูงสุดของชาวฮินดูถือว่า เทพเจ้าสูงสุดมีเพียงหนึ่งเดียว มีกำเนิดจากปรมาตมัน ซึ่งเป็นหลักธรรมหรือสภาวะอันยิ่งใหญ่ที่สุด (Supreme Being) แต่เมื่อมีหน้าที่ จึงแบ่งภาคปรากฏออกเป็นสามภาค คือ การสร้างโลก (สฤชฎี) ได้แก่พระพรหม การรักษาโลก (สฤติ) ได้แก่ พระวิษณุ และ การทำลายโลก (ประลัย) ได้แก่ พระศิวะ

นัยที่เหมือนกันของทั้งสองศาสนาในประเด็นความเชื่อเรื่องเทพ คือความมีอยู่จริงของเทพ และสถานที่อยู่ของเทพอันเป็นทิพย์วิมาน ส่วนความแตกต่างกันคือ ทางพระพุทธศาสนาถือว่าบุคคลจะเป็น

เทพก็ด้วยผลบุญกุศลที่ทำมาทำให้เกิดบนสวรรค์เมื่อหมดบุญก็กลับไปเกิดในภพใหม่ต่อ ๆ ไป ส่วนทาง ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มองว่า เทพนั้นเกิดจากเทพผู้เป็นใหญ่สร้างขึ้นด้วยฤทธิ์อำนาจ หรือเกิดจากยัญพิธี อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นส่วนแยกจากมนุษย์โดยสิ้นเชิง การที่มนุษย์จะเป็นเทพได้นั้น ต้องประกอบยัญ พิธีสวดอ้อนวอนต่อเทพเจ้าแล้วจึงจะได้รับพรตามที่หวัง แต่โดยมากแล้วไม่เห็นปรากฏว่ามีใครได้ตั้งความ พราธนาเป็นเทพบ้าง ดูเหมือนจะแยกเป็นเอกเทศระหว่างมนุษย์กับเทพ เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้ให้กับผู้รับเท่านั้น

๔.๔ เปรียบเทียบด้านคุณธรรมของเทพ

๔.๔.๑ คุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนา

คุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น ได้แยกประเภทของเป็น ๒ ส่วน ด้วยกัน คือ คุณธรรมที่ปฏิบัติก่อนจะเป็นเทพ หรือ คุณธรรมที่ทำให้คนกลายเป็นเทพในโลกลงเบื้อง หน้าที่หลังจากสิ้นชีพไปแล้ว และคุณธรรมในขณะที่เป็นเทพ หรือคุณธรรมที่ทำให้เทพเป็นเทพที่สมบูรณ์ ซึ่งในประเด็นนี้ สามารถแยกให้เห็นชัดเจนได้ดังนี้

๑) คุณธรรมก่อนเป็นเทพ ได้แก่

(๑) สัมปทา ๕ สัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อม ได้แก่ ปฏิบัติอันให้สำเร็จความ พราธนา มี ๕ ประการคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา

(๒) วัตตบท ๗ วัตตบท แปลว่า หลักปฏิบัติหรือข้อที่ถือปฏิบัติเป็นประจำที่ทำให้ ไปเกิดเป็นท้าวสักกะ ได้แก่ (๒.๑) ฟังเสียงมารดาและบิดาตลอดชีวิต (๒.๒) ฟังประพุดิอ่อนน้อมต่อ ผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต (๒.๓) ฟังพูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต (๒.๔) ไม่ฟังพูดคำส่อเสียดตลอด ชีวิต (๒.๕) ฟังมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทินอยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ มีมือชุ่ม เป็นนิจ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต (๒.๖) ฟังพูดแต่ คำสัตย์ตลอดชีวิต และ (๒.๗) ไม่ฟังโกรธตลอดชีวิต

(๓) บุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ วัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ ได้แก่ ทานมัย บุญสำเร็จ ด้วยการให้ทาน ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ภวานามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญเมตตาภาวนา

๒) คุณธรรมขณะเป็นเทพ เป็นคุณธรรมที่เทพพึงมี ได้แก่

๑) เทวธรรม ๒ ได้แก่ หิริ ความละอายแก่ใจ และโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป หลักเทวธรรมนั้นทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับสิ่งที่พึงประสงค์ ๓ ประการคือ ๑. ทรงสถานะความเป็นเทวดาให้ คงอยู่ได้นาน ๒. ผู้ปฏิบัติเทวธรรมชื่อว่าเป็นเทวดาในโลกรมนุษย์ ๓. หลักเทวธรรมเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติ ได้ไปเกิดเป็นเทวดา อีกอย่างผู้ประพุดิตนยกิจสูงขึ้นไปเกิดเป็นเทวดาแล้วก็ยังต้องประพุดิ ธรรมเพื่อรักษาภาวะของตนไว้ไม่ให้ตกไปสู่ความหายนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ต้องประพุดิเทว ธรรมอยู่ตลอดเวลา หลักเทวธรรมนี้ยังเป็นมูลเหตุกุศลสัมปทาแห่งการเกิดในเทวโลกและแห่งความ หมัดจดด้วย

๒) พรหมวิหารธรรม ๔ แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมเป็นเครื่องอยู่ ของผู้ใหญ่ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ มี ๔ ข้อ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มีความหมายหลายนัย คือ (๑) เป็นธรรมเครื่องอยู่ของพรหม เครื่องอยู่อย่างพรหม และทำให้เป็นพรหม

เสมอด้วยพรหม โดยมุ่งประเด็นที่ว่า เมื่อผู้บำเพ็ญสมาธิ เจริญเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาแล้ว ย่อมส่งผลให้บรรลุมรรณได้ตามลำดับ (๒) เป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้ประเสริฐ ธรรมประจำใจอัน ประเสริฐหลักความประพฤติที่ประเสริฐ เมื่อมีธรรม ๔ ประการนี้ประจำใจ ย่อมมีความรักสรรพสัตว์ ปราศจากช่วยสรรพสัตว์ที่ประสบทุกข์ให้พ้นทุกข์ ไม่ริษยาในความได้ดีมีสุขของสรรพสัตว์ และวางใจ เป็นกลางได้เมื่อช่วยสรรพสัตว์นั้นๆไม่สำเร็จ (๓) เป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้เป็นใหญ่ คือ ผู้นำหรือ ผู้ปกครอง โดยมุ่งให้ผู้นำหรือผู้ปกครองมีความรัก ความปราศนาดีต่อผู้ได้บังคับบัญชา เป็นพื้นฐาน ช่วยเหลือเขาเมื่อเขาประสบความทุกข์ ยินดีด้วยเมื่อเขาได้รับความสำเร็จ และวางใจเป็นกลางไม่ตก อยู่ในอคติ พรหมวิหาร ๔ เรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า อัปมัญญา ๔ เพราะมุ่งประเด็นที่ว่า แผ่ไปไม่จำกัด ในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย เป็นพรหมวิหารของพระอรหันต์

๔.๔.๒ คุณธรรมของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู

คุณธรรมของเทพทั้ง ๓ คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ ในทัศนะของศาสนา พราหมณ์ - ฮินดู สามารถแสดงให้เห็น ดังนี้

๑) พระพรหม เทพผู้สร้างและรังสรรค์ พระพรหมนั้น ตามคติความเชื่อของศาสนา พราหมณ์ - ฮินดู นั้น เป็นผู้มีความดีต่อโลกมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะความเป็นผู้สร้าง หมายถึงว่า พระองค์นั้นเป็นผู้สร้างโลกนี้ และสร้างมนุษย์และสัตว์ ตลอดสรรพสิ่งบนโลก โดยความในคัมภีร์บาง เล่มได้กล่าวไว้ว่า พระองค์ทรงสร้างมนุษย์วรรณะต่าง ๆ ขึ้นมาได้แก่ ๑) สร้างชนชั้นพราหมณ์ (นักบวช) จากพระโอษฐ์ ๒) สร้างกษัตริย์ (นักรบ) จากพระพาหา ๓) สร้างชนชั้นแพศย์ (พ่อค้า) จาก พระเพลา และ ๔) สร้างชนชั้นศูทร (กรรมกร) จากพระบาท เหตุที่พระองค์ทรงสร้างมนุษย์โดย แบ่งแยกชั้นวรรณะดังกล่าว ก็โดยหน้าที่ของแต่ละกลุ่มที่จะต้องปฏิบัติ คือการให้รู้จักหน้าที่ของตน โดยให้แต่ละกลุ่มนั้นมีความสัมพันธ์กันไปตามหน้าที่ของตน เรียกว่า สร้างสรรค์ให้มีประโยชน์ และมีประสิทธิภาพในการปกครอง นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีคุณธรรมประจำที่เรียกว่า พรหมวิหาร ธรรม คือธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม ๔ ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ดังจะ เห็นได้จากพระจริยาวัตรของพระองค์ที่มีน้ำพระทัยเย็น ใครบำเพ็ญเพียรบูชาแม้เล็ก ๆ น้อย ๆ แล้ว ทูลขอพรอันยิ่งใหญ่พระองค์ก็ประทานให้เสมอ จนเด็อดร้อนต้องให้พระวิษณุมาช่วยปราบ

๒) พระวิษณุ หรือ พระนารายณ์ เทพผู้ปกป้องและคุ้มครอง พระองค์เป็นเทพสูงสุดของ ลัทธิไวษณพนิกาย ตามความเชื่อของชาวฮินดูที่ให้ความเคารพพระวิษณุ นั้น นอกจากพระองค์จะเป็น เทพที่ช่วยปกป้องคุ้มครอง รักษาทั้งเทวดา มนุษย์ สรรพสัตว์ ตลอดถึงโลกแล้ว เช่น อวตารมา ช่วยเหลือ ในรูปของนารายณ์อวตาร ดังที่กล่าวแล้วนั้น ชาวฮินดูได้สร้างรูปเปรียบของพระวิษณุขึ้นมา โดยมีความเชื่อว่าพระองค์ จะประทานพรให้แก่บุคคลต่าง ๆ จากรูปเคารพต่าง ๆ เช่น (๑) โยคะ (Yoga) สำหรับบูชาเพื่อให้เกิดความสุข และก่อให้เกิดความเพลิดเพลินอยู่เสมอ (๒) โภคะ (Bhoga) การบูชาเพื่อต้องการสิ่งตอบแทน หรือการมุ่งหวังผล (๓) วีระ (Vira) สำหรับบูชาเพื่อต้องการอำนาจ และความกล้าหาญ (๔) อภิจาริกะ (Abicharika) สำหรับบูชาเพื่อหวังชัยชนะในสงคราม หาก วิเคราะห์จากภารกิจและหน้าที่ที่พระวิษณุทรงกระทำแล้วนั้น พระองค์มีคุณธรรมสำคัญคือการช่วยเหลือผู้ที่ประสบทุกข์ให้มีความสุข โดยไม่หวังผลตอบแทน และทรงมีความยุติธรรม ดังจะเห็นได้จาก การที่พระองค์ทรงอวตารมาเพื่อปราบอธรรม

๓) พระศิวะ หรือ พระอิศวร มหาเทพผู้ทำลายล้าง พระองค์ได้รับการยกย่องเป็นเทพสูงสุดในลัทธิไศวนิกาย พระศิวะ แม้จะได้ชื่อว่าเป็นมหาเทพผู้ทำลาย แต่ความเป็นจริงแล้วพระองค์ก็ไม่ได้โหดร้ายไปเสียทั้งหมด พระองค์จะโหดร้ายเฉพาะบางกรณีเท่านั้น ดังนั้น จึงมีผู้แบ่งคุณลักษณะของพระองค์ตามพฤติกรรมที่ทรงกระทำไว้คล้าย ๆ พระวิฆณุที่อวตารไปเป็นภาคต่าง ๆ ตามกรณีที่ทำ ในส่วนของพระศิวะได้กำหนดลักษณะไว้ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ (๑) ทำทางสงบ เรียกว่า “อนุครหุมฤติ” (อนุเคราะห์หุมฤติ) ในลักษณะกำลังทรงประสิทธิ์ประสาทพรให้แก่เหล่ามนุษย์และทวยเทพ มีนามต่างกันไปตามแต่ผู้ที่ทรงให้พร เช่น วิฆณุวานุครหุมฤติ หรือ จักรารณะหุมฤติ (๒) ทำทางโหดร้าย เรียกว่า “สังหารหุมฤติ” มีนามแตกต่างกันตามแต่ว่าในมูรตินั้นจะปราบอสูรประเภทใด หรือมีชื่ออย่างไร เช่น คชาสุรสังหารหุมฤติ (๓) ทำทางเคลื่อนไหว เรียกว่า “นฤตมูรติ” เป็นท่าร้ายรำ เรียกโดยสามัญว่า “ศิวนาฏราช” คือราชาแห่งการฟ้อนรำ

จากข้อความข้างต้นที่กล่าวถึงคุณลักษณะของพระศิวะ ทำให้มองเห็นคุณธรรมของพระองค์ในประการที่ ๑ ความเมตตากรุณา คือ พระองค์ทรงมีความเมตตาปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข กรุณาความสงสารคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ คือทรงประทานพรให้แก่ผู้ทรงมาอ้อนวอนบูชา พระองค์ด้วยความจริงใจ ประการที่ ๒ พระองค์ยอมลงโทษต่อผู้ที่สมควรแก่การรับโทษ คือข่มผู้สมควรข่ม และยกย่องผู้ที่สมควรได้รับการยกย่อง

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบด้านคุณธรรมของเทพ

พระพุทธศาสนา	ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
๑) คุณธรรมก่อนเป็นเทพ เช่น สัมปทา ๕ วัตตบพ ๗ บุญกิริยาวัตตุ ๓	๑) คุณธรรมของพระพรหม เทพเจ้าผู้สร้าง ได้แก่ พรหมวิหารธรรม ๔
๒) คุณธรรมขณะเป็นเทพ เช่น เทวธรรม ๒ พรหมวิหารธรรม ๔	๒) คุณธรรมของพระวิฆณุ เทพเจ้าผู้ปกป้องและคุ้มครอง ได้แก่ ความเมตตา ความเอื้อเฟื้อ ความยุติธรรม ๓) คุณธรรมของพระศิวะ เทพเจ้าผู้ทำลาย ได้แก่ เมตตากรุณา และการข่มบุคคลที่ควรข่ม

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า ในทางพระพุทธศาสนา ได้แยกคุณธรรมที่เป็นเหตุให้เป็นเทพไว้ ๒ ประเด็นด้วยกันคือ คุณธรรมที่บำเพ็ญให้เป็นเทพ และคุณธรรมขณะเป็นเทพ

๑) คุณธรรมก่อนเป็นเทพ เป็นคุณธรรมที่บำเพ็ญหรือปฏิบัติทำให้เกิดเป็นเทพ มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) สัมปทา คือ ความถึงพร้อม ได้แก่ ปฏิบทาอันให้สำเร็จความปรารถนา มี ๕ ประการคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา (๒) วัตตบพ ๗ ได้แก่ ๑) เลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต ๒) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓) ฟังพูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔) ไม่ฟังพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕) มีใจปราศจากความตระหนี่ตลอดชีวิต ๖) ฟังพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ๗) ไม่ฟังโกรธตลอดชีวิต และ (๓) บุญกิริยาวัตตุ ๓ วัตตุอันเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญมี ๓ คือ ๑) ทาน การให้ ๒) ศีล การรักษาศีล และ ๓) ภาวนา การเจริญสติ

๒) คุณธรรมขณะเป็นเทพ เป็นคุณธรรมที่เทพพึงมีพึงปฏิบัติอยู่เสมอ ได้แก่ (๑) เทวธรรม แปลว่า ธรรมของเทวดา หรือธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา มี ๒ ประการ คือ ทิริ ความละเอียดแก่ใจ โอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป และ (๒) พรหมวิหารธรรม ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม มี ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

คุณธรรมของเทพฮินดูในงานวิจัยนี้มี ๓ กลุ่ม ที่เรียกว่า เทพตรีมูรติ อันได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ นั้น สามารถสรุปลงได้ ดังนี้

๑) พระพรหม เทพผู้สร้างและรังสรรค์ พระพรหมนั้น ตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู นั้น เป็นผู้มีความต่อโลกมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะความเป็นผู้สร้าง หมายถึงว่า พระองค์นั้นเป็นผู้สร้างโลกนี้ และสร้างมนุษย์และสัตว์ ตลอดสรรพสิ่งบนโลก นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีคุณธรรมประจำที่เรียกว่า พรหมวิหารธรรม คือธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม ๔ ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ดังจะเห็นได้จากพระจริยาวัตรของพระองค์ที่มีน้ำพระทัยเอ็นดูใคร่บาเพ็ญเพียรบูชาแม้เล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วทูลขอพรอันยิ่งใหญ่พระองค์ก็ประทานให้เสมอ จนเดือดร้อนให้พระวิษณุมาช่วยปราบ

๒) พระวิษณุ หรือ พระนารายณ์ เทพผู้ปกป้องและคุ้มครอง พระองค์เป็นเทพสูงสุดของลัทธิไวษณพนิกาย ตามความเชื่อของชาวฮินดูที่ให้ความเคารพพระวิษณุ นั้น นอกจากพระองค์จะเป็นเทพที่ช่วยปกป้องคุ้มครอง รักษาทั้งเทวดา มนุษย์ สรรพสัตว์ ตลอดถึงโลกแล้ว หากวิเคราะห์จากภารกิจและหน้าที่ที่พระวิษณุทรงกระทำแล้วนั้น พระองค์มีคุณธรรมสำคัญคือการช่วยเหลือผู้ที่ประสบทุกข์ให้มีความสุข โดยไม่หวังผลตอบแทน แม้จะทรงอวตารมาเพื่อทำลายล้างก็ทรงเสด็จมาเพื่อปราบอธรรม ตรงกับคำที่ว่า “ขจัดภัยพาล อภิบาลคนดี” นั่นเอง

๓) พระศิวะ หรือ พระอิศวร มหาเทพผู้ทำลายล้าง พระองค์ได้รับการยกย่องเป็นเทพสูงสุดในลัทธิศิวนิกาย พระศิวะ แม้จะได้ชื่อว่าเป็นมหาเทพผู้ทำลาย แต่ความเป็นจริงแล้วพระองค์ก็ไม่ได้โหดร้ายไปเสียทั้งหมด พระองค์จะโหดร้ายเฉพาะบางกรณีเท่านั้น นั่นทำให้มองเห็นคุณธรรมของพระองค์ในประการที่ ๑ คือ ความเมตตา กรุณา เพราะเหตุที่พระองค์ทรงมีความเมตตาปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข กรุณาความสงสารคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ คือทรงประทานพรให้แก่ผู้ทรงมาอ้อนวอนบูชาพระองค์ด้วยความจริงใจ ประการที่ ๒ พระองค์ยอมลงโทษต่อผู้ที่สมควรแก่การรับโทษ คือผู้ประทุษร้ายต่อผู้อื่นโดยเฉพาะเหล่าอสูรร้ายต่าง ๆ

นัยที่เหมือนกันของทั้งสองศาสนาในประเด็นเรื่องคุณธรรมของเทพ คือ เทพในทั้งสองศาสนานั้นล้วนมีหลักธรรมที่เหมือนกันคือความมีเมตตา กรุณา เป็นพื้นของจิต ที่นึกสงสารผู้อื่นอยู่เสมอ ส่วนนัยที่ต่างกันคือทางพระพุทธศาสนาจะแยกเป็นคุณธรรมก่อนเป็นเทพอันเป็นสาเหตุให้ได้รับผลคือความเป็นเทพ และมีคุณธรรมที่เทพพึงมีอยู่เสมอ ส่วนคุณธรรมของเทพในทางศาสนาพราหมณ์จะเน้นถึงหน้าที่ของเทพผู้เป็นใหญ่ที่พึงกระทำเป็นสำคัญ คือความเป็นผู้สร้าง ผู้รักษา และผู้ทำลาย

๔.๕ อิทธิพลของคุณธรรมของเทพต่อศาสนิกชน

๔.๕.๑ คุณธรรมของเทพก่อกำเนิดศีลธรรมในสังคมนุชย์

เนื่องจากว่าเทพเจ้านั้นก็เป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่ง เหมือนกับมนุษย์แต่ถึงอย่างนั้นเทพเจ้ากับมนุษย์ก็ไม่ได้มีอะไรที่เหมือนกัน เนื่องจากการเกิดในภพภูมิที่แตกต่างกัน และมีสถานะที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่ต่างกัน ดังนั้น ความเป็นมนุษย์กับเทพจึงแตกต่างกันในบางแง่มุม แต่ถึงอย่างนั้นก็ตามความที่เทพเจ้าก็เป็นสัตว์โลกเป็นเหตุให้เทพเจ้าต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของโลกเหมือนกับมนุษย์ซึ่งกฎเกณฑ์ดังกล่าวเรียกกันว่าเป็นธรรมะบ้างธรรมชาติบ้างหรือกฎศีลธรรมบ้าง ซึ่งกฎเหล่านี้เองที่ถือว่าเป็นสากลของโลกและจักรวาล และเนื่องจากเทพเจ้านั้นมีคุณธรรมที่สูงส่งในระดับที่เป็นภพภูมิที่เหนือกว่ามนุษย์ แต่ก็สามารถที่จะสื่อสารสัมพันธ์กับมนุษย์ได้ ดังนั้น คุณธรรมของเทพเจ้าจึงสามารถที่จะนำมาเป็นกรอบหรือเป็นเกณฑ์ที่ทำให้มนุษย์ปฏิบัติเพื่อความสุขของชีวิตของสังคมได้เหมือนกันและคุณธรรมของเทพดังกล่าวก็ได้พัฒนาเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมและจริยธรรมให้กับมนุษย์ได้

(ก) คุณธรรมของเทพก่อกำเนิดสำนักทางศีลธรรมของมนุษย์

ในสังคมอินเดียมีความเชื่อในเรื่องผีสิงเทวดา และความเชื่อในเรื่องดังกล่าวเป็นความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิม “เพราะจิตสำนึกของมนุษย์เบื้องต้นแรกก่อนสำนักอื่น ก็คือ กลัวสิ่งที่ตนไม่รู้ กลัวอำนาจ กลัวความทุกข์และกลัวความตาย”^๔ จึงอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับอาจจะเกิดจากธรรมชาติรอบตัวมนุษย์เอง หรืออาจเป็นไปได้ที่จะเกิดจากผีสิงเทวดา ความเกรงกลัวต่ออำนาจเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้น จึงพากันกราบไหว้ เคารพ บูชา แสดงความจงรักภักดี ทำพิธีสังเวทต่อสิ่งเหล่านั้นด้วยความหวังหรืออ้อนวอนขอให้เกิดความสำเร็จตามความปรารถนาอันอันเป็นผลตอบแทนขึ้นมา เช่น สุข ความปลอดภัยและความเป็นอยู่ดีในโลก แต่เมื่อคนไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติจากอดีตถึงปัจจุบัน ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นได้ว่า การมองเทวดาในฐานะผู้มีอำนาจที่จะต้องวิงวอนประจบเอาใจ เปลี่ยนมุมมองในฐานะเป็นญาติมิตรดังที่ควรเคารพนับถือ มีเมตตาต่อกัน การทำฐานสงเคราะห์อนุเคราะห์ แสดงเมตตาจิตต่อกันระหว่างมนุษย์กับเทวดา ดังตัวอย่างตามหลักที่มนุษย์ทำพิธีกรรมแก่เทวดา ในสมัยที่พระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่ที่ป่ากุลิกคาม มีมหาอำมาตย์ ๒ คน คือ สุนิธะ และวัสสการะ ซึ่งเป็นอำมาตย์ผู้ใหญ่ในมครรัฐ ได้สร้างเมืองป่ากุลิกคามเพื่อป้องกันการรุกรานจากพวกเจ้าวัชชี มหาอำมาตย์ทั้ง ๒ ได้ทูลอาราธนาพระพุทธองค์เพื่อเสด็จไปยังที่พักของตนที่ได้ช่วยกันสร้างขึ้นแล้วได้ถวายภัตตาหารแด่พระพุทธองค์พร้อมด้วยหมูกิจุจำนวน ๕๐๐ รูป เมื่อพระพุทธองค์ได้เสวยเสร็จเรียบร้อยแล้วทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถาว่า

บัณฑิตยชาติสำเร็จการอยู่ในประเทศใด ย่อมเชื่อเชิญทานผู้มีศีล ผู้
 สारรวมแล้วประพฤติพรหมจรรย์ให้บริโภคในประเทศนั้น ได้อุทิศทักษิณาทาน
 ให้แก่เทวดาที่มีอยู่ ณ ที่นั้น เทวดาเหล่านั้นได้รับการบูชาแล้ว ย่อมบูชาตอบ
 เขาได้รับความนับถือแล้ว ย่อมนับถือตอบเขา แต่นั่นย่อมอนุเคราะห์เขา เหมือน

^๔ เสฐียร พันธรั้งษ์ (ศาสตราจารย์พิเศษ), ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙.

มารดาอนุเคราะห์บุตรซึ่งเกิดแต่อกฉะนั้น บุษษผู้อันเทวดาอนุเคราะห์แล้ว ย่อมเห็นความเจริญทุกเมื่อ^๕

จากพระพุทธรูปนี้ จะเห็นได้ว่า ความมีไมตรีจิตซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับเทวดา เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุขความเจริญตลอดเวลา สำหรับเรื่องการทำบุญอุทิศให้เทวดา เป็นกิจที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปกระทำกันอยู่เป็นนิตย และพบเห็นได้ไม่ยาก ดังที่เรียกกันว่า “เทวดาพลี”^๖ ซึ่งเป็นพลีอย่างหนึ่งในพลี ๕ ที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นชอบให้คฤหัสถ์กระทำ ในความหมายว่าเป็นการเอื้อเพื่อเกื้อกูลหรืออุปการะแก่เทวดา ไม่ใช่เป็นการบนบานอ้อนวอนหรือขอให้โปรดปรานแต่อย่างใด และเทวดาทั้งหลายเมื่อได้รับการเอื้อเพื่อแล้ว ก็จะมีไมตรีจิตตอบแทน หรืออย่างความในโคลกภควัทศิตาว่า

ผู้รู้ในพระเวททั้งสามที่ได้ดื่มน้ำโสมและชำระล้างบาปทั้งมวลแล้ว ถวายบูชาแด่ผู้ซำด้วยยัญ อ้อนวอนปรารภนาเพื่อหนทางสู่สวรรค์ เขาเหล่านั้นย่อมไปถึงโลกของพระอินทร์อันเปี่ยมด้วยบุญ และเสพสำราญอยู่ในทิพย์แห่งโลกสวรรค์อันเป็นเทวโลก^๗

เมื่อได้สำราญในโลกสวรรค์อันวิเศษยิ่งแล้ว เขาเหล่านั้นจะ (กลับ) ไปสู่โลกอันไม่จริงเมื่อสิ้นบุญ ฉะนั้นผู้ปฏิบัติตามหลักของพระเวททั้งสาม อ้อนวอนปรารภนาในกาม ย่อมได้รับความตาย และความเกิด (ไปมา) เช่นนี้^๘

ผู้บูชาแด่เทวะย่อมไปสู่เทวะ ผู้บูชาแด่พระปิศาจย่อมไปสู่พระปิศาจ ผู้บูชาภูตวิญญูณย่อมไปสู่ภูตวิญญูณ ผู้ภักดีต่อผู้ซำนั้น ก็ย่อมมาสู่ผู้ซำนั้นแล้ว^๙

จากบทโคลกข้างต้น ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าว่าเกิดจากการสร้างความยึดมั่นนับถือต่อกันและกัน มีการบวงสรวงบูชาและการได้รับผลตอบแทนตามที่หวังไว้ โดยการยอมรับตกลงกันระหว่างมนุษย์กับภูตหรือเทวดา แต่นั่นยังเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่มีสิ้นสุด จนกว่าจะเข้าถึงพรหมันอันเป็นเทพเจ้าสูงสุดนั่นเอง

หลักความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดานั้นอาจกล่าวได้ว่า เป็นหลักแห่งการรู้เท่าทันในการดำรงชีวิตที่ถูกต้องและดีงาม ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงผลที่จะประสบในชีวิตข้างหน้านั้นเป็นการพูดถึงผลในด้านปฏิบัติหรือผลที่มุ่งหมายแต่หลักการโดยทั่วไปซึ่งเน้นที่การกระทำในปัจจุบันของมนุษย์ โดยเฉพาะการกระทำที่มีลักษณะเป็นความประพฤติปฏิบัติเป็นประจำ ซึ่งเป็นส่วนแห่งการดำเนินชีวิตชนิดที่จะสร้างสมคุณภาพของจิตใจ ประจักษ์ลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพได้ และเป็นเหตุ

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๘๔/๙๔.

^๖ คูใน อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๔๕.

^๗ กฤษณะไทวปายนวยาส รจนา, เกียรติขจร ชัยเอียร ปริวรรต, *ภควัทศิตา*, (กรุงเทพมหานคร : มปท., ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๙.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

ปัจจัยโดยตรง ในการยังมนุษย์ให้เข้าถึงคุณค่าด้านการทำจิตใจให้หลุดพ้นอันเป็นอิสระ อันเป็นคุณค่าในระดับโลกุตระ ส่วนคุณค่าด้านการทำกิจด้วยความไม่ประมาท เป็นคุณค่าในระดับโลกียะ

(ข) คุณธรรมของเทพเป็นแรงจูงใจให้มนุษย์ตั้งอยู่ในศีลธรรมระดับพื้นฐาน

ความเชื่อมโยงแห่งศีลธรรมระหว่างมนุษย์กับเทวดา ตลอดถึงท่าทีของเทวดาที่มีต่อมนุษย์ หรือที่มนุษย์มีต่อเทวดาก็ตาม เป็นความเชื่อจากคติแห่งเทวานุภาพของลัทธิศาสนาแบบเดิม เข้าสู่คติแห่งศีลธรรมของพระพุทธศาสนา แม้จะยังมีใช้เป็นตัวแท้บริสุทธิ์ตามหลักการของพระพุทธศาสนา ก็ตาม แต่ก็เป็นที่วิวัฒนาการเข้าสู่ความเป็นพุทธะ สารสำคัญของคตินี้จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยแห่งคุณค่าภายในจิตใจ เป็นจุดมุ่งหมายหรือคุณค่าของศีลธรรม

ศีลธรรม ตามหลักการของพระพุทธศาสนา หมายถึง ศีลและธรรมอื่นๆ นอกจากศีล คือ รวมถึงสมาธิและปัญญาด้วย ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ล้วนเป็นธรรมทั้งสิ้น ระบบของไตรลักษณ์เป็นคุณค่าทางจริยธรรมของศีลธรรมที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลแน่นอนมั่นคง เป็นอิสระหลุดพ้นของจิต อำนาจสิ่งที่จะเป็นหลักประกันของศีลธรรมทั้งสองข้อนี้ กล่าวคือ ความรู้เท่าทันสังขาร ไม่ยึดติดผูกพัน ที่จะเป็เหตุให้ทำการอย่างใดอย่างหนึ่งที่เรียกว่าเป็นการผิดศีลธรรม หรืออาจพูดได้ว่าเป็นศีลธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย เพราะไม่มีแรงจูงใจที่จะทำให้ประพฤติด้านศีลธรรมได้เลย แต่ถ้าเป็นปุถุชนคาดหวังที่จะให้สังคมมีศีลธรรมมั่นคงก็เป็นไปได้ยากเนื่องจากมีสิ่งชักจูงที่มีอยู่ในตัวคนทั่วไป หรือกิเลสที่จะเป็นเหตุให้ละเมิดการสร้างศีลธรรมต้องใช้ระบบควบคุมหรือใช้พลังอย่างอื่นที่แรงกว่ามาเป็นแรงจูงใจ เพื่อให้สังคมมีการประพฤติศีลธรรมอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงบัดนี้ “โลกและชีวิตได้เกิดเป็นปริศนา ซึ่งมนุษย์กำลังพยายามตอบอยู่โดยประการต่างๆ ไม่รู้จักสิ้นอาศัยปริศนานั้นเป็นมูลเค้า ข้อความหลายสายหลายสาขาได้แพร่ออกไปโดยลำดับ แม้ในสมัยซึ่งวิทยาการยังไม่ก้าวขึ้นสู่ความเจริญเพียงพอ และหลักการแห่งความนึกคิดยังมีได้วางไว้เป็นระเบียบก็ตาม จิตใจของมนุษย์ก็ได้หมกมุ่นอยู่ในบริเวณของปริศนาอันนี้”^{๑๑} พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล โดยมีปัญญาเป็นเครื่องพิสูจน์ัจธรรม ได้ชี้แจงปริศนาเกี่ยวกับโลกและชีวิตจนถึงจุดมุ่งหมายสูงสุด นั่นก็คือ อิสระ

๔.๕.๒ คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดจริยธรรมในสังคมมนุษย์

คำว่า “จริยธรรม” มาจากคำ ๒ คำ คือ จริย + ธรรม คำว่า จริยะ หมายถึงความประพฤติหรือกิจที่ควรประพฤติ ส่วนคำว่า ธรรม มีความหมายหลายอย่าง เช่น คุณความดี หลักคำสอนของ ศาสนา หลักปฏิบัติ เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น “จริยธรรม” จึงได้ความหมายตามตัวอักษรว่า “หลักแห่งความประพฤติ หรือ แนวทางของการประพฤติ”^{๑๒}

^{๑๑} แสง มณีวิฑูร, รวมบทความของ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มณีวิฑูร, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ ๒๕๑๗), หน้า ๑๘.

^{๑๒} พระมหาประยูร ธรรมจิตโต, “ความสัมพันธ์ ระหว่าง จริยธรรม จริยศาสตร์ และจริยศึกษา”, ใน พุทธจักร, ปีที่ ๘๒ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๓๑) : ๓๗ - ๓๘.

ผลการสัมมนาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เรื่อง “จริยธรรม ใน สังคมไทยปัจจุบัน” ซึ่งจัดขึ้นที่สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย(AIT) จังหวัดปทุมธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒ ได้สรุปนิยามความหมายของจริยธรรม ไว้ว่า จริยธรรม คือ แนวทางประพฤติปฏิบัติเพื่อการบรรลุถึง สภาพชีวิตอันทรงคุณค่าที่พึงประสงค์ จากค่านิยมที่ยกมาเป็นตัวอย่าง พอประมวลสรุปได้ว่า จริยธรรม คือ “แนวทางของการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและ ส่วนรวม” ระบบจริยธรรมนั้น ประกอบด้วยสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๑. ความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์มีส่วนกำหนดโครงสร้างของจริยธรรม เช่น ถ้ามีความเชื่อว่ามนุษย์เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว ระบบจริยธรรมจะเป็นไปในลักษณะห้าม มนุษย์เอาเปรียบกัน ถ้ามีความเชื่อว่า มนุษย์มีธาตุแห่งความเป็นพุทธะซ่อนอยู่ ระบบจริยธรรมจะ ส่งเสริมให้พัฒนาศักยภาพนั้นเพื่อความเป็นพุทธะแบ่งบานเต็มที่

๒. ความเชื่อเกี่ยวกับอุดมคติหรือความดีสูงสุด ให้ความหมายหรือความสมเหตุสมผล แก่ระบบจริยธรรม เช่น ชาวพุทธฝ้ายมหายานบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ เพราะเชื่อว่าวิถีชีวิตเช่นนั้น ช่วยให้ตนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในกรณีนี้ ความเป็นพระพุทธเจ้าจึงเป็นอุดมคติของเขา

๓. ระเบียบปฏิบัติหรือแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตที่ชี้แนะว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ ควรทำ ทั้งนี้เพื่อพาชีวิตไปสู่จุดหมายสูงสุดหรืออุดมคติ คนส่วนมากมักคิดกันว่า แนวทางแห่งการ ประพฤติปฏิบัตินี้เท่านั้นเป็นจริยธรรมที่แท้จริง จริยธรรมยังประกอบด้วยสิ่งที่กล่าวในข้อ ๑ ข้อ ๒ และข้อ ๔

๔. เหตุจูงใจให้คนปฏิบัติดีและเลิกละการปฏิบัติผิด เหตุจูงใจที่ทำให้คนดำเนินตาม หลักจริยธรรมหรือกฎศีลธรรมมี ๓ ประการ คือ

๔.๑ ผลประโยชน์ส่วนตนเป็นเหตุจูงใจให้คนทำดีมีจริยธรรม เพราะถ้าไร้ จริยธรรมสังคมอาจดำหนึหรือคว่ำบาตร กฎหมายอาจลงโทษ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน คนเรา จึงมีจริยธรรม ทั้งนี้เพราะเล็งเห็นผลตอบแทนในชาตินี้หรือห้วงสวรรค์ในชาติหน้า

๔.๒ ความเคารพกฎกติกาจนเป็นนิสัย ทำให้คนอยู่ในระเบียบวินัยและดำเนิน ตามหลักจริยธรรมคนเราถูกฝึกตั้งแต่เล็กให้เชื่อฟังกฎกติกา เรายกษาศัญญาเพราะเราเห็นว่าสัญญา ต้องเป็นสัญญา ชาวคริสต์มีศรัทธาในพระเจ้าจึงปฏิบัติตามพระบัญญัติ ชาวพุทธมีศรัทธาใน พระพุทธเจ้าจึงรักษาศีล

๔.๓ ความมีน้ำใจต่อผู้อื่น อันรวมถึงความรักเคารพผู้อื่น ทำให้คนเรายกษาคำมั่นสัญญาหรือละเว้นการเบียดเบียนผู้อื่น ข้อนี้เองเป็นเหตุให้กล่าวว่า คนดีเพราะมีคุณธรรมประจำ ใจ^{๑๒}

โดยทั่วไปจริยธรรมมักอิงอยู่กับศาสนา เพราะคำสอนทางศาสนามีส่วนสร้างระบบ จริยธรรมให้สังคม ดังคำกล่าวของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ ที่ว่า “จริยธรรมของสังคมไทยขึ้นอยู่กับ ระบบศีลธรรมของพุทธศาสนา ศาสนาพุทธกำหนดหลักในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันไว้อย่างไรนั้น

^{๑๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธศาสนากับปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, มปป.), หน้า ๘๓ - ๘๔.

หมายความว่า ได้กำหนดหลักจริยธรรมไว้ให้ปฏิบัติอย่างนั้น”^{๑๓} แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จริยธรรมอิงอยู่กับหลักคำสอนทางศาสนาเพียงอย่างเดียว แท้ที่จริงนั้นจริยธรรมยังหยั่งรากอยู่บนขนบธรรมเนียมประเพณี และนักปราชญ์คนสำคัญ เช่น อริสโตเติล (Aristotle) คัท (Immanuel Kant) และคานธี (Mahatma Gandhi) ก็ได้มีส่วนสร้างจริยธรรมสำหรับเป็นแนวทางดำเนินชีวิตของคนจำนวนหนึ่ง ดังนั้น ในทัศนะของนักวิชาการ ศิลธรรมและจริยธรรมจึงเป็นอันเดียวกัน มีความแตกต่างตรงแหล่งที่มา ถ้ามาจากศาสนาก็เป็นศีลธรรม แต่ถ้ามีมาโดยทั่วไปก็จัดเป็นจริยธรรม ในทางพระพุทธศาสนาให้ความหมายศีลธรรมเป็นธรรมชั้นศีล ตามหลักการนี้ก็เท่ากับว่าจริยธรรมมีความหมายแคบกว่าพุทธจริยธรรม ดังที่ พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต) กล่าวว่า คำว่า จริยะ จริยา ตลอดจนจริยธรรม มีความหมายกว้างกว่านั้น คือ หมายถึงการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ การยังชีวิตให้เป็นไป การครองชีวิต การใช้ชีวิต การเคลื่อนไหวของชีวิตทุกแง่ ทุกด้าน ทุกระดับ ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ จริยธรรมที่จะพูดต่อไปขอทำความเข้าใจกันก่อนว่า จะใช้ในความหมายที่กว้างอย่างนี้ แต่การปฏิบัติกรรมฐาน เจริญสมาธิ บำเพ็ญสมณะ เจริญวิปัสสนา ก็รวมอยู่ในคำว่า จริยธรรม^{๑๔}

ในการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าคุณธรรมดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการปฏิบัติในเชิงจริยธรรมขึ้นในสังคมมนุษย์ได้ดังต่อไปนี้

(ก) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดจริยธรรมในเชิงปฏิบัติในสังคม (พรหมวิหาร ๔)

มีคุณธรรมประการหนึ่งของเทพ คือ ทำความหาพรหม ซึ่งถือว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุดของพรหมณ์ ตามคำสอนของพระพุทธศาสนาถือว่าเทพเจ้าองค์นี้มีคุณธรรมประจำตัวก็คือ พรหมวิหาร ๔ ที่พระพุทธศาสนานำมากรอบในการสอนในเชิงเปรียบเทียบกับคุณธรรมของผู้ที่เป็นใหญ่ในสังคมเริ่มจากบิดามารดา ผู้ปกครองหรือสมณพราหมณ์ที่จะต้องมีความดีของเทพเป็นพื้นฐานโดยพรหมวิหารธรรมนั้น มีดังนี้^{๑๕}

(๑) เมตตา “ความรัก” (Loving kindness ; friendliness) ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข^{๑๖} ตั้งจิตปรารถนาดีขอให้ผู้อื่นมีความสุข คำแผ่เมตตาที่ใช้เป็นหลักว่า “สพเพ สตดา อเวรา อพยาปชฌา อนินฆา สุขี อตตานิ ปริหฺรณตุ แปลว่า ขอสัตว์ทั้งหลาย (ที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บตาย ด้วยกัน) หหมดทั้งสิ้น(จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด) อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย (จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด) อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย, (จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด) อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย จงมีความสุขกายสุขใจ รักษาตนให้พ้น

^{๑๓} สุริยา จารยะพันธ์, “ความคาดหวังของคณะกรรมการร่างจรรยาบรรณ ผู้ปกครองและนักเรียนต่อจริยธรรมที่สำคัญสำหรับครู”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๗), หน้า ๑๓.

^{๑๔} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), *คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่*, (คณะครู ศาสตร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๒-๑๔.

^{๑๕} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๒๗ .

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *ธรรมนุญชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๒๐.

จากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเกิด ผู้เจริญเมตตาธรรมอยู่เสมอ จนจิตมั่นในเมตตา มีเมตตาเป็นคุณสมบัติประจำใจ จะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองและผู้อื่นได้เป็นอย่างดีและจะได้รับอานิสงส์^{๑๑} เป็นผลดี ๑๑ ประการ คือ ๑. หลับก็เป็นสุข ๒. ตื่นก็เป็นสุข ๓. ไม่ฝันร้าย ๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย ๕. เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย ๖. เทวดาย่อมรัก ๗. ไม่ต้องภัยจากไฟ ๘. จิตเป็นสมาธิง่าย ๙. สีสหน้าผ่องใส ๑๐. เมื่อจะตายก็สงบ ไม่หลงสติ ๑๑. ถ้ายังไม่บรรลुकุณวิเศษที่สูงกว่า ย่อมเข้าถึงพรหมโลก

(๒) กรุณา (compassion)^{๑๒} คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

(๓) มุทิตา (sympathetic joy : altruistic joy) ความยินดี ในเขาเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีความสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

(๔) อุเบกขา (equanimity : neutrality : poise) ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราซัง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติตามธรรม รวมทั้ง รู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับควมรับผิดชอบของตน^{๑๓}

ผู้ดำรงในพรหมวิหารนี้ ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย สร้างความสัมพันธ์กับทุก ๆ คนโดยไม่เลือกว่าคนนี้เป็นญาติ จน มีเกียรติ มีตำแหน่ง ก็คบค้าสมาคมด้วยโดยไม่หวาดหวั่น ด้วยความเมตตากรุณาและย้อมรักษารธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม

(ข) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดการปฏิบัติตามหลักกตัญญูตา

ความกตัญญู เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้น ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหล่าอื่นอีก เช่น อาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจมนุษย์ก็ได้รับการปลูกฝังอบรมลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดาเป็นต้น ให้มีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรมจริยธรรม อันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของ

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗๙.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๘ .

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๘ .

มนุษย์ ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มี แม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย^{๒๐}

กล่าวโดยสรุป ความกตัญญู ก็คือ ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อเราทั้งทางตรงและทางอ้อม กตเวทิตี คือ พยายามกระทำ ตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ยกย่อง บำรุง รักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อ ความสงบสุขของสังคม และเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ คุณธรรมของเทพ ยังแสดงให้เห็นว่าการที่จะได้เป็นเทพนั้นจะต้องมีความกตัญญูเป็นพื้นฐาน ดังปรากฏในคุณธรรมเรื่อง วัตตบท ๗ ข้อหนึ่งของผู้ปฏิบัติเพื่อให้ได้เป็นเทพจะต้องมีก็คือ ความกตัญญูต่อมารดาบิดาเป็นที่ตั้งแสดง ให้เห็นว่าคุณธรรมเรื่องกตัญญูนั้นถือเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องเอาเยี่ยงอย่างเทพมิใช่เอาเพียงหวังขอให้ เทพช่วยเท่านั้น

(ค) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดความไม่ประมาท

ในพระพุทธศาสนา ความไม่ประมาท เป็นปัจฉิมโอวาท คือคำสั่งครั้งสุดท้ายของ พระพุทธเจ้า^{๒๑} ความไม่ประมาท คือ การอยู่ด้วยสติและปัญญา หมายถึง การดำเนินชีวิตโดยมีสติ เป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่าง ระมัดระวังตนเองและคอยตักเตือนผู้ ประมาท ไม่ให้หลงก้าวถลาลงไปในทางเสื่อม ตลอดทั้งเพียรพยายามในการแสวงหาโอกาสสำหรับ ความดีงามและความเจริญก้าวหน้า ตระหนักในสิ่งที่พึงทำและพึงละเว้น ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ อันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ยอมปล่อยปละละเลยกระทำการด้วยความจริงใจรอบคอบและรู้ดหน้า เรื่อยไป อัปมาทธรรม ได้แก่ ธรรม คือ ความไม่ประมาทนี้ ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญ อย่างยิ่งในการบำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหลายทั้งปวงให้เต็มเปี่ยม พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับความ ไม่ประมาทอย่างมาก เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าย่อมสรุปรวมลงในความไม่ประมาท^{๒๒} และ ความไม่ประมาทนี้ ยังเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรม (คุณธรรมความดี) ทั้งหลาย ถ้าเว้นความไม่ประมาท เสียแล้ว คุณธรรมทั้งหลาย ซึ่งมีพรหมวิหารธรรม สังคหวัตถุ และความกตัญญู เป็นต้น ย่อมไม่ สามารถบรรลุผลสำเร็จดังประสงค์ได้

อนึ่ง เราจะพบว่า แนวคิดเรื่องคุณธรรมของเทพหรือเฉพาะเรื่องของเทพนี้ได้สอนให้เรา เห็นถึงความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต เนื่องจากเทพเจ้าก็เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่แตกต่างกัน เพราะบุญหรือกรรม เมื่อเกิดมาเป็นเทพก็ไม่ได้เป็นอมตะ แต่อยู่ได้ตามกำลังแห่งบุญกุศลที่ตนได้ทำมา เท่านั้น เมื่อหมดบุญหรือสิ้นบุญก็ต้องจุติหรือเคลื่อนไปเพื่อที่จะต้องไปเกิดในภพภูมิใหม่ซึ่งก็ไม่ได้มี ความเที่ยงแท้ถาวรแต่ประการใด ดังตัวอย่างที่ปรากฏในกรณีของพรหม ซึ่งถือว่าเป็นเทพชั้นสูงตาม คติของพระพุทธศาสนา

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

^{๒๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

^{๒๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

สำหรับคำว่าพรหมนั้นหมายถึง ผู้ประเสริฐ ในพรหมโลกเป็นผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องในเรื่องของ กามมี ๒ จำพวกคือ รูปพรหมทั้งหมด ๑๖ ชั้น อรูปพรหมทั้งหมด ๔ ชั้น ซึ่งที่อยู่ของพรหมเรียกว่า พรหมโลก สำหรับแนวคิดเรื่องพรหมในสังคมอินเดียนั้นถือว่ามีค่ามากเนื่องจากสังคมอินเดีย ในสมัยพุทธกาลนั้นมีความเชื่อในศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาแห่งเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่คือพระพรหม ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงพระพรหมจึงเป็นเรื่องที่สังคมให้ความสำคัญมาก

สำหรับแนวคิดเรื่องพรหมนั้นถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของศาสนาพราหมณ์ที่มีอิทธิพลต่อ ระบบคิดความเชื่อและการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมอินเดียเป็นอย่างดี โดยที่ชาวอินเดียนั้นมีความเชื่อว่าพรหมเป็นผู้สร้างโลกและจักรวาลและที่สุดแม้มนุษย์พระพรหมก็เป็นผู้สร้างซึ่งแนวความเชื่อดังกล่าวทำให้เกิดระบบการแบ่งแยกชนชั้นหรือ Class เกิดขึ้นในสังคมอินเดียคือระบบวรรณะซึ่งถูกแบ่งออกเป็นกลุ่มได้ ๔ เหล่าเรียกว่าวรรณะ ๔ ได้แก่ (๑) วรรณะพราหมณ์ เป็นวรรณะที่ถูกสร้างมาจากปากของพระพรหม มีหน้าที่ในการสวดและประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงพรหมหรือการบูชาพรหม (๒) วรรณะกษัตริย์ เป็นวรรณะที่ถูกสร้างมาจากอกของพรหมมีหน้าที่ในการปกครองประชาชนในแว่นแคว้นเป็นตัวแทนของพรหมในการปกครองมนุษย์ (๓) แพศย์ เป็นวรรณะที่ถูกสร้างมาจากแขนของพระพรหม มีหน้าที่ในการทำกรรมหรือค้าขายและ (๔) ศูทร เป็นวรรณะที่ถูกสร้างมาจากเท้าของพรหมมีหน้าที่ในการรับใช้วรรณะทั้ง ๓ ข้างต้น^{๒๓} นอกจากนี้ก็ยังมีวรรณะที่อยู่นอกเหนือวรรณะ ๔ ก็คือ จันฑาล ซึ่งเป็นวรรณะที่ต่ำต้อยเป็นวรรณะที่เกิดมาจากการแต่งงานข้ามวรรณะ ของคนทั้ง ๔ วรรณะ เช่น พราหมณ์มาแต่งงานกับศูทรเป็นต้นลูกก็จะออกมาเป็นจันฑาล

นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาแล้ว เราจะพบว่าแนวคิดเรื่องพรหมนี้ถือเป็นแนวคิดที่ถือว่าพรหมหรือพรหมนั้นคือศูนย์กลางแห่งจักรวาล เป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่ง อีกทั้งยังเป็นความสมบูรณ์ที่มีสภาพเป็นอนันตกาลคือหาที่สุดมิได้หรือเป็นความจริงสูงสุด (Absolute truth)^{๒๔} ศาสนาพราหมณ์หรือสังคมอินเดียเชื่อว่ามนุษย์ล้วนมาจากพรหมนี้ เพราะถูกกิเลสคือมายาครอบงำทำให้ไม่ทราบว่าตนเองคือส่วนหนึ่งที่แยกมาจากพรหมนั้น การเข้าถึงพรหมนั้นหรือปรมาตมัน (ปร+อาตมัน) ได้จึงถือว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐ ดังนั้น ที่สุดแล้วพราหมณ์ทั้งหลายจึงพยายามที่จะปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงพรหมนั้นด้วยการปฏิบัติตามคำสอนอย่างเคร่งครัด เพื่อให้บรรลุถึงสิ่งที่ตนมุ่งหวังคือพรหมนั้นหรือปรมาตมันหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการเข้าถึงโมกษะคือการหลุดพ้นด้วยการไปรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับปรมาตมันซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของศาสนาพราหมณ์^{๒๕}

เนื่องจากแนวคิดเรื่องพรหมนั้น ถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาจากศาสนาพราหมณ์ในยุคต้น เกิดขึ้นในยุคก่อนพุทธกาลประมาณ ๑๐๐ ปี และสิ้นสุดลงในราว พ.ศ. ๗๐๐^{๒๖}

^{๒๓} ฟั้น ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : บุรพาสาน, ๒๕๓๙), หน้า ๒๘๒.

^{๒๔} มนต์ ทองธัช, ๔ ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๘.

^{๒๕} สุนทร ฌ รังษี,ปรัชญาอินเดีย : ประวัติ และลัทธิ, (กรุงเทพมหานคร : พิพิธวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๑๓.

^{๒๖} ฟั้น ดอกบัว, ปวงปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิศยาม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗.

เป็นการพัฒนาความคิดในเรื่องของพระเจ้าหรือเทวดาผู้เป็นใหญ่ที่เดิมมีหลายองค์ คือ พระอินทร์ พระวิษณุ พระนารายณ์ และพระพรหม ซึ่งจัดเป็นประเภทพหุนิยม (Polythism) มาเป็นการนับถือพระเจ้าเพียงองค์เดียวคือ พระพรหม (Monothism)^{๒๗} และถือว่าพรหมนั้นเป็นเทพเพียงองค์เดียวที่เป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่ง ดังจะพบว่าในสมัยพุทธกาล เมื่อกล่าวถึงแนวคิดเรื่องพระเจ้าสูงสุดก็จะปรากฏคำว่าพรหมอยู่เสมอ ๆ แสดงให้เห็นถึงลักษณะเด่นของความเชื่อแบบอุปนิษัทที่กำลังได้รับการเผยแผ่อยู่ในขณะนั้น ซึ่งตามความเชื่อของพรหมในยุคอุปนิษัทเห็นว่า พรหมนั้นหมายถึงความจริงสูงสุดหรืออันติมสัจจะ เป็นรากฐานของสิ่งทั้งปวง หรือเป็นบ่อเกิดของสิ่งทั้งปวง เป็นที่อาศัยของสรรพสิ่ง^{๒๘} สัตว์ทั้งหลายล้วนต่างเกิดจากพรหม พรหมัน หรือปรมาตมัน เท่านั้น ศาสนิกของศาสนาพราหมณ์ต่างได้พากันเชื่อถือหรือเชื่อมั่นในสิ่งที่เรียกว่าพรหมันหรือปรมาตมันนั้นอย่างเหนียวแน่น

สำหรับท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อศาสนาพราหมณ์หรือพรหมที่เป็นเทพเจ้าสูงสุดนั้น ในลักษณะของการปฏิเสธความมีอยู่ของพรหม คือ (๑) ปฏิเสธความคิด หรือทรรศนะที่ว่าพรหมคืออันติมสัจจะ หรือความจริงสูงสุด (๒) ปฏิเสธความคิดที่ว่าพรหมคือผู้สร้างโลกและมนุษย์ เพราะหน้าที่จริงๆ แล้ว บรรดาพราหมณ์ที่บอกว่าพรหมสร้างมาจากปากก็มาจากท้องของนางพราหมณ์นั่นเอง ทำให้ถูกสร้างมาจากพระพรหมไม่^{๒๙} ดังนั้น การปฏิเสธวาระ ๔ จึงถือว่าเป็นการปฏิเสธความมีอยู่ของพรหมไปโดยอัตโนมัติ นอกจากนั้นพระพุทธศาสนายังได้แสดงแนวคิดเชิงของการสร้างโลกนั้นมีได้เป็นฝีมือของพรหมแต่เป็นไปตามวิวัฒนาการของโลกต่างหาก^{๓๐} (๓) ปฏิเสธความคิดที่ว่าสามเวทหรือไตรเพท ที่พราหมณ์อ้างนักหนาว่าเป็นวาระของพรหมนั้น แท้จริงก็มีใจวาระของพรหมแต่เป็นการแต่งขึ้นของบรรดาฤาษีทั้งหลายในสมัยก่อนเท่านั้น ซึ่งฤาษีผู้แต่งพระเวทเองก็ไม่รู้เลยว่าพระพรหมมีหน้าตาอย่างไร^{๓๑} ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อแนวคิดเรื่องพรหมในเบื้องต้นจึงมีในลักษณะของการปฏิเสธความมีอยู่ของพรหม ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นกลุ่มความคิดที่ปฏิเสธพระเวทหรือนาสติกะโดยตรง^{๓๒}

อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่งพระพุทธศาสนาก็มิได้ปฏิเสธความมีอยู่ของพรหมแต่ก็ยอมรับว่าพรหมนั้นมีอยู่จริงแต่การยอมรับเช่นนี้พรหมก็ได้อยู่ในฐานะของอันติมสัจจะหรือความจริงสูงสุดแบบพระเจ้าแต่เป็นเทวดาที่อยู่บนสวรรค์ซึ่งจะต้องตกอยู่ในกฎเกณฑ์ของโลกและจักรวาลก็คือการเวียนว่ายตายเกิดเช่นเดียวกับเทวดาเหล่าอื่น ๆ ดังนั้น พรหมในแง่ที่พระพุทธศาสนายอมรับซึ่ง

^{๒๗} Chandradha Sharma, A Critical survey of Indian Philosophy, (Varavasi : Motilat Banarasidass, 1964.), p. 124.

^{๒๘} สุขีพิ ญญาณภาพ, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔๑; พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสากล เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : ส.ธรรมมิกิติ, ๒๕๒๓), หน้า ๒๖๗.

^{๒๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๑๔/๖๙. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๔/๘๔ - ๘๕.

^{๓๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๒๑ - ๑๓๗/๗๓ - ๘๓. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๑ - ๑๓๗/๘๘ - ๑๐๐.

^{๓๑} ที.สี. (บาลี) ๙/๕๔๐/๒๔๐. ที.สี. (ไทย) ๙/๕๔๐/๒๓๘.

^{๓๒} ประยงค์ แสนบุราณ, รศ.ดร., ปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗.

ไม่ใช่พระเจ้าสูงสุดแต่เป็นแค่เทวดาผู้มีศักดิ์ที่ได้บำเพ็ญเพียรทางจิตมาเท่านั้น เมื่อหมดบุญก็จำต้องกลับมาเกิดเป็นมนุษย์เช่นเดิม ดังนั้น พรหมในความหมายของพระพุทธศาสนาจึงไม่ใช่พระเจ้าสูงสุด

อนึ่ง สำหรับพระพุทธศาสนาเถรวาทได้แบ่งพรหมออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) มิจฉาทิภูฏิพรหม ได้แก่ พรหมประเภทที่มีความเห็นผิด เห็นว่า ไม่มีสิ่งใดที่เที่ยงแท้แน่นอนเหมือนพรหมโลกเลย ซึ่งเป็นแนวคิดที่สนับสนุนความมีตัวมีตนของสรรพสิ่ง เช่น พกาพรหม (๒) สัมมาทิภูฏิพรหม หมายถึง พรหมผู้ตั้งมั่นในคุณธรรมหรือหลักธรรม สามารถรู้และไตร่ตรองตามเหตุผลที่พึงประสงค์ได้ โดยมากพรหมประเภทนี้จะให้การคุ้มครองพระพุทธศาสนาเช่น สหัมบดีพรหม หรือท้าวสักกเทวราช เป็นต้น

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าแม้พรหมที่ถือว่าเป็นเทพสูงสุดก็ยังถือว่าต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของไตรลักษณ์คือมีเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป หรือสรรพสิ่งเป็นอนิจจัง ทุกขังและอนัตตา ไม่เที่ยงอย่างที่เข้าใจกัน ดังนั้น เทพเจ้าทั้งหลายก็เป็นอันไม่ต้องพูดถึงว่าจะเป็นอมตะ เพราะแม้แต่พรหมก็ยังอมตะและจะต้องมีการเกิดการจติ(เคลื่อน)อยู่ตลอดเวลา ดังนั้น จึงไม่ควรประมาทตั้งพุทธพจน์ที่ว่า “ความความไม่ประมาทเป็นทางแห่งอมตะ ความประมาทเป็นทางแห่งการตาย คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่าย่อมไม่ตาย คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว”^{๓๓} แม้มนุษย์เราก็จะเป็นเช่นนั้น กล่าวคือเมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ และต้องตายเป็นธรรมดา เพราะแม้แต่เทพเจ้ายังไม่อาจจะทานกับกฎแห่งสังขธรรมคือไตรลักษณ์ได้ มิต้องกล่าวถึงมนุษย์ธรรมดาสามัญทั่วไปที่จะหลีกพ้นกฎเกณฑ์ดังกล่าวไปได้ เมื่อพิจารณาได้เช่นนั้นมนุษย์จึงต้องทำหน้าที่ของตนไม่พึงประมาท ทุกคนพึงพิจารณาบ่อย ๆ ว่าคืนวันล่วงไปบัดนี้เราทำอะไรอยู่ อย่าปล่อยให้โอกาสให้ผ่านเลยไปหากรู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์แก่ตน ก็ควรรีบลงมือทำเพราะไม่มีใครทราบว่าจะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้นานเท่าไร จะตายเมื่อไรและตายด้วยโรคอะไร ตายเวลาใด เข้า สาย บ่าย เย็น ค่ำคืน จะตายในที่ใด ตายแล้วจะไปเกิดในที่ใด ไม่มีผู้ใดทราบล่วงหน้า ดังนั้น ทุกคนจึงไม่ควรประมาท

๔.๖ สรุป

จากการศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในประเด็นเรื่องนิยามความหมาย ประเภท ความเชื่อเรื่องเทพ คุณธรรมของเทพ และอิทธิพลของคุณธรรมของเทพต่อศาสนิกชน สามารถสรุปได้ดังนี้

๑) **นิยามความหมายของเทพ** เทพ ตามความหมายในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ผู้ที่เกิดปรากฏขึ้นเองบนทิพย์วิมานสุขด้วยกามคุณ ๕ อันเกิดจากอำนาจกุศลกรรมที่ทำมาในขณะที่เป็นมนุษย์ มีศักดิ์ต่างกันด้วยอำนาจของกุศลกรรมที่ประกอบเป็นเครื่องแบ่งระดับชั้น และเป็นผู้ที่มนุษย์เคารพนับถือด้วยเชื่อว่าสามารถบันดาลในสิ่งที่ตนประสงค์ได้ ส่วนเทพตามความหมายของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เทพเกิดจากความเชื่อของมนุษย์เป็นผู้สร้างเทพจากธรรมชาติที่ตนไม่สามารถตัด

^{๓๓} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

ทานได้ หรือเห็นว่าธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่มีความดีต่อชีวิตของตนเอง หากมองในแง่หนึ่งก็จะเห็นความไร้สาระของความเชื่อ แต่หากมองอีกด้านจะเห็นถึงการสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติด้วยการรู้จักถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งนั่นทำให้สรุปได้ว่า แรกเดิมทีนั้น เทพในมิติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น คือ สิ่งสมมติที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยความเกรงกลัวในอำนาจของธรรมชาติอันไร้ตัวตน เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยวิวัฒนาการของความคิดที่สรรสร้างเพื่อหาที่พึ่งแก่ตนเอง

๒) ประเภทของเทพ พระพุทธศาสนาได้จัดประเภทของอุปัติเทพ โดยแบ่งตามลำดับภูมิชั้นมี ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ (๑) เทพชั้นกามาวจร (๒) เทพชั้นรูปาวจรพรหม (๓) เทพชั้นอรุปาจรพรหม ส่วนเทพในมิติของพราหมณ์-ฮินดู มี ๒ มิติ คือเทพที่เป็นรูปธรรม และเทพที่เป็นนามธรรม ในงานวิจัยนี้ต้องการศึกษาถึงเทพที่เป็นรูปธรรมซึ่งมี ๓ กลุ่มด้วยกัน คือ (๑) เทพเจ้าบนสวรรค์ (๒) เทพเจ้าบนอากาศ และ (๓) เทพเจ้าบนพื้นโลก

นัยที่เหมือนกันของประเภทของเทพ ในมุมมองทั้งสองศาสนา คือ ความเป็นอุปัติเทพ มีทิพยวิมาน และมีระดับชั้นของเทพสูงต่ำ มีศักดิ์ฐานันดรต่างกัน ด้วยอำนาจฤทธิ์ เดชานุภาพต่างกัน ในส่วนที่ต่างกันคือ ฝ่ายพระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของเทพไว้ชัดเจน มีระดับชั้นที่แน่นอน มีตั้งแต่ชั้นที่ยังคงสนุกสนานกับกามคุณ เทพที่ไม่มีความเกี่ยวข้องเนื่องด้วยกามคุณ จนถึงเทพที่มุ่งเพื่อความหลุดพ้นจากกามคุณ ส่วนประเภทของเทพในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แม้จะมีการบำเพ็ญเพียร ถือศีลพรต หรือบำเพ็ญตบะในบางคราว แต่ยังคงหมกมุ่นในกามคุณอยู่ เช่นพระพรหมซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุด ยังคงมีอารมณ์ที่เจือด้วยความรัก โลก โกรธ หลงอยู่

๓) ความเชื่อเรื่องเทพ พระพุทธศาสนามีความเชื่อว่า บุคคลจะเกิดเป็นเทพได้ต้องมีบุญเป็นตัวนำพาไปสู่สวรรค์ และมีระดับชั้นของการบำเพ็ญบุญเพื่อเข้าสู่สวรรค์แต่ละชั้น เช่น การให้ทานต่างๆ ไปทำให้เกิดบนสวรรค์ใช้กามาวจร การเจริญภาวนาด้วยการเจริญสมาบัติ ทำให้เข้าถึงชั้นพรหมโลกมีรูปพรหม เป็นต้น ส่วนหลักความเชื่อชั้นสูงสุดของชาวฮินดูถือว่า เทพเจ้าสูงสุดมีเพียงหนึ่งเดียว มีกำเนิดจากปรมาตมัน ซึ่งเป็นหลักธรรมหรือสภาวะอันยิ่งใหญ่ที่สุด (Supreme Being) แต่เมื่อมีหน้าที่ จึงแบ่งภาคปรากฏออกเป็นสามภาค คือ การสร้างโลก (สฤชฎี) ได้แก่พระพรหม การรักษาโลก (สฤติ) ได้แก่ พระวิษณุ และ การทำลายโลก (ประลัย) ได้แก่ พระศิวะ

นัยที่เหมือนกันของทั้งสองศาสนาในประเด็นความเชื่อเรื่องเทพ คือความมีอยู่จริงของเทพ และสถานที่อยู่ของเทพอันเป็นทิพยวิมาน ส่วนความแตกต่างกันคือ ทางพระพุทธศาสนามองว่าบุคคลจะเป็นเทพก็ด้วยผลบุญกุศลที่ทำมาทำให้เกิดบนสวรรค์เมื่อหมดบุญก็กลับไปเกิดในภพใหม่ต่อ ๆ ไป ส่วนทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มองว่า เทพนั้นเกิดจากเทพผู้เป็นใหญ่สร้างขึ้นด้วยฤทธิ์อำนาจ หรือเกิดจากยัญพิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นส่วนแยกจากมนุษย์โดยสิ้นเชิง การที่มนุษย์จะเป็นเทพได้นั้น ต้องประกอบยัญพิธีสวดอ่อนวอนต่อเทพเจ้าแล้วจึงจะได้รับพรตามที่หวัง แต่โดยมากแล้วไม่เห็นปรากฏว่ามีใครได้ตั้งความปรารถนาเป็นเทพบ้าง ดูเหมือนจะแยกเป็นเอกเทศระหว่างมนุษย์กับเทพ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้กับผู้รับเท่านั้น

๔) คุณธรรมของเทพ ในทางพระพุทธศาสนา ได้แยกคุณธรรมที่เป็นเหตุให้เป็นเทพไว้ ๒ ประเด็นด้วยกันคือ คุณธรรมที่บำเพ็ญให้เป็นเทพ และคุณธรรมขณะเป็นเทพ

๑) คุณธรรมก่อนเป็นเทพ เป็นคุณธรรมที่บำเพ็ญหรือปฏิบัติทำให้เกิดเป็นเทพ มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) สัมปทา คือ ความถึงพร้อม ได้แก่ ปฏิบทาอันให้สำเร็จความปรารถนา มี ๕ ประการคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา (๒) วัตตบพ ๗ ได้แก่ ๑) เลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต ๒) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓) ฟังพูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔) ไม่ฟังพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕) มีใจปราศจากความตระหนี่ตลอดชีวิต ๖) ฟังพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ๗) ไม่ฟังโกรธตลอดชีวิต และ (๓) บุญกิริยาวัตถุ ๓ วัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญมี ๓ คือ ๑) ทาน การให้ ๒) ศีล การรักษาศีล และ ๓) ภาวนา การเจริญสติ

๒) คุณธรรมขณะเป็นเทพ เป็นคุณธรรมที่เทพพึงมีพึงปฏิบัติอยู่เสมอ ได้แก่ (๑) เทวธรรม แปลว่า ธรรมของเทวดา หรือธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา มี ๒ ประการ คือ หิริ ความละอายแก่ใจ โอตตปิยะ ความเกรงกลัวต่อบาป และ (๒) พรหมวิหารธรรม ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม มี ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

คุณธรรมของเทพในงานวิจัยนี้มี ๓ กลุ่ม ที่เรียกว่า เทพตรีมูรติ อันได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ นั้น สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑) พระพรหม เทพผู้สร้างและรังสรรค์ หมายถึงว่า พระองค์นั้นเป็นผู้สร้างโลกนี้ และสร้างมนุษย์และสัตว์ ตลอดสรรพสิ่งบนโลก นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีคุณธรรมประจำที่ เรียกว่า พรหมวิหารธรรม คือธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม ๔ ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

๒) พระวิษณุ หรือ พระนารายณ์ เทพผู้ปกป้องและคุ้มครอง พระองค์มีคุณธรรมสำคัญคือการช่วยเหลือผู้ที่ประสบทุกข์ให้มีความสุข โดยไม่หวังผลตอบแทน แม้จะทรงอวตารมาเพื่อทำลายล้างก็ทรงเสด็จมาเพื่อปราบอธรรม ตรงกับคำที่ว่า “ขจัดภัยพาล อภิบาลคนดี” นั่นเอง

๓) พระศิวะ หรือ พระอิศวร มหาเทพผู้ทำลายล้าง ในส่วนคุณธรรมของพระองค์ ในประการที่ ๑ คือ ความเมตตา กรุณา เพราะเหตุที่พระองค์ทรงมีความเมตตาปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข กรุณาความสงสารคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ คือทรงประทานพรให้แก่ผู้ทรงมาอ่อนนอบ บูชาพระองค์ด้วยความจริงใจ ประการที่ ๒ พระองค์ยอมลงโทษต่อผู้ที่สมควรแก่การรับโทษ

นัยที่เหมือนกันของทั้งสองศาสนาในประเด็นเรื่องคุณธรรมของเทพ คือ เทพในทั้งสองศาสนานั้นล้วนมีหลักธรรมที่เหมือนกันคือความมีเมตตา กรุณา เป็นพื้นของจิต ที่นี้ก็สงสารผู้อื่นอยู่เสมอ ส่วนนัยที่ต่างกันคือทางพระพุทธศาสนาจะแยกเป็นคุณธรรมก่อนเป็นเทพอันเป็นสาเหตุให้ได้รับผลคือความเป็นเทพ และมีคุณธรรมที่เทพพึงมีอยู่เสมอ ส่วนคุณธรรมของเทพในทางศาสนาพราหมณ์จะเน้นถึงหน้าที่ของเทพผู้เป็นใหญ่ที่พึงกระทำเป็นสำคัญ คือความเป็นผู้สร้าง ผู้รักษา และผู้ทำลาย

๕) อิทธิพลของคุณธรรมของเทพต่อศาสนิกชน ผู้วิจัยมองว่า เนื่องจากว่าเทพเจ้านั้นก็เป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่ง เหมือนกับมนุษย์แต่ถึงอย่างนั้นเทพเจ้าก็กับมนุษย์ก็ไม่ได้มีอะไรที่เหมือนกัน เนื่องจากการเกิดในภพภูมิที่แตกต่างกัน และมีสถานะที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน ดังนั้นความเป็นมนุษย์กับเทพจึงแตกต่างกันในบางแง่มุม แต่ถึงอย่างนั้นก็ตามความที่เทพเจ้าก็เป็นสัตว์โลกเป็นเหตุให้เทพเจ้าต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของโลกเหมือนกับมนุษย์ซึ่งกฎเกณฑ์ดังกล่าวเรียกกันว่า

เป็นธรรมชาติบ้างหรือกฎศีลธรรมบ้าง ซึ่งกฎเหล่านี้เองที่ถือว่าเป็นสากลของโลกและจักรวาล และเนื่องจากเทพเจ้านั้นมีคุณธรรมที่สูงส่งในระดับที่เป็นภพภูมิที่เหนือกว่ามนุษย์ แต่ก็สามารถที่จะสื่อสารสัมพันธ์กับมนุษย์ได้ ดังนั้น คุณธรรมของเทพเจ้าจึงสามารถที่จะนำมาเป็นกรอบหรือเป็นเกณฑ์ที่ทำให้มนุษย์ปฏิบัติเพื่อความสุขของชีวิตของสังคมได้เหมือนกันและคุณธรรมของเทพดังกล่าวก็ได้พัฒนามาเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมและจริยธรรมให้กับมนุษย์ได้

๕.๑) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดศีลธรรมในสังคมมนุษย์

(ก) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดสำนึกทางศีลธรรมของมนุษย์ หลักความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดานั้นอาจกล่าวได้ว่า เป็นหลักแห่งการรู้เท่าทันในการดำรงชีวิตที่ถูกต้องและดีงาม ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงผลที่จะประสบในชีวิตข้างหน้านั้นเป็นการพูดถึงผลในด้านปฏิบัติหรือผลที่มุ่งหมายแต่หลักการโดยทั่วไปซึ่งเน้นที่การกระทำในปัจจุบันของมนุษย์ โดยเฉพาะการกระทำที่มีลักษณะเป็นความประพฤติปฏิบัติเป็นประจำ ซึ่งเป็นส่วนแห่งการดำเนินชีวิตชนิดที่จะสร้างสมคุณภาพของจิตใจ ประชงแต่งลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพได้ และเป็นเหตุปัจจัยโดยตรง ในการยังมนุษย์ให้เข้าถึงคุณค่าด้านการทำจิตใจให้หลุดพ้นอันเป็นอิสระ อันเป็นคุณค่าในระดับโลกุตระ ส่วนคุณค่าด้านการทำกิจด้วยความไม่ประมาท เป็นคุณค่าในระดับโลกียะ

(ข) คุณธรรมของเทพเป็นแรงจูงใจให้มนุษย์ตั้งอยู่ในศีลธรรมระดับพื้นฐาน ความเชื่อมโยงแห่งศีลธรรมระหว่างมนุษย์กับเทวดา ตลอดถึงท่าทีของเทวดาที่มีต่อมนุษย์หรือที่มนุษย์มีต่อเทวดาก็ตาม เป็นความเชื่อจากคติแห่งเทวานุภาพของลัทธิศาสนาแบบเดิม เข้าสู่คติแห่งศีลธรรมของพระพุทธศาสนา แม้จะยังมีใช้เป็นตัวแท้บริสุทธิ์ตามหลักการของพระพุทธศาสนาก็ตาม แต่ก็ป็นคติที่วิวัฒน์เข้าสู่ความเป็นพุทธะ สำระสำคัญของคตินี้จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยแห่งคุณค่าภายในจิตใจ เป็นจุดมุ่งหมายหรือคุณค่าของศีลธรรม

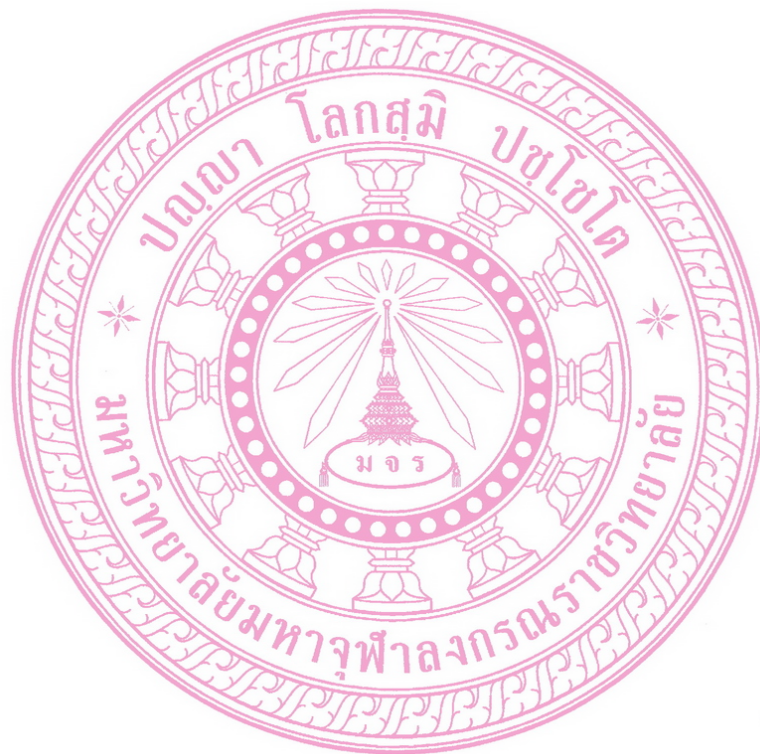
๕.๒) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดจริยธรรมในสังคมมนุษย์

(ก) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดจริยธรรมในเชิงปฏิบัติในสังคม (พรหมวิหาร ๔) ทั้งพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูถือว่าพระพรหมมีคุณธรรมประจำตัวก็คือ พรหมวิหาร ๔ อันเป็นหลักธรรมที่เป็นกรอบเชิงเปรียบเทียบกับคุณธรรมของผู้ที่เป็นใหญ่ในสังคมเริ่มจากบิดามารดา ผู้ปกครองหรือสมณพราหมณ์ว่าจะต้องมีคุณธรรมของเทพเป็นพื้นฐาน ผู้ดำรงในพรหมวิหารนี้ ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย สร้างความสัมพันธ์กับทุก ๆ คนโดยไม่เลือกว่าคนนี้เป็นญาติ จนมีเกียรติ มีตำแหน่ง ก็คบค้าสมาคมด้วยโดยไม่หวาดหวั่น ด้วยความเมตตากรุณา และย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม

(ข) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดการปฏิบัติตามหลักกัตถุญญา ความกัตถุญญา ก็คือความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเรา ทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนั้น คุณธรรมของเทพยังแสดงให้เห็นว่าการที่จะได้เป็นเทพนั้นจะต้องมีความกัตถุญญาเป็นพื้นฐาน

(ค) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดความไม่ประมาท แนวคิดเรื่องคุณธรรมของเทพหรือเฉพาะเรื่องของเทพนี้ได้สอนให้เราเห็นถึงความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต เนื่องจากเทพเจ้าก็เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่แตกต่างกันเพราะบุญหรือกรรม เมื่อเกิดมาเป็นเทพก็ไม่ได้เป็นอมตะ แต่อยู่ได้ตาม

กำลังแห่งบุญกุศลที่ตนได้ทำมาเท่านั้น เมื่อหมดบุญหรือสิ้นบุญก็ต้องจืดหรือเคลื่อนไปเพื่อที่จะต้องไปเกิดในภพภูมิใหม่ซึ่งก็ไม่ได้มีความเที่ยงแท้ถาวรแต่ประการใด ดังตัวอย่างที่ปรากฏในกรณีของพรหม ซึ่งถือว่าเป็นเทพชั้นสูงทั้งในคติของพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนา เถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู” ในประเด็นเรื่องนิยามความหมาย ประเภท ความเชื่อเรื่องเทพ คุณธรรมของเทพ และอิทธิพลของคุณธรรมของเทพต่อศาสนิกชน พบว่ามีประเด็นที่เหมือนกันและต่างกัน สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๑) **นิยามความหมายของเทพ** เทพ ตามความหมายในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ผู้ที่เกิดปรากฏขึ้นเองบนทิพย์วิมานสุขด้วยกามคุณ ๕ อันเกิดจากอำนาจกุศลกรรมที่ทำมาในขณะที่เป็นมนุษย์ มีศักดิ์ต่างกันด้วยอำนาจของกุศลกรรมที่ประกอบเป็นเครื่องแบ่งระดับชั้น และเป็นผู้ที่มนุษย์เคารพนับถือด้วยเชื่อว่าสามารถบันดาลในสิ่งที่ตนประสงค์ได้ ส่วนเทพตามความหมายของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เทพเกิดจากความเชื่อของมนุษย์เป็นผู้สร้างเทพจากธรรมชาติที่ตนไม่สามารถทัดทานได้ หรือเห็นว่าธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่มีความต่อชีวิตของตนเอง หากมองในแง่หนึ่งก็จะเห็นความไร้สาระของความเชื่อ แต่หากมองอีกด้านจะเห็นถึงการสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติด้วยการรู้จักถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งนั่นทำให้สรุปได้ว่า แรกเดิมทีนั้น เทพในมิติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น คือ สิ่งสมมติที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยความเกรงกลัวในอำนาจของธรรมชาติอันไร้ตัวตน เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยวิวัฒนาการของความคิดที่สรรสร้างเพื่อหาที่พึ่งแก่ตนเอง

๒) **ประเภทของเทพ** พระพุทธศาสนาได้จัดประเภทของอุปัติเทพ โดยแบ่งตามลำดับภูมิชั้นมี ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ (๑) เทพชั้นกามาวจร (๒) เทพชั้นรูปาวจรพรหม (๓) เทพชั้นอรุ pawจรพรหม ส่วนเทพในมิติของพราหมณ์-ฮินดู มี ๒ มิติ คือเทพที่เป็นรูปธรรม และเทพที่เป็นนามธรรม ในงานวิจัยนี้ต้องการศึกษาถึงเทพที่เป็นรูปธรรมซึ่งมี ๓ กลุ่มด้วยกัน คือ (๑) เทพเจ้าบนสวรรค์ (๒) เทพเจ้าบนอากาศ และ (๓) เทพเจ้าบนพื้นโลก

นัยที่เหมือนกันของประเภทของเทพ ในมุมมองทั้งสองศาสนา คือ ความเป็นอุปัติเทพ มีทิพย์วิมาน และมีระดับชั้นของเทพสูงต่ำ มีศักดิ์ฐานันดรต่างกัน ด้วยอำนาจฤทธิ์ เดชานุภาพต่างกัน ในส่วนที่ต่างกันคือ ฝ่ายพระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของเทพไว้ชัดเจน มีระดับชั้นที่แน่นอน มีตั้งแต่ชั้นที่ยังคงสนุกสนานกับกามคุณ เทพที่ไม่มีความเกี่ยวเนื่องด้วยกามคุณ จนถึงเทพที่มุ่งเพื่อความหลุดพ้นจากกามคุณ ส่วนประเภทของเทพในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แม้จะมีการบำเพ็ญ

เพียร ถือศีลพรต หรือบำเพ็ญตบะในบางคราว แต่ยังคงหมกมุ่นในกามคุณอยู่ เช่นพระพรหมซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุด ยังคงมีอารมณ์ที่เจือด้วยความรัก โลก โกรธ หลงอยู่

๓) ความเชื่อเรื่องเทพ พระพุทธศาสนามีความเชื่อว่า บุคคลจะเกิดเป็นเทพได้ต้องมีบุญเป็นตัวนำพาไปสู่สวรรค์ และมีระดับขั้นของการบำเพ็ญบุญเพื่อเข้าสู่สวรรค์แต่ละชั้น เช่น การให้ทานต่างๆ ไปทำให้เกิดบนสวรรค์ใช้กามาวจร การเจริญภาวนาด้วยการเจริญสมาบัติ ทำให้เข้าถึงชั้นพรหมโลกมีรูปพรหม เป็นต้น ส่วนหลักความเชื่อขั้นสูงสุดของชาวฮินดูถือว่า เทพเจ้าสูงสุดมีเพียงหนึ่งเดียว มีกำเนิดจากปรมาตมัน ซึ่งเป็นหลักธรรมหรือสภาวะอันยิ่งใหญ่ที่สุด (Supreme Being) แต่เมื่อมีหน้าที่ จึงแบ่งภาคปรากฏออกเป็นสามภาค คือ การสร้างโลก (สฤชฎี) ได้แก่พระพรหม การรักษาโลก (สถิติ) ได้แก่ พระวิษณุ และ การทำลายโลก (ประลัย) ได้แก่ พระศิวะ

นัยที่เหมือนกันของทั้งสองศาสนาในประเด็นความเชื่อเรื่องเทพ คือความมีอยู่จริงของเทพและสถานที่อยู่ของเทพอันเป็นทิพย์วิมาน ส่วนความแตกต่างกันคือ ทางพระพุทธศาสนาถือว่าบุคคลจะเป็นเทพก็ด้วยผลบุญกุศลที่ทำมาทำให้เกิดบนสวรรค์เมื่อหมดบุญก็กลับไปเกิดในภพใหม่ต่อไป ส่วนทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มองว่า เทพนั้นเกิดจากเทพผู้เป็นใหญ่สร้างขึ้นด้วยฤทธิ์อำนาจ หรือเกิดจากยัญพิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นส่วนแยกจากมนุษย์โดยสิ้นเชิง การที่มนุษย์จะเป็นเทพได้นั้น ต้องประกอบบุญพิธีสวดอ้อนวอนต่อเทพเจ้าแล้วจึงจะได้รับพรตามที่หวัง แต่โดยมากแล้วไม่เห็นปรากฏว่ามีใครได้ตั้งความปรารถนาเป็นเทพบ้าง ดูเหมือนจะแยกเป็นเอกเทศระหว่างมนุษย์กับเทพ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้กับผู้รับเท่านั้น

๔) คุณธรรมของเทพ ในทางพระพุทธศาสนา ได้แยกคุณธรรมที่เป็นเหตุให้เป็นเทพไว้ ๒ ประเด็นด้วยกันคือ คุณธรรมที่บำเพ็ญให้เป็นเทพ และคุณธรรมขณะเป็นเทพ

๑) คุณธรรมก่อนเป็นเทพ เป็นคุณธรรมที่บำเพ็ญหรือปฏิบัติทำให้เกิดเป็นเทพ มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) สัมปทา คือ ความถึงพร้อม ได้แก่ ปฏิบทาอันให้สำเร็จความปรารถนา มี ๕ ประการคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา (๒) วัตตบพ ๗ ได้แก่ ๑) เลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต ๒) ประพท้อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓) พึ่งพูดจาคำอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔) ไม่พึ่งพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕) มีใจปราศจากความตระหนี่ตลอดชีวิต ๖) พึ่งพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ๗) ไม่พึ่งโกรธตลอดชีวิต และ (๓) บุญกิริยาวัตถุ ๓ วัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญมี ๓ คือ ๑) ทาน การให้ ๒) ศีล การรักษาศีล และ ๓) ภาวนา การเจริญสติ

๒) คุณธรรมขณะเป็นเทพ เป็นคุณธรรมที่เทพพึงมีพึงปฏิบัติอยู่เสมอ ได้แก่ (๑) เทวธรรม แปลว่า ธรรมของเทวดา หรือธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา มี ๒ ประการ คือ หิริ ความละอายแก่ใจ โอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป และ (๒) พรหมวิหารธรรม ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม มี ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

คุณธรรมของเทพฮินดูในงานวิจัยนี้ มี ๓ กลุ่ม ที่เรียกว่า เทพตรีมูรติ อันได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ นั้น สามารถสรุปลงได้ ดังนี้

๑) พระพรหม เทพผู้สร้างและรังสรรค์ หมายถึงว่า พระองค์นั้นเป็นผู้สร้างโลกนี้ และสร้างมนุษย์และสัตว์ ตลอดสรรพสิ่งบนโลก นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีคุณธรรมประจำที่

เรียกว่า พรหมวิหารธรรม คือธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม ๔ ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

๒) พระวิษณุ หรือ พระนารายณ์ เทพผู้ปกป้องและคุ้มครอง พระองค์มีคุณธรรมสำคัญคือการผู้ช่วยเหลือผู้ที่ประสบทุกข์ให้มีความสุข โดยไม่หวังผลตอบแทน แม้จะทรงอวตารมาเพื่อทำลายล้างก็ทรงเสด็จมาเพื่อปราบอธรรม ตรงกับคำที่ว่า “ขจัดภัยพาล อภิบาลคนดี” นั่นเอง

๓) พระศิวะ หรือ พระอิศวร มหาเทพผู้ทำลายล้าง ในส่วนคุณธรรมของพระองค์ ในประการที่ ๑ คือ ความเมตตา กรุณา เพราะเหตุที่พระองค์ทรงมีความเมตตาปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข กรุณาความสงสารคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ คือทรงประทานพรให้แก่ผู้ทรงมาอ่อนวอนบูชาพระองค์ด้วยความจริงใจ ประการที่ ๒ พระองค์ยอมลงโทษต่อผู้ที่สมควรแก่การรับโทษ

นัยที่เหมือนกันของทั้งสองศาสนาในประเด็นเรื่องคุณธรรมของเทพ คือ เทพในทั้งสองศาสนานั้นล้วนมีหลักธรรมที่เหมือนกันคือความมีเมตตา กรุณา เป็นพื้นของจิต ที่นึกสงสารผู้อื่นอยู่เสมอ ส่วนนัยที่ต่างกันคือทางพระพุทธศาสนาจะแยกเป็นคุณธรรมก่อนเป็นเทพอันเป็นสาเหตุให้ได้รับผลคือความเป็นเทพ และมีคุณธรรมที่เทพพึงมีอยู่เสมอ ส่วนคุณธรรมของเทพในทางศาสนาพราหมณ์จะเน้นถึงหน้าที่ของเทพผู้เป็นใหญ่ที่พึงกระทำเป็นสำคัญ คือความเป็นผู้สร้าง ผู้รักษา และผู้ทำลาย

๕) อิทธิพลของคุณธรรมของเทพต่อศาสนิกชน ผู้วิจัยมองว่า เนื่องจากว่าเทพเจ้านั้นก็ เป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่ง เหมือนกับมนุษย์แต่ถึงอย่างนั้นเทพเจ้ากับมนุษย์ก็ไม่ได้มีอะไรที่เหมือนกัน เนื่องจากการเกิดในภพภูมิที่แตกต่างกัน และมีสถานะที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน ดังนั้น ความเป็นมนุษย์กับเทพจึงแตกต่างกันในบางแง่มุม แต่ถึงอย่างนั้นก็ตามความที่เทพเจ้าก็เป็นสัตว์โลก เป็นเหตุให้เทพเจ้าต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของโลกเหมือนกับมนุษย์ซึ่งกฎเกณฑ์ดังกล่าวเรียกกันว่า เป็นธรรมะบ้างธรรมชาติบ้างหรือกฎศีลธรรมบ้าง ซึ่งกฎเหล่านี้เองที่ถือว่าเป็นสากลของโลกและจักรวาล และเนื่องจากเทพเจ้ามีคุณธรรมที่สูงส่งในระดับที่เป็นภพภูมิที่เหนือกว่ามนุษย์ แต่ก็สามารถที่จะสื่อสารสัมพันธ์กับมนุษย์ได้ ดังนั้น คุณธรรมของเทพเจ้าจึงสามารถที่จะนำมาเป็นกรอบ หรือเป็นเกณฑ์ที่ทำให้มนุษย์ปฏิบัติเพื่อความความสุขของชีวิตของสังคมได้เหมือนกันและคุณธรรมของเทพดังกล่าวก็ได้พัฒนามาเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมและจริยธรรมให้กับมนุษย์ได้

๕.๑) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดศีลธรรมในสังคมมนุษย์

(ก) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดสำนักทางศีลธรรมของมนุษย์ หลักความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดานั้นอาจกล่าวได้ว่า เป็นหลักแห่งการรู้เท่าทันในการดำรงชีวิตที่ถูกต้องและดีงาม ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงผลที่จะประสบในชีวิตข้างหน้านั้นเป็นการพูดถึงผลในด้านปฏิบัติหรือผลที่มุ่งหมายแต่หลักการโดยทั่วไปซึ่งเน้นที่การกระทำในปัจจุบันของมนุษย์ โดยเฉพาะการกระทำที่มีลักษณะเป็นความประพฤติปฏิบัติเป็นประจำ ซึ่งเป็นส่วนแห่งการดำเนินชีวิตชนิดที่จะสร้างสมคุณภาพของจิตใจ ประชงแต่งลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพได้ และเป็นเหตุปัจจัยโดยตรง ในการยังมนุษย์ให้เข้าถึงคุณค่าด้านการทำจิตใจให้หลุดพ้นอันเป็นอิสระ อันเป็นคุณค่าในระดับโลกุตตระ ส่วนคุณค่าด้านการทำกิจด้วยความไม่ประมาท เป็นคุณค่าในระดับโลกียะ

(ข) คุณธรรมของเทพเป็นแรงจูงใจให้มนุษย์ตั้งอยู่ในศีลธรรมระดับพื้นฐาน ความเชื่อมโยงแห่งศีลธรรมระหว่างมนุษย์กับเทวดา ตลอดถึงท่าทีของเทวดาที่มีต่อมนุษย์หรือที่มนุษย์มีต่อเทวดาก็ตาม เป็นความเชื่อจากคติแห่งเทวานุภาพของลัทธิศาสนาแบบเดิม เข้าสู่คติแห่งศีลธรรมของพระพุทธศาสนา แม้จะยังมีใช้เป็นตัวแท้บริสุทธิ์ตามหลักการของพระพุทธศาสนาก็ตาม แต่ก็ป็นคติที่วิวัฒน์เข้าสู่ความเป็นพุทธะ สาระสำคัญของคตินี้จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยแห่งคุณค่าภายในจิตใจ เป็นจุดมุ่งหมายหรือคุณค่าของศีลธรรม

๕.๒) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดจริยธรรมในสังคมมนุษย์

(ก) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดจริยธรรมในเชิงปฏิบัติในสังคม (พรหมวิหาร ๔) มีคุณธรรมประการหนึ่งของเทพ คือท้าวมหาพรหม ซึ่งถือว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุดของพราหมณ์ ตามคำสอนของพระพุทธศาสนาถือว่าเทพเจ้าองค์นี้มีคุณธรรมประจำตัวก็คือ พรหมวิหาร ๔ ที่พระพุทธศาสนานำมาเป็นการสอนในเชิงเปรียบเทียบกับคุณธรรมของผู้ที่เป็นใหญ่ในสังคม เริ่มจากบิดามารดา ผู้ปกครองหรือสมณพราหมณ์ว่าจะต้องมีคุณธรรมของเทพเป็นพื้นฐานโดยพรหมวิหารธรรมนั้น ผู้ดำรงในพรหมวิหารนี้ ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย สร้างความสัมพันธ์กับทุก ๆ คนโดยไม่เลือกว่าคนนี้เป็นญาติ จน มีเกียรติ มีตำแหน่ง ก็คบค้าสมาคมด้วยโดยไม่หวาดหวั่น ด้วยความเมตตากรุณาและย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีภรรษาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม

(ข) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดการปฏิบัติตามหลักกัตถัญญา ความกัตถัญญา ก็คือความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเรา ทั้งทางตรงและทางอ้อม กตเวที คือ พยายามกระทำต่อบุคคลทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะยกย่อง บำรุง รักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อความสงบสุขของสังคม และเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม นอกจากนั้น คุณธรรมของเทพยังแสดงให้เห็นว่าการที่จะได้เป็นเทพนั้นจะต้องมีความกัตถัญญาเป็นพื้นฐาน

(ค) คุณธรรมของเทพก่อให้เกิดความไม่ประมาท แนวคิดเรื่องคุณธรรมของเทพหรือเฉพาะเรื่องของเทพนี้ได้อสอนให้เราเห็นถึงความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต เนื่องจาก เทพเจ้าก็เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่แตกต่างกันเพราะบุญหรือกรรม เมื่อเกิดมาเป็นเทพก็ไม่ได้เป็นอมตะ แต่อยู่ได้ตามกำลังแห่งบุญกุศลที่ตนได้ทำมาเท่านั้น เมื่อหมดบุญหรือสิ้นบุญก็ต้องจุติหรือเคลื่อนไปเพื่อที่จะต้องไปเกิดในภพภูมิใหม่ซึ่งก็ไม่ได้มีความเที่ยงแท้ถาวรแต่ประการใด ดังตัวอย่างที่ปรากฏในกรณีของพรหม ซึ่งถือว่าเป็นเทพชั้นสูงตามคติของพระพุทธศาสนา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู” ผู้วิจัยเห็นว่า ยังมีประเด็นที่น่าสนใจที่พึงนำไปศึกษาวิจัยเพิ่มเติม ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

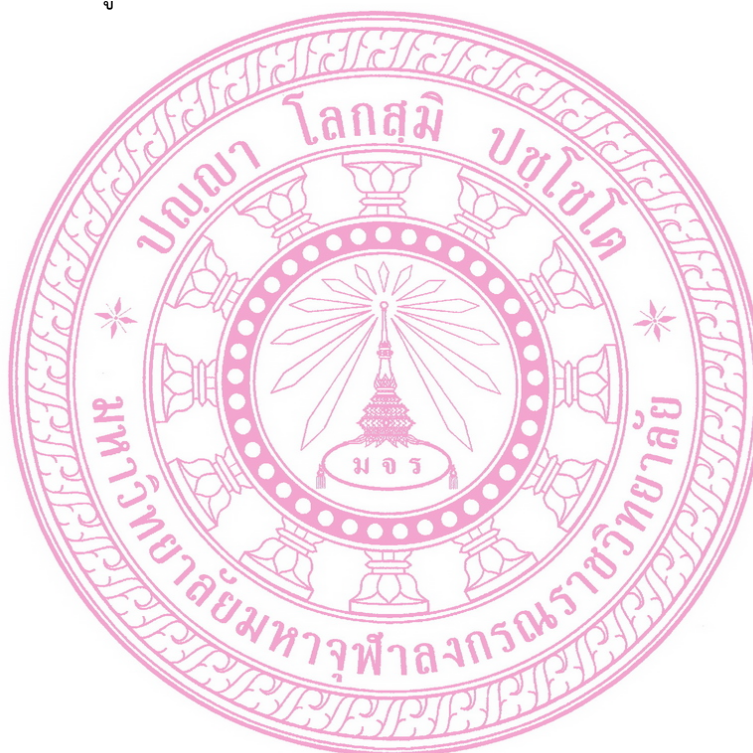
๑. ควรมีการนำเอาคุณธรรมของเทพไปปฏิบัติในชีวิตประจำให้ชัดเจน

๒. คุณทำความเข้าใจกับคุณธรรมของเทพและบทบาทที่แท้จริงของเทพในมุมมอง ทั้งสองศาสนาอย่างเป็นธรรม และถูกต้องตามความเป็นจริง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไป

๑. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องคุณค่าของการปฏิบัติตามคุณธรรมของเทพใน ศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

๒. ควรมีการศึกษาวិเคราะห์เรื่องวิธีการหรือแนวทางเข้าถึงเทพสูงสุดในทางศาสนา พุทธกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก
๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. ฎีกาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, แผนกตำรา. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล. ชุด ๙๑ เล่ม.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี. ฉบับสยามรัฐเตปิฎกอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อภิธานมัตถสังคหบาลีและอภิธานมัตถวิภาวินีฎีกาแปล. พิมพ์ครั้งที่๗. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____. วิสุทธิมคคปกรณวิเสส. ปจโม ภาโค. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๓.

_____. วิสุทธิมรรคแปลภาค๑ตอน๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๓.

_____. มงคลตถทีปนี ทุติโย ภาโค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๘.

_____. มังคลตถทีปนีแปล เล่ม ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

กฤษณะไทวปายนวฤาส รจนา, เกียรติขจร ชัยเชียร ปวีรรต. **ภควัทธิดา**. กรุงเทพมหานคร : มปท., ๒๕๔๗.

กรมศิลปากร. **จังกวางที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร : หจก. เซ็นทรัล เอ็กเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓.

กรมวิชาการ. **สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน**. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๑๑.

ต.นาคะ ประทีป. **บาลีอภิธานปทีปิกาและสุจิ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๔.

ตรีโลกนาถ ปาวา. **หินทุธรรม (ฮินดูธรรม) ในอารยะธรรมอินเดีย**. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๑๕.

दनัย ไชโยธา. **ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐.

ประยงค์ แสนบุราณ, รศ.ดร. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.

พระญาติไทย. **ไตรภูมิพระร่วง**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **คนไทยกับป่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.

_____ . **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗.

_____ . **นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๔๗.

_____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๒.

_____ . **เรื่องเหนือสามัญวิสัย อิทธิปฏิหารีย์-เทวดา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๕๐.

พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ.๙). **ภูมิวิลาสินี**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ.๙) ๒๙ เมษายน ๒๕๔๔.

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. **พุทธปรัชญา สารและพัฒนากา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). **พุทธศาสนากับปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มปท.

พระยาสัจจาภิรมย์. **เทวกำเนิด**. กรุงเทพมหานคร : ป.พิศนาคการพิมพ์, ๒๕๑๗.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่**. คณะครุศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

_____ . **ปรัชญาการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระสิริมงคลจารย์. **จักรวาลที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากร, ๒๕๒๓.

พระอัครวิงสเถระ. **ลัทธินิติธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕.

- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์ : พุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ. **ศาสนาสากล เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : ส.ธรรมภักดี, ๒๕๒๓.
- พีระพงษ์ สุขแก้ว. **สู่พรหมัน**. กรุงเทพมหานคร : เท็นวัน พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๘.
- ฟื้น ดอกบัว. **ปวงปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิศยาม, ๒๕๔๕.
- _____. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บุรพาสาส์น, ๒๕๓๙.
- ภัทรพร ศิริกาญจน์. **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.
- มนต์ ทองธัช. **๔ ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอเอสพริ้นต์ติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๐.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.
- _____. **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ไตรภูมิภคา**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- _____. **พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๘.
- ว.จิ้นประดิษฐ์ (กรเทพ เทพโยธิน). **ตำนานพระฤๅษี**. กรุงเทพมหานคร : สยามบรรณาการพิมพ์, ๒๕๔๘.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมมหาเถระ). **สากลศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- สุนทร ณ รังษี. **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- เสฐียร พันธรั้ง (ศาสตราจารย์พิเศษ). **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๒.
- แสง มนวิฑูร. **รวมบทความของ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร**. กรุงเทพมหานคร : พิษณุเศศ, ๒๕๑๗.
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. **ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๑.

(๒) วิทยานิพนธ์:

- ธีรศานต์ ประจันพล. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องพระอัคนีในวรรณคดีสันสกฤต”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.
- บุญชอบ ยี่สาร. “การศึกษาวิเคราะห์เทพแห่งแสงสว่างในวรรณคดีสมัยพระเวท”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

พระครูวินัยธรสุเทพ อภิณฺจโน (ทับทิมเทศ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระมหาประยงค์ จันทรแดง. “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑.

พระมหาพิสิฐ วิสิฐรูปโล (สีบนีสัย). “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาสมจินต์ สมมาปโย (วันจันทร์). “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาสมศักดิ์ สุวรรณรัตน์ (สุวรรณรัตน์). “ความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาหนึ่งฤทัย นิพลโย (กรัตพงษ์). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องคุณธรรมของท้าวสักกะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พันตรีสมคิด สวยล้ำ. “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

วิชัย ศรีแก้ว. “การศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมของเทพในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

สุริยา จารยะพันธ์. “ความคาดหวังของคณะกรรมการร่างจรรยาครู ผู้ปกครองและนักเรียนต่อจริยธรรมที่สำคัญสำหรับครู”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

(๓) บทความ

พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต, “ความสัมพันธ์ ระหว่าง จริยธรรม จริยศาสตร์ และจริยศึกษา”, ใน **พุทธจักร**, ปีที่ ๘๒ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๓๑) : ๓๗ – ๓๘.

(๔) สารสนเทศจาก World Wide Web (WWW) :

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**. <http://www.dra.go.th/dra_new/religion_hindo/webboard.asp>March 2008.

www. <http://board.palungjit.com/showthread.php?t=98196>

www. <http://board.palungjit.com> เข้าถึงเมื่อ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๐.

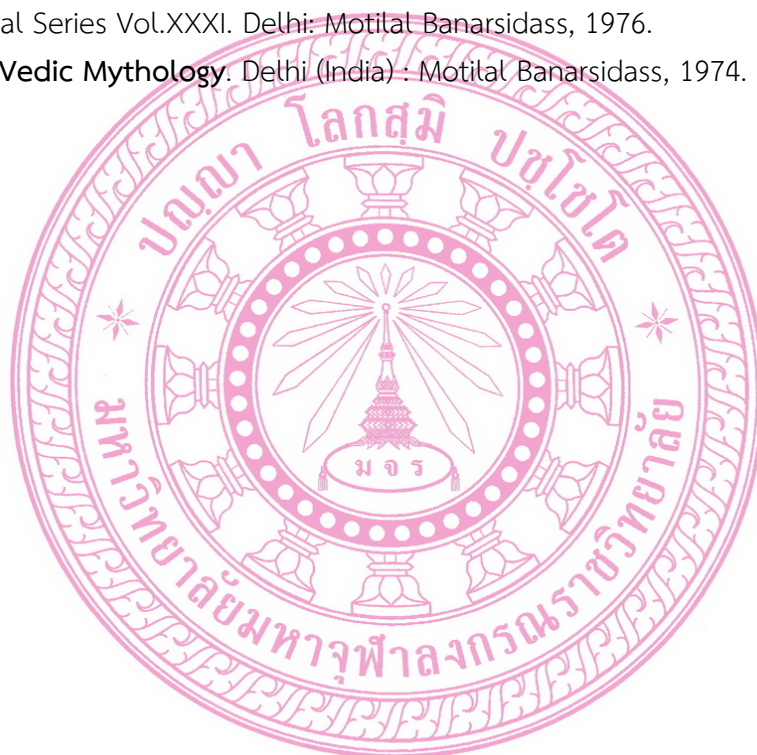
๒. ภาษาอังกฤษ

Chandradha Sharma. **A Critical surey of Indiam Philosophy.** Varavasi : Motilat Banarasidass, 1964.

J. Dowson. **Hindu Classical Dictionary.**

Keith, A.B. **The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads.** Harvard Oriental Series Vol.XXXI. Delhi: Motilal Banarsidass, 1976.

Macdonell, A.A. **Vedic Mythology.** Delhi (India) : Motilal Banarsidass, 1974.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ- นามสกุล : พระอาคม ฉายา อากทุโร นามสกุล หอมชะเอม
เกิด : ๑๐ ธันวาคม ๒๕๑๕
สถานที่เกิด : ๕๕ หมู่ ๓ บ้านอิฐ อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง
อุปสมบทเมื่อ : ๖ กรกฎาคม ๒๕๔๔ ณ พัทธสีมาวัดสุวรรณเจดีย์
มีพระครูสุวรรณโสภิต วัดสุวรรณเจดีย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
เป็นพระอุปัชฌาย์
วุฒิทางธรรม : พ.ศ.๒๕๔๗ สอบได้นักธรรมชั้นเอก คณะจังหวัดอ่างทอง
วุฒิสามัญ : พ.ศ. ๒๕๕๓ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)
ปัจจุบัน : วัดช้าง ตำบลบ้านอิฐ อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง
เข้าศึกษาชั้นปริญญาโท : พ.ศ.๒๕๕๓ สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีที่จบการศึกษา : มีนาคม ๒๕๕๗